

**CUMHURİYET TARİHİ YAZIMINDA ÖNCÜ İSİM:
ORD. PROF. ENVER ZİYA KARAL**

Yazan

Özge Erel Aktaş

2020

Yayın Hakkı © 2020 BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ GELİŞTİRME VAKFI İKTİSADİ İŞLETMESİ

Her hakkı mahfuzdur, bu kitabın yayın işini gerçekleştiren Başkent Üniversitesi Geliştirme Vakfı İktisadi İşletmesi dışında, telif hakkı yasası uyarınca, tümü ya da herhangi bir bölümü, resmi ve yazısı editörünün ve yayımcısının yazılı müsaadesi alınmadıkça tekrarlanamaz, basılamaz, çoğaltılamaz, fotokopi çıkartılamaz veya kopya anlamı taşıyacak hiçbir işlem yapılamaz.

ISBN: 978-605-06251-4-1

ORD. PROF. ENVER ZİYA KARAL
TARİH UYGULAMA VE ARAŞTIRMA MERKEZİ (BÜTAM)
YAYINLARI SAYI: 3

CUMHURİYET TARİHİ YAZIMINDA ÖNCÜ İSİM:
ORD. PROF. ENVER ZİYA KARAL

YAZAN: ÖZGE EREL AKTAŞ

Yayına Hazırlayan: Başkent Üniversitesi Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Bürosu

Tasarım ve Düzenleme: Pınar OSMANAĞAOĞLU

Basım ve Çoğaltım Yeri: Ers Matbaacılık Ltd. Şti.

Altıntop İşhanı 87 / 7 Kazımkarabekir / Ankara

0312 384 54 88

Sertifika No: 33885

SUNUŞ

Okumakta olduğunuz “Cumhuriyet Tarihi Yazımında Öncü İsim: Ord. Prof. Enver Ziya Karal” başlıklı kitap, 1 Aralık 2017’de Başkent Üniversitesi’nde Profesör Dr. Sayın Mehmet Haberal’ın öncülüğünde açılan B.Ü. Ord. Prof. Enver Ziya Karal Tarih Uygulama ve Araştırma Merkezi’nin (BÜTAM) üçüncü yayınıdır. Bu merkezde Karal’ın ailesi tarafından Başkent Üniversitesi’ne bağışlanan kitapları, haritaları, fotoğrafları ve kişisel arşivini içeren zengin koleksiyonu yakın tarihimizin aydınlatılmasına katkıda bulunmak üzere tarih araştırmacılarının incelemesine sunulmakta; bunlardan yararlanılarak hazırlanacak yapıtlardan ve Karal hakkında yapılacak akademik çalışmalardan merkezin Bilim Kurulu’nun inceleyerek basılmasını yararlı gördüklerinin yayınlanması hedeflenmektedir. Genç tarih araştırmacısı Özge Erel’in Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürü Prof. Dr. Temuçin Faik Ertan’ın danışmanlığında Karal’ın kütüphanesinden de yararlanarak yüksek lisans tezi olarak hazırladığı ve başarıyla sunduktan sonra kitap haline getirdiği elinizdeki biyografik yapıt da BÜTAM’ın bu kapsamda bir yayını olarak ilgililere sunulmaktadır.

Özge Erel’in GİRİŞ bölümünde belirttiği gibi biyografiler, sıkça tanımlandıkları şekliyle sadece bir kişinin tarihi değildir. Tarih alanına uzun yıllar hizmet vermiş bir öğretim üyesi olarak incelediğim pek çok biyografi çalışmasında gözlemlediğim, bu yapıtların yalnız konu olan kimsenin yaşamının ve mesleki niteliklerinin sunulması olmayıp o şahsa ait belgelerle, anılarla, fotoğraflarla dönemin akademik, bürokratik, toplumsal yaşamını aydınlatmak açısından da yararlı olduklarıdır. Kapsadığı yılların tarihine de ışık tutan bu değerli yapıtların bunları iletecek kimseler hayattayken ve anılar belleklerde tazeyken kaleme alınmasının da ayrıca önem taşıdığıdır. Bu bakış açısıyla BÜTAM da yayın politikasında merkezimizin belgelerinden de yararlanılarak yapılan çalışmaların yanısıra Türk bilimcileri hakkında yapılacak bu tür çalışmalara yer vermeyi ilke edinmiştir. “Cumhuriyet Tarihi Yazımında Öncü İsim: Ord. Prof. Enver Ziya Karal” kitabı da Atatürk’ün Cumhuriyet duyurulurken Türkiye için beslediği çağdaş uygarlığa ulaşma dileği doğrultusunda hızla yol alan ülkede nesnel ve tinsel olanaklardan yoksun bir göçmen çocuğun genç Cumhuriyetin önde gelen ve dünyaca tanınan tarihçilerinden biri olarak yetişebilmesinin öyküsüdür. İlgile okunacağını düşündüğüm bu kitabın geniş kapsamlı ekseninde bilimin önde tutulmasıyla Balkan savaşları faciası, Kurtuluş Savaşı ve onu izleyen Cumhuriyet’in kuruluş aşamasında bile ülkeyi çağdaş uygarlığa taşıyacak olan eğitimin öneminin

göz ardı edilmediği anlatılmaktadır. İçeriği Cumhuriyet hükümetlerinin tutarlı eğitim politikalarıyla gençlerin yalnızlığa terk edilmemesi bir yana, bilimsel eğitimin ışığında yetişenlerin çabalarıyla Türkiye'nin toplumu ulusal, laik, çağdaş değerlere ulaştıracak kurumlarla donatılmasını, kısa zamanda dünyaca saygın demokratik bir hukuk devleti oluşunu ve bu yönde geçirilen evreleri daha derin araştırmak için kaynak önerilerini de kapsamaktadır. Dikkatli okuyucuların, analitik gözlerin Cumhuriyet'in kitapta altı çizilen kültürel, siyasal, ekonomik, toplumsal kazanımlarını değerlendirip alınacak dersler çıkarabilmeleri eğitici olarak dileğimdir.

Özge Erel'i çalışması için kutlar, BÜTAM'ın yayın politikasını sürdürmesine olanak tanıyan Başkent Üniversitesi'nin kurucusu Prof. Dr. Mehmet Haberal'a ve yöneticilerine teşekkürlerimi sunarım.

Prof. Dr. Seçil Karal Akgün
B.Ü. Ord. Prof. Enver Ziya Karal Tarih Uygulama
ve Araştırma Merkezi Müdürü

ÖNSÖZ

Cumhuriyet Tarihi Yazımında Öncü İsim: Ord. Prof. Enver Ziya Karal başlıklı çalışmam, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü'nde Enstitü Müdürü Prof. Dr. Temuçin Faik Ertan'ın danışmanlığında hazırladığım ve 2015 Temmuz'unda kabul edilmiş yüksek lisans tezidir. Cumhuriyet tarihinin ilk tarihçilerden biri olan Ord. Prof. Enver Ziya Karal, şahsiyeti ve ilmi çalışmalarıyla dün de kalamayacak, sadece bugün için de hatırlanmaktan ibaret olamayacak, daima yarınların insanı olarak kalacak bir kişiliktir. Yaptıkları ve yazdıklarıyla tarih araştırmacılarına hala yol göstermeye devam etmektedir. Bu noktaları gözeterek Ord. Prof. Enver Ziya Karal'ın çalışmalarını ve hizmetlerini ayrıntılı olarak inceleyip değerlendirmek suretiyle yakın dönem tarihimize bir katkı sağlayabileceğimi düşündüm. Karal'ın hayatından bilgiler vermeyi, hangi şartlarda ve ortamda yetiştiğini ve bu hayat tarzının kendisine ve bilimsel çalışmalarına ne şekilde yansıdığını araştırmayı, kişiliği ile birlikte eserlerini inceleyerek Cumhuriyet Tarihi yazımındaki yerini ortaya koymayı hedefleyerek tezimi kaleme aldım. Çalışmamı birinci el yazılı ve sözlü kaynaklar kullanarak hazırladım. Ord. Prof. Enver Ziya Karal'ın uzun yıllar Dekan ve Rektör olarak da çalıştığı Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Arşivi'ndeki özlük dosyasını, evindeki özel arşivini, kişisel eşyalarını görüp inceleyebilmem, çalışmamı doğru bilgilere ulaşarak tamamlayabilmeme büyük katkı sağladı. Karal'ın öğrencisi ve meslektaşı Prof. Dr. Şerafettin Turan ve hem öğrencisi hem kızı Prof. Dr. Seçil Karal Akgün ile yapılan görüşmeler çalışmamın pek çok noktasına aydınlık getirdi. - Sonunda elinizdeki çalışmam Prof. Dr. Seçil Karal Akgün'ün destekleriyle Başkent Üniversitesi'nde kitap haline getirildi. Ord. Prof. Enver Ziya Karal'ın (ve kızının) bütün kitapları, arşivi ve mal varlığı ailesi tarafından Başkent Üniversitesi bünyesinde kurulan Ord. Prof. Enver Ziya Karal Tarih Uygulama ve Araştırma Merkezi'ne bağışlanmıştır. Başkent Üniversitesi'nin kurucusu Sayın Prof. Dr. Mehmet Haberal'ın desteğiyle kurulan bu Merkez, başta öğrenciler ve araştırmacılar olmak üzere 1 Aralık 2017 tarihinden beri tüm tarih meraklılarına hizmet vermektedir. Merkezde her ay değişik konularda alanlarında uzman kişilerin sunumları, ardından da konu kapsamında sohbet toplantıları düzenlenmektedir. Öğrencilerin, akademisyenlerin ve araştırmacıların yanı sıra kamuya da açık bu toplantılar oldukça ilgi görmektedir. Merkezin zengin kütüphanesinden ve arşivinden yararlanılarak yapılan çalışmalar yine merkez tarafından yayınlanabilmektedir. Yapmış olduğum bu çalışma da Başkent

Üniversitesi Ord. Prof. Enver Ziya Karal Tarih Uygulama ve Araştırma Merkezi yayınıdır. Mustafa Kemal Atatürk'ün dile getirdiği "Muhacirler kaybedilmiş topraklarımızın aziz hatıralarıdır" sözü bir muhacir çocuğu olarak bana da hayatımda bu hatıraları yaşatmak, geçmişimi ve gelmiş olduğum Balkan topraklarını daha iyi öğrenmem için itici bir kuvvet olmuştur. Tezimi hazırlarken yaptığım çalışmam sırasında beni destekleyip yönlendiren Danışman Hocam Sayın Prof. Dr. Temuçin Faik Ertan'a, bir dönem Ord. Prof. Enver Ziya Karal ile Ankara Üniversitesi'nde bir arada çalışan rahmetli Prof. Dr. Şerafettin Turan'a, Karal'ın kişisel bilgilerine ve eşyalarına ulaşmamı sağlayan kızı Prof. Dr. Seçil Karal Akgün'e, Karal ile ilgili elindeki mevcut bilgileri benimle paylaşan Prof. Dr. Ulvi Keser'e teşekkür ederim. Eğitim hayatım ve özellikle yüksek lisans tezi çalışmam boyunca bana gösterdikleri koşulsuz destek ve sevgileri için sevgili babam Halil Erel'e, annem Sevim Erel'e, ablam Arzu Çalık'a ve eşim Cüneyt Aktaş'a da minnet duygularımı sunarak sonsuz teşekkür ederim.

Özge Erel Aktaş

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	3
ÖN SÖZ	5
KISALTMALAR	11
GİRİŞ	12
I. BÖLÜM: ENVER ZİYA KARAL'IN YAŞAMI	19
Doğumu, Ailesi ve Çocukluk Yılları	19
Eğitimi ve Öğrencilik Yılları	24
II. BÖLÜM: ENVER ZİYA KARAL'IN MESLEK YAŞAMI	31
Yurda Dönüşü ve Akademisyenliğe İlk Adımı	
İstanbul Üniversitesi Yılları	31
Profesörlüğe Yükselmesi ve Ankara Üniversitesi Yılları	35
Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü'nün Kurulması ve Enver Ziya Karal	36
Enver Ziya Karal'ın TİTE'deki Çalışmaları	39
Selanik'teki Atatürk Evi ve Karal Çifti	48
Evin Kısa Tarihçesi	49
Evin Müze Haline Dönüştürülme Kararı ve Çalışmalar	50
Enver Ziya Karal'ın Kişiliği ve Mesleki Tutumu	65
Vatikan'da Papa'yı Ziyareti	72
Çağdaş Eğitim Anlayışı, Belgeli Tarihçiliği ve İnsancıl Yapısı	72
Mustafa Kemal Atatürk'ü ve Eseri Nutuk'u Anlamak	87
İhtilal Çerçevesinde 1961 Anayasası ve Enver Ziya Karal	89
Ord. Prof. Enver Ziya Karal'ın Rahatsızlıkları ve Vefatı	99
Basın'da Ord. Prof. Enver Ziya Karal'ın Vefatı	102

III: BÖLÜM: AKADEMİK ÇALIŞMALARI ve YAYINLARI	107
KİTAPLARI	107
Fransa, Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu (1767-1802)	107
Halet Efendi'nin Paris Büyükelçiliği (1802-1806)	108
Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları	112
Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları – Nizam-ı Cedid 1789-1807	115
Türkiye Cumhuriyeti Tarihi	119
Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı 1831	121
İlk, Orta, Yeni ve Yakınçağ Tarihleri	124
Osmanlı Tarihi Serisi	124
V. CİLT : Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789- 1856)	127
VI: CİLT: Islahat Fermanı Devri (1856-1861)	130
VII: CİLT: Islahat Fermanı Devri (1861-1876)	131
VIII: CİLT: Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907)	133
IX: CİLT: İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı	134
Atatürk'ten Düşünceler	136
Atatürk ve Devrim	139
La Question Armenienne (1878-1923)	140
Atatürk Hakkında Konferanslar	141
Atatürk	142
Yakındoğu Ticaret Tarihi	143
MAKALELERİNDEN SEÇMELER	143
Arşiv ve Tarih	143
Arşivlerimizin Kıymeti	144
Tarih Nedir, Nasıl Yazılır?	146
Tarihçilik Zihniyetinin Tekamülü	147

Tarihin Devirlere Bölünmesi	148
Boğazlar Meselesi ve Avrupa	150
İtalya İttihadı Nasıl Doğdu, Nasıl Başarıldı?	152
İtalya'nın Akdeniz Politikası ve Safhaları	153
Britanya İmparatorluğu	154
Hasta Adam	155
On sekizinci Yüzyılda Fransa'da Öğretim ve Terbiye Fikirleri	156
Napoleon ve Goethe	157
Çağdaş Demokrasinin Tarifi	157
Avrupa'da Milliyet Fikrinin Başlaması	158
Avrupa'da Laik Devletin Tarihçesi Hakkında	159
Osmanlı İmparatorluğu'nda Hristiyan Halk	160
Arasında Milliyet Fikrinin Yayılması	
Osmanlı Türklerinde Demokrasi Örnekleri	160
Yakınçağda Osmanlı İmparatorluğunda Yapılan	
İslahat Hareketlerinde Avrupa Düşüncesinin Tesiri	161
Osmanlı Türklerinde Milliyet Fikrinin Gelişmesinde Türk Dilinin Rolü	162
SONUÇ	166
KAYNAKÇA	171
EKLER	181
FOTOGRAFLAR	195

KISALTMALAR

A.g.e.	Adı geçen eser
A.g.m.	Adı geçen makale
Bkz.	Bakınız
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
İÜ	İstanbul Üniversitesi
AÜ	Ankara Üniversitesi
DTCF	Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi
TİTE	Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü
TTK	Türk Tarih Kurumu

GİRİŞ

Biyografi, toplumların çeşitli alanlardaki gelişim ve değişiminde önemli roller üstlenmiş olan kişilerin yetişme tarzları, yaşadıkları olaylar, bu olaylarda lider veya grup üyesi olarak etkinlikleri, fikir, duygu ve hayal dünyalarıyla eserlerinin ele alınıp anlatıldığı bir yazın türüdür.¹ Latince bios (canlılık, hayat) ve graphe (yazı, şekil) kelimelerinin birleşmesiyle meydana gelen biyografinin bu anlamı dışında birbirine benzer başka tanımları da vardır. Bazı çevreler biyografiyi² bir insanın tarihi olarak tanımlarken bir tarih türü, bir açıklama usulü, bütün bir tarihin parçası olarak da görülür. Türk Ansiklopedisine göre biyografi bir şahıs hayatının yazılı tarihidir.³ Prof. Dr. Mübahat Kütükoğlu'nun tanımı ile de tarihe mal olmuş şahsiyetlerin hayatlarının hikayesidir.⁴ Doç Dr. Vefa Taşdelen'in etraflıca tanımı ile de biyografi; bireyi yalnız ne yapıp ne ettiği ile, nerede doğup nerede öldüğü ile, nerede yaşayıp nerede çalıştığı ile, yani tüm insanlarda görülen ortak yaşantı özellikleriyle değil, bunların yanı sıra kendine özgü hali ve karakteriyle, kendi sesi, dili, mantığı ile veren ve bunu etraflıca yapan bir çalışmadır.⁵ Bu tanımlardan yola çıkılarak kısaca denilebilir ki biyografilerin merkezini oluşturan şahıs'tır.

Tarihte yaşananların açıklanması ve yorumlanması açısından tarih bilimine ciddi katkılar sağlayan biyografi; din, devlet yönetimi, bilim, sanat ve ekonomi gibi alanlarda çağına ve sonrasına yön veren, tanınmış insanların yaşam öyküleri olarak, tarih biliminin araştırma alanlarından ve kaynaklarından birisidir. Dolayısıyla biyografiler bir toplumun siyasal, toplumsal, ekonomik ve kültürel geçmişlerinin açıklanmasında ve anlaşılmasında önemli rol oynarlar.⁶

Biyografilerin kişinin sağlığında veya öldükten sonra yazılması gerektiği konusunda farklı görüşler vardır. Biyografilerin kişinin ancak öldükten sonra yazılması gerektiğine inanan Halkın, bu konuda şöyle der: "Tarih geçmişin anlatımıdır. Yaşanılan zaman doğru ve dengeli bir hüküm vermeyi önler. Hal ancak neticelerini sergilediği zaman tarihe konu olacaktır. Bunun için biyografiler, ancak şahıslar öldükten sonra

¹ Şahin Oruç- Rifat Erdem, "Sosyal Bilgiler Öğretiminde Biyografi Kullanımının Öğrencilerin Sosyal Bilgiler Dersine İlişkin Tutumlarına Etkisi", Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi, S.30, 2010, s. 219; Hüseyin Ağca Yazılı Anlatım, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara, 1999, s. 174.

² Vefa Taşdelen, "Biyografi: Ötekine Yolculuk", Milli Eğitim, S. 172, Güz 2006, s. 8; Leon-E. Halkın, Tarih Tenkidinin Unsurları, (Çev. Bahaeddin Yediyıldız), Ankara, 1989, s.55.

³ Türk Ansiklopedisi, C. VII, Ankara, 1955, s.22,23.

⁴ Mübahat Kütükoğlu (İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi emekli öğretim üyesi), Tarih Araştırmalarında Usul, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 1991, s.23.

⁵ Taşdelen, a.g.m., s.9.

⁶ Prof. Dr. Temuçin Faik Ertan, "80 Yıllık Ömürde 72 Yıllık Cumhuriyet Tanıklığı: Mehmet Ali Eke", *Kebikeç*, S.16, 2003, s.209,210.

yazılabilir.”⁷ Prof. Dr. Erol Güngör ise incelenen şahıs veya onun mensup olduğu grup iktidarda ise sadece onları metheden tarihler yazılabilir diyerek, hayatta olan kişilerin yaşamlarının yazılması konusunda görüşlerini belirtmiştir.⁸ Neticede biyografiler topluma mal olmuş, ülke tarihinin belirli bir döneminde yer almış belli kişilerin varlıklarını somut eserlerinin yanı sıra salt kendilerinin anlatılmasıyla sürdürebilmeleri açısından da önemlidir. Bu gün; hayattayken veya ölümünün ardından biyografisi yazılan kişiler hakkında pek çok çalışma mevcuttur.

Yazım tekniğine göre üçe ayrılan biyografi türleri; bilimsel biyografi, biyografik roman ve nekrolojidir.⁹ Tarih bilimi için yapılacak bir çalışmada kullanılacak tür, bilimsel biyografi olacaktır. Bilimsel biyografi türündeki çalışmalar; biyografiye konu edilen kişinin bilgilerini kronolojik bir sıra içinde, alt başlıklar halinde onun dönemi içindeki konumunu, getirdiği yenilikleri, gösterdiği başarıları, eserlerini, eserlerinin farklı özelliklerini eleştirel bir tutumla, belgelere, araştırma ve incelemelere dayalı olarak veren çalışmalardır. Bilimsel biyografilerde kişinin doğumu, eğitim-öğretim durumu ve çalışma hayatı, eserleri ve benzeri özellikleri bölümler halinde tek tek ele alınır.¹⁰

Biyografi; tarih ilminin merkezinde yer aldığı anda kullanılan kaynaklar, uygulanan metod ve yazarın üslubu bilimsel kurallara ve ahlaka uygun olmalıdır. Bu bakımdan biyografi yazmanın güç bir iş olduğu kadar bu güçlüğü de ona değer kattığını düşünen araştırmacılar vardır. Biyografilerde bir şahsı doğumundan ölümüne kadar hatta doğumunun öncesi ve ölümünün sonrasında sosyo-kültürel yapıya kadar anlatmak, şahsın hayatının tüm safhalarını bir kopukluğa neden olmadan, dönemin olaylarını, şahıs üzerindeki etkileriyle birlikte kesintisiz sunma zorunluluğu vardır.¹¹ Bu bakımdan kişiyi layıkıyla anlatmak gereklidir.

Biyografi çalışması; kişinin hayatının ne şekilde ele alındığı, yazarın üslubu ve kendisini biyografisini yazdığı kişi ile özdeşleştirme seviyesi bakımından ve kullandığı kaynaklar açısından objektiflikten uzaklaşabilir. Böyle çalışmalar daha çok sanatsal ve edebi yönü ağır bastığı için, sosyal bilimlerin edebiyat kolu içerisinde değerlendirilmelidir. Aynı zamanda çalışma süresince yazar ile biyografisi yazılan kişi arasında gizli bir

⁷ Halkın, a.g.e., s.5.; Nejat Göyünç (Proje Yürütücüsü)- Mustafa Arıkan (Yardımcı Araştırmacı), Hamdi Ragıp Atademir Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri, Selçuk Üniversitesi Araştırma Fonu, Proje Fonu: Sobe 91/039, Konya, 1995, s.2.

⁸ Erol Güngör, Dünden Bugünden, 3. Baskı, İstanbul, 1986, s.18,19.; Göyünç- Arıkan, a.g.e., s. 3, Girişten alıntıdır.

⁹ Kaymakçı S. ve Er, H., Sosyal Bilgiler Öğretiminde Biyografi Kullanımı, Sosyal Bilgiler Öğretimi, Safran M. (Ed.), Ankara, Pegema Akademi, 2009, s. 416.

¹⁰ Oruç-Erdem, a.g.m., s. 220.

¹¹ Göyünç- Arıkan, a.g.e., (Girişten alıntıdır).

yakınlık oluşabilir ki bu bir bakıma da çalışmanın seyrinin bir gereğidir. Aynı millete, aynı memleket, aynı mesleğe veya dünya görüşüne sahip olmak bu yakınlığı arttırabilir. İşte bu noktada ortaya çıkan etkiyi olduğundan fazla göstermek çalışmanın objektifliğine gölge düşürüp, yazılan eseri bir methiyeden öteye geçirmez.¹² Asıl olan objektifliği olabildiğince koruyarak, çizilen çerçevenin dışına çıkmadan bilimsel kurallar gereğince uygulanan metod ile verilmek istenilenin okuyucuya en iyi şekilde ulaştırılmasıdır. Enver Ziya Karal'ın tarihte objektivlik anlayışını açıklayan şu cümleleri konuyu daha iyi aydınlatmaktadır: "... *Acaba tarih yalnız objektivi mi arar? Ben bu konuda çok kuşkuluyum. İnsan tüm objektiv değildir, insanın subjektif tarafı da vardır. İnsanın subjektif tarafını objektiv bir şekilde açıklamak ne dereceye kadar mümkün olur? Bunu felsefeciler söylesin. Ama ben şuna kaniim ki, hiçbir tarihçi ideali objektiv olmakla beraber, objektiv kalamaz...*"¹³

Kökene yüzyıllar öncesine kadar uzanan ve en eski yazınsal türlerden birisi olan biyografi türünün dünyadaki gelişimi ile Türkiye'deki gelişimi birbirinden farklıdır. Batı'daki ilk örneği 17. yüzyılda beş din adamının yaşam öykülerini kaleme alan İngiliz biyografi yazarı Izaak Walton vermiştir. 18. yy'da İngiltere'de biyografi örnekleri giderek artmış; fakat bu dönemde yazılan biyografiler, daha çok biyografisi yazılan kişiye övgü niteliğinde ve bazen de sipariş üzerine para karşılığında yazılmıştır. Gerçekleri gizleyen, taraflı biyografiler 19. yy'da da devam etmiş, 20. yy'da ise sadece kişilerin yaşamları hakkında uyanan merakı gidermek veya kişileri övmek üzere biyografiyi kaleme alan yazarlar yerine kişisel deneyimlere de vurgu yapmak için yazmaya başlayan yazarlar ortaya çıkmıştır.¹⁴

Türkiye'de ise ilk biyografik örnekler daha çok dini figürleri anlatan menkıbeleşmiş biyografilerdir. İlk dönemlerde yazılan biyografiler daha çok din ve devlet adamlarının yaşamlarını anlatmaya yönelik iken, 19. yy'a gelindiğinde modern anlamda biyografi yazarlığı da başlamıştır. Bu dönemde Osmanlı padişahlarının ve ünlü şairlerinin biyografilerini yazan isimlerden Namık Kemal ve Rezaizade Ekrem'den söz etmek mümkündür.¹⁵ Osmanlı'da bu türün bir kişi için yazılanlarına "Tercüme-i Hal", birden fazla kişi için yazılanlarına ise "Teracim-i Ahval" denirdi. Yaşanan bir ömrün, kişiye özgü bir halin, başkalarına kapalı olan bir yaşantının ifşası ve anlaşılır bir dille ifade edilmesi anlamına gelen Tercüme-i Hal,

¹² İbid

¹³ Enver Ziya Karal, *Felsefe Kurumu Seminerleri*, TTK, 1977, s. 265.

¹⁴ Gülay Sarıçoban, *Samet Ağaoğlu'nun Siyasi Biyografisi*, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara, 2010, s. 1.

¹⁵ İbid s.2.

biyografinin tam olarak başkasını anlamaya yönelik bir çaba olduğunu gösterir. Her birey kendi halini yaşadığı için, her bir hal ve her bir varoluş ancak ait olduğu kişide karşılık bulur ve anlam kazanır. İşte Tercüme-i Hal de araştırmacıya her zaman başkasına açık olmayan, kişiye özgü olduğu ile sadece tek bir kişide karşılık bulabilen kapalı bir dünyayı açma görevi verir.¹⁶

Günümüzde tarih ilmine hizmet eden isimlerin bir çoğuna ilişkin biyografik çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar geçmişin kişinin dönemiyle aynı anda izlenmesi için yardımcı olur. Meydana gelen olayları dönemin atmosferini, biyografisi yazılan kişinin hangi koşullarda yetişip düşün ve yazın hayatının nasıl şekillendiğiyle paralel olarak izah etmek, kişinin hayatı kadar kişiliğini de gerçek ve somut olarak gözler önüne serer . Çünkü ele alınacak konu biyografisi yazılan kişinin dünya görüşünden yola çıkılarak izah edilir. Bu manada yakın dönemi kapsayan birçok biyografi niteliğindeki çalışma vardır.¹⁷

Biyografik bir çalışma için izlenecek önemli da noktalar vardır. Örneğin, bilimsel çalışmalarda gözetilen gerçeklik ilkesi ve nesnellik bu tür çalışmalarda da sağlanmalıdır. Gerçeklik ilkesine ulaşabilmek için aktarılan bilgiler belgelere, kanıt ve tanıklara dayandırılmalıdır. Bunun için daha önce kişi hakkında yazılmış yazılardan, kitaplardan, resmi bilgi ve belgelerden, kayıtlardan, günlüklerden mektup ve benzeri yazışmalardan, onunla ilgili yapılmış söyleşilerden, anekdotlardan, fotoğraflardan, o kişinin yaşamında yeri olan insanlardan yararlanılmalıdır. Nesnellik noktasında ise mevcut görüşler ve ortaya konulan sonuçlar sağlam kaynaklara dayandırılmalıdır. Anlatılan kişinin hayatını canlandıran olaylar, görüşlerini ve düşüncelerini yansıtan açıklamalar da belgelere dayandırılmalıdır.

Nitelikli bir biyografide olması gereken birtakım temel özellikler de vardır. Bu doğrultuda biyografisi yazılan kişinin yaşadığı dönem ve yaşam koşulları dikkate alınmalı, kişinin hayatı kronolojik olarak yansıtılıp kişinin önemi, değeri, alanındaki kişilerden farkı belirtilmelidir.¹⁸ Biyografik bir çalışma olan bu yapıtta da Enver Ziya'nın doğumu, aile çevresi, eğitim süreci, kişiliği, arkadaşlık ve akrabalık ilişkileri, evliliği, çocukları, alanıyla

¹⁶ Taşdelen, a.g.m., s.8.

¹⁷ Örneğin, Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam I, II,III ve İkinci Adam I,II,II, Remzi Kitabevi, Şevket Süreyya Aydemir, Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa I, II ve III, Remzi Kitabevi Prof. Dr. Şerafettin Turan, İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği, Bilgi Yayınevi Andrew Mango, Atatürk/ Modern Türkiye'nin Kurucusu, Remzi Kitabevi Uluğ İğdemir, Atatürk'ün Yaşamı, TTK Arı İnan, Prof. Dr. Afet İnan, Remzi Kitabevi Mehmet Önal, Yusuf Ziya Ortaç, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları Turgut Çarıklı, Babam Hacim Muhittin Çarıklı, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları Yrd. Doç Dr. Şaduman Halıcı- Yeni Türkiye Devleti'nin Yapılanmasında Mahmut Esat Bozkurt Dr. Hilmi Bengi-Gazeteci, Siyasetçi ve Fikir Adamı Olarak Hüseyin Cahit Yalçın

¹⁸ Oruç- Erdem, a.g.m., s.220.

ilgili başarıları, yaşadığı ve gittiği yerler, eserleri, resmi görevleri, sağlığı, ölümü konu edilecektir.

Kişinin yaşadığı devrin sosyo-kültürel yapısı, düşün dünyasının ve karakterinin şekillenmesinde etkilidir. Bu sebeple kişi tanıtılırken yaşadığı devrin bir tahlili yapılarak döneminin iyi bilinmesi gerekir. Dolayısıyla Enver Ziya Karal'ı anlamak ve anlatmak için yaşamının köklerine inilerek, büyük bir kaosun hakim olduğu Balkan Savaşları sırasında doğduğu topraklardan zorunlu göç yolunda önce annesini, babasını, kız kardeşini, akrabalarını yitiren, ağabeylerini kaybederek bir başına kalan çocuğun gözünden anlatılacaktır.

Cumhuriyet'in tarihinin yazımında Enver Ziya Karal'ın öncü bir isim olması; daha önce araştırılmamış konuları ele alarak genç nesillere ve meslektaşlarına öncülük etmiş olması, böylece Türk düşünce sisteminde belli bir yer edinmesi bu çalışmanın gerçekleştirilme nedenlerinden birisidir. Karal'ın öncü araştırmalarıyla yakın tarihimizi anlatan beş ciltlik Osmanlı Tarihi serisi, Türk ve yabancı bilim adamlarına önemli bir rehber olmuştur. Karal, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü'nün kuruculuğunu, Cumhuriyet'in tarihinin yurt içinde ve dışında tanınmasını, öğrenilmesini, anlaşılmasını istediği için üstlenmiştir.¹⁹ Bunların yanı sıra çalışma içerisinde hayatından kesitler sunulan bölümlerde Karal'ın akademik ve günlük hayatında öncülük ettiği pek çok işten de bahsedilecektir.

Enver Ziya Karal, her şeyden önce çok yönlülüğü ve insan sevgisiyle, son günlerine kadar çalışma ve üretebilme arzusuyla dolu bir aydındır.²⁰ İlimli ve uzlaştırmacı tavrı ve geniş tarih bilgisi Karal'ın bir hukukçu olmamasına rağmen, 1961'de Kurucu Meclis'in Anayasa Komisyonu'nda yer almasını sağlamış ve O'nu başarıya götüren nedenlerden birisi olmuştur. Öğrencilerine karşı ilgili ve sevecen tavrı, ders işleyişindeki akıcı, tane tane olan konuşmaları, geniş tarih bilgisi ve durumu en kısa yoldan anlatabilen tasvirleri pek çok dersinde yoklama almadığı halde, dolu bir sınıfla derslerin aranan hocası olmasını sağlamıştır. Bir müzeci olmadığı halde, M. Kemal Atatürk' e olan ilgilisi ve hakkındaki çalışmaları, üzerine aldığı görevi hakkıyla tamamlayabilme sorumluluğu sayesinde 1953 yılında Selanik'teki Atatürk evinin restorasyon çalışmasıyla görevlendirilmiştir. Yurt içinde ve dışında çok çeşitli görevlerde bulunan Karal'ın Osmanlı ve Cumhuriyet tarihine dair pek çok çalışması mevcuttur.

¹⁹ Seçil Karal Akgün, "Babam Enver Ziya Karal", Atatürk Yolu, AÜ TİTE, C.6, S.22, Yıl 11, Kasım 1998, s. 168.

²⁰ TTK'nın kuruluş amaçları ve çalışmalarını anlatacak olan (E) Amiral Fahri Çoker'in hazırladığı kitap için yazdığı biyografisini tamamladıktan bir gün sonra vefat etti.

Ord. Prof. Dr. Enver Ziya Karal'ın vefatının üzerinden 33 yıl geçmiştir. Bu süre zarfında kendisiyle ilgili yapılan çalışma sayısı kısıtlı düzeyde olmuştur. Kızı Prof. Dr. Seçil Karal Akgün'ün babasının hayatını anlattığı "Cumhuriyet Kuşağının Not Karnesi"²¹ isimli makalesi Bütün Dünya Dergisi'nde, aynı zamanda biyografik çalışma olarak "Babam Enver Ziya Karal" başlığıyla Atatürk Yolu Dergisi'nde yayınlanmıştır. Yine kendisinin "Ord. Prof. Dr. Enver Ziya Karal'ın Yapıtları ve Yaşam Öyküsü" – başlıklı makalesi OTAM'da yayınlanmıştır.²² Cumhuriyet'in ilk yıllarında lise öğreniminde başarılı bazı Türk öğrencilerin Avrupa'ya eğitim görmeye gönderilmelerini anlatan Kansu Şarman'ın yazdığı Türk Promethe'ler isimli kitapta da Ord. Prof. Dr. Enver Ziya Karal'ın eğitim hayatının bir kısmı anlatılmıştır.²³ Prof. Dr. Ulvi Keser'in "Cumhuriyet ve Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Uluslararası Sempozyumu"nda sunmak üzere kaleme aldığı "Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Bağlamında Ord. Prof. Dr. Enver Ziya Karal ve Düşüncelerine Kesitsel Bir Bakış" isimli çalışması mevcuttur. Fahri Çoker'in, Türk Tarih Kurumu ve Kuruluş Amaçları ve Çalışmaları isimli eseri için, Enver Ziya Karal'ın yazdığı biyografisinin yanı sıra, vefatının ardından ailesinin ve bazı kurumların basında çıkan taziyeleriyle yakın arkadaşlarının Ord. Prof. Enver Ziya Karal'ı anlatan nekroloji²⁴ olarak adlandırabileceğimiz yazılar da vardır.

Elinizdeki yapıt, bu çalışmalardan da yararlanılarak hazırlanmıştır. Koca bir hayatı ve o hayatı kuran, şekillendiren bir kişiliği yazıya geçirmenin belirli zorlukları vardır. Ord. Prof. Enver Ziya Karal gibi bir şahsiyeti anlatmak, hayatı, eserleri, kişiliği ve fikirleriyle ortaya koymaya çalışmak da pek kolay olmayacaktır. Bu zorluğu aşmak, başta yazdığı eserler, bu eserlerin satır aralarında kalmış kendi tarih yazıcılık anlayışının izleri, anlatmak ve duyurmak istediği noktalar, yakın çevresinin kendisi hakkındaki görüşleri ve kızı Prof. Dr. Seçil Karal Akgün'ün eşsiz arşivi sayesinde olmuştur.

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde tarih metodolojisinin ve biyografik çalışmaların bir gereği olan objektiflik ilkesinden ayrılmamaya çalışılmıştır. Enver Ziya Karal'ın hayatındaki gelişmeler tarihsel bağlamda kronolojik olarak ele alınmıştır.

²¹ Seçil Karal Akgün, "Cumhuriyet Kuşağının Not Karnesi", Bütün Dünya, Başkent Üniversitesi Kültür Yay., Ankara, Ocak 2001.

²² Karal Akgün, "Ord. Prof. Dr. Enver Ziya Karal'ın Yapıtları ve Yaşam Öyküsü", OTAM, A.Ü., S.5, ,1994, s.535-555.

²³ Kansu Şarman, Türk Promethe'ler Cumhuriyet'in Öğrencileri Avrupa'da (1925-1945), Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2006, s.105-111.

²⁴ Ölen ünlü bir kişinin ölümünden sonraki günlerde genellikle gazete ve dergilerde ölen kişinin yakın çevresinde yer alan kişiler tarafından onun üstün niteliklerinin, erdemlerinin, çalışmalarının ve diğer özelliklerinin anı üslubuyla anlatıldığı yazılardır.

Çalışmamızın birinci bölümünde, Enver Ziya Karal'ın kişiliğinin oluşumu ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bir insanın yetişmesinde içinde bulunduğu çevre kuşkusuz etkili olur. Bunun için doğduğu Balkan toprakları (Kosova- Osmaniye) döneminin siyasi ve sosyal olayları ile birlikte ele alınarak Karal'ın çocukluk yılları, aile ve yakın çevre ile ilişkileri, Balkanlar'dan Anadolu'ya acı ve kayıplarla dolu göç yolculuğu, aldığı eğitimler çerçevesinde öğrencilik yılları ve etkilendiği insanlar anlatılacak, kimliğini inşa eden etkenler verilecektir.

Yaşam boyu öğrenme ve öğretme ilkesiyle hareket eden, 54 yaşından sonra İngilizce'yi 2 yıl içinde üniversitede ders verebilecek düzeyde öğrenen, insanın yaşının ilerledikçe kendisini daha iyi tanıyacağını düşünerek ileri yaşta yabancı dil öğrenmesinin daha kolay olacağına inanan Karal'ın²⁵ çalışmamızın ikinci bölümünde, aslında hiç bitmeyen öğrenme hayatının öğretme aşamasına geçtiği mesleki kariyerinden bahsedilecektir. Verdiği dersler, çalıştığı kurumlar, idari görevleri, sosyal sorumluluk projeleri, yürüttüğü çalışmalar, 1961 Anayasası'nın hazırlanmasındaki etkileri anlatılacaktır.

Üçüncü bölümde ise akademik çalışmalar başlığı altında kitap ve makaleleri ayrıntılı olarak tanıtılacaktır.

²⁵ Prof. Dr. Seçil Akgün ile Görüşme, 27.09.2014.

I. BÖLÜM

ENVER ZİYA KARAL'IN YAŞAMI

Doğumu, Ailesi ve Çocukluk Yılları

Enver Ziya Karal, 1906 yılında Kosova'nın Osmaniye kasabasında doğmuştur. Babası Ağalı lakabıyla anılan Mehmet, annesi Zeynep'tir. Mustafa ve Kazım isimlerinde iki ağabeyi ve Havva isminde bir kız kardeşi vardır. Balkan Savaşları'nın getirdiği olumsuz koşullardan etkilenen Enver Ziya ve ailesinin göç yolculukları 1912 yılında başlamış, topraklarından ayrılan aile Doyran kentine ulaştığında göç yasaklanınca Osmaniye'ye dönmüştür. Temelli ayrılış ikinci göçlerinde yaşanmış ve güvenli, yaşanılır bir yer olan anavatana ulaşmak için çıktıkları göç yolculuğu Strumca, Selanik, Manisa ve İzmir güzergahında devam etmiştir.²⁶ Bu yolculukta Enver Ziya babası Ağalı Mehmet ve amcacı Hüseyin'i yitirmiş dayısı Hüseyin ise gözlerinin önünde satırla doğranarak katledilmiştir.²⁷ Göç yolculuğu başladığında henüz 6 yaşında olan Enver Ziya evden çıkarken annesinin odasındaki sandıktan daha bir ay önce sünnet olduğunda giydiği kırmızı parlak kadife sünnet giysisini yanına almıştır. Kapıda O'nu bekleyen annesi ise oğlunun elinden elbiseyi alıp yere savurmuş ve oğlunun eline bir somun ekmek sıkıştırılmıştı. Daha sonra da evlerinin kapısını kilitleyip yola koyulmuşlardı.²⁸ Sadece canlarını kurtarmaya çalıştıkları uzun yolculukta yanlarına alabilecekleri eşya sayısı kısıtlı olan aile, yanlarına temel ihtiyaçlarını giderebilecek kadar eşya almış, hatıralarını ise geride bırakmıştı. Bu durum geçmişte kısıtlı imkanlar ve imkansızlıklar içerisinde gerçekleştirilen göçler sonucu muhacirlerin geldikleri yerlerde maddi manevi yeni bir hayata uyum sağlama sürecini ve artlarından gelecek olan neslin üzerinde devam ettirdiği etkileri özetlemektedir. Nitekim Enver Ziya'nın daha sonraki yaşamında tutumlu denilebilecek ve elde ettiklerinin anlamını bilecek bir yapıya sahip olmasının altında küçük yaştaki bir çocuğu derinden etkileyebilecek değinilen olaylar bulunmaktadır.

Genci, yaşlısıyla birlikte zor koşullar altında günlerce süren ilk göç yolculuklarında, ailenin en yaşlısı olan büyükanneleri yola daha fazla devam edemeyeceğini anlayınca bir halı parçasına oturarak

²⁶ Karal Akgün, "Ord. Prof. Dr. Enver Ziya Karal'ın Yapıtları ve Yaşam Öyküsü", A.Ü. Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, A.Ü. Basımevi, Ankara, 1994, s. 535.

²⁷ Karal Akgün, "Babam Enver Ziya Karal", s.165.

²⁸ Ulvi Keser, "Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Bağlamında Ord. Prof. Dr. Enver Ziyal Kara ve Düşüncelerine Kesitsel Bir Bakış", Cumhuriyet ve 'Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Uluslararası Sempozyumu, DTCF, Ankara, 14 Mayıs 2008, s.1.

çocuklarından kendisini bırakmalarını ve yollarına devam etmelerini istemişti. Yaralılar, ölüler, hastalar ve haydutların var olduğu göç yolunda büyükanne ağlaşmalar ve helalleşmeler içinde bırakılmıştı. Enver Ziya'nın çocuk gözlerinde, yol boyunca geriye dönüp baktığında yağmur altında, bir halı parçası üzerinde kaderiyle baş başa kalan büyükannesinin görüntüsü git gide küçülmüş sonunda yok olmuştu . Yola devam etme zorunluluğu, diğer aile bireylerini daha güvenli bir yere ulaştırma sorumluluğundan ve yaşama arzusundan ileri gelmişti . Büyükanne ise bırakıldığı yerde bir Bulgar askerinin dikkatini çekmiş, bu asker halı parçası üzerinde oturan yaşlı kadının gözlerine dikkatle baktığında onu tanımış ve bir zamanlar bu ailenin yanında çalıştığını hatırlayarak birden büyükannenin ellerine sarılarak onu bulunduğu yerden alıp ailesine kavuşturmuştu. Aile Doyran kentine vardıklarından 5-10 gün sonra kapılarının önünde büyükanneyi gördüklerinde sevinç içinde birbirlerine sarılmışlardı.²⁹ Bir süre sonra da aile bu kez büyükanneyi Balkan topraklarındaki mezarında bırakarak son göç yolculuklarına çıkmışlardı. Günlerce sürecek yürüyüş ile Türkiye'ye doğru yol alırken bu kez de anne koleradan yaşamını kaybetmişti. Daha sonra Çanakkale Savaşlarında şehit düşecek olan amca Hoca İbrahim Efendi, Enver Ziya'nın ağabeyleri Mustafa ve Kazım'la Strumca, Selanik, üzerinden Türkiye'ye gelirken³⁰ küçük abi Kazım yolda kaybolmuştu.³¹ Göçmenlerin İzmir'e yerleştirilenlerine devlet eğilmiş, Mustafa da hükümet tarafından İzmir'de Devlet Demir Yolları'na işçi olarak yerleştirilmişti.³² Yola kız kardeşiyle devam eden Enver Ziya ise dinlenmek ve geceyi geçirmek için konakladığı bir samanlığın sahibi sabahleyin - verdiği ekmek parçasının yarısını kız kardeşine vermesini istediğinde onun uyanmadığını söylemiş, kadıncağız kardeşine bakıp ölmüş olduğunu görünce Ziya kardeş acısını yaşamıştı³³ Kısaca Enver Ziya, küçük yaşta bir çocuğun yaşayabileceği travmaların pek çok çeşidini yaşamış, yetim ve öksüz kalan bir çocuk olarak kendisine yol gösterebilecek bir ailesi olmamıştır. O da yaşamı boyunca aklın ve mantığın yolundan ayrılmayarak, hayatındaki tüm değerlerini Mustafa Kemal Atatürk'ten öğrenmişti.

Kişinin karakterinin şekillenmesinde, ilk çocukluk yıllarının büyük etkisi olduğu bilinmektedir. Bu sebeple Enver Ziya'yı daha iyi anlayabilmek ve anlatabilmek için yaşamının ilk çocukluk yıllarını irdelemek büyük önem taşımaktadır. Dolayısıyla, ilk çocukluğunun geçtiği Balkan coğrafyasının içinde bulunduğu durum da aydınlatılmalıdır:

²⁹ İbid.

³⁰ 30İbid , s.2.

³¹ Kaybolan kardeşi Kazım ile ancak 18 yıl sonra bir araya geleceklerdir. Bu süre zarfında Ağabeyi Kazım İzmir'de demiryollarında çalışarak hayatını devam ettirmiştir.

³² Karal Akgün, "Ord. Prof. Dr. Enver Ziya Karal'ın Yapıtları ve Yaşam Öyküsü", s. 535.

³³ Ulvi Keser, a.g.e. s.2.

Balkan coğrafyası değişik etnik kökenli ve çok kültürlü bir yapıyı bünyesinde barındıran kültür mozaiği, stratejik konumu sebebiyle kıtalararası köprü vazifesi gören bir geçit noktası, yüzyıllar boyunca büyük güçlerin hakimiyet **mücadelesine ve bu mücadeleler sonucu büyük göçlere de sahne olan bir bölgedir. Bu kıymetli topraklarda tarih boyunca birçok Türk topluluğu yaşamış ve farklı zaman dilimlerinde çeşitli nedenlerle bölgeden göç etmiştir.**

En temel manada Balkanlar'dan Türkiye'ye yönelik göç hareketlerinin sebepleri Batıların Osmanlı'ya karşı izledikleri **Şark siyasetinde** aranmalıdır. 20. yy'da Osmanlı topraklarını bölüşmek manasına gelen **Şark Meselesi** tabiri, siyaset adamları ve tarihçiler tarafından bu güne kadar çeşitli şekillerde kullanılmış olmakla birlikte, siyasi terim olarak ilk defa 1815 *Viyana Kongresi*'nde Rus Çarı Aleksandr tarafından kullanılmıştır.³⁴ Bu kullanımı izleyen yıllarda Batılı devletlerinin şark siyasetleri doğrultusunda gerçekleştirdikleri yayılcı ve sömürgeci faaliyetleri sonucu Osmanlı toprakları daralmış ve kaybedilen topraklarda yaşayan Türkler öz yurtlarına dönmeye çalışmışlardır.

Balkan sorununu Enver Ziya şu şekilde açıklamaktadır: “1865’de Doğu Rumeli Bulgaristan Prensiği’ne bağlanmış, Bosna ve Hersek Avusturya İmparatorluğu’na katılmış ve 1908’de Bulgaristan bağımsızlığını ilan etmiştir. Balkan sorunu ise 1878’den sonra Berlin Antlaşması eksenini etrafında dönmeye başlamıştır. Balkanlardaki Hıristiyanların Müslümanların yönetiminden kurtulması, Türklerin Avrupa’dan kovulması veya Balkanlar Balkanlılarıdır düşünceleri hakim olmuştur. II. Meşrutiyet döneminde ise Balkanlarda düzeni sağlamak için yapılan reformlar Balkan devletlerini olduğu kadar, büyük devletleri de endişeye düşürmüştür. Bunlar Osmanlı Devleti’nin kuvvetlenmesiyle, toprak kazanma yönünden besledikleri tutkularının önleneceğini hesaba katmaktaydılar”.³⁵

Balkan savaşları arefesinde Bulgaristan, beklentilerini küçültmüş olan Berlin Antlaşması’nın kendi çıkarları doğrultusunda değiştirilmesini isterken Yunanistan, Girit ve Adalar yanında Makedonya’nın bir kısmını da istiyordu. Sırpların Yugoslavya ülküsü de Makedonya’dan geçmekte ve Selanik’e kadar uzanmaktaydı. Karadağ da köy ve kasabalarının sayısını çoğaltmak istediğindeydi. Romanya Osmanlı’ya sınırı olmadığı için Osmanlı’dan toprak alacak durumda bulunmayan tek Balkan devletiydi. Halkın çoğu Müslüman olan Arnavutluk’ta da bağımsızlık isyanları görülüyordu. Balkanlar’da meydana gelen bu durum büyük devletleri de

³⁴ Bige Yavuz, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk Fransız İlişkileri*, TTK Yayınları, Ankara, 1994, s. 1.

³⁵ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi IX. Cilt İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)*, IX. C., TTK, 2011, Ankara, s. 287.

çıkarları doğrultusunda yakından ilgilendiriyordu. Rusya; Balkan milletleri aracılığıyla Osmanlı'yı sürekli bunalım içinde tutmak, Balkanlar'daki Slav devletlerini nüfuzu altına alarak Boğazlar doğrultusunda kendisine yol açmak ve yine Balkanlar'daki karışıklıktan yararlanarak Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Balkanlar'da yayılmasını önlemek istiyordu. Avusturya ise Balkanlar'da Rus nüfusunu baltalamak, kendisine Selanik doğrultusunda bir yol açmak ve muhtar bir Arnavutluk kurulmasını sağlayarak, Sırbistan'a Adriyatik yolunu kapatmak istiyordu. Fransa ve İngiltere'nin de Osmanlı topraklarında yüklü miktarda sermayeleri bulunuyordu. Bu sırada siyasi birliğini tamamlayarak gelişen Almanya'nın da Osmanlı topraklarına sermaye yatırması Fransa ve İngiltere'nin çıkarlarını zedeleyecekti. Bu sebeple Fransa ve İngiltere Almanya faktörünü de göz önünde bulundurarak Rusya'ya yakınlaşmak ve Balkanlar'da onun çıkarlarına uygun hareket etmek zorunda kalmışlardı. Neticede Balkan sorunu Balkan Savaşı'nın başlamasından önce çok çetrefilli ve sadece Osmanlı Devleti ve Balkan devletleri değil, aynı zamanda Avrupa büyük devletlerini, onların Avrupa ve sömürge siyasetlerini doğrudan veya dolaylı ilgilendiren bir özellik taşımıştır. 1911 Eylül'de İtalya'nın Trablusgarp'ı almaya kalkışması üzerine Balkan devletlerinin Osmanlı Devleti'ne karşı bir ittifak kurma işine girişmeleri ile Balkan Savaşı'nın eşğine gelinmiştir.³⁶

Doğup büyüdüğü toprakları savaş sebebiyle terk etmek zorunda kalan Enver Ziya'nın yorumuyla bu savaş; Osmanlı için sefalet ve felaket anlamına gelmiştir. Osmanlı ordusu bir ay gibi kısa bir süre içinde perişan olmuştur. Düşman orduları Çatalca'ya kadar gelmiş, bu arada yüz binlerce Türk ve Müslüman yerlerini yurtlarını bırakarak, Batı Rumeli'den göçmüştür. Bunların bir kısmı düşman tarafından katledilmiştir.³⁷ Birçokları da açlık ve hastalık nedeniyle kırılmıştır³⁸ ve bütün bunlardan da öteye Rumeli'deki Türk toprakları üzerindeki Türk hakimiyetine son verilmiştir. Yapılış biçimi ve sonuçları ile Balkan Savaşları gibi bir olay, Osmanlı Devleti'nin yıkılış tarihinde görülmemiştir. Bu savaştan önce XIX. yy'da yapılan ve yenilgi ile sonuçlanan Osmanlı- Rus savaşları bile bu kadar alçaltıcı ve yıkıcı olmamıştır. Balkan Savaşları'nın bu denli bir sonuca varmasının etkenleri şu üç noktada toplanabilir: Hükümetin güçsüzlüğü, moral düşüklüğü, ordunun yoksulluğu.³⁹

30 Mayıs 1913'te Londra Konferansı'nda Midye- Enez Hattını çizen ve Osmanlı topraklarında Edirne'yi dışarıda bırakan antlaşma ile ilk savaşa

³⁶ İbid. s. 287,288.

³⁷ Dayısı Hüseyin gözlerinin önünde satırla doğranarak katledilmiştir.

³⁸ Annesi 1912'de Türkiye'ye göçleri sırasında annesini koleradan yitirmiştir.

³⁹ Karal, a.g.e., s,304.

son verilmiştir. Değişen dengeler üzerine II. Balkan Savaşı sonrasında ise Edirne ile birlikte Kırklareli ve Dedeağaç geri alınmış; bu sayede Osmanlı Devleti de kaybettiği saygınlığı biraz olsun yeniden kazanmıştır. Balkan Savaşları bir bütün olarak ele alındığında Osmanlı Devleti'nin siyasi varlığının Balkanlar'da açıkça ortadan kalktığı görülebilir.⁴⁰

İnsanları yerinden eden ve hayatlarında onarılmaz izler bırakan bu savaşlar, ardında binlerce öksüz, yetim çocuk ve bir o kadar da hazin hikaye bırakmıştır. Enver Ziya Karal da Anadolu'ya göç eden binlerce muhacirden, binlerce öksüz, yetim çocuktan sadece birisidir.

Araştırmacı yazar Bilal N. Şimşir Rumeli'den Türk Göçleri isimli kitabının giriş kısmında M. Kemal Atatürk'ün muhacir tanımını şöyle vermiştir. "*Muhacir diye küçümsenenler, tarihin yazdığı savaşlarda en geriye kalanlar, yani düşmanla sonuna kadar dövüşenler, çekilen ordunun ric'at hatlarını sağlamak için kendilerini feda edenler ve düşman karşısında kaçmak, çekilmek nedir bilmeyenlerdir.*"⁴¹ M. Kemal Atatürk'ün muhacirlerin tanımını yaptığı bu anlamlı cümle koca bir tarihin en hazin anılarını - oluşturan göçmenlerin durumunu özetlemektedir.

Enver Ziya'nın çocuk yaşta bu atmosfer içinde yaşadıkları karakterinin şekillenmesinde ve kendisinin olgunlaşmasında etkili olmuştur. Bu doğrultuda, Prof. Dr. Şerafettin Turan DTCF'de öğrencilik yıllarında aynı ortamda bulunduğu Enver Ziya Karal'da gözlemlediği bir takım içine kapanık hallerin asıl sebebinin onun çocukluk yaşamı olduğunu daha sonra anladığını özetle şöyle ifade etmiştir: ". Dışarıdan bakıldığında sessiz, fazla ilişki kurmak istemeyen, adeta kapalı bir kutu gibi gördüğü Enver Ziya'nın önceleri bu çekimserliğine bir anlam verememiş ve garipsemiştir. Daha sonra Enver Ziya'nın ailesini küçük yaşta savaş sebebiyle kaybetmiş ve zorlu göç yolculuklarının ardından hayata tutunmaya, yaşamaya, öğrenmeye, kendisini eğitmeye çalışmış bir insan olarak tanıdığı anda aklındaki soruların cevabını böylece yorumlayabilmiştir."⁴²

Enver Ziya, savaşın tüm yıkıcı etkilerini yakından görmüş ve yaşamış birisi olarak, arkadaşlık ve öğrencilik ilişkilerinde bu yaşadıklarından çok fazla bahsetmemiştir. Öğrencilerine anlatmamış, yalnızca evinde - sohbet ortamlarında bahsetmiştir.⁴³ Yaşadıklarını ve Balkan coğrafyasında yapılan mezalimleri çok fazla anlatmamasının sebebi milletler arasında kin ve nefret duyguları oluşmasına fırsat vermemek olabilir.

⁴⁰ (Editör) Prof. Dr. Temuçin Faik Ertan, *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Siyasal Kitabevi, 2. Baskı, Ankara, 2012, s. 61.

⁴¹ Bilal N. Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri*, Ankara, 1968, giriş kısmı.

⁴² Prof. Dr. Şerafettin Turan ile Görüşme, 27.09.2014.

⁴³ Prof. Dr. Seçil Karal Akgün Görüşme. 27.09.2014.

Eğitimi ve Öğrencilik Yılları

Enver Ziya, Türkiye'ye vardığında sınırda toplanan bütün kimsesiz göçmen çocuklarla birlikte İzmir'e gönderilmiş, ve Darüşşafaka'ya yerleştirilmiş, burada Ağabeyi Mustafa onu bulmuş, 1915'de hükümet kararıyla yetimler için çeşitli illerde ilkokul düzeyinde öğretim yapan Darüleytamlar açıldığında 1916 yılında ağabeyisi onu Alaçatı Darüleytamına kaydettirmiştir.

Bu noktada bir parantez açarak Karal'ın darüleytamda geçirdiği günlerin daha iyi anlaşılması için açıklayıcı olacağından Darüleytamlar hakkında kısa bir bilgi vermek yerinde olacaktır:

Savaşlar her zaman arkalarında terk edilmiş viran binalar, hayvansız, tohumuz, yeşilsiz topraklar, sakat, hasta ve yardıma muhtaç nice insan ile birlikte tıpkı Enver Ziya gibi anasız babasız pek çok öksüz yetim çocuk bırakmışlardır. Osmanlı Devleti de toplumun bu tür - acılarına çare olmak, yaraları sarmak, geleceğin sahibi olan anasız babasız kalmış nice şehit çocuğuna sahip çıkmak için çeşitli kurumlar geliştirmiştir. Vakıflar, ıslahhaneler, darüşşafakalar, darülacezeler, darülhayr-i aliler, himaye-i etfal cemiyeti gibi devletin sosyal hizmet kuruluşlarından birisi de Osmanlı'nın son dönemlerinde kurulan darüleytamlar olmuştur. Yetimler yurdu, yetimhane anlamına gelen darüleytamlar, Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı'nda kimsesiz kalan çocukları barındırmak ve bir meslek edindirmek amacıyla, Maarif Nazırı Ahmet Şükrü Bey'in teklifiyle 25 Kasım 1914 tarihinde kurulmuş ve 1915 yılının başlarından itibaren faaliyete geçmiştir.⁴⁴ Darüleytamlar, Darüleytam Müdüriyeti Umumiyesi'nin izniyle açılmışlardır.⁴⁵ İlk darüleytam, Sait Halim Paşa tarafından başlatılan Bebek Yalısı'nda hizmete girmiştir.⁴⁶

Darüleytamlarda eğitim her yaş grubunun idrak düzeyi ve kabiliyetine göre ayrı programlar hazırlanarak verilmiştir. Yaşları 7 ile 13 arasında değişen çocuklar ilkokulların çeşitli sınıflarının ders programına göre oluşturulmuş sınıflarda ders görmüştür. Yaşı 10-13'e varmış fakat ilköğretimi tamamlayamamış olanlar bir meslek alanında uygulamalı öğrenimin yanı sıra günde en az iki saat de ders görmüştür. İlköğretimi

⁴⁴ Vehbi Ünal, "Osmanlı'nın Son Dönemlerinde Korunmaya Muhtaç Çocuklar İçin Kurulan Sosyal Hizmet Kuruluşları", Cumhuriyet Üni. Edebiyat Fak. Sosyal Hizmet Bölümü, Sivas., 2007, s. 20.; Hidayet Y. Nuhoğlu, "Darüleytam", *DİA*, Cilt:8, İstanbul, 1993, s.521.

⁴⁵ Salih Özkan, "Türkiye'de Darüleytamların Gelişimi ve Niğde Darüleytamı", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S:19, Bahar 2006, s.221.

⁴⁶ Ünal, *a.g.m.*, s.21.; Hasan Şenocak, "Sosyal Güvenlik Sistemini Oluşturan Bileşenlerin Tarihi Süreç Işığında Değerlendirilmesi", *İstanbul Üniversitesi Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 2009 s. 448.

bitirenler ise istedikleri bir alanda meslek eğitimini sürdürmüşlerdir.⁴⁷ Ersin Müezzinoğlu'nun arşivdeki bilgilere dayanarak verdiği açıklamaya göre Aydın Vilayeti'ne bağlı Alaçatı Erkek Darüleytamı'nda 13 hademe, 8 memur öğretmen toplamda 21 çalışan vardır.⁴⁸ Bu sayı diğer darüleytamlarla kıyaslandığında ortalama bir sayıdır. Öyleyse Alaçatı darüleytamı muadillerine göre orta düzeyde çalışanı olan bir eğitim kurumuydu denilebilir.

Darüleytamlarda yaşları 7-13 yaş arasında değişen çocuklar için gün 5.30'da namaz, kahvaltı ve temizlik ile başlayıp akşam 20.00'de; 13 yaşından büyükler için de gün aynı saatte aynı etkinliklerle başlayıp farklı olarak 21.00'da bitmekteydi. Eğitim de çocukların sayılarına göre üç, dört, beş, altı dershaneli mekatib-i iptidaiye programına göre yapılmış, ayrıca sanat öğretilmemiş fakat el işlerine önem verilmiştir. On üç yaşını tamamlayan kız ve erkek çocukları mevcuda göre bir ve iki dershaneli mekatib-i iptidaiyeye uygun program gereğince sabah ve akşam ikişer ders görmüş, diğer vakitlerde ise kızlar sanatla, erkekler ziraat veya sanatla uğraşmışlardır. Bu bilgilere ve daha fazla ayrıntıya Müezzinoğlu'nun çalışmasından ulaşılabilir.⁴⁹ Bahsedilen yaş gruplarının vakit çizelgesi ve 13 yaşından büyük çocukların ders dağılım cetvelleri⁵⁰ çalışmamızın ekler kısmında verilmiştir.

Darüleytamların akıbeti 1918 Mondros Mütarekesinden sonra belli olmuştur. Savaş yıllarında yabancıların terk ettiği binalarda açılan bu kurumları 1918 Mondros Mütarekesi'nden sonra geri dönen sahipleri boşalttırmıştır. Bunun üzerine kendilerine yeni yerler bulmaya çalışan bazı darüleytam idareleri kullanılmayan saray ve konakları kullanmış veya bina kiralama yoluna gitmiştir. Ancak savaş yıllarındaki maddi imkansızlıklar darüleytamların Anadolu'daki şubelerinin birer birer kapanmasına, ağırlığın İstanbul'da toplanmasına neden olmuştur. Giderlerin karşılanması hususunda yaşanan sıkıntılarla da bu okulların Maarif Teşkilatı'na devri yoluyla tasfiye edilmesi yoluna gidilmiştir.⁵¹ Geriye kalan öğrenciler İstanbul'da toplandığında, yönetimleri Şehir Yatı

⁴⁷ İbid., s.21; Faruk Öztürk- Duygu S.Güler Öztürk, "Okul Öncesi Eğitimde Çocuk Gelişimi ve Psikolojisi Dersine Yönelik İlk Çalışmalar", **Elementary Education Online**, 6(1), 144-153, 2007; Y. Akyüz, **Başlangıçtan 2001'e Türk Eğitim Tarihi**, Alfa Yay., 8. Baskı, İstanbul, 2001, s. 251.

⁴⁸ Ersin Müezzinoğlu, "I. Dünya Savaşı Esnasında Yetim ve Öksüz Çocukların Himayesi ve Eğitimi: Darüleytamlar", **History Studies**, 2012, s. 406.

⁴⁹ Müezzinoğlu, **a.g.m.**, s. 410,411.

⁵⁰ İbid s.412- 414.

⁵¹ Ünal, **a.g.m.**, s.22.

Mektebi adıyla Özel İdare'ye verilmiştir. En sonunda okullar, bu idareler tarafından tamamen kapatılmıştır.⁵²

Enver Ziya ilkokul öğrenimine Alaçatı Darüleytamında başlamış, ancak Mondros bırakışmasından sonra oluşan yukarıda değinilen mekansal durum üzerine yaklaşık iki yıl eğitim gördüğü bu okulun öbür öğrencileriyle birlikte Bursa Darüleytamına götürülmüştür. Yunan ordularının İzmir'den sonra Bursa'yı da işgal etmeleri üzerine de öğrenciler bu kez İstanbul'a götürülmüşlerdir. Enver Ziya İstanbul'da ilk olarak Ortaköy Darüleytamı'nda, daha sonra da Balmumcu Darüleytamı'nda okumuştur.⁵³

Darüleytamda derslerindeki başarısı ve çevresine karşı davranışlarıyla öğretmenlerinin beğenisini kazanan Enver Ziya, 1923 yılında okul idaresinin yönlendirmesiyle devletin parasız yatılı öğrenci sınavını kazanarak Edirne Lisesi'ndeki öğrenciliğine başlamış ve buradan da 5 yıllık bir eğitimin ardından 1928 yılında mezun olmuştur. Edirne Lisesi'nde eğitim görürken öğretmenleri tarafından gazete almaya gönderildiğinde yurttan ve dünyada gelişen olayları bizzat kendisi takip etmek istediğinden, mutlaka yolda gazeteyi okumuş , ve daha sonra öğretmenlerine teslim etmiştir.⁵⁴ Bu yaşlarda bir öğrencinin daha çok tercih ettiği yöntem başkalarının okuduklarına veya duyduklarına itimat etmek olsa da Enver Ziya ise, kendisine yeni ufuklar açmak, sorgulamak, sorguladıkça daha çok öğrenmek için bilgilere bizzat kendisi ulaşmaya çalışmış, yakın çevresindeki ve ülkesindeki gelişmeleri küçük yaştan beri yakından takip etmiş, yaşamı boyunca bilime inanmış, güvenmiş ve kendisini bu değere adanmıştır.

Cumhuriyetin ilanından birkaç ay sonra çıkarılan öğrenim birliği yasası (3 Mart 1924) ve onu izleyen eğitim reformu kapsamında modern eğitim dallarında yetişmiş eleman sıkıntısı kendisini hissettirmeye başlayınca bu durumun giderilmesi için hükümet, yetenekli, ancak maddi durumları yeterli olmayan öğrencileri, türlü alanlarda yüksek öğrenim düzeyinde eğitim görmeleri için Avrupa'daki okullara göndermeyi kararlaştırmıştır. Bu konudaki teklif Atatürk'ün isteğiyle 1923 yılı hükümet programına konulmuş ve ilki 29 Ekim 1924'te açılan Maarif Vekaleti sınavıyla, bu uygulama hayata geçirilmiştir. Dönemin Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati Bey; "Her sahada mütehassıs ve malumatlı gençlere muhtacız. Bundan sarf-ı nazar edemeyiz; mekteplerimize kıymetli muallim bulmak için gençlerimizi kabil olduğu kadar fazla Avrupa'da tahsil ettirmek ihtiyacında olduğumuza şüphe yoktur." sözleriyle uygulamanın önemini ifade etmiştir.⁵⁵

⁵² Hasan Ali, Koçer, **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu**, Uzman Yayınları, Ankara 1987, s.194.

⁵³ Fahri Çoker, **Türk Tarih Kurumu: Kuruluş Amacı ve Çalışmaları**, Ankara, TTK, 1983, s. 485.

⁵⁴ Keser, **a.g.m.** s.3.

⁵⁵ Şarman, **a.g.e.**, s.19,20.

Edirne Lisesi yıllarında Sosyal Bilimlerdeki başarısından dolayı mezuniyetinden sonra öğretmenleri tarafından 1928 yılında devlet Avrupa sınavlarına aday olarak gösterilen Enver Ziya⁵⁶ bu sınavı kazanarak Ekim ayında tarih- coğrafya alanında yüksek öğrenim görmek üzere Fransa'da Lyon Üniversitesine gönderilmiştir. Fransızca öğrenmek üzere Lyon Park Lisesi'nde bir yıl yabancı dil eğitimi gören Enver Ziya, bu sürenin sonunda Fransızca bilen bir yabancı öğrenci olarak üniversiteye başlamıştır. Enver Ziya Avrupa'ya gönderilmesiyle ilgili gelişmeleri kendi notlarında şu şekilde anlatmıştır:⁵⁷

18 Temmuz 1928, Edirne

Meclis-i Muallimin, Avrupa imtihanları için 3 kişiyi namzet⁵⁸ göstermiş. Bunlardan biri de benim. Avrupa imtihanları için müsabaka imtihanına girdim. Sorular oldukça kolaydı.

1. *Coğrafya: Muson rüzgarları, Anadolu iklimi.*
2. *Tarih: Rönesans'ın milletler üzerinde olan tesiri, Türkiye'de Tanzimat'ın siyasi iktisadi, ilmi müspet ve menfi neticeleri.*
3. *Tabiiyat: Büyük denizlerde yaşayan hayvanlar, infidaç.*

18 Eylül 1928'de Avrupa'ya gitmek üzere İstanbul'a hareket ediyoruz. 20 Eylül'de İstanbul'da bulunmak mecburiyetimiz var. 26 Eylül'de, İstanbul'da 300 Lira'dan ibaret olan harcırahlarımızı aldık.⁵⁹ Öğrenciler 2 gün sonra ise 28 Eylül 1928'de Maarif Vekaleti'nden kendilerine gelen zarfları alırlar. Bu zarfın içinde öğrenciye hitaben Mustafa Necati Bey'in şu notu bulunuyordu:⁶⁰

⁵⁶ Yurt dışına öğrenci gönderilmesi uygulaması Osmanlı Devleti döneminden Cumhuriyet'e kadar devam etmiş bir uygulamadır. Osmanlı Devleti'nde yenileşme hareketleriyle birlikte yurt dışına öğrenci gönderilmeye de başlanmıştır. Bu eğitim politikası kapsami genişleyerek günümüzde de devam etmektedir. Enver Ziya Karal'ın Fransa'ya öğrenim görmek üzere gittiği 1928-1929 eğitim döneminde Almanya'da 38, Avusturya'da 5, Çekoslovakya'da 4, Fransa'da 89, Belçika'da 25, İsviçre'de 1, İngiltere'de 7, Macaristan'da 1 öğrenci, toplamda yurt dışında toplam 170 Türk öğrenci öğrenim görüyordu. (Cafer Ulu, **1416 Sayılı“Ecnebi Memleketlere Gönderilecek Talabe Hakkında Kanun” ve Cumhuriyetin İlk Yıllarındaki Uygulamaları**, *Tarih Okulu Dergisi*, Mart 2014 Yıl 7, S. XVII, s. 499; Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, *Maarif 1923-1932 İstatistikleri*, Ankara 1933, s. 71

⁵⁷ Şarman, **a.g.e.**, s.107.(Seçil Karal Akgün arşivinden aktaran)

⁵⁸ Aday.

⁵⁹ Fransa'da bulunduğu yıllarda yaşadıklarını, öğrendiklerini not defterlerine tutmuş ve henüz Türkiye'de harf inkılabının gerçekleşmediği yıllarda O, yazılarını Osmanlı Türkçesi'nin yanı sıra Latin Alfabetiyle yazmıştır. (Prof. Dr. Seçil Karal Akgün Görüşme. 27.09.2014)

⁶⁰ Şarman, **a.g.e.**, s.108.

“Aziz genç, önünde yeni ve feyizli bir ufuk açılmıştır. Bu ufka doğru çok kuvvetli bir şevk ve heyecanla atlayacağından eminim. Gideceğin ilim ve irfan diyarında yılmak bilmeyen, hudutsuz bir azim ile çalışmak hem vazifen ve hem de borcundur. Bulunacağın yerlerde her şeyden azami nispette istifadeyi düşünmekle beraber, bir Türk gencine yakışacak surette hareket ederek etrafında bulunanların muhabbetini, takdirini kazanmalısın. Seni, aziz vatanın birçok umutlar besleyerek ne azim ve fedakarlıklarla gönderdiğini unutma. Ona göre çalış. Yolun açık olsun. Muvaffakiyetler dilerim. Mustafa Necati.”

Enver Ziya, Fransa yolculuğunu ve bu ülkedeki ilk günlerini tuttuğu günlüklerde şöyle anlatmıştır:

“3 Teşrinievvel (Ekim) 192de İstanbul’dan vapur ile Marsilya’ya hareket ettik. 8 Ekim’de, 07:00’de Marsilya’ya geldik. Eşyalarımızı gara götürdükten sonra şehri gezdik. Ertesi gün Lyon’a vardık. Bu gece yanımızdaki Yahudi ile gezmeye gittik. Birlikte dans salonuna gittik. Saat 11:30’a kadar oturdum. Ertesi gün mektebimize yerleştik. Ben hemen sınıfa girdim. Çocuklar çok müşfik. (Sevecen).

11 Ekim 1928

Artık Park Liseli oldum. Bütün gün çocuklar ile konuşuyoruz. Bana Fransızca öğretecekler. Hele bir tanesi var ki, kırmızı yanaklı, mavi gözlü, melek gibi bir çocuk. Bütün gün ona anlatıyorum. İkinci derste yanıma bir Çinli geldi. Esasen iki de İspanyol var. Velhasıl dört milletin talebeleri bir arada bulunuyoruz.”⁶¹

Anlaşıldığına göre Enver Ziya’nın yeni bir ülkede yaşamaya başladığı ilk günlerdeki izlenimleri oldukça olumludur. Çeşitli milletlerin çocukları ülkelerinden kilometrelerce uzaklıkta ortak bir amaç uğrunda birleşmişlerdir. Kolayca kurduğu arkadaşlık ilişkilerinde farklı milletten insanlara hoşgörü ile yaklaşabildiğini günlüğüne yansıyan duyguları göstermektedir.

İlk günleri iyi izlenimler ile geçerken ilerleyen günlerde ağırlaşan dersler ve yoğun çalışma temposu Enver Ziya’yı yormaya başlamıştır. Zaman zaman da karamsar düşüncelere kapıldığı anlaşılmaktadır:

“19 Ekim 1928

Yeknesak hayat devam ediyor. Bu gün coğrafya dersinde aklıma istikbalim geldi. Oldukça düşündüm ve hoşuma da gitmedi. Derhal memlekete mektup gönderdim

20 Ekim 1928

Bugün Pazar. Allah belasını versin, ne biçim millet bu. Pazar günleri bile öğleye kadar mülakat. Canım ilk defadır sıkılıyor. Yanımda bir çocuk var. O da sıcaktan perişan duruyor. Bugün de geçti, hala memleketten

⁶¹ Ibid. s.109.

*mektup yok. Çok çalışıyorum. Her tarafım ağrı içinde.*⁶²

29 Ekim Cumhuriyet Bayramı sebebiyle Milli Eğitim Bakanı Necati Bey'e gönderdiği tebrik yazısında zorlukla karşısında yılmadan yürüdüğünü ve bu özel günü güneşli bir gün olarak gördüğünü belirtmiştir:

"22 Ekim 1928

Lyon Park Lisesi'nden Enver Ziya'dan Maarif Vekili Necati Bey'e; Efendim, felaketler ve ıstıraplar karşısında çelikten bir irade, ölmez bir ümit ile yürüyor, inkılapçılarımızın milletimize kazandırdığı bu güneşli Cumhuriyet gününü kalbimin bütün coşkunluğuyla tebrik ediyorum."

Enver Ziya arkadaşlarıyla birlikte sinemaya gittikleri günü Fransa'ya geldiği günden beri geçirdiği ilk güzel gün olarak yorumlamış, filmde duyduğu müzikten oldukça etkilenmiştir. Ayrıca notunun sonuna gurbette Cumhuriyet Bayramını kutlamanın kendisine oldukça üzüntü verdiğini de belirtmiştir.

*"Bugün öğleden sonra sinemaya gittiğimde şayanı hayret bir film gördüm. Çok hoşuma gitti. Hele o müzik yok mu, beni bitirdi vesselam. Fransa'ya geldiğimizden bu yana ilk defadır güzel bir gün geçirdim. Film Rus inkılabına ait idi. Beni çok mütehassıs etti. Bu gün aynı zamanda müfettişlikten bir kart geldi. Üç şey hakkında sual soruyor, derhal cevap yazdım. Yarın milli bayramımız, gurbette milli bayram ne hazin şey."*⁶³

Enver Ziya Lyon Park Lisesi'nde bir yıl dil eğitimi aldıktan sonra (Fransızca) aynı kentte 1929-1933 yılları arasında üniversite öğrenimi tamamlamıştır. Mezun olduktan sonra da aynı lisede bir yıl süreyle staj görmüştür. Stajı bittikten sonra da Profesör Seignobos'un yanında Türk devrimi üzerine doktora hazırlamak üzere Paris Üniversitesi'ne kabul edilmiştir.⁶⁴ Fakat bu çalışması sırasında Üniversite Reformu kapsamında İstanbul Üniversitesi kurulunca Milli Eğitim Bakanlığınca, kendisine görev verilmek üzere Türkiye'ye çağırılmıştır.⁶⁵

Enver Ziya Fransız Devrimi'nin yaşandığı bir ülkede eğitim görerek akademik düşünce ve sorgulamayı öğrenmiş, insan hak ve özgürlüklerinin vazgeçilmezliğini kavramıştır. Yine burada aldığı yabancı dil eğitimi sayesinde meslek yaşamında Türk ve yabancı arşivlerden edindiği belgeleri rahatlıkla tercüme edebilmiş ve alanında ilk sayılan eserlerini kaleme alarak Cumhuriyet'in tarihinin yazımındaki öncü kimliğini kazanmıştır. Bu bakımdan akademik yaşamının temellerini Fransa'da aldığı eğitim ile attığı söylenebilir.

⁶² Şarman, a.g.e., s.109.

⁶³ -Ibid s.110.

⁶⁴ Karal Akgün, "Prof. Dr. Enver Ziya Karal'ın Yapıtları ve Yaşam Öyküsü", s. 535,536.

⁶⁵ Çoker, a.g.e., s.486.

II. BÖLÜM

ENVER ZİYA KARAL'IN MESLEK YAŞAMI

Yurda Dönüşü ve Akademisyenliğe İlk Adımı-İstanbul Üniversitesi Yılları

Lyon Park Lisesi'ndeki stajını bitirdikten sonra Paris Üniversitesi'nde Profesör Seignobos'un yanında Türk devrimi üzerine doktora hazırlamak üzere kabul edilen Enver Ziya, Milli Eğitim Bakanlığınca, kendisine görev verilmek üzere Türkiye'ye çağırılmıştır. Doktorasını tamamlayamadan yurda dönmek zorunda kaldığı için de akademik hayatında Doktor unvanı kullanmamıştır. Türkiye'ye döndükten sonra üniversitede göreve başlayana kadar kısa bir süre Özel Ülkü Lisesi'nde tarih öğretmenliği yapmıştır.⁶⁶ Bu lisedeki öğrencilerinden birisi de ileride Türkiye için önemli görevlerde bulunacak olan devlet adamı Haluk Bayülken'dir.⁶⁷ Ülkü Lisesi'nde göreve başladığı ilk gün, ilk dersinde Haluk Bayülken'in de bulunduğu sınıfta Enver Ziya ve öğrencileri arasında ilginç bir diyalog geçmiş ve bu diyalog sınıfta sağlam bir öğretmen öğrenci ilişkisinin doğmasında etkili olmuştur.

"-Hocam burası özel lise, biz burada dolgun not isteriz haberin olsun.

-Kim istiyor dolgun not?

Öğrencilerden birisi ben istiyorum dediğinde not defterini açar ve puan kısmına 10 yazar. Bu duruma bozulan ve bir anlam veremeyen öğrenci;

⁶⁶ Prof. Dr. Seçil Karal Akgün ile Görüşme, 27.09.2014.

⁶⁷ 1921 doğumlu Haluk Bayülken, 31.03.1947 de Genel Evrak Müdürlüğünde III. Katip ve aynı yıl Frankfurt Başkonsolosluğunda Kançılar ve Muavin Konsolos, (Bu görevde iken Türkiye'den gelen bir Heyetle birlikte Milletlerarası Mülteciler Teşkilatı'nın (IRO) Almanya'daki kamplarda yaşayan Türk soyundan mültecileri belirleme ve bilahare bunlardan 20.000'in kadarının Türkiye'ye sevk edilmesini adı geçen teşkilatla işbirliği yaparak sağlamıştır), 1950 de Bonn Misyonunda II. Katip ve sonra Federal Almanya Cumhuriyetinin kurulması üzerine Türkiye Büyükelçiliğinde Ortaelçilik Başkatibi, 1951 de 2. Daire Genel Müdürlüğünde Ortadoğu Şubesinde Müdür, 1953 de Birleşmiş Milletler nezdinde Türkiye Daimi Temsilciliğinde Ortaelçilik Başkatibi ve 1954 de Büyükelçilik Başkatibi, 1957 de Ortaelçilik Müsteşarı, Mart 1959 - Temmuz 1960 tarihleri arasında Züriç ve Londra Anlaşmaları çerçevesinde kurulacak Kıbrıs Cumhuriyeti ile ilgili antlaşmaları hazırlamakla görevli "Kıbrıs konusundaki Londra Karma Komitesi'nde" Türk Temsilcisi, 1960 da UNO 'da Büyükelçilik Müsteşarı ve aynı yıl Siyaset Planlama Grubu Başkanı, 1963 de Ortaelçi, 1963 de Genel Sekreter Siyasi Yardımcısı, Ocak 1964 de Kıbrıs ile ilgili Londra Konferansını ve daha sonra Haziran 1964 de Washington ve Londra görüşmelerine Türk Heyeti Üyesi olarak iştirak etmiştir. 1964 de I. Sınıf Ortaelçi, aynı senede Büyükelçi Unvanıyla Bakanlık Genel Sekreteri olmuş, 1966 da Londra Büyükelçiliğine atanmıştır. (T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmi Sitesi, <http://www.mfa.gov.tr>, Erişim Tarihi: 02.11.2014.)

-*Hocam niye 10 yazdınız?* diye sorduğunda Enver Ziya'dan;

-*Sen dolgun not istemedin mi? 10'dan daha dolgun yok.* Cevabını almıştır.

Çocukların bu işe hiç akli ermemiştir. Ders bittikten sonra 10 tam puan alan öğrenci Enver Ziya'nın yanına gitmiş ve notunun silinmesini istemiştir. O da "Siz istediniz ben de verdim" diyerek öğrencinin isteğini reddetmiştir. Bu yaşananların ardından öğrenciler Enver Ziya'dan özür dilemiş ve ondan sonra Enver Ziya ile bu sınıftaki öğrenciler arasında çok olumlu bir iletişim kurulmuştur.⁶⁸

Enver Ziya ilk mesleki tecrübelerini yaşadığı yıllarda birtakım sıkıntılar yaşasa da gösterdiği davranışlarıyla sonuç itibarıyla öğrencilerini kazanmıştır, çünkü öğrencilerle isteklerinden dolayı hiç tartışmaya girmemiş, onların bakış açılarını değiştirmelerini sağlayarak olumlu öğretmen öğrenci ilişkisi yaratmıştır. Ülkü Lisesi'nde ilk dersinde pek de planlamadığı bir şekilde yaşadığı olayda O'nun öğrencilerine ne denli ılımlı ve anlayışlı davrandığına bir örnek teşkil etmiştir.

Enver Ziya daha sonra 1933 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Yakınçağ -Tarihi doçenti olarak göreve başlamıştır. Bu üniversitede çalışırken 1936 yılında bölümün ilk mezunlarından daha sonra tarih öğretmeni olan öğrencisi Fatma (Karal) hanımla evlenmiş, bu evlilikten Seçil ve Bilun isminde iki kızı olmuştur. Bu yıllarda Laleli'de ikamet eden Enver Ziya, 1940 yılına kadar İstanbul Üniversitesi'nde çalışmalarına devam etmiştir. 1935- 1940 yıllarında aynı üniversitede Türk İnkılap Tarihi Doçentliği de yaparken 1934 yılı soyadı kanunu çıktığında ise kendisine Karal soyadını almıştır.⁶⁹

Enver Ziya Karal, İstanbul Üniversitesi'ndeki çalışmalarına devam ederken kendisi ve beraberindeki öğretim üyelerine doçentlik sınavına gireceklerine dair bir bildiri gelmiştir.⁷⁰ Ancak Enver Ziya Karal sınava girmesi istenilen diğer tüm arkadaşlarıyla birlikte bu karara tepki göstermiş, kendilerinin doçent olduklarını ve tekrar sınava girmeyeceklerini belirtmiştir. Fakat bu tepkiler sonuçsuz kalmış, sınava girmesi gereken öğretim üyeleri, dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel ile yaptıkları toplantının ardından oldukça zor bir sınava girmişler ve sınav sonucunda

⁶⁸ Haluk Bayülken'in anlatımıyla Prof. Dr. Seçil Karal Akgün ile Yapılan Görüşmeden, 27.09.2014.

⁶⁹ Prof. Dr. Seçil Karal Akgün ile Yapılan Görüşme 27.09.2014.

⁷⁰ Enver Ziya'nın 23.03.1933 tarihinde İstanbul Üniversitesi'nde göreve başladığı ve aynı yıl İsviçreli Profesör Albert Malche tarafından yapılan incelemeler sonucu hazırlanan rapor ile üniversitede bir reformun yapıldığı göz önüne alınırsa, Enver Ziya ve beraberindekilerin girmiş oldukları bu sınav üniversite dönüşümünün bir yansımasıdır

başarılı olanlar görevlerine devam ederken diğerleri de liselere ve enstitülere öğretmen olarak gönderilmişlerdir.⁷¹

Enver Ziya'nın İstanbul Üniversitesinde görev yaptığı yıllarda ilk araştırması 1856 Paris Muahedesi üzerine olmuştur. Hazine-i Evrak ve Fransız arşivlerinden elde ettiği bilgiler ile çalışmasını hazırlayan Enver Ziya Karal, Fransız arşivlerindeki çalışmalarını sırasında daha sonra iki eserini hazırlamaya temel oluşturacak belgelere de ulaşmıştır. 1938 yılında "Fransa, Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu" eseri, 1940 yılında da "Halet Efendi'nin Paris Büyükelçiliği" kitabı İstanbul Üniversitesi'nde yayınlanmıştır. Ancak, Türkiye'de özellikle bilimsel kitap okur sayısının çok az olduğu günlerde kitaplarının yaygın okunması için kendi uğraşmıştır. 4 Haziran 1938 tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği'ne gönderdiği yazıda "*Hazine-i Evrak'ta şimdiye kadar neşredilmemiş Osmanlı vesikaları üzerinde üç yıldan beri çalışarak 'Fransa, Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu' başlıklı bir eser yazmaya muvaffak oldum. İstanbul Üniversitesi tarafından bastırılan bu eserim halkevleri kütüphaneleri için faydalı olabilecekse münasip görülecek bir miktarının Partice satın alınmasını derin saygılarımla dilerim.*" satırlarıyla kitabını sunmuştur. Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin olumlu yanıtı üzerine 1 Temmuz 1938 tarihinde , "*Fransa-Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu adlı kitabımı halkevleri okuyucuları için istifadeli bulduğunuzdan dolayı teşekkür ederim...*" satırlarıyla duygularını belirtmiştir. 14 Şubat 1940 tarihinde yazılan bir diğer yazıyla da "*Temmuz 1938'de neşrettiğim Fransa-Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu başlıklı kitaptan halkevleri kütüphaneleri için parti 250 adet almış ve bu jest, mesaimin biricik manevi ve maddi mükafatı olmuştur. Partimizin emeğe önem tanıyan bu jestinden aldığım kuvvet ile orijinal vesikalar üzerinde çalışarak yazmaya muvaffak olduğum Halet Efendi'nin Paris Büyükelçiliği adlı ikinci kitabımı Parti Genel sekreterliğine takdim ile öğünüyorum.*" ifadelerine yer vermiştir.⁷²

İstanbul Üniversitesi'nde geçirdiği yıllarda yazdığı kitaplarının yanı sıra pek çok makale de kaleme alan Enver Ziya bunları çeşitli gazete ve dergilerde yayınlanmıştır. Daha sonrasında ise Tarih Notları başlığı altında bu makalelerini, ayrıca, konferans ve incelemelerini bir araya toplayarak yayınlamıştır. "Tarih Nedir, Nasıl Yazılır", "Tarihçilik Zihniyetinin Tekamülü", "Arşiv ve Tarih", "Nizam-ı Cedide Dair Vesikalar" vb. makalelerinin konusu daha çok tarih metodolojisi ve Osmanlı yenileşme hareketleri üzerinedir.⁷³

⁷¹ Keser, a.g.m., s. 4.

⁷² Keser, "a.g.m.", s. 4,5.

⁷³ Eserlerin incelenmesi III. Bölümde ayrıntılı olarak yapılacaktır.

Akademik çalışmalarını sürdürürken 1937'de Tarih Semineri Dergisi yöneticiliğine getirilen Enver Ziya Karal 1938-1940 yıllarında üniversitedeki görevlerine ek olarak İstanbul Harp Akademisi Yüksek Komuta Kursu'nda siyasi tarih öğretmeniği yapmıştır.⁷⁴

Doçent olarak üniversitedeki çalışmalarını sürdürürken çeşitli konferans ve kongrelere de katılarak önemli bilim insanları ile tanışma ve yeni bilgiler edinme imkanını elde etmiştir. 20-25 Eylül 1937 yılında düzenlenen İkinci Türk Tarih Kongresi'ne dinleyici olarak katılan Enver Ziya Karal bu Kongrede Mustafa Kemal Atatürk'ü görme fırsatını bulmuş fakat çok istemesine rağmen kendisiyle konuşma fırsatını yakalayamamıştır.⁷⁵

Atatürk ile hiç görüşmemiş olması hakkında Seçil Karal Akgün'ün öne sürdüğü bir olasılık da o dönemde M. Kemal Atatürk'ün kendisi ile görüşmek isteyen hocaları görüşme esnasında sorular sorarak adeta özel bir sınavdan geçirip doğru cevap veremeyenlerin eksik noktalarını eleştirdiği bilindiği, Enver Ziya'nın da böyle bir tablo olasılığını düşünerek en saygı duyduğu kimse ile imkanları zorlayıcı bir görüşme girişiminde bulunmamış olabileceği ihtimalidir.⁷⁶ Seçil Akgün'ün babasının bu yönünü anlatırken değindiği bir olay da onun arşiv çalışmaları için gittiği Fransa'dan dönerken getirmiş olduğu radyoyla ilgilidir. Dönem, herkeste radyo bulunmadığı ve insanların radyosu olan dostlarının evine sohbet etmekten çok radyo dinlemek için gittikleri bir dönemdir. Bu sebeple sohbet anlarının, önemli ülke haberlerinin ve eğlendirici tınıların kaynağı olan dönemin teknolojik imkanları arasında özel bir yeri olan radyodan Karal çifti 10 Kasım 1938'de M. Kemal Atatürk'ün vefat haberinin almışlardır. Ardından derin bir yas havasına girmişler ve 10 Kasım gecesi radyolarını dostlarının ısrarlarına karşın açmamışlardır. Hatta dönemin önemli tarihçileri arasında olan ve o gece radyo dinlemek için Karal çiftinin evine gelen bir komşuları Karal'ların yaşadıkları matem havasına şaşırmış ve radyoyu açmadıkları için onları eleştirmiştir. Bu tepki karşısında oldukça canları sıkılan Karal çifti, karşısındaki kişi hocaları ve saygı duydukları bir kimse olduğu için karşı bir tepkide bulunmamış ve ilerleyen günlerde de ilişkilerini devam ettirmişlerdir.⁷⁷

Öte yandan Enver Ziya, M. Kemal Atatürk'ün yakınında bulunmuş pek çok kimseyi tanımış, yakın çevrelerinde olmuş, onun hatıralarını geleceğe aktarabilecek bu kimselerin arasında bulunmaktan duyduğu mutluluğu çeşitli vesilelerle dile getirmiştir.⁷⁸

⁷⁴ Karal Akgün, "Ord. Prof. Dr. Enver Ziya Karal'ın Yapıtları ve Yaşam Öyküsü", s.536.

⁷⁵ Prof. Dr. Seçil Karal Akgün ile yapılan görüşme, 27.09.2014.

⁷⁶ İbid.

⁷⁷ Prof. Dr. Seçil Karal Akgün ile 27.09.2014 günü yapılan görüşme,

⁷⁸ Türk Tarih Kurumu Başkanı Ord. Prof. Dr. Enver Ziya Karal'ın Ord. Prof. Dr. Sadi İrmak'a hitaben konuşması, **Atatürk'ün Büyük Söylevi'nin 50. Yılı- Bildiriler ve Tartışmalar**, s.206.

Profesörlüğe Yükselmesi ve Ankara Üniversitesi Yılları

Akademik kariyerine İstanbul Üniversitesi'nde başlayan Enver Ziya, burada yedi yıl çalıştıktan sonra meslek yaşamına Ankara Üniversitesi'nde devam etmiştir. 1940 yılında Yakınçağ Tarihi Doçenti olarak Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'ne nakleden Enver Ziya'nın DTCF arşivindeki özel dosyasında bulunan tahakkuk müzekkeresinde⁷⁹ *"Maarif Vekalet Müdürlüğü Öğretim Genel Hizmet Dairesince Tarih, Dil ve Coğrafya Fakültesi Doçentliğine tayin edilmiş olan Enver Ziya Karal zati ve aile harcırahı olarak 42 Lira 57 Kuruşun lüzumu tesviyesi tahakkuk etmek alelusul tediyesi hususunun muhasebeye emir ve havalesi arz olunur."* bilgilerine ulaşılmıştır. Buna göre Enver Ziya, ailesini de yanında götürüp, götürmeyeceğine, bunların masrafları ve maaşları olup olmadığına dair sorulan soruların her birine *"yoktur"* cevabını vermiş, naklen tayini sebebiyle Ankara Üniversitesi'ndeki görevinden ayrılan Prof. Cemal İzzet Tükin'in yerine Maarif Vekaleti'nin 13.03.1940 tarih ve 759 numaralı kararnamesiyle 60 Lira asli maaşla DTCF Yakınçağ Tarih doçentliğine naklen ve terfian getirilmiştir.⁸⁰ 27.03.1940 tarihinde İstanbul'dan hareket eden Enver Ziya 28.03.1940'da Ankara'ya ulaşmış ve görevine başlamıştır.⁸¹

Karal, bundan sonra Ankara'da da Üniversitedeki çalışmalarının yanı sıra çeşitli başka görevlerini de başarıyla yerine getirmiştir. Örneğin, 03.07.1940 ve 13.07.1940 tarihleri arasında 80 Lira 90 Kuruş harcırahla otomobil ve tren yolculukları yaparak Eskişehir, Uşak, Antalya köy enstitülerinin faaliyetlerini tetkik etmiş⁸² ve aynı yıl ayrıca MEB Talim ve Terbiye Dairesi üyeliğine seçilmiştir.⁸³

06.06.1941 tarihinde Dekan Vekili tarafından Milli Eğitim Bakanlığı'na yazılan aşağıdaki yazıdan Enver Ziya Karal'ın Doçentlikten Yakınçağ Tarihi Profesörlüğüne terfi ettiği ve bir süre profesör olduğu halde doçent kadrosundan maaş aldığı anlaşılmıştır:

"02-06 Mayıs 1941 tarih ve 4111/83-1007 sayılı emirleriyle profesörlüğü tasdik edilen ve hala doçentlik kadrosundan maaş alan Enver Ziya Karal'ın almakta olduğu 60 Lira maaşın arz edilen şekilde inhilalinden 80 Liralık kadro karşılık gösterilmek suretiyle verilmesine"

⁷⁹ 1927-2006 yılları arasında kullanılmış olan, Türk maliye tarihinin ödeme belgesidir. Devlet bütçesinden çıkan her bir kuruş bu belge ile muhasebeleştirilir ve ödenirdi.

⁸⁰ İstanbul Üniversitesi'nde aldığı maaş; 50 Lira idi.

⁸¹ Ord. Prof. Enver Ziya Karal'ın Ankara Üniversitesi DTCF Arşivi özlük dosyası.

⁸² Ord. Prof. Enver Ziya Karal'ın Ankara Üniversitesi DTCF Arşivi Özlük Dosyası.

⁸³ Karal Akgün, *"Babam Enver Ziya Karal"*, s.165.

müsaade edilmesi..."⁸⁴ Enver Ziya ayrıca 1941 yılından 1957'ye kadar ek görev olarak Türk İnkılap Tarihi Profesörlüğü de yapmıştır.⁸⁵

Dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel DTCF Dekanlığı'na 24.11.1941 tarihli İnkılap Tarihi dersinin adının İnkılap Tarihi ve Türkiye Cumhuriyeti Rejimi Dersi olarak değiştirildiğine dair bilgilendirme yazısında bu dersi fakültede Enver Ziya Karal'ın okutacağını ve Enver Ziya Karal'ın Harp Akademisi'nde de bu dersi okutmasının uygun görüldüğünü bildirmiştir.⁸⁶ Milli Eğitim Bakanı'nın bu dersi okutmaya özellikle bir isim belirleyerek uygun görmesi tarih dersi üzerine gösterilen hassasiyeti ve Enver Ziya Karal'ın çalışmaları ve hocalığı ile öne çıkarak tercih edilen kimse olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü'nün Kurulması ve Enver Ziya Karal

Enver Ziya'nın meslek yaşamı boyunca üstlendiği pek çok önemli görevinin arasında Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü'nün (T.İ.T.E.) kuruculuğunu üstlenmesi özel bir yere sahiptir. Enver Ziya'nın meslek anlayışındaki ülküsü; yaşamı boyunca Cumhuriyet'in tarihini okumak, yazmak, yurt içinde ve dışında tanıtmak, öğretmek ve en önemlisi de anlaşılmasını sağlamak olmuştur. Bu sebeple ve inançla Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü'nün kuruculuğunu üstlenmiştir.

Ankara Üniversitesi henüz kurulduğu yıllarda yeni yeni filizlenirken; Enver Ziya da kariyerinde olgunluğa erişeceği yıllara bu üniversitede uzanıyordu. Şüphesiz ki Enver Ziya'nın akademik yaşamının Türk inkılabının ilk üniversitesiyle birlikte gelişmesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü'nün kuruculuğunu üstlenmesi, yurt içi ve dışında çeşitli akademik faaliyetlerde bulunması Türk bilim yaşamına da çok şey kazandırmıştır.

Gerek 1933 yılının Üniversite Reformu kapsamında İstanbul Üniversitesi bünyesinde kurulan Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, gerekse 1942 yılında Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'ne bağlı bir Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü'nün kurulma gerekçelerine bakıldığında genç Türkiye Cumhuriyeti'nin henüz milli ve belgelere dayalı bilimsel, yazılı bir tarihe sahip olmaması başta gelmek üzere Cumhuriyet rejiminin aleyhindeki hareketlerin önlenme isteği ve Cumhuriyet yönetiminin pekiştirilmesi amaçları görülebilir. Enstitünün kurulmasıyla bu amaçlar doğrultusunda 1942 yılına kadar verilen İnkılap Tarihi derslerinin daha kapsamlı ve programlı bir hal alması hedeflenmiştir.

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü İnkılap Tarihi dersleri ile ilgili olarak hissedilen eksikliği ve çözüm önerisini 1 Kasım 1941 de TBMM'yi açış

⁸⁴ Ord. Prof. Enver Ziya Karal'ın Ankara Üniversitesi DTCF Arşivi Özlük Dosyası.

⁸⁵ Karal Akgün, "Ord. Prof. Dr. Enver Ziya Karal'ın Yapıtları ve Yaşam Öyküsü", 536.

⁸⁶ Ord. Prof. Enver Ziya Karal'ın Ankara Üniversitesi DTCF Arşivi Özlük Dosyası.

konusmasında şu sözleriyle dile getirmiştir: “... *Şimdiye kadar Yüksek Öğretim Kurumları'nın son sınıflarında konferans şeklinde verilmekte olan İnkılap derslerinin, bu kurumlarda İnkılap Tarihi ve Türkiye Cumhuriyeti Rejimi adı altında esaslı bir ders şeklinde verilmesi ve mevzuat etrafında ilmi incelemeler yapmak ve yaymak üzere bir de İnkılap Tarihi ve Türkiye Cumhuriyeti Enstitüsü kurulması kararlaştırılmıştır...*”⁸⁷

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü'nün kurulması ihtiyacına ve gerekliliğine yönelik düşüncelerinden sonra, dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'in de bu yöndeki fikir ve çalışmalarına yer vermek Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü'nün kurulma aşamasının daha iyi aydınlatılmasında faydalı olacaktır.⁸⁸

Bu doğrultuda Hasan Ali Yücel'in 3 Nisan 1942'de TBMM'nde yaptığı konuşma özetle şöyledir:⁸⁹ *Huzurunuzda getirdiğimiz bu kanun, varlığımızın dayanağı olan İstiklal Savaşı'nın ve o tahakkuk edip millî birliğimiz bir devlet haline geldikten sonra yapılmış büyük inkılaplarımızın ilim gözü ile ve eliyle incelenmesini ve bu ilim gözü ile ve eliyle incelenen büyük hakikatlerin bugünün ve yarının Türk gençliğine telkin edilmesini esas olarak almış bir kanundur...*

...Öyle bir kurum vücuda getirmelidir ki orada İstiklal Savaşı'nın ve inkılabın ve Cumhuriyet devrinin en küçük vesikaları bir yerde bulunabilsin. *Çünkü bizim için millî davamıza hizmet eder mahiyetteki bir satır yazı, milli davamızı gerçekleştirmek için atılmış bir tek kurşunun toprağa gömülmüş bir kartuşu büyük kıymet ve kutsallık taşımaktadır. En küçük vesikalarına kadar bütün bunları toplamak, madde, yazı, hatta söz olarak neler varsa bunları bir araya getirmek ve bu günün tarih ilmi usulleriyle bunları tetkik etmek, neşredilmesi iktiza edenleri neşredip yaymak ve derslerimizi, inkılap tarihimize ait, İstiklal Savaşımıza ait olan derslerimizi bu toplanmış olan maddelere istinat ettirmek, kanun layihasını hazırlamakta birinci gerekçemiz budur.*

İkincisi Cumhuriyet Halk Partisi'nin makul ve gençlere izah edildiği zaman sağ ve sol düşüncelerin hiçbirisine onları götürmeyecek şekilde ilmi ve yalnız bizim milli hayatımız bakımından bir kıymet değil, bütün dünya rejimleri içerisinde rejimimizin *manasını anlatacak, izah edecek ve izah edildiği zaman kolayca anlaşılacak esasları ihtiva eden umdelerini tespit etmek ve bunların ilmi surette ideolojilerini yapmak...*”

⁸⁷ Özüçetin- Nadar, “a.g.m.”, s.471; K,Kemal Kop, Der. **Milli Şefin Söylev ve Demeçleri**, Ankara,1945,s.107; Şerafettin Turan, **İsmet İnönü, Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği**, Bilgi Yayınları, 2000,s.165.

⁸⁸ Hasan Ali Yücel dönemi eğitim politikaları konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Çıkar, **Hasan Ali Yücel ve Türk Kültür Reformu**, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1997.

⁸⁹ TBMM, VI. Devre, III. İctima, 42. İnkılat, 3 Nisan 1942.

Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü'nün ilk olarak Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi'nde kurulması düşünülmüş ve buna dair kanun tasarısı 14 Ocak 1942'de TBMM'ne sunulmuştur. Meclise sunulan tasarı doğrultusunda Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü projesi ilk kez 9 Nisan 1942'de müzakere edilmiş, tasarının 3. maddesi tartışma konusu olmuştur. Bu kapsamda İstanbul Milletvekili Kazım Karabekir, kurumun adı için "İnkılap" kelimesinden önce "İstiklal ve.." kelimelerinin getirilmesini ve enstitüde bulundurulacak olan şeref defterine yazılacak bağışların sadece resmi gazetede değil, radyoda da yayınlanmasını önermiştir. Radyoda yayınlanması önerisi daha çok kişiye ulaşabilme amacından ileri gelmiştir. Türk İstiklal ve İnkılap Tarihi Enstitüsü ismi ve radyo yayınları teklifleri kabul edilmiştir.⁹⁰ Fakat 16 Nisan 1942'de yapılan enstitü hakkındaki ikinci görüşmede Başbakan Refik Saydam "*Arkadaşlar, biz bu enstitünün kanununu gönderirken, bundan önce de inkılap dersleri vardı. Onun yerine bu enstitüyü kurduk. İsminin değiştirilmesine şahsen bir lüzum göremiyorum. Zaten teklif kanunun ruhundadır. Binaenaleyh, İnkılap Enstitüsü şeklinde kalması arkadaşlarımız tarafından da tercih ediliyor. O kalırsa daha muvafık olur.*"⁹¹ şeklinde bir konuşma yaparak enstitünün adının değiştirilmemesi gerektiğini dile getirmiştir.

Bu gelişmeler üzerine Kazım Karabekir'in önergesi bir kez daha okunmuş, Kazım Karabekir ve Refik Saydam'ın önermeleri oylamaya sunulmuştur. Sonuçta her iki önerge de dikkate alınmayarak kanun tasarısı Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kabul edilmiştir.⁹² Böylece 15 Nisan 1942'de 4204 Sayılı Kanunla, "Türk İnkılap Tarihi" derslerinin sorumluluğu da verilerek Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesine bağlı bir Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü kurulmuştur.⁹³ Dersin adı İnkılap Tarihi ve Türkiye Cumhuriyeti Rejimi"ne dönüştürülerek fakülte ve yüksek okullarda okutulması zorunlu hale getirilmiştir.⁹⁴ Enstitü Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin giriş katının üstünde Enver Ziya Karal'ın odasında kurulmuş ve Karal 565 sayı ve 06.05.1942 tarihli kararla Enstitü Müdürlüğüne atanmıştır.⁹⁵ 1960 yılında Fakülte'nin giriş holünün

⁹⁰ Mustafa Toker, "Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Bağışlarınızı Bekliyor", Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S. 25-26, Mayıs- Kasım 2000, s. 247; Ulus, 9 Nisan 1942.

⁹¹ Toker, "a.g.m.", s.248; Ulus, 16 Nisan 1942, s.1.

⁹² TBMM, VI. Devre, III. İçtima, 46. İnikat, 13 Nisan 1942.

⁹³ TBMM, VI. Devre, III. İçtima, 47. İnikat, 15 Nisan 1942.

⁹⁴ "Ankara Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi'ne Bağlı Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü" *Resmî Gazete*, No. 5090, 22 Nisan 1942.

⁹⁵ Enver Ziya Karal'ın Ankara Üniversitesi DTCF Arşivi Özlük Dosyası.

sonunda Atatürk Locası diye anılan bölüme yerleştirilene kadar⁹⁶ göreceli genişletmelere karşın Enstitü'nün Karal'ın odasının yanındaki mekan da katılmakla birlikte işleviyle uyumlu bir mekanı olamamıştır.

Enver Ziya Karal'ın TİTE'deki Çalışmaları

Enver Ziya Karal için Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü'nün kuruculuğunu ve müdürlüğünü yapma görevi; bir görevden ziyade fazlasıyla özverili çalışmalarıyla bir ideal haline gelmiştir. Henüz 6 yaşında öksüz ve yetim bir çocuk olarak doğduğu yerleri terk edip geldiği yeni yurdunda kendisine yol gösterecek kimsesi olmayan Enver Ziya hayatına dair tüm değerleri Atatürk'ten öğrenmiş, O'nu okumuş, yazmış ve anlatmıştır.⁹⁷ Bu sebeplerdir ki varlığını ve kariyerini Türkiye Cumhuriyeti'ne ve O'nun kurucusu Atatürk'e borçlu olduğunu bilen, kendisini Türk Devleti'nin yetiştirdiğine inanan Enver Ziya için bu görev, üstlendiği pek çok görev arasında özel bir yere sahiptir.

Enver Ziya, Türk bağımsızlık savaşının ve Türk inkılabının sadece Türkiye sınırlarıyla kalmayıp, sömürgeleştirilmiş veya sömürgeleştirilmek istenen ülkeler için de örnek olduğunu bilerek çok değer verdiği ve Türk inkılap tarihi konusunda çok önemli bir merkez olacağını düşündüğü T.İ.T.E.'nü dönemin imkansızlıkları ve kısıtlı imkanlarıyla en iyi şartlarda faaliyet gösterir hale getirmeye çalışmıştır. Enstitü 1942 yılında kurulduğunda milli mücadele döneminin üzerinden henüz 20 yıl kadar kısa sayılabilecek bir süre geçmiş olduğundan o dönemi yaşayan pek çok kimsenin elinde savaşla ilgili belgeler ve malzemeler bulunuyordu. Enver Ziya neredeyse sıfır bütçeyle Enstitüye tamamen kendi gayretleriyle tahmin edilenin çok üzerinde belge ve malzeme toplamayı başardı.⁹⁸

Enstitü kurulurken bunların TİTE'nde toplanabilmesi için *“bütün resmi ve milli makam ve kurumlar, kendi dosya ve arşivlerinde bulunan inkılap tarihi ile alakalı her nevi evrak ve belgelerin asıl veya suretlerini Maarif Vekilliği tarafından lüzum gösterildikçe, bu enstitüye vereceklerdir.”* yönünde.⁹⁹ bir karar alındığı gibi gazetelere de “Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü İstiklal Savaşı'na Ait Bütün Eserleri Topluyor” başlıklarıyla ilanlar verilmiş, halka çağrılar yapılmıştı.¹⁰⁰

⁹⁶ Necdet Aysal, “Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Tarihçesi ve Gelişim Süreci,” *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.33-34, Mayıs- Kasım 2004, s. 243; Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi 66. Kuruluş Yıldönümü Anı Kitabı, Yay. Haz., Kıymet Giray- Hakan Kaderoğlu, Ankara A.Ü. Basımevi, 2003, s. 215.

⁹⁷ Akgün, “*Babam Enver Ziya Karal*”, s. 168.

⁹⁸ Keser, “a.g.m.”, s.38. Ayrıca bu dönem İkinci Dünya Savaşı etkilerinin ülkede hissedildiği maddi ve manevi yönden hassas bir dönemdir

⁹⁹ Toker, “a.g.m.”, s. 248; Cumhuriyet, 14 Ocak 1942, s.1.

¹⁰⁰ İbid. s.248, 249.

Yeni kurulan Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü de bütün illerin valiliklerine bir bildiri göndererek, istiklal savaşına ve inkılap tarihimize alakalı her türlü belge ve eşyaların toplanmasını istemiştir. Bu bildiri üzerine valiler, müdürlüklere gereken emirleri vermişlerdir.

Toplama işlemi kapsamında öncelikle müdürlükler, belediye kurumları, milli kurumlar kendi dosya ve arşivlerinde her türlü milli inkılap tarihimize alakalı eserlerin asıllarını, suretlerini enstitüye göndereceklerdi. Ayrıca bağışta bulunanların adları enstitünün bu amaçla açılan şeref defterine kaydedilecek resmi gazete ile de ilan edilecek, kendilerine “Şeref Diploması” adıyla enstitü tarafından bir diploma verilecekti. Ayrıca bu eşyaları bu şekilde vermeyen, satmak isteyenlerden de enstitü eşyaları takdir edecek kıymetle satın alacaktı. Enstitünün isteyeceği malzemelerin neler olduğuna dair de bir açıklama yapılmıştı.¹⁰¹

Malzeme toplamada izlenen bir başka yol da İstiklal Savaşı'na katılan kimselere de yazılar yazılarak ellerindeki materyalleri enstitüye vermelerinin istenmesiydi. Sonuçta gerek gazetelere verilen ilanlar, gerekse bir döneme tanıklık etmiş kimselerin ellerinde bulunan malzemeler toplanmaya başlandı. Fakat enstitü tarafından kişilere gönderilen her yazıdan olumlu sonuç çıkmadı. Bunlardan biri de Adil Sayar'a ait malzemelerdi. Bu vatandaştan İstiklal Savaşı'nda Balıkesir hareket ve mücadelesi ile ilgili elinde olduğu öğrenilen belgeler istenildiğinde o da Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü'ne gönderdiği mektupta; Balıkesir'deki belgelerin işgal üzerine Eskişehir'e gönderildiğini fakat; Eskişehir'in de işgali üzerine taşınamayacak bir halde bulunan evrak sandığının Eskişehir'de Zeytinzadelerin ahşap mağazalarının bodrumuna konulduğunu, savaş bittikten sonra geri dönüldüğünde mağazanın yanıp bir kül haline gelmiş olduğundan kendisinde hiçbir evrakın olmadığını belirtmiştir.¹⁰²

Enstitüye bağışta bulunan kurum, kuruluş ve şahısların Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşiv ve Kütüphanesi'ndeki şeref panosuna isimleri yazılarak kendilerine duyulan minnet borcu bir şekilde gösterilmeye çalışılmıştır. Bu kişilerden bazıları; Refet Bele, Ali Fuat Cebesoy, Bekir Sıtkı Baykal, Hacim Muhittin Çarıklı¹⁰³, Kazım Karabekir, Hüsrev Gerede, Avni Gelendost, Rahmi Apak, Fahri Belen, Enver Behnan Şapolyo, Gıyas Yetkin, Esat İleri, eski Bayındırlık Bakanı ve Paris Büyükelçisi Behiç Erkin, ve Dr. A. Rıza Oktay'dır. Kurum ve kuruluşlardan bazıları

¹⁰¹ İbid. s. 248.

¹⁰² Toker, s. 249.

¹⁰³ Hacim Muhittin Çarıklı'nın belgelerinin Tite'ye bağışlanmasında ve “Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çarıklı'nın Kuvayı Milliye Hatıraları (1919-1920)” isimli kitabın çıkmasında Prof. Dr. Şerafettin Turan etkili olmuştur. Turan, **Bir Kara Çalma Öyküsü**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2013, s. 56-58.

ise; Afyon Valiliği, Bitlis Valiliği, Bergama Halkevi, Konya Valiliği, Kırşehir Valiliği, İzmir Valiliği, Urfa Valiliği, Muğla Valiliği, Eskişehir Valiliği, Erzurum Valiliği, Dışişleri Bakanlığı ve Polis Enstitüsü'dür. Ayrıca elinde bulunan malzemeyi bağış yoluyla değil de satmak suretiyle verenler de vardır.¹⁰⁴ Neticede Enver Ziya enstitüye malzeme toplamak ve enstitüyü geliştirmek için bağış ve satın alma yolları dahil pek çok yola başvurmuştur. Bu bağlamda gerçekleştirdiği teşebbüslerden birisi de İstanbul Üniversitesi mahzenlerinde Abdülhamid döneminden kalma 230 sandık, kitap, gazete ve mecmuanın bir kısmının Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü'ne getirilmesini sağlamış olmasıdır. Enver Ziya'nın Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürü olarak DTCF Dekanlığı'na 11.06.1942 tarihli yazısından bu konuda çalışmaların içeriği anlaşılabilir:

"İstanbul Üniversitesi mahzenlerinde Abdülhamid devrinden kalma 230 sandık, kitap, gazete ve mecmuanın Fakültemize bağlı Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü'ne getirilmesiyle eski Dekan Vekili Mehmet Emin Erişirgil tarafından teşebbüs edilmişti.

Bu neşriyat mükerrer olduğundan 230 sandığın Ankara'ya getirilmesinden ise orada tasnif edilerek lüzumlarının Fakültemize gönderilmesi ve diğerlerinin İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne devri daha uygun olacaktır.

Tarih Doçenti Şinasi Altındağ ile Tarih ilmi yardımcılarından Mehmet Köymen'i iki ay müddetle bu iş için İstanbul'a gönderilmesinin düşünüldüğünü,

Bu kişilerin bu işle uğraştıkları sırada Başvekalet Arşivi'ne giderek, ilmi araştırmalarda da bulunabileceklerinden, Fakültemizin bu arkadaşları İstanbul'a göndermekle temin edeceği başarı iki kat olacaktır.

Düşüncem kabul edildiği takdirde gereken muamelenin yapılmasını en derin saygılarımla iletirim."¹⁰⁵

Kuruluşunu izleyen ilk on yıl içinde enstitüde inkılap tarihi ile ilgili 127 dergi, Kurtuluş Savaşı'na ait 15 gazete koleksiyonu,¹⁰⁶ 2800 fotoğraf, 5000 fotoğraf camı ve 500 kadar film, kütüphanesinde 2600 kitap toplanmıştır. Bunların yanı sıra M. Kemal Atatürk'ün Sivas'ta kongre sırasında kullandığı masa ve döner koltuk, TBMM'nin 23 Nisan 1920 günü kapısına asılan Türk bayrağı, Kubilay'ın şehit edildiğinde başında bulunan asker şapkası, Şeyh Sait'e ait heybe, tespih; şapka kanunundan

¹⁰⁴ Toker, s. 250.

¹⁰⁵ Ord. Prof. Enver Ziya Karal'ın Ankara Üniversitesi DTCF Arşivi Özlük Dosyası.

¹⁰⁶ Enstitüde toplanan gazeteler şunlardır: Açıksöz, Albayrak, Atı, Anadolu'da Ortodoksluk Sadası, Babalık, Cumhuriyet, Doğru Söz, Gaye-i Milliye, İttihad-ı İslam, İttihad ve Terakki, İzmir'e Doğru, Paşaeli, Ruzname-i Ceride-i Havadis, Sadayı Millet, Ses, Tanin, Tasvir-i Efkar, Türk Oğlu, Öğüt, Yeni Adana, Yeni Gün, Yeşil Yurt, Vakit, Zafer.

önce İstanbul Belediyesi'nin çalışanlarına giydirdiği kasketler, Kurtuluş Savaşı'nın maddi imkansızlıkları içinde Türk askerine giydirilmek için kilimden yapılmış kaputlar, Sakarya Savaşı'na kadar ameliyatlarda aletlerin dezenfektesinde kullanılan gaz tenekesinden yapılmış otoklav, kırıklar için ağaç dallarından yapılmış cebire (alçı olarak kullanılmak üzere) gibi Kurtuluş Savaşı'nın kısıtlı imkanları ve imkansızlıklarını yansıtan 1380 parça eşya temin edilmişti.¹⁰⁷

Bu imkanlarla Enstitü Müdürü Enver Ziya'nın odasının hemen yandaki daha sonra Prof. Dr. Mustafa Akdağ'a tahsis edilecek olan odanın da enstitü faaliyetlerine ayrılmasına - rağmen bu iki oda kısa sürede müze, arşiv ve kütüphane için toplanılan malzemelerle dolmaya başlamıştır. Enstitü 1960 yılında kadar bu şartlar içerisinde ve katip kadrosunda sadece bir daktilo memurunun hizmet görmesiyle faaliyetlerine devam etmiştir. İşe alınan İstanbul Üniversitesi, Tarih Bölümü mezunu çok iyi Osmanlıca okuyabilen ve Enver Ziya'nın İstanbul Üniversitesi'nden öğrencisi olan Nimet Arsan tarafından Enver Ziya'nın yönlendirmeleriyle enstitüye bırakılan, hediye edilen evraklar, gazeteler ve diğer malzemeler tasnif edilmiştir. Böylece yıllar içinde sistemli bir çalışmayla Arsan tarafından Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Cilt I, II ve III, daha sonra da Tamim ve Telgraflar hazırlanmıştır. Enstitüdeki akademik çalışmalar ise enstitünün diğer bir faaliyet alanıdır.¹⁰⁸

Tarik Zafer Tunaya bir makalesinde TİTE'nin kurulmasının gitgide zenginleşen arşiviyle, bu alandaki incelemelere büyük kolaylıklar sağladığını ve Enver Ziya'nın genç elemanların yetişmesini gerçekleştirdiğini, Türk İnkılap Tarihi incelemelerinde tek başına yeni bir aşamayı yurt içinde ve dışında temsil ettiğini belirtmiştir. İki Makedonya insanının Enver Ziya ve Atatürk'ün tarihin fırtınaları arasında buluşmasının Enver Ziya'ya büyük bir dinamizm verdiğini, TİTE'nin bu kaynaşmanın en anlamlı sonucu olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁹

Enver Ziya'nın ve çalışma arkadaşlarının özverileriyle Cumhuriyet'in sayılı ilim merkezlerinden biri haline gelen bu enstitünün çalışma şekli izah etmek aynı zamanda Enver Ziya'nın da kurum içerisindeki konumunu ve çalışmalarını açıklayabilmek açısından faydalı olacaktır.

Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü'nün yönetimi bir müdür, bir müdür yardımcısı ve yönetmeliğinde "gerekli görüldüğü kadar" şeklinde tanımlanan (uzun yıllar bir'i geçmeyen) memurdan oluşmuştur. Enstitü

¹⁰⁷ Seçil Akgün, Nesim Şeker, "Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü ve Cumhuriyet Öğretimi İçindeki Yeri, Bilanço 1923-1998", **Cumhuriyet'in 75 Yılına Toplu Bakış Uluslararası Konferansı**, Cilt I, İstanbul, 1999, s. 227,28.s. 229,230.

¹⁰⁸ Keser, "a.g.m.", s. 38.

¹⁰⁹ Prof. Tarik Zafer Tunaya, "Basında Karal-Hocaların Hocası", *Bellekten*, C.XLVI, S:181-184, TTK. S. 470.

Müdürü Ankara fakülte ve yüksek okulları İnkılap Tarihi Profesörleri tarafından Milli Eğitim Bakanlığı'nca tayin edilmiştir. Enver Ziya bu yönetmeliğe göre enstitü müdürlüğüne getirilmiştir. Bu görevi boyunca şu ödev ve yetkilere sahip olmuştur:¹¹⁰

- Enstitüyü temsil etmek
- Kanun, plan ve yönetmelik hükümleri çevresinde enstitü çalışmalarını çevirmek
- Enstitünün yönetim ve ilim işleri hakkında Bakanlık ile iletişim halinde olmak
- Kanundaki esaslarına göre mali işlerini yürütmek
- Yönetim ve Danışma Kurulu toplantılarına Milli Eğitim Bakanı bulunmadığı zaman başkanlık yapmak
- Gerekli görüldükçe Bakanlığın izniyle Yönetim Kurulunu alışılmış toplantıları dışında toplantıya çağırmak
- Her yılsonunda enstitü çalışmaları hakkında Milli Eğitim Bakanlığı'na rapor etmek
- Mazereti halinde kendisine vekalet etmek üzere İnkılap Tarihi Profesörlerinden birini vekilliğine göstermek
- Bakanlığa ataması için müdür yardımcısı, kütüphane, arşiv, müze, dosya ve daktilo memuru göstermek.
- İlmi Danışma ve Yönetim Kurulu'nun kararlarını onaylamak üzere Bakanlığa yazıyla bildirmek.

Enstitünün üzerine uğraşacağı ve yayınlayacağı konular ise şöyledir: Türk İnkılap Tarihi kronolojisi, bibliyografyası ve biyografyası gibi genel nitelikteki eserler; Ulus ve Milliyet gazetelerinde çıkan Atatürk'ün hatıratı, Atatürk'ün Nutku, mektupları, telgrafları vb. gibi araştırmalara kaynak vazifesi görecek eserler; İstiklal Savaşı ve İnkılap Tarihine dair araştırma konuları; İstiklal Savaşına ve inkılap tarihine dair yayınlanması düşünülen monografiler; tercüme ve albümlerdir.¹¹¹

Enstitü yayın çalışmalarını sistemli olarak yürütmüştür. Türk inkılabını ülke içinde ve dışında yaymak için; fakültelerin son iki sömestr ve yüksek okulların son sınıflarında İnkılap Tarihi öğretimi yapılmıştır. Ülke içinde yılın belirli zamanlarında inkılap tarihi ve rejimi ile ilgili konular üzerinde konferanslar ve konuşmalar yapılmış; bir dergi ile rejim ve inkılabın önemi üzerinde yazılar yazılarak geçmiş dönemler aydınlığa kavuşturulmuştur. Yabancı dillerde rejim ve inkılabı dair çıkan yazılardan

¹¹⁰ TC Maarif Vekilliği, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yönetmeliği, Maarif Matbaası, Ankara, 1943, s.5,6.

¹¹¹ Aynı yönetmelik, s. 17-20.

yapılacak tercümelemleri ülke gazeteleriyle yayınlayarak Türk halkını bu düşüncelemlerden haberdar etmiştir. Yabancı dillerde rejim hakkında yapılan yayınlarda gerçeğe uymayan yönleri düzelterek, düzeltmelemleri de o dilde yayınlamıştır. Zaman zaman dünyada Türkiye için yapılan yayınlara bir listesi yapıp, yayınlamıştır. İnkılap tarihine karışmış şahıslara belirli zamanlarda radyoda hatıralarını anlatmaları sağlanmıştır.¹¹²

1942'den 1946'ya kadar çalışmalarını bu şekilde yürüten kurumda; çok partili siyasi hayata geçiş ile birlikte bir takım değişiklikler yapılmıştır. 4204 sayılı yasa, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yönetim Kurulu'na tek partili dönemin özelliği gereği, CHP'den de bir temsilci alınmasını öngörmüştür. 1946'da çok partili siyasi hayata geçildiğinde Enstitü'nün çalışamaz duruma geldiği görülmüştür.¹¹³ Enver Ziya'nın Atatürk'ün Büyük Söylevi'nin 50. Yılı münasebetiyle Türk Tarih Kurumu salonunda 1977'de yapmış olduğu konuşmasındaki şu sözler de Enstitü'nün siyasi oluşumlardan ne derece etkilendiğini gözler önüne sermektedir: " *Devrim Tarihi Enstitüsü'nün yönetimi, başında Milli Eğitim Bakanı'nın bulunduğu bir Yüksek Danışma Yönetim Kurulu'na verilmiştir. Sözü edilen kanun hala yürürlükte. Türk Devrim Tarihi Enstitüsü'nün araştırma alanı 1918 yılından bu yana sürecekti. Oysaki çok partili rejime 1946'da girilmesinden sonra, hiçbir Milli Eğitim Bakanı Enstitü ile meşgul olmak şöyle dursun, 1949'da üniversite kadro kanunu meclisten geçerken 4 kişiden ibaret olan Enstitü kadrosu, kimi tutucu milletvekillerinin gayreti ve sözde tasarruf zihniyetiyle 2'ye indirildi.*"¹¹⁴ Bu sebeplerde Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü uzun bir süre çalışmalarına gerekli görülen önemi verememiştir.

1950 ve 1960 yılları arasında ülke idaresini elinde bulunduran Demokrat Parti döneminde Türkiye'de birtakım idari ve toplumsal sıkıntılar yaşanmıştır. Yaşanan gelişmelemlerin sonucunda 27 Mayıs 1960'da Türk Silahlı Kuvvetleri Demokrat Partiyi hükümetten uzaklaştırarak yönetime el koymuştur. Bu olay Cumhuriyet tarihinde gerçekleşen ilk askeri müdahaledir.¹¹⁵ Bundan sonra Türkiye'de pek çok alanı doğrudan ve dolaylı olarak etkileyen yeni bir dönem başlamıştır. Bu değişimden etkilenen pek çok kurum arasında Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü de yer almıştır.¹¹⁶ Üç ciltlik Nutuk, beş ciltlik Söylev ve Demeçler ve enstitü arşivindeki

¹¹² Aynı yönetmelik, s.20,21.

¹¹³ Aysal, "a.g.m.", s. 244.

¹¹⁴ Türk Tarih Kurumu Başkanı Enver Ziya Karal'ın Konuşması, **Atatürk'ün Büyük Söylevi'nin 50. Yılı- Bildiriler ve Tartışmalar**, s. 29.

¹¹⁵ 27 Mayıs 960 darbesi ayrıntılı bilgi için bkz. Seçil Karal Akgün, **27 Mayıs: Bir İhtilal Bir Devrim Bir Anayasa**, Odtü Yay., I. Baskı, 2009., Şevket Süreyya Aydemir, **Menderes'in Dramı**, Remzi Kitabevi, 1969., Şevket Süreyya Aydemir, **İhtilalin Mantiği ve 27 Mayıs İhtilali**, Remzi Kitabevi, 1973.

¹¹⁶ 12 Eylül 1980 sonrası yürürlüğe giren Yüksek Öğretim Kurulu Yasası (YÖK) ile 4204 sayılı yasa ile Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü'ne bağlanmıştır. Aysal, "a.g.m.", s. 244.

özgün belgelerden Erzurum, Alaşehir ve Balıkesir Kongreleri, Mondros ve Mudanya Mütarekeleri gibi çok önemli konularda yayınlar yapmış bu enstitünün mekanı, kadrosu ve ödeneği 27 Mayıs 1960'ı izleyen aylarda Karal'ın daveti üzerine Devlet Başkanı Cemal Gürsel tarafından ziyaret edilene kadar 10.000 Lira olarak kalmıştır. Bu tarihten sonra ise ödeme tam beş katına, 50.000 Liraya çıkarılmış ve enstitüye daha geniş mekan ve olanaklar sağlanmıştır.¹¹⁷

1942-1945, 1949-1956 ve 1959-1960 yılları arasında Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü'nün müdürlüğünü yapan Enver Ziya, belirtilen yıllar dışında çeşitli idari görevleri ve çalışmaları da beraberinde yürütmüştür.¹¹⁸

1944- 1948 yılları arasında DTCF dekanlık görevini yürütmüştür. Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'in DTCF Dekanlığı'na yazdığı 13.11.1944 tarihinde 411/83-4790 sayılı yazısından anlaşıldığına göre DTCF Dekanlığı'na tayin edilen Enver Ziya kurallar gereğince iki idari görevi birden asaleten yürütemeyeceğinden Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü müdürlük görevini vekaleten yürütmeye başlamıştır.

*"17.10.1944 tarih ve 961 sayılı kararname ile Fakülteniz Dekanlığı'na tayin edilen Prof. Enver Ziya Karal'ın üzerinde iki idari vazifenin birden asaleten bulunmasına mevzuat hükümleri müsait olmadığından Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü müdürlük vazifesine son verilmiş ve bu vazifenin adı geçen tarafından vekaleten ifadesi uygun görülmüştür. Bunun üzerine 1.11.1944'den itibaren 140 Lira ücretinin 1/3'ü üzerinden vekalet ücreti verilmesi uygun görülmüştür."*¹¹⁹ Bu. ücretin ödenebilmesi için 25.10.1944 tarihinde DTCF Dekanlığından Mektepler Muhasebeciliğine yazılan yazıdan anlaşıldığına göre de Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü'nü yaptığı dönemde II. Dünya Savaşı dolayısıyla seferberlik çağrısı üzerine vatan hizmetini yerine getirmek için 45 günlüğüne görevinden ayrılmıştır. *"Fakülteniz İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürü Prof. Enver Ziya Karal, Antropoloji Enstitüsü Direktörü Prof. Şevket Aziz Kansu, Coğrafya Enstitü Müdürü Prof. Cemal Alagöz ve Yardımcı Direktör Doçent Ferruh Saner 15.08.1944 tarihinde 45 gün için askere alınmış¹²⁰ ve 01.10.1944 tarihinde vazifeleri başına gelmişlerdir."*¹²¹

Karal, enstitü müdürlüğüne vekalet ederken DTCF Dekanlık

¹¹⁷ Seçil Karal Akgün, **Selanikte'ki Ev**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007, s.32; Seçil Akgün- Nesim Şeker, "a.g.m.", s. 227,28.

¹¹⁸ Aysal, "a.g.m.", s.246.

¹¹⁹ Ord. Prof. Enver Ziya Karal'ın Ankara Üniversitesi DTCF Arşivi Özlük Dosyası.

¹²⁰ Foto: 18.

¹²¹ Ord. Prof. Enver Ziya Karal'ın Ankara Üniversitesi DTCF Arşivi Özlük Dosyası. (Askerliğini yedek subay olarak yapmıştır.)

görevini yürüttüğü dönemde idari sorumluluklarının yanı sıra akademik faaliyetlerine devam ederken 1945'de düzenlenen Beşinci Dil Kurultayı'nda DTCTF'yi temsil etmiştir. Aynı yıl Ankara Harp Akademisi'nde devrim tarihi dersleri verirken Üçüncü ve Dördüncü Maarif Şûrası'nda da DTCTF'yi temsil ederek çeşitli konular üzerine konuşmuştur.¹²² Milli Eğitim Bakanlığının 05.07.1945 tarih ve 4111/83/3272 sayılı yazısı ile Bakanlık adına liseler için bastırılmak üzere yazdığı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi kitabının baskı işleri ile uğraşmak ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dekanı Hamit Ongunsu ile Edebiyat Fakülteleri öğretim esaslarının birleştirmesi için çalışmalar yapmak üzere 6 Temmuz'dan itibaren itibaren 1 ay süreyle İstanbul'a gitmiştir. Bu çalışmalarını DTCTF ödeneğinden verilen 350 Lira avans ile destekleyerek tamamlamış, sonuçta uzun yıllar liselerde okutulacak olan Türkiye Cumhuriyeti Tarihi eseri böylece kullanıma girmiştir.¹²³

Yoğun çalışma temposu içerisinde zaman zaman çocukluğundaki kötü koşullardan kalma sağlık sorunları yaşayan Enver Ziya'nın 03.07.1947'deki hastane raporlarına göre kronik malarya aksesi ve buna bağlı olarak anemi rahatsızlığı geçirdiği tespit edilmiştir. Bu rahatsızlık sebebiyle 15 gün raporlu olan Enver Ziya bu süre zarfında üniversiteden uzak kalmış ve tedavi olmuştur. Tedavinin ardından çalışmalarının başına dönen Enver Ziya 10.09.1947'de Fransız Arkeoloji Okulu'nun 100. Yıldönümü Kongresi'ne katılmak için Prof. Ekrem Akurgal ile birlikte Atina'da bulunmuştur.¹²⁴

19.01.1948 tarihinde ise dekanlık görevinden kendi isteğiyle ayrıldığı rektörlüğe gönderdiği yazıdan anlaşılmıştır;

*"4936 sayılı Üniversiteler Kanununun 8'inci maddesinin birinci bendine göre Dekana verilmiş bulunan "Fakülte Özel Kişiliğine Temsil Ödevi" ile "Yönetim İşlerinde Sorumluluk" görevini yerine getirmek için bugün kendimi maddi ve manevi bakımdan yeter derecede kuvvetli hissetmediğimden dolayı Dekanlıktan çekilmeyi bir vazife biliyorum. Bu vazifemi yaparken beni dekan seçmek lütfunda bulunan, dekanlığım esnasında itimatlarıyla her türlü yardımlarını benden esirgemeyen Profesörler Kurulu üyelerine şükran duygularımı ifade etmek fırsatını bulduğum için bahtiyarım."*¹²⁵

Enver Ziya istifası ardından 19.01.1948 tarih ve 120 sayılı yazısına

¹²² Karal Akgün, 'Babam Enver Ziya Karal', s.165.

¹²³ Ord. Prof. Enver Ziya Karal'ın Ankara Üniversitesi DTCTF Arşivi Özlük Dosyası.

¹²⁴ Ord. Prof. Enver Ziya Karal'ın Ankara Üniversitesi DTCTF Arşivi Özlük Dosyası.

¹²⁵ Ord. Prof. Enver Ziya Karal'ın Ankara Üniversitesi DTCTF Arşivi Özlük Dosyası.

göre Profesör Melahat Özgü'yü Dekan Vekili olarak seçilmiştir¹²⁶ Bu istifa Enver Ziya'nın idarecilikteki son görevi olmamış, yeni bir başlangıca adım atmasına zemin hazırlamıştır. Ankara Üniversitesi Rektörü Şevket Aziz Kansu'nun istifası üzerine 30.04.1948'de yapılan seçimde Karal, bu üniversitenin ikinci Rektörü olmuştur.¹²⁷

30.04.1948 Cuma günü saat 15:00'te DTCF'nin Abdülhak Hamit Salonu'nda gizli oy ile yapılan seçim sonunda Prof. Alagöz 1, Prof. Hamit Dereli 35, Prof. Enver Ziya Karal 40 oy almış ve Enver Ziya Karal Üniversite Rektörlüğüne seçilmiştir."¹²⁸

Rektör seçilmesi üzerine Karal, bir yıl boyunca enstitü müdürlüğü görevini Prof. Dr. Yavuz Abadan'a bırakmıştır.¹²⁹ Rektörlüğü boyunca ülke içi ve dışında üniversiteyi temsil görevlerinde bulunan Karal 1948'de Paris'te toplanan XXI. Şarkiyatçılar Kongresi'ne katılmış, Türkoloji Seksiyonu'na başkanlık etmiştir. Aynı yıl Utrecht'de toplanan Hazırlayıcı Üniversiteler konferansına katılmıştır.¹³⁰ Temsil görevlerinin yanı sıra üniversitede akademik hareketliliğin yaşanması ve gelişmenin sağlanması için birtakım faaliyetlerde de bulunmuştur. 11.10.1948'de Münih Üniversitesi Rektörüne üniversiteler arası öğretim görevlisi ve öğrenci mübadelesi için bir yazı yazmıştır. Buna göre;

"Bavyera Kültür Bakanının daveti üzerine Üniversitenizde Konferanslar vermek için Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ordinaryüs Profesörlerinden Sayın Ernest Hirş'in Münih'e hareketini fırsat bilerek zatıalınıza:

Sayın Ord. Prof. Hirş'in Üniversitenizde konferanslar vermek üzere davet edilmesini, üniversitelerimiz arasında devamlı olmasını yürekten istediğimiz Öğretim Üyesi ve Öğrenci Mübadelesinin ilk örneği olarak kabul ettiğimizi;

Üniversitelerimiz arasında yapılacak bu gibi mübadeleleri, uzak bir maziden beri devam edegelen kültür münasebetlerimizin geleneğine ve akademik manasına uygun gördüğümüzü;

Şimdiye kadar Profesörlerimize ve öğrencilerimize daima göstermek lütfunda bulunduğunuz sıcak ve asil kabulü Üniversitemize gelecek öğretim üyelerinize ve öğrencilerinize göstermeğe hazır bulunduğumuzu arzeder bu vesile ile de en derin saygılarımla inanmanızı rica ve istirham ederim sayın rektör."¹³¹

¹²⁶ Ord. Prof. Enver Ziya Karal'ın Ankara Üniversitesi DTCF Arşivi Özlük Dosyası.

¹²⁷ "Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih -Coğrafya Fakültesi Dergisi", C.VI, S.3, Mayıs- Haziran 1948.

¹²⁸ Ord. Prof. Enver Ziya Karal'ın Ankara Üniversitesi DTCF Arşivi Özlük Dosyası.

¹²⁹ Seçil Karal Akgün- Nesim Şeker, "a.g.m.", s. 229,231.

¹³⁰ Ord. Prof. Enver Ziya Karal'ın Ankara Üniversitesi DTCF Arşivi Özlük Dosyası.

¹³¹ Ord. Prof. Enver Ziya Karal'ın Ankara Üniversitesi DTCF Arşivi Özlük Dosyası.

Enver Ziya 1949 yılında Türk Tarih Kurumu Genel Sekreterliği'ne ve UNESCO Türk Milli Komitesi üyeliğine seçilmiş, bu kurumda rektör olarak üniversiteyi de temsil etmiş,¹³² yaklaşık 14 ay süren rektörlük görevinin ardından bu görevi Hikmet Birand'a teslim etmiştir.¹³³ Bu ara yoğun çalışmaları nedeniyle göz rahatsızlıkları da geçiren Karal, sol gözündeki keratit herpetik rahatsızlığı sebebiyle 01.11.1950 ve 28.11.1950 tarihleri arasında 27 gün ayakta tedavi görmüştür.¹³⁴

10 Şubat-6 Mart 1950'de Tahran'da toplanan Birleşmiş Milletler Seminerine katılan Enver Ziya¹³⁵ 1951'de Nice'de toplanan Üniversiteler Konferansında bulunmuştur. Dekan Bekir Sıtkı Baykal'ın Sıhhat ve İctimai Yardım Bakanlığı'na 26.05.1951'de yazdığı yazıdan anlaşıldığına göre; Enver Ziya Nice'te iken de gözünden tekrar rahatsızlanmıştır. Tedavi masraflarının DTCF'nin tedavi bütçesinden sağlanması için yazılan bu yazıda Enver Ziya'nın hastaneye yatırılarak tedavi edildiği bildirilmiştir.¹³⁶

Selanik'teki Atatürk Evi ve Karal Çifti

1953 yılında eşi Fatma Karal ile birlikte Milli Eğitim Bakanlığı adına Atatürk'ün Selanik'teki evini müze yapma görevini üstlenen Enver Ziya bu süreci *Atatürk'ün Selanik'te doğmuş olduğu evine tekrar yerleşmesi*¹³⁷ olarak adlandırmıştır. Selanik'teki evin tekrar canlandırılması ile ilgili olarak da şunları anlatmıştır:

"Türkiye, 29 Ekim 1933'de Cumhuriyet'in onuncu yıldönümünü coşkun törenlerle kutluyordu. Aynı günde Selanik Belediye Meclisi öğleden sonra olağanüstü bir toplantı yaptı. Toplantıda Türkiye Cumhuriyeti'nin onuncu yıldönümü münasebetiyle, Atatürk'ün Selanik'te doğmuş olduğu evin belediyece satın alınarak Atatürk'e armağan edilmesine ve bu işin sonu beklenmeden evin duvarına bir hatıra plakasının konulmasına karar verdi. Plaka derhal evin duvarına konuldu, Türkçe, Rumca ve Fransızca yazılmıştı;

Türk Milletinin Büyük Mücahidi ve Balkan Antantı'nın Müzahiri Gazi Mustafa Kemal burada dünyaya gelmiştir. İşbu levha Türkiye Cumhuriyeti'nin onuncu yıldönümü münasebetiyle konulmuştur. Selanik, Birinciteşrin¹³⁸ 1933"¹³⁹

¹³² Karal Akgün- Şeker, "a.g.m.", s. 232.

¹³³ Ord. Prof. Enver Ziya Karal'ın Ankara Üniversitesi DTCF Arşivi Özlük Dosyası.

¹³⁴ Ord. Prof. Enver Ziya Karal'ın Ankara Üniversitesi DTCF Arşivi Özlük Dosyası.

¹³⁵ Çoker, a.g.e., s. 488.

¹³⁶ Ord. Prof. Enver Ziya Karal'ın Ankara Üniversitesi DTCF Arşivi Özlük Dosyası.

¹³⁷ Enver Ziya Karal, **Atatürk ve Devrim (Konferanslar ve Makaleler 1935-1978)**, Odtü Yayıncılık, Ankara, 2003, s.227-236.

¹³⁸ Ekim ayı.

¹³⁹ Enver Ziya Karal, **Atatürk ve Devrim (Konferanslar ve Makaleler 1935-1978)**, s.227-229.

Selanik'teki Atatürk evi Cumhuriyet'in onuncu yılında 1933 yılında Selanik Belediyesi tarafından bir dostluk belirtisi olarak Atatürk'e hediye edilmiştir. Bu anlamlı hediye iki ülke arasında geçmişte yaşanan üzücü olayların, savaş alanına dönüşen Türk topraklarında dökülen kanların, çekilen acıların tekrar yaşanmaması için oluşturulmak istenen dostluk bağlarının önemli bir göstergesi olmuştur. Atatürk hayatta iken evin müze haline dönüştürülmesi söz konusu olmuş ama gerçekleşmesi için somut adımlar atılamamıştır. 1953 yılına gelindiğinde dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın girişimleriyle çalışmalar başlatılmış ve Enver Ziya Karal evi müze haline getirmekle görevlendirilmiştir. Atatürk'ün ölümünün 15. yıldönümü ve aynı zamanda da naşının Etnografya Müzesi'nden Anıtkabir'e nakledildiği gün olan 10 Kasım 1953'de Enver Ziya ve tarih öğretmeni olan eşi Fatma Karal tarafından tüm düzenlemeler bitirilmiş ve ev müze olarak halka açılmıştır.¹⁴⁰

Evin Kısa Tarihçesi

1870 yılından önce Rodoslu bir öğretmen tarafından ziyet-i bostan denilen boş bir arazide yaptırılan evin mülkiyeti iki kez el değiştirmiştir.¹⁴¹ 1877'de ev Atatürk'ün babası Ali Rıza Efendi tarafından yeniden düzenlenmiş ve Zübeyde Hanım ile evlendiği zaman bu eve taşınmış, evin ikinci katındaki sol tarafa düşen ocaklı odada Mustafa Kemal Atatürk doğmuştur. 1888 yılında Ali Rıza Bey'in vefatından sonra Zübeyde Hanım biraz da geçim masraflarını hafifletmek için çocuklarıyla birlikte bir süre bu evin yanındaki daha küçük bir evde yaşamıştır.¹⁴²

"Atatürk'ün doğduğu evin bulunduğu adres çeşitli kitaplarda Kasımiye Mahallesi, Islahhane Caddesi olarak geçmiştir. Üzerinde ahşap zeminli üç katlı bir ev olarak da tanımlanmıştır. Fakat Yunan işgalinden sonra Selanik'te mahalle, cadde ve sokak adları değiştirilerek, yeni adlar verilmiştir. Pek çok semtteki Türk evleri yıkılarak, yeni binalar ve caddeler yapılmıştır. Bu gün Atatürk'ün evinin adresinin Aya Dimitri Mahallesi ve Apostolo Pavlu Caddesi'ndeki 75 numaralı ev olarak bilinmesi Yunan işgalin getirdiklerinin bir sonucudur."¹⁴³

Enver Ziya da Atatürk'ün evini mahalledeki en güzel ev olarak değerlendirip şöyle tasvir etmiştir: *"Atatürk'ün Selanik'teki evi eskiden Islahhane, bugün ise Apostolos Povlos Caddesi adını taşıyan caddenin üzerinde üç katlı bir binadır. Mahallenin en büyük ve en güzel evidir.*

¹⁴⁰ Seçil Karal Akgün, **Selanikte'ki Ev**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 2007, s. 4-7.

¹⁴¹ Karal Akgün, **a.g.e.**, s.11.

¹⁴² Mehmet Önder, **Selanik'te Atatürk Evi**, TTK Yay., Ankara, 1967, s. 13; Makbule Atadan'ın Hatıraları, Bak: Enver Behnan Şapolyo, **Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi**, İstanbul, 1958, s. 17.

¹⁴³ Ibid. s. 13.

Bugün üst pencerelerinin birinden kale, diğerinden Mithat Paşa'nın Selanik'te Vali iken yaptırmış olduğu Islahhane Binası, Atatürk'ün içinde doğmuş olduğu odanın pencerelerinden de kırık bir cami minaresi ve daha uzaklarda deniz görülmektedir..."¹⁴⁴

1933'te Selanik'te Mustafa Kemal Atatürk'ün evine gitmiş olan Afet İnan ise evde Trabzonlu dört ailenin oturduğunu tespit etmiştir. Evde gördüğü oda sadece bir ailenin oturduğu tek odadan ibaret olmuştur. Ankara'ya döndükten sonra evin genel durumunu Mustafa Kemal Atatürk'e anlatmış; O da bir kroki ile sonradan değiştirilmiş olan sokak kapılarını ve evin iç kısımlarını göstermiştir. Daha sonra hükümetçe evin satın alınması düşünülmüş ama sadece evin restore edilmesiyle yetinilmiştir. Restorasyon işlemi için Atatürk Orman Çiftliği Mimarı Gross görevlendirilmiş ve 1938'de evin restorasyonu tamamlanmıştır. Evin döşenmesi için ise Milli Eğitim Bakanlığı Makbule Atadan, Prof. Afet İnan, Hayrullah Örs'ü içeren komisyon kurmuştur. Araya II.nci Dünya Savaşı girince çalışmaları yarım kalan bu komisyona Makbule Atadan katılmamış ve diğer üyelerle birlikte evin aslına en uygun şekilde döşenmesi için eşyalar üzerine tespitlerde bulunulmuştur.¹⁴⁵ Müze olması için çalışmalarına ancak 1952'de yeniden başlamıştır.

Bu evin önemi sadece Mustafa Kemal Atatürk'ün burada doğmuş olmasından ibaret değildir. Bu ev aynı zamanda Şemsi Efendi Mektebi'ne başladığı, askeri okulda okurken tatillerde ailesiyle birlikte vaktini geçirdiği, 1907'de Selanik'te görevlendirilmesinden Balkan Savaşlarına kadar oturduğu, subay olduktan sonra yurdun iç ve dış baskılardan kurtarılması için benzer düşünceleri paylaştığı arkadaşlarıyla ülkenin geleceğine yönelik planlar yaptığı, çok gizli toplantılar düzenlediği evdir. Kısacası bu ev; hem Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusunun doğduğu ev olarak; hem de Türk milletinin bağımsızlık mücadelesinin ilk adımlarının atılmasına sahne olmuş bir mekan olarak, Türkiye için anıtsal bir önem taşımıştır.¹⁴⁶

Evin Müze Haline Dönüştürülme Kararı ve Çalışmalar

Kurtuluş Savaşı sona erdikten ve her iki ülkede de yeni yönetimler kurulmasından sonra Türk- Yunan ilişkilerinde -yumuşama ve dostluk dönemi başlamıştır. Mustafa Kemal Atatürk'ün temel dış politika prensibi yurttan sulh, cihanda sulh ilkesi üzerine olmuştur. 1930'da Türkiye'ye davet edilen Yunanistan Başbakanı Venizelos -Mustafa Kemal Atatürk tarafından dost bir ülkenin devlet adamı olarak karşılanmış, iki ülke

¹⁴⁴ Enver Ziya Karal, **Atatürk ve Devrim (Konferanslar ve Makaleler 1935-1978)**, Odtü Yayıncılık, Ankara, s.229.

¹⁴⁵ Karal Akgün, **Selanikte'ki Ev**, s.91.

¹⁴⁶ Karal Akgün, **a.g.e.** s. 12.

arasında imzalanan dostluk ve ticaret anlaşmalarının yanı sıra Romanya ve Bulgaristan'ın katılımıyla Balkanlar'da barış ve işbirliği için 1934 yılında resmen kurulacak olan Balkan Antantı'nın ilk adımları atılmıştır. Hatta bu barış havası ve iki ülke ve iki devlet adamı arasındaki olumlu ilişkilerin sonucu, 1934'de Venizelos Mustafa Kemal Atatürk'ü Nobel Ödülü'ne aday göstermiştir. Bu yakın ilişkilerin bir simgesi de Mustafa Kemal Atatürk'ün doğduğu evin kendisine hediye edilmesi olmuştur.¹⁴⁷

Evin hediye edilmesiyle Türkiye resmi olarak evde hak sahibi olamamıştır. Bunun için önce Selanik Belediyesi'nin evi satın alması gerekmiş fakat içinde bulunan aile kendilerine birkaç kez yüksek tutarlar teklif edilse de fiyatı her defasında az bulmuş ve evi uzun bir süre satmamıştır. Uzun süren işlemlerin ardından nihayetinde Evin hediye edilmesi kararının alınmasından ve uzun süren işlemlerin başlatılmasından ancak dört yıl sonra 1937'de tapunun M. Kemal Atatürk'e teslim edilmesiyle mülkiyet problemi çözülmüştür. Selanik Belediye Başkanı, 19 Şubat 1937'de Atatürk'e bu münasebetle şu telgrafı çekmiştir;

*"Doğdukları şehrin meclisi, memleketimizin samimi dostu, yeni Türkiye'nin büyük yaratıcısının hatırasını doğduğu evde ebediyen muhafaza etmek bahtiyarlığı ile tarihi ev fevkalade tazim nişanesi olarak bugünden itibaren emirlerine amade olunmakla şereflenir."*¹⁴⁸

M. Kemal Atatürk'ün isteğiyle Prof. Dr. Afet İnan restorasyon işlemlerine başlamıştır. Atatürk hayatta iken evin restorasyonuna dair planlar çıkartılmış, girişimlerde bulunulmuş ancak; 1940 yılı Mayıs ayında evin onarımına başlanabilmiştir. Sonraki yıllarda II. Dünya Savaşı'nın olumsuz etkileri bu işlemleri yavaşlatsa da restorasyon çalışmaları 1948 yılında bitmiştir. Evin restorasyonu bittikten sonra aslına uygun olarak döşenmesi için Milli Eğitim Bakanlığı'nın kurduğu, M. Kemal Atatürk'ün kız kardeşi Makbule Atadan, Prof. Dr. Afet İnan, Hayrullah Örs ve bir Dışişleri Bakanlığı temsilcisinden oluşan komisyon, ev için gerekli olan eşyaları kağıt üzerinde belirleyerek Bakanlığa bildirmişlerdir. Ancak evin döşenmesi konusunda gerçek girişim ancak 1953'de dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından gerçekleştirilmiştir.¹⁴⁹

M. Kemal Atatürk ile önemli bir ortak geçmişi bulunan, milli mücadele yıllarında Ege bölgesinde şehir şehir dolaşarak halkı düşmana karşı örgütleyen milli mücadelenin Galip Hoca'sı, dönemin Cumhurbaşkanı 1952 yılında Yunanistan'ı ziyaret etmiştir. Ziyaret esnasında M. Kemal Atatürk'ün doğduğu evi boş ve yıpranmış halde görünce evin müze haline getirilmesi için ilk ciddi adımları atmıştır. Bu konunun görüşülmesi

¹⁴⁷ Karal Akgün., a.g.e s. 9,10.

¹⁴⁸ Enver Ziya Karal, **Atatürk ve Devrim (Konferanslar ve Makaleler 1935-1978)**, s.227-228.

¹⁴⁹ Karal Akgün. a.g.e, s.16.

için 28 Ocak 1953'de TBMM Başkanı Refik Koraltan, Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri, Demokrat Parti milletvekilleri Keçeci Salih, Hakkı ve uzun yıllar tarih öğretmenliği de yapmış olan Zuhuri Danışman Beylerle bir toplantı düzenlenmiştir. Bu toplantıya Ankara Üniversitesi öğretim üyesi ve aynı zamanda Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürü olan Enver Ziya da çağırılmıştır. Toplantıda M. Kemal Atatürk'ün ailesinin yaşadığı günlerde evin değişik odalarının kullanım amaçlarının ve döşeme biçiminin, bu ayrıntıları anımsayan komşuların hayatta olanlarından sorularak saptanması gerektiği konuşulmuştur. Evin döşenmesi için gerekli eşyaların bir kısmının yaptırılması bir kısmının da İstanbul'daki saraylardan temin edilebileceği öne sürülmüş, ayrıca evin odalarından birisinin de M. Kemal Atatürk'ün kişisel eşyalarının sergilendiği bir oda haline getirilmesi önerilmiştir. Refik Koraltan da bu işlerin bir an önce halledilebilmesi için en uygun kişinin Enver Ziya olduğunu düşünerek O'nun görevlendirilmesini istemiştir. Celal Bayar da, Türkiye Cumhuriyeti tarihi üzerine ilk birkaç uzman arasında yer alan Enver Ziya'nın bu iş için uygun kişi olacağına güvenerek, O'nu bu önemli işi yerine getirmekle görevlendirmiştir. Varlığını ve kariyerini Türkiye Cumhuriyeti'ne, onun kurucusu M. Kemal Atatürk'e borçlu olduğunu bilen Enver Ziya için bu görev oldukça önemli olmuştur. Bu bilinçle yapılması gereken işin gerektirdiği yükü ve sorumluluğu kabul etmiştir. Bunun yanında ayrıca Enver Ziya Gümölcine'de Celal Bayar'ın ismini taşıyan bir Türk Lisesi'ni de ziyaret edip oradaki Türklerle görüşme görevini de üstlenmiştir.¹⁵⁰

3 Şubat 1953'de Ankara garından trenle hareket eden Karal Atina aktarmalı olarak 5 Şubat akşamı Selanik'e ulaşmıştır. Selanik'teki Türkiye Başkonsolosu Mehmet Ali Balin'in önerilerini dinlemiş, ve bölgede Mustafa Kemal Atatürk ile aynı zamanda yaşamış Türkler ile konuşmuş; Kavala'da Mehmet Ali Paşa Müzesi'ni incelemiş; tüm bunlara kendi gözlemleri ve akademik bilgilerini de ekleyerek yaklaşık üç haftalık bir inceleme gezisinin ardından 25 Şubat akşamı Ankara'ya dönmüştür. Bu yolculuk sonunda hemen bir rapor hazırlayan Enver Ziya özellikle Türk kültür ve kimliğinin bölgeden oldukça silinmeye çalışıldığına dikkat çekmiştir. Lozan Antlaşması'nın ardından yapılan mübadeleyle bölgeye gelen Rumlar; camileri kiliseye, cadde ve sokak isimlerini Yunancaya çevirmiş, mezarlıkları tasfiye etmiş; hatta evlerin iç dekorasyonunu bile yaşam şekillerine göre biçimlendirmişlerdi. Enver Ziya ilk gezisinin tüm tesbitlerini, hatta harcamalarının faturalarını rapora ekleyerek 28 Şubat'ta Eğitim Bakanlığı Yüksek Katına sunmuştur. Böylece hazırlanan ilk rapor hem evle ilgili gözlemlerini ve izlenmesi gereken yöntemlere dair bilgileri

¹⁵⁰ Karal Akgün, **a.g.e.**, s.17-19.

içermiş hem de işin tamamı için bir mali çerçeve çizmiştir.¹⁵¹ Enver Ziya ilk Selanik inceleme gezisi sonrasında hazırladığı rapordaki sözleriyle oluşturulacak müzenin: *“Türk’ün mazisini, inkılaplarını ve istikbalini bu günkü vatanımıza bağlayan bir köprü, maddi ve manevi bir bağ vazifesi”*¹⁵² göreceğini belirtmiştir

Enver Ziya’nın Selanik’teki ilk gözlemlerinden sonra hazırladığı ayrıntılı raporda ayrıca ziyaretçiler için de birtakım şeyler düşünülmüştür. Ziyaretçilere satılması için Mustafa Kemal Atatürk’ün, evin ve odaların fotoğraflarından oluşan kartpostallar, ücretsiz verilmek üzere Mustafa Kemal Atatürk’ün yaşam öyküsüyle, evin tarihçesinin birkaç dilde yayınlanmış broşürleri, ve özel bir mühür hazırlanması düşünülmüştür.¹⁵³

Enver Ziya Karal’a Selanik’teki görevi sırasında hem Türk hem de Yunan Hükümeti tarafından çok destek verilmiş ve bir çok konuda kolaylıklar sağlanmış, fakat kendisine üniversite bünyesinden bir yardımcı verilmemiştir. O da tüm zamanını ayırmak zorunda kaldığı bu görevi sırasında yürütmekte olduğu Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü’ne vekaleten Ziraat Fakültesi’nde Türk İnkılap Tarihi dersi okutan Prof. Bekir Sıtkı Baykal’ı bırakmıştır.¹⁵⁴

Akademik ve bürokratik işlerde Enstitü memuru Nimet Arsan ve asistan Hüseyin Dağtekin’in yardımlarından yararlanan Enver Ziya’nın müze ile ilgili işlerde en büyük destekçisi eşi Fatma Karal olmuştur. Bu çerçevede çalışmalarına başlayan Enver Ziya 28 Şubat’ta Bakanlığa sunduğu ilk raporunun 9 Mart’ta Cumhurbaşkanı’nın da onayından geçmesinden sonra 2. raporunu 27 Mart’ta Milli Eğitim Bakanlığı’na sunmuştur. 2. rapor dört kısımdan oluşmuş ve evin döşenmesi için gerekli eşyaların nerelerden temin edileceği ve masrafların ne kadar tutabileceği ile ilgili bilgiler içermiştir. Bu tespitlerden sonra evin tarihi dokusuna uygun eşyaların özenle seçildiği ve bunun için ne gibi araştırmalar yapıldığını Enver Ziya şöyle açıklamaktadır:

“Evin bugün kullanılmakta olan eşya ile döşenmesi bahis konusu olamazdı. Tarihi bir evde tarihi atmosferi verecek eşya, hiç şüphe yok ki, o evin içinde kullanılmış olan evin öz eşyası idi. Fakat Atatürk’ün evde yaşamış olduğu devre ait eşyayı bulmak da imkansızdı. Tek çıkar yol bu eşyanın benzerlerini araştırıp bulmak ve evi onlarla döşemekten ibaretti. Zaruri olan bu yol tutuldu ve eşyanın tespiti için geniş bir anket yapıldı. Evin Atatürk’e ait bulunduğu devirlerde içini görmüş olanların fikirlerine müracaat edildi; odaların evvelce görmüş oldukları hizmete göre içlerinde

¹⁵¹ İbid. s.22-24.

¹⁵² İbid..e, s. 23.

¹⁵³ İbid. s. 29.

¹⁵⁴ Ord. Prof. Enver Ziya Karal’ın Ankara Üniversitesi DTCF Arşivi Özlük Dosyası.

*mevcut eşyanın şekli, cinsi, rengi, adedi, ebadı tespit edildi. Batı Trakya'da bugün dahi altmış, yetmiş yıl önceki şekilde döşenmiş hallerini muhafaza eden Türk evleri görüldü. Tarihi şahsiyetlerin bugün dünyanın muhtelif yerlerinde muhafaza edilmekte olan evlerinin döşeniş şekilleri tetkik edildi. Neticede gerekli eşyanın listeleri tespit edildi. Bu eşyanın önemli bir kısmını ankette tespit edilen vasıflara ve eldeki numunelere uygun olmak üzere çarşıdan tedarik etmek mümkün olmadı. Bu hususta Dolmabahçe Sarayı'nda eskiden kullanılmış olan eşyalarından faydalanıldı. Diğer bir kısım eşya ise çarşıdan tedarik edildi. Bu suretle temin edilen ev eşyası 7 Ekim 1953'de 23053 numaralı vagona yükletildi ve Selanik'e götürüldü. 9 Ekim'de evin döşenmesine başlandı...*¹⁵⁵

Enver Ziya eve döşenecek eşyaların temini için Mayıs ayından Ağustos'a kadar hızlı bir uğraş içine girmiş pek çok kişi ve kurum ile görüşmüş, yeri geldiğinde çarşı pazar dolaşmıştır. Ankara Etnografya Müzesi, İstanbul'da Topkapı ve Dolmabahçe Sarayları'ndan malzeme sağlanması için rapora dört ayrı liste daha eklenmiştir. Milli Saraylar Müdürlüğü ve bu Müdürlüğün bağlı olduğu TBMM Başkanlığı ile yazışmalar yapılmıştır. Neticede Ağustos ayı sonunda eşya ve malzeme listeleri ve bunların her birinin sağlanması ile ilgili bütün yazışmaların birer örneği ile ekli dosyada görülebilecek 3. rapor 3 Eylül tarihinde Milli Eğitim Bakanlığı'na sunulmuştur. Bundan sonra CHP'den elindeki tek Atatürk büstünün dışında Atatürk'ün kişisel 27 adet eşyası sağlanırken; Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü ve Milli Eğitim Vekalet Yayın Müdürlüğü'nden de fotoğraflar ve kitaplar temin edilmiştir. 14 Eylül de eşi Fatma Karal ile İstanbul'a hareket eden Enver Ziya bir takım bürokrasi işleri ve yurt dışı seyahati için gerekli olan vize ve ödenek işlemleriyle dönemin teknolojik imkanlarının günümüze göre çok daha kısıtlı olduğu bir zamanda ilgilenmiştir. Örneğin Sultanahmet Erkek Sanat Enstitüsü'nün atölyelerinde de tutarı bu kurumun döner sermayesinden karşılanmak üzere fotoğraflara uygun çerçeveler ve vitrinler yaptırılmıştır.¹⁵⁶

Yaşanan birtakım sıkıntılar arasında Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü'nden İbrahim Çakmak'ın İstanbul'da Eski Eserler Müzesi Müdürü Aziz Ogan'ı telefonla arayarak, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından bu iş için sadece 25 günlük ödenek ayrıldığını öne sürerek evin düzenlenmesinin bu süreyi geçmemesi gerektiğinin bir yönergeyle bildirilmesi olmuştur. Bu durumun 28 Eylül sabahı Topkapı görevlilerinden İsmail Baykal tarafından Enver Ziya'ya bildirilmesi kendisini çok üzmuştür. Bunun üzerine 30 Eylül'de Milli Eğitim Yüksek Makamı'na bir mektup

¹⁵⁵ Enver Ziya Karal, **Atatürk ve Devrim (Konferanslar ve Makaleler 1935-1978)**, Odtü Yayıncılık, Ankara, s.227-228.

¹⁵⁶ Karal Akgün, , **a.g.e**, s.32-35.

yazarak “*Makamınızca takdir buyrulacağı gibi, bendeniz müteahhitlik ile iştigal edenlerden değilim*” diyerek “*çok şerefli ve o nisbette mesuliyetli işin mahiyetini*” raporlarla Bakanlığa bildirdiğini, işin bir an önce bitirilmesinin en büyük isteği olduğunu, ancak bir ay süreceğini düşündüğü işin ayrılan ödeneğin yettiği süreye sıkıştırılmayacağını, “*Atatürk’ün hatırasını ihya etmek hizmetinde geçecek bir çalışma için*” yeterli ödenek arayışı içinde olmadığını “*Devlet mevzuatı ve imkanları nisbetinde verebileceğini verir, gerisini de takdir etmek acizlerine tereddüb eden bir keyfiyettir*” satırlarıyla bu üzüntüsünü yansıtmıştır. “... Şu ciheti de belirtmeyi lüzumlu ve faydalı görmekteyim: Bendeniz müzeci değilim. Şimdiye kadar bir müze kurmadığım gibi tarihi değer taşıyan bir ev de teşrif etmedim. Atatürk’ün hatırasına bağlı olmaktan ve her türlü müşküllere rağmen çalışmayı istemekten başka bir meziyetim yoktur. Yapmakla görevli olduğum işi 25 günde ve belki daha kısa bir müddette yapabilecek uzmanların bulunmadığını da sanmak istemiyorum. Bu yüzden işi uzatmış olmak durumunda kalmayı da hiçbir veçhile kabul etmek niyetinde değilim. Onu daha ehil bir kimseye derhal devretmeye hazır ve amade bulunduğumu...” cümleleriyle de işi uzatmak isteyen bir konumda görülmesine ne kadar alındığını aynı mektupta anlatmıştır.¹⁵⁷

Selanik’e götürülecek eşyalar ile ilgili yaşanan bürokratik sıkıntılara eklenen başka sorunlar da olmuştur. Örneğin, 7 Ekim akşamı trene yüklenen 28 kasa malzeme ile Haydarpaşa’dan yola çıkan Karal çifti; Atatürk’ün özel eşyalarının olduğu özel vagonun kendilerine haber verilmeden Alpullu’dan sonra gümrük muayenesi için kesildiğini ancak Atina’ya ulaştıklarında öğrenmişlerdir. Tüm olumsuzluklara rağmen Karal çifti 8 Ekim’de, dört gün sonra, 12 Ekim’de de eşyalar Selanik’e varmıştır. Bir an önce çalışmalara başlamak isteyen Karal çiftinin aksilikler bir süre daha peşini bırakmamıştır. 30 Eylül’de Başkonsolosluğa gönderiliği bildirilen 3500 Türk Lirası karşılığı döviz, bir türlü gelmemiştir. Başkonsolos işin hemen başlayabilmesi için Karal’a kişisel bir kredi açmış ve üst makamlara hem Başkonsolos hem de Karal tarafından paranın derhal kendilerine ulaşması için yazışmalar başlamıştı. Başkonsolosun açtığı kredinin uzayan süresinden duyduğu tedirginliği neredeyse her gün dile getirmesinin yarattığı sıkıntıyla Enver Ziya son çare olarak durumu en üst makamlara duyurmaya karar vermiştir. 26 Ekim’de Cumhurbaşkanı’na duyuracağına güvendiği Cumhurbaşkanlığı Kütüphane Müdürü Özel Şahingiray’a durumu anlatan bir mektup yazmıştır. Aşağıda aynen verilen bu mektup; resmi işlemlerin bürokratik uygulamasının anlayışsız ve yetersiz ellerde nasıl çözülmesi güç bir sorun haline dönüşebildiğini, böylesine önemli ve anlamlı bir iş için görevlendirilen bir bilim adamının,

¹⁵⁷ Ibid. s. 40,41.

ödeneğin eline geçmesi için resmi makamlara neredeyse yakarma durumuna geldiğini gözler önüne seren üzücü ve ibret alınması gereken bir belge sayılabilir.¹⁵⁸

“Muhterem Kızım Efendim

Atatürk’ün Selanik’teki Evi’nin tefrişi için yapılması gerekli masraflar için Selanik Başkonsolosumuz emrine 3500 Lira dövizin gönderildiği M.E.B. Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü’ndne 30 Eylül’de telefonla, İstanbul’da bulunduğum sırada bildirilmişti. Fakat bu para hala gelmedi belki kambiyoda, belki de bankalarda sıra beklemektedir. 23 Ekim’de durumu M.E.B.’e bildirdim. Sizin de bu hususta tavassutunuzu rica ediyorum.”

24 Ekim Cumartesi günü Enver Ziya tuttuğu özel notlarına gelmeyen para mevzusu için şunları eklemiştir: *“Öğleden sonra çalışmalara devam, patiska perdelerin işi bitti. Mobilyaların cila işi tamamlandı. Hezaren sandalyelerin tamiri bitti. Tefriş parası hala gelmedi.”*¹⁵⁹

Sonuçta beklenen ödenek belirtilen tarihten ancak bir ay, müzenin açılışından da 3 gün sonra 13 Kasım’da alınabilmiştir. Bu meselenin bu denli uzaması Enver Ziya’yı ne kadar üzdüğü ve sıkıdığı, yazdığı resmi rapora sorunu uzun uzun anlattıktan sonra eklediği *“Para yollamak gibi basit bir meselenin ne hale geldiği ve anlayışsız memurlar tarafından bir arapsaçı hikayesi haline getirildiği ifade edilmek için bu cihetin en muhtasar bir şekilde rapora belki bir ibrete yarar mülahazasıyla derc edildi.”*¹⁶⁰ cümlesinden anlaşılabilir.

Çalışmalara hiç vakit geçirmeden başlayan Karal çifti evin aslına uygun olarak düzenlenmesi için her aşamaya ayrı bir önem vermiştir. Bunun için de büyük bir hazırlık safhası yaşanmıştır. Enver Ziya Mustafa Kemal Atatürk’ün kapı komşuları, akrabaları ve evde sonradan oturan kiracılar ile evin ne şekilde döşenmiş olduğunu öğrenmek için görüşmüş,¹⁶¹

¹⁵⁸ İbid. s.43,44.

¹⁵⁹ İbid. s. 56.

¹⁶⁰ Karal Akgün, **a.g.e.**, s.45.

¹⁶¹ Enver Ziya’nın görüştüğü kişiler arasında şu isimler vardır: Mustafa Hacı Osman, komşusu, mahalle ve idadi arkadaşıdır. Fehmi Ali Çavuş Pakça; Mustafa Kemal Atatürk’ün subay olarak Selanik’te bulunduğu sıralarda O’nun hizmetinde bulunmuştur. Mehmet Ali Balin; Türk Başkonsolosuydu ve Atatürk’ün evinin eski halini gördüğünü söylemiştir. Apostolus Afanopulos; 1923’ten sonra evde kiracı olarak bulunmuştur. Nafia Olcay; Mustafa Kemal Atatürk’ün kapı komşusu ve amca çocuğudur. Advie Tezel; kapı komşusudur. Evin içini çok iyi bildiğini söylemiştir. Hasan Rıza Soyak; Mustafa Kemal Atatürk zamanında Cumhurbaşkanlığı Başkatiybidi.Emanuel Melanos; Yüksek mühendistir. Evin planını 1937’de evin o dönemdeki durumunu ve eski durumu hakkında topladığı bilgileri göz önünde bulundurarak yapmıştır. Selanik Üniversitesi Folklor Enstitüsü Müdürü ve Folklor Profesör Stifon Kyriaddis. Selanik Üniversitesi’nde Yakın Çağ Tarihi Profesör Vakalopus. Afet İnan; Dönemin en önemli eğitimcilerinden ve ev ile bizzat ilgilenen kişilerdendir.

Rumeli şehirlerindeki evlerde 40-50 yıl önce var olan eşyalar ve binanın yapısı hakkında fikir edinmek için pek çok yer¹⁶² ziyaret etmiştir.¹⁶³

Tüm bu hazırlıklar Enver Ziya'nın disiplinli ve sistematik çalışmasına, her zaman en doğru bilgiye ulaşma amacının ve elbette Atatürk sevgisinin göstergelerindedir.

Hafta sonu ve bayram tatilleri de dahil olmak üzere sabah 8:30'dan akşam 6:00'a kadar yoğun bir şekilde çalışan Karal çiftinin Selanik'teki günlerine ve edindikleri dostluklara bir isim daha katılmıştır. Bu isim pek çok devlet adamının portrelerini yaparak Kralların Ressamı olarak anılan Ressam Rahmi Pehlivanlı'dır.¹⁶⁴ Bizzat Cumhurbaşkanı tarafından görevlendirilerek, Atatürk'ün Evi'nin yağlı boya tablolarını yapmak üzere Selanik'e gönderilen Rahmi Pehlivanlı'nın Karal çiftini korumak gibi özel bir görev de verilmişti.¹⁶⁵

Karal çiftinin Atatürk'ün Evi'ndeki çalışma temposu Rahmi Pehlivanlı'nın gözünden hafızalarda daha iyi canlandırabilmek için bir örnek teşkil edebilir. Rahmi Pehlivanlı yaşam öyküsünü içeren kitabında Karal çifti ile tanışmasını şöyle anlatmıştır:

"Enver Ziya Bey ve eşi Fatma Karal'ı yoğun bir çalışma içinde orta sofanın perdelerini takarken buldum. Fatma Hanım'ın elinde iğne iplik, makas; kucağında perdenin bir kolu, Prof. Enver Bey ise eski bir pantolon, saç sakal birbirine karışmış, gömleğinin bir kısmı pantolondan dışarıda,

¹⁶² Enver Ziya'nın evin aslına uygun olarak döşenmesi için gezip inceleyerek fikir edindiği mekanlar arasında şunlar vardır: İskeçe'de Tahir Yörük'ün evi Gümölcine'de İbrahim Ahmet Bey'in evi Gümölcine'de Ahmet Ağa'nın evi İskeçe'de İbrahim Demir Bey Gümölcine'de Osman Üstüner Selanik'te Eski Pazar Kavala'da Mehmet Ali Paşa'nın önceden oturduğu köşk, Gümölcine'de Büyük Cami, Yeni Cami ve İskeçe Pazarı, İstanbul'da Kapalıçarşı'da mezat salonu Şişli'de Atatürk Müzesi Topkapı Müzesi'nin kumaş dairesi.

¹⁶³ Karal Akgün, **a.g.e.**, s. 94, 104.

¹⁶⁴ Pehlivanlı, çok istediği halde resim eğitimi alamamıştır. Renklerin uyumunu annesinin nakışlarındaki ipliklerden çocuk yaşta öğrenmiş, içindeki resim sevgisiyle kendini eğitmiştir. Ağabeyleriyle tuhafiye dükkanı işletirken yaptığı tablolardan birkaç tanesini gözünü karartıp Ankara Valisi Kemal Aygün'e götürmüştür. Tabloları çok beğenilen Pehlivan dönemin iktidar Partisi Demokrat Parti yönetiminin ileri gelenlerince de karizmatik kişiliği ve sanat yeteneğiyle kabul görmüş ve bundan sonra hayatının akışı değişmişti. 1952'de Milli Savunma Bakanlığı tarafından düzenlenen 93 Harbi'nde Aziziye konulu etkinliğe katılarak burada 100 yaşın üzerinde birincilik ödülünü alan Nene Hatun'un portresini yapmıştı. Yaptığı tablolar askeri müze için satın alınırken Pehlivanlı'nın da ismi duyulmuş ve çevresi genişlemişti. Dönemin siyasileri tarafından da destek gören Pehlivanlı Hava Kuvvetleri Komutanı Tekin Arıburnu'nun aracılığıyla Bahçelievler Ortaokulu'nda resim dersi vermeye başlamıştı. Daha sonradan da düzenli bir gelirinin olması için Emniyet Genel Müdürü Kemal Aygün tarafından Emniyet Genel Müdürlüğü kadrosuna yerleştirilmiştir. Karal Akgün., s.46-50.; Rahmi Pehlivanlı, **Bir Firça, Bir Palet, Bir Hayat**, Ankara, 1993, s.39.

¹⁶⁵ Karal Akgün, **Selanik'teki Ev**, s.46-50.; Rahmi Pehlivanlı, **a.g.e.**, s.39.

*yarım pabuç, elinde tornavida acemice duvara çivi sokmakla meşguldü. Çok heyecanlıydım... Konsolos Bey kendine has ince sesiyle ağır ağır beni tanıştırdı.*¹⁶⁶

Karal çifti ve Ressam Rahmi Pehlivanlı yoğun çalışmalarının devam ettiği günlerde evin kapısını sürekli açık tutmuşlar; böylece gelip geçen mahalle sakinlerinin merakları doğrultusunda eve girmeleriyle evin döşenmesine ve geçmişte yaşanan anılara dair yeni bilgiler edinmişlerdir. Eşyaların eve götürülmesi için hamallarla birlikte eşyaları taşımaya yardım ettiği günlerin birinde Enver Ziya unutamayacağı ve gurur duyacağı bir olay yaşamıştır. Tunçtan yapılan ve bu sebeple de oldukça ağır olan bir yanından da hamalın tuttuğu Atatürk büstünü Karal kucaklamışken bir büste bir de Enver Ziya'ya bakan işçi "Baban mı bu?" diye sorunca Enver Ziya da hiç duraksamadan ve içten duygularla "Evet babam!" yanıtını verdiğinde işçi; "belli çok benziyorsunuz" demiştir. Bu olay Enver Ziya için ayrı bir gurur kaynağı olmuş; işine gösterdiği özeni kat ve kat daha da artırmasına neden olmuştur. Enver Ziya'nın kızı Seçil Karal Akgün'e göre de Balkan göçmeni olan babasının yüz hatları Makedonya insanının özelliklerini taşırdı. Meslek yaşamının büyük bir bölümünü Mustafa Kemal Atatürk'ü araştırmaya, anlamaya, öğretmeye ayırmasının da etkisiyle, aynı yörenin insanı olmanın verdiği benzerlik, git gide yüz hatlarına daha da işlemiş olduğunu düşündüğünden pek çok kez birçok kişi kendisinin de tanık olduğu bu benzerliğe işaret etmiştir.¹⁶⁷

Eve bir müze karakterinin verilmesi için çok uğraşılmış ve çeşitli açıklamalar da eklenerek ev Mustafa Kemal Atatürk'e ait bir müze haline getirilmiştir. Bunun için evin girişine Mustafa Kemal Atatürk'ün şeceresini gösteren bir levha, aile fotoğrafları, okul hayatına dair belgeler, hizmet verdiği kurumlardaki ilerleyişini gösteren fotoğraflar ve belgeler, Türk-Yunan dostluğunu belirten güzel sözlerinden bazıları ve bir etajerde kendi ismi ile yazılan kitapları ve nutukları konulmuştur.¹⁶⁸ 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı'nda müzenin açılış provası yapılmış; 10 Kasım 1953'de de büyük bir kalabalıkla birlikte, Ankara'da da Mustafa Kemal Atatürk'ün naaşının Etnografya Müzesi'nden Anıtkabir'e nakliyle eş zamanlı olarak müze açılmıştır. Evin önünde düzenlenen törende önce saygı duruşu yapılmış ve çoğu daha sonraki günlerde Enver Ziya'nın eline geçen kutlama telgrafları okunmuştur. Başkonsolos, Selanik Belediye Başkanı'nın konuşmalarından sonra Enver Ziya'nın Atatürk'ün yaşam öyküsünü oradakilere anlatan aşağıdaki kısımları içeren konuşmasıyla müze ziyaretçilere açılmıştır.¹⁶⁹

¹⁶⁶ 1992 yılında vefat eden Rahmi Pehlivanlı'nın hayattayken yazmayı tamamladığı Bir Firça, Bir Palet, Bir Hayat kitabında anlattığı yaşam öyküsü, ölümünden kısa bir süre sonra eşi Nurhan Pehlivanlı tarafından bastırılmıştır.

¹⁶⁷ Seçil Karal Akgün, "Babam Enver Ziya Karal", s. 168.

¹⁶⁸ Karal Akgün, **Selanikteki Ev**, 95.

¹⁶⁹ İbid. s.57-59.

“ Atatürk 1881’de, Selanik’te Islahane Caddesi’nde, şu anda yanında bulunduğumuz binada dünyaya geldi. O tarihte Türklük, tarihinin en buhranlı günlerini yaşamasına başlamıştı. Kıtalar üzerindeki hakimiyeti sarsılmış, hudutlar mütemadiyen gerilemeye başlamıştı. Her harp bir mağlubiyet ile son buluyor, her mağlubiyet sonunda yeni birer devlete milli coğrafya olan büyük eyaletler elden çıkıyordu. Türklük izzet-i nefsi, şeref ve haysiyeti bu mağlubiyetlerde bütün dünyada itibarı gittikçe kayboluyordu. Millet’in bütün fertlerini bir ruh hastalığı yakalamış, ümitsizliğe ve yese götürüyordu. Bununla beraber Türk anaları Türk erkekleri Tanrıdan ümit kesmiyorlar ve ondan bir kurtarıcı bekliyorlardı.

Atatürk doğduğu vakit; bir kurtarıcının doğduğuna delalet eden hiçbir mucize görünmedi... O, mütevazi bir ailenin çocuğu idi.” cümleleriyle başlayan konuşmasını, “Atatürk bir nutkunda ‘Türk milletinden ve bütün insanlık aleminden ölümünde tek bir şey istiyordu. Beni hatırlamalarını’ demişti... Ölümü üzerinden bu kadar yıl geçti. Her ölüm yıldönümünde Atatürk milli bir matem havası içinde hatırlanıyor. Ve bu gün de çok sevdiği Anıttepe’deki istirahatgahına götürülüyor. Anıtkabir ki Türkiye’nin her tarafından gelen toprakla harçlandı. Dünya milletlerinden gelen fidanlarla ağaçlandırılmıştır. Toprak ve ağaç işte Atatürk’ün vatan ülküsü ile insanlık ülküsünü sembolize den iki kıymet. Dünya tarihi, hiçbir faniye ölümünden 15 yıl sonra insanların bu derece bağlılık gösterdiğini kaydetmemiştir.

Atatürk; bu gün bütün bir millet tarafından ebedi istirahatgahına götürülürken biz de bir avuç Türk burada, O’nun hayata gözlerini ilk defa açtığında, daima ebedi kalacak olan Türk ağuşlarında (kucak) telakki ederek, O’nu anıyoruz. Ve hürmetle hatıralarının önünde eğiliyoruz.”¹⁷⁰ cümleleriyle konuşmasını bitirmiştir.

Açılıştan sonra evin çevresi bir an önce evi gezmek isteyen pek çok meraklıyla dolmuştur. Ziyaretçiler Karal çiftinin etrafından uzun süre ayrılmayıp, Mustafa Kemal Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti hakkında sorular sormuşlardır. Bu atmosfer içinde Enver Ziya’nın dikkatini törene katılan siyah cübbeli Ortodoks din adamları çekmiştir ki; onların da bu duygu dolu tarihi ana eşlik etmeleri Mustafa Kemal Atatürk’e karşı duyulan din’i, ırk’ı ve ulus’u aşan sevgi ve saygının evrenselliğinin göstergesi olmuştur. Ayrıca dikkate değer bir nokta ise Enver Ziya’nın ziyaretçiler için ayrılmış olan anı defterine hiçbir yazı yazmaması olmuştur. Prensipli bir bilim insanı olan Enver Ziya deftere birkaç satır olsun yazmasını söyleyenlere Selanik’e görevli olarak geldiğini, ancak ileride bir gün kendi imkanlarıyla Selanik’e evi ziyarete geldiğinde anı defterini imzalayabileceğini söylemiştir.¹⁷¹

¹⁷⁰ İbid. s.57-59.

¹⁷¹ Karal Akgün, a.g.e, s.63.

Selanik'teki görevini başarıyla tamamladıktan sonra Türkiye'ye dönen Enver Ziya üniversitedeki çalışmalarına devam etmiştir. 1954 yılında Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü'nde Ortadoğu Tarihi derslerine girmiştir. Aynı zamanda temsil görevlerini de sürdüren Enver Ziya 1955'de Roma'da toplanan Milletlerarası *Tarih İlimleri Kongresi'ne* Ebubekir Ratıp Efendi'nin Viyana Sefaretnamesi konulu bildirisini sunmak üzere katılmış, fakat katılımı için Türkiye'den beklediği onay kendisine geç ulaştığından bildirisini okuyamamıştır.¹⁷² Ancak, 6-7 Eylül hadiselerinin dünya gündeminde olduğu günlerle örtüşen bu toplantıda ünlü tarihçi Arnold Toynbee'nin başkanlığını yaptığı bir oturumda Türk tarihi hakkında yapılan sert tartışmalara açıklamalar getirmiştir. Yurt dışında gerçekleşen başka kongrelere de katılan Enver Ziya, 1957 yılında ABD'de Stanford Üniversitesi'ndeki The Hoover Institute and Library'den gelen davet üzerine araştırma yapmak ve mesleki temaslarda bulunmak için Rockefeller bursu ile bir yıllığına ailesiyle birlikte Amerika'ya gitmiştir. Çalışmalarının uzaması üzerine yurt dışında bulunma süresini bir yıl daha uzatmıştır. Burada iki yıl boyunca Paris Barış Konferansı konusu üzerine araştırmalarda bulunmuş, Osmanlı Tarihi serisinin VIII. cildi olan Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri isimli kitabın alt yapısını oluşturmuştur. Ayrıca Prof. Vucinich'in dershanesinde "Halifelik" konusunda bir de konferans da vermiştir.¹⁷³

Dil öğrenimine büyük önem veren Enver Ziya insanın yaşı ilerledikçe kendisini daha iyi tanıdığını bu sebeple öğrenmesinin de kolaylaşacağını, çünkü neleri bilip bilmediğinin daha iyi farkında olarak daha kolay öğrenebileceğini düşünmüştür.¹⁷⁴ 54 yaşından sonra iki yıl içerisinde üniversitede ders verebilecek düzeyde İngilizce öğrenen Enver Ziya'nın yeni bir dil öğrenme isteğinin altında kuşkusuz Amerika'da yaptığı çalışmaları esnasında elde ettiği belgeleri rahatlıkla okuyabilme ihtiyacı vardı.

Ordinaryus Profesörlüğe Yükselmesi

Bir bilim adamının ordinaryüs mertebesine yükselebilmesi için diğer akademik unvanlarda da olduğu gibi belirli şartları sağlaması gereklidir. Enver Ziya'ya ordinaryüs unvanını kazandıran akademik çalışmaları, komisyon raporlarının içeriğine bakıldığında yayınlarının ve akademik faaliyetlerinin bilim dünyasındaki önemi daha iyi idrak edilecektir. Enver Ziya'nın Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi arşivindeki dosyasından edinilen

¹⁷² Çoker, a.g.e., s. 488.

¹⁷³ Ord. Prof. Enver Ziya Karal'ın Ankara Üniversitesi DTCF Arşivi Özlük Dosyası.

¹⁷⁴ Prof. Dr. Seçil Karal Akgün ile Yapılan Görüşme, 27.09.2014.

bilgilere göre 1956 ve 1960 tarihlerinde benzer içerikli iki komisyon raporu elde edilmiştir. 1956 tarihli komisyon raporundan olumlu sonuç çıkmasına rağmen, ordinaryüs profesör unvanını 1960 tarihli komisyon raporundan sonra alması hakkında açıklayıcı bir sebep dosyada mevcut değildir.¹⁷⁵ Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dekanlığı'na yazılan yazıya göre; Üniversiteler Kanununun 26. maddesinde gösterilen şart ve niteliklere haiz olup olmadığını incelemek üzere aynı tarihte fakülte profesörler kurulu tarafından seçilen ve Ord. Prof. Dr. Berthold Spuler, Ord. Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu ve Ord. Prof. Rudolf Fahrner'den oluşan komisyon Dekanlığın 498 sayı ve 21.02.1956 tarihli tezkeresi gereğince toplanmış ve aralarından Ord. Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu'yu başkan seçerek çalışmalarına başlamıştır. Enver Ziya'nın ilmi çalışmalarını yayın ve akademik faaliyetleri komisyona sunulmuştur. Oluşturulan komisyon raporuna göre;¹⁷⁶

'Prof. Enver Ziya Karal'ın bu güne kadar yaptığı ilmi faaliyetleri bir bütün olarak görüldüğü takdirde hemen her şeyden önce Osmanlı ve modern Türk tarihini (en çok dış siyaset ve esas teşkilat yönünden) şimdiye kadar bir yenisi tamamen yerine konmayan, Türk malzemesi üzerine bina edilmiş Von Hammer'ın Osmanlı Devleti Tarihi'nin sona erdiği 1774'den itibaren olan devri fevkalade zengin dokümanlara istinaden göstermiş olmasıyla karakterize edilebilir.

Prof. Enver Ziya Karal'ın münekkitler tarafından bazen tespit edilmiş ufak tefek noksanları bulunmakla beraber, hiçbir veçhile değerini kaybetmemiş olan bu araştırma eserleri Osmanlı ve Cumhuriyet Türkiye'si tarihini hesapsız Türk vesikalarına istinaden mutlak bir şekilde açıklayıp, tasvir etmekte ve bu suretle bir asırdan beri duyulan bir arzu ve ihtiyaca cevap vermektedir.

Bundan dolayı ancak bu yol iledir ki; tek taraflı görüş yahut yabancı iktidarlar müdahalesiyle zedelenmiş bir Osmanlı Devleti tarihi tablosu, hakikate sadık bir tablo suretinde meydana gelebilir. Bu tablo zamanla arşiv malzemesinin istimali ve Türk eserleriyle yabancı kaynakların yeniden gözden geçirilmesiyle Hammer'ın eserinin de yerine geçmiş olacaktır.

Böylece Prof. Enver Ziya Karal'ın ilmi çalışmalarının zengin meyveleri birkaç on yıldan beri beynelmilel araştırmacılar tarafından hissedilmiş, fakat doldurulamamış olan bir boşluğu da doldurmaktadır.

Karal'ın eserleri pek çok vesika da içerir. Bunlar Karal'ın mütalealarına söz konusu devir hakkında doğru bir tablo vermekte ve

¹⁷⁵ Günümüzde kullanılmayan bu akademik unvan 1981 yılında çıkarılan 2547 sayılı Yüksek Öğretim Kanunu ile kaldırılmıştır.

¹⁷⁶ Ord. Prof. Enver Ziya Karal'ın Ankara Üniversitesi DTCF Arşivi Özlük Dosyası.

yabancı ilim adamlarına da beraber çalışmayı kolaylaştırmaktadır. Çünkü bunlar muayyen bir dereceye kadar çok zor olan arşiv çalışmalarının da yerine geçmektedir.

Bu vesikalar ve makaleler metod bakımından şu cihetten önemlidir ki; Karal, bunlarda eldeki temel vasıtalarıyla, şimdiye kadar tarih yazıcılığının sakat düşünceleri hakkında Türkiye’de müphem kalmış bazı düşüncelerin Fransız İnkılabı ile değil, fakat Avusturya ve Macaristan İmparatorluğu’nun tesirleriyle alakalı bulunduğunu göstermektedir.

Osmanlı Fransız ilişkileri konusunda ‘Napoleon Bonaparte’ın Mısır Seferi’ ile ‘Halet Efendi’nin Paris Büyükelçiliği’ adlı eserleri de ilk defa olarak değerlendirdiği arşiv vesikalarına ve Türk elçilerinin mektuplarına dayanarak, askeri olayların gerisindeki niyetleri açıklamaya muvaffak olmuştur. Fransızların meseleleri ve önder şahsiyetler hakkında Türkler tarafından verilmiş olan hükümler, bu eserlerde Türk siyaset hareketlerinin motiflerini karakterize etmek yönünden çok öğreticidir ve Enver Ziya Karal’ın eserlerini kullanan yabancılara o zamanki Doğu ve Batı memleketlerinin siyasi davranışlarındaki psikolojik farkları temyiz ettirmek suretiyle bunları birbirinden ayırt etmek fırsatını vermektedir.

Aynı şey ‘Zarif Paşa’nın Hatıraları’ hakkında da varittir. Bundan başka bu tarz düşünceler ‘Tarih Notları’nın’ bazı kısımlarında da kendisini göstermektedir.

III.Selim’in Hattı-ı Humayunu’nda yukarıda sözü geçen esas tezi; Karal’ın 1798-1802 tarihleri arasındaki olaylar üzerindeki çalışmalarından keskin görüşüyle tamamıyla mantıki olarak meydana gelmiştir. Eserlerinde yazarın vesika malzemesini mütemadiyen öne sürmesini şükranla kaydetmek lazımdır. Çünkü bu vesikalar Karal’ın görüşlerini kontrol etmeye imkan sağlar.

Kendisi hususi araştırmalar yanında umumi görüşler vermeyi de bilmektedir. Bu eserler, vesikalar vermek suretiyle bu devrin siyasi ve fikri hatlarını çizmekte olup, fazla referans vermekten sarf-ı nazar etmiş olmasına rağmen, yine kendisini karakterize eden nizami ve mevzudaki intihabı ile ‘Osmanlı Tarihi’ gözden kaçmayacak bir eserdir.

Eserleri için genel takdir bunların Türkiye sınırlarında dikkat çekmiş ve ilgi görmüş eserler olmasıdır. Hatta Türkiye’nin esas teşkilat tarihine bir contribution (katkı) olarak anlaşılmış olmaları Dr. Tunaya’nın ‘İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası C.XIII/ 1, s.382 /96 tenkit yazısıyla sabittir. Bundan başka bu eserler; Prof. Mümtaz Turhan’a göre ‘Kültür Değişmeleri İst. 1951’ ve yabancı dünyada daha ileri götürülen bazı hususi araştırmalara ve umumi eserlere temel olmuşlardır.

Hamburg Üniversitesi Şarkiyat Enstitüsünden Ord. Prof. B. Spuler’in kanaatine göre; tarih araştırmalarında yeni metod ve eleştiriler

olarak kabul edilen ilmi çalışmaları ve tesirleri bu bilim adamının uluslar arası ilim alanındaki değerini göstermiş bulunmaktadır.

Karal'ın üniversiteler kanununun gerekçesinde belirtilen 'bilimsel araştırmaları ve orijinal yayınlarıyla tanınmış olmak' vasfı ile aynı kanununun 26.maddesinin B fıkrasında kaydedilen 'üstün değerde bilimsel araştırmalar, yayımlar yapmış bulunmak ve meslekteki üstün başarılarıyla tanınmış olmak' vasfına sahip olduğunu beyan eder, kendisine Yakın Çağ Tarihi Kürsüsü Ord. Profesörlüğü teklif ederiz."

21.05.1960 tarihli diğer komisyon raporunda da Enver Ziya ve çalışmaları hakkında benzer ifadeler kullanılmıştır. Ord. Prof. Dr. M. Halil Yinanç'ın komisyon başkanlığını yaptığı toplantıda Ord. Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu, Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı, Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal ve Ord. Prof. Dr. Muzaffer Şenyürek komisyon üyesi olarak bulunmuşlardır. Raporda Enver Ziya'nın çalışmalarına dair çıkan sonuç bir önceki raporda da olduğu gibi Batılılaşma hareketlerini içeren çalışmaları en önemli çalışmaları içerisinde görülmüştür. Osmanlı kurumlarının batılılaşmasında uzun zaman Fransız etkisinin olduğu düşünülmüştür. Halbuki Karal, Fransız etkisi değil, Avusturya ve Macaristan İmparatorluğu müesseselerinin ilk Batılılaşma hareketlerine mesnet teşkil ettiğini meydana koymuş ve takip eden hareketlerde de yine Avusturya müesseselerinin üstün tesir derecesini de belirtmiştir.¹⁷⁷

Bu bilgilere ek ve diğer rapordan da farklı olarak Enver Ziya'nın Britannica Ansiklopedisi için yazdığı Osmanlı padişahlarına dair maddelere yer verilmiş ve çalışmalarının yabancı eserlerde kaynak olarak kullanıldığı yerler belirtilmiştir. Bu eserler şöyledir:¹⁷⁸

B.Lewis, "Cahiers d'Histoire Mondiale" 1/1 Juli 1983, s.209/250

G. Jaschke, " Die Welt des Islams" N.R 11/ 2, 1952 s. 126/34.

Doraty M. Vaughan, "Europe and the Turk" Liverpool Üni. Press 1954. (Önsöz)

Zeine N. Zeine, M. P. Ph. D. " Arab- Turkish Relations and the Emergence of Arab Nationalism, Beirut, Lebanon, 1958" (Önsöz s.46.)

H.A.R. Gibb and Harold Brown, "Islamic Society and Western World" Oxford Uni. Press 1960, bibliyografya.

Tüm bu değerlendirmelerden sonra Enver Ziya 1960 yılında - Ordinaryüs Profesör olmuştur.¹⁷⁹ Yakınçağ Tarihi kürsüsünde derslerini okutmayı sürdüren Enver Ziya 1960 ihtilali sonrası Kurucu Meclis'te ve yeni anayasanın hazırlanmasında komisyon başkanı olarak yer aldığı için bir süre üniversiteden uzak kalmıştır. 1961'de fakülteye döndükten

¹⁷⁷ Ord. Prof. Enver Ziya Karal'ın Ankara Üniversitesi DTCF Arşivi Özlük Dosyası.

¹⁷⁸ Ord. Prof. Enver Ziya Karal'ın Ankara Üniversitesi DTCF Arşivi Özlük Dosyası.

¹⁷⁹ Ord. Prof. Enver Ziya Karal'ın Ankara Üniversitesi DTCF Arşivi Özlük Dosyası.

sonra görevine devam eden Enver Ziya bu yıllarda yurt dışına çeşitli akademik amaçlarla daha sık çıkmıştır. Bu ziyaretlerin birçoğu yabancı ülkelerden gelen davetler üzerine gerçekleşmiştir. Aşağıda özetlenen bu davetler, onun yurt içinde olduğu kadar yurt dışında da tanınan ve tercih edilen bir bilim insanı olduğunu göstermektedir.

1962 yılında İngiltere Manchester Üniversitesi'nde konuk profesör olarak bulunmuş, 1963 yılında ABD Columbia Üniversitesi'nde Middle East Enstitüsünde "Yakınçağ Osmanlı Tarihi" ile "Türk İnkılap Tarihi" üzerine haftada beş saat olmak üzere ders, ayrıca "Osmanlı İmparatorluğu'nda daimi Elçilik Müessesesi ve Batılılaşma hareketinin başlangıcı", "Atatürk", "Türk Devrimi ve Cumhuriyet'in İlanı" konularında da konferanslar vermiştir. Aynı Üniversitenin yaz semestrinde Hukuk Fakültesinde "İslam Tarihi", "Türk Arap ilişkileri ve 19.yy'da Mısır Tarihi" üzerine ders veren Enver Ziya Columbia Üniversitesi'nde aynı zamanda doktora danışmanlığı ve juri üyeliği yapmıştır.¹⁸⁰

1963'de M. Kemal Atatürk'ün 25. ölüm yıldönümünün UNESCO programı çerçevesinde UNESCO üyesi ülkelerde anılması kararlaştırıldığı M. Kemal Atatürk konulu konferanslar vermek için 6 günlüğüne 07.11.1963'de Çekoslovakya'ya giden Enver Ziya¹⁸¹ Atatürk'ün Büyük Söylevi'nin 50. Yılı açış konuşmasında UNESCO'nun bu kararını şöyle değerlendirmiştir:

"Türk Devrimi... 20.yy'da iki büyük devrimden biri ve ulusal olanıdır ve aşağı yukarı bu günkü milletler tablosundaki sayıların artmasında esas olmuştur. Kuşku yok ki, ayrıca bir örnek Birleşmiş Milletlerden sonra bugün dünyanın en büyük uluslar arası kuruluşu olan UNESCO'nun Atatürk ile ilgili bir kararıdır. Bilindiği gibi UNESCO eğitim, bilim ve sanat konularında tredünyon vazifesini görmektedir. Bu kuruluş, bu üç alanda bütün dünyaya hizmeti dokunmuş olan insanların doğum ve ölümlerinin 100. yıldönümlerinde dünyaca anılmalarını kararlaştırmıştır ve Copernicus gibi Pasteur gibi Madam Curie gibi kimselerin yıldönümlerini andırmıştır. Bu konuda yaptığı bir ayrıcalık vardır. O da Atatürk'ün ölümünün 100. yılında değil, 25. yıldönümünde dünyaca anılmasını karar almasıdır. Bu karar alınırken teklif yapan ve orada bulunan ve bir aralık bu UNESCO'nun, konferansın başkanlığını yapan bir arkadaşımız kararın alınmasından sonra hüngür hüngür ağladığını söylemiştir. Bu yaşlar milli sınırlarımız dışında milli değerlerimizin ifade edilmeye başlanmasının bir

¹⁸⁰ Ord. Prof. Enver Ziya Karal'ın Ankara Üniversitesi DTCF Arşivi Özlük Dosyası.

¹⁸¹ Ord. Prof. Enver Ziya Karal'ın Ankara Üniversitesi DTCF Arşivi Özlük Dosyası.

sembolüdür...”¹⁸²

1964-1965 yıllarında konuk profesör olarak ABD'nin Arizona Eyaletinde Tucson Üniversitesi'ne Türkiye Cumhuriyeti Tarihi üzerine ders vermek üzere davet edilen Enver Ziya burada haftada 4 saat ders, 2 saat seminer vermiştir. 1969-1970 yıllarında daha önce okuttuğu dersleri ders vermek üzere konuk profesör olarak Columbia Üniversitesi'ne ikinci kez davet edilmiştir. ¹⁸³

Enver Ziya Karal'ın Kişiliği ve Mesleki Tutumu

“Türkler milli mücadele savaşında lokomotif tekerleklerinden, vagon parçalarından top kamaları yapmışlar, Türk toplarına uyması için Rus mermilerinin çapını değiştirmişlerdir. Konya uçak fabrikasında Yunanlılardan ele geçirdikleri uçaklara kanat ve pervane uydurmuşlar, Sakarya Savaşı'ndan sonra on dört Yunan uçağı ele geçirmiş, sadece bir uçak kaybetmişlerdir.”¹⁸⁴

Enver Ziya Karal'a göre tarih anlatırken, bu gibi bilgilerin de anlatılması gereklidir. Yani Enver Ziya Karal klasik bir siyasi tarih anlatımı yerine tarihi hakikatlerle birlikte, olayların meydana geliş şeklini ve mücadeleyi asıl kazandıran gerçeklerin de anlatılması gerektiğini söylemiştir.¹⁸⁵ Nitekim Enver Ziya'nın eserlerinde de bu durum görülmektedir.

Seçil Karal Akgün, milli mücadele yıllarında yaşanan yoksulluğun ne anlama geldiğini bir İngiliz hikayesi üzerinden örneklemiştir. Buna göre; aristokrat ailelerin çocuklarının okulunda öğretmen öğrencilerinden ödev olarak yoksul bir aileyi anlatan yazı hazırlamalarını istemiştir. Öğrencilerden biri yazdığı kompozisyonda televizyonları çok eski model, hemen hemen her kanepenin ayakları sıyrılmış, buzdolaplarının kapısı iyi kapanmayan, çamaşır makinesinin sabun gözü yıpranmış bir aileden bahsetmiştir. Yani öğrenci yoksulluğu bu zannedip; söz ettiği araçların yokluğunu hiç düşünmemiştir. Bu nokta gözardı edilmemeli ve o dönemin yoksulluğunu düşleyemeyen öğrencilerin ülkenin ve ulusun durumunu doğru değerlendirebilmeleri için eğitim kurumlarında milli mücadele döneminde ağaç kabuğu yiyenlerin, suyunu içmek üzere çarık kaynatanların anlatılması, hem iç hem dış düşman, hem savaş, hem hastalık, hem yoksulluk ile boğuşan bir nesilden bahsedilmesi gerektiğini ifade eden Seçil Karal Akgün, babası Enver Ziya'nın da her zaman bunların

¹⁸² Türk Tarih Kurumu Başkanı Ord. Prof. Dr. Enver Ziya Karal'ın açış konuşması, **Atatürk'ün Büyük Söylevi'nin 50. Yılı- Bildiriler ve Tartışmalar**, s. 7.

¹⁸³ Ord. Prof. Enver Ziya Karal'ın Ankara Üniversitesi DTCF Arşivi Özlük Dosyası.

¹⁸⁴ Yahya Akyüz, Trük Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922, TTK, Ankara, 1988, s.288.

¹⁸⁵ Prof. Dr. Seçil Karal Akgün ile Yapılan Görüşme, 27.09.2014.

bilinmesini istediğini söylemiştir. Çünkü Enver Ziya bunları bizzat kendisi yaşayarak tecrübe etmiş ve hakikatte yaşananların da bilinmesi istemiştir. Muhtemelen kendisinin tercih edilen bir idareci, derslerinde sınıfları her zaman dolu bir hoca olmasının altında yatan nedenlerden birisi de onun bu gerçekçi anlatımları olmuştur. Tarih adına bilinmesini istediği gerçekleri anlatırken, Balkanlardan öksüz ve yetim bir çocuk olarak insan selinin içerisinde Türkiye'ye gelişini ve şahsi olarak yaşadığı daha pek çok sıkıntıyı ne öğrencilerine ne de çevresinde pek anlatmamıştır. Seçil Karal Akgün'ün de belirttiğine göre; evde sohbet esnasında bunları sadece bir iki vesileyle anlatmıştır.¹⁸⁶

Enver Ziya; tarihi hakikatleri her zaman belgelerle gözler önüne sermeye çalışmıştır. Onun tarihi gerçekleri anlattığı önemli bir hitabı vardır ki bu sadece Türk profesörlere yönelik değil; acılarını bizzat kendisine ve ailesine yaşattığı milletlerin profesörlerine de yönelik olmuştur. Üstelik bu anlatışı bir sitem, bir hesap sorma değil; yaşananları tarihin akışı içerisinde eritip uzlaşma yolunu seçen bir bilim adamının, hazırlanacak olan Balkan Tarihini de içeren eserinde Türk tarihinin de yerini alması için gösterdiği çabadır. Hem de bu defa anlattığı tarih; Balkan Savaşı tablolarının daha gerçeğin bilincine varılamayan yaşta bir çocuğun gözünden anlatılmasıdır.¹⁸⁷ Şöyle ki, Balkan tarihinin yeniden yazılması amacıyla 1972'de Balkan Devletleri Uluslararası Konferansı'nda UNESCO'nun çalışma grubu olarak bilim adamları bir araya geldiğinde Yunanlı profesörler yeni yazılması tasarlanan Balkanlar tarihi içinde Osmanlı İmparatorluğu'na bir bölüm ayrılmasını istememişlerdir. Enver Ziya bu görüşü şöyle yanıtlamıştır: "*Evet ama Osmanlı'dan söz etmezseniz ne yazacaksınız? Bunu kabul etsek bile yazacağınız her satır da ondan söz edeceksiniz.*" O, ılımlı fakat kararlı üslubu ile bilim alanında bile ırkçı ve şoven tutkuların kelepçesinden kurtulamayanlara, tarihin neresinde olduğumuzu bıkmadan, usanmadan anlatmıştır. Tarık Zafer Tunaya'nın aktardıkları ile o günün öyküsü şöyledir:¹⁸⁸

"Balkan tarihinin yeniden yazılması amacıyla bilim adamları tartışıyorlardı. İçlerinden birisi yavaşça ayağa kalktı. Yüzü aşınmış bir kaya gibiydi. İlimli sesiyle, geçmişe sanki buğulu gözlükleriyle bakıyordu. Anlatmaya başladı.

Peçova (bir adı da Osmaniye), Kosova'nın bir sınır kapısıydı. Ora doğumluydu. 1912 Ekim'inde Balkan Harbi'nin) aslında harplerinin) ilk dönemi başlamıştı. Ailece göç etmeye karar verdiler. Selanik'e doğru yol almak gerekiyordu. Artık bu diyar kendilerinin olmaktan çıkmıştı.

¹⁸⁶ İbid.

¹⁸⁷ Tarık Zafer Tunaya, "Peçovalı Çocuk", Cumhuriyet, 28.01.1982.

¹⁸⁸ Tunaya, "a.g.m." Cumhuriyet, 28.01.1982.

Tüm aile yola koyuldu. Tek atları vardı. Herkes sıra ile biniyordu. Balkan Savaşları'nın Haçlı Seferi koşulları içinde gelişmesinden doğan terör havasına, Makedonya'nın sert iklimi de eklenince yürüyüş daha da uzun, daha da zahmetli oluyordu. Yollar ana baba günüydü. Binlerce insandan oluşan yığınlar, yaralılar, hastalar, ölümler ve de haydutlar arasında yön saptamak zordu. Kaç gün yürüdüler.

Küçük ailenin en yaşlısı, büyük annenin artık adım atacak hali kalmamıştı. 'Bana bir halı parçası verin ve siz devam edin' dedi. Büyükanneyi ağlaşmalar, el öpmeler ve helalleşmeler içinde yağmur altında kaderiyle baş başa, halı parçası üzerinde yol kenarına bıraktılar. Katı bir göç kanunuydu bu.

Küçük konvoy yeniden yola koyuldu. Altı yaşındaki Enver arkaya bakıyordu. Büyükanne yavaş yavaş bir nokta gibi kaldı ve gözden kayboldu. Aile, Doyran kentine vardı.

Aradan beş- on gün ya geçti, ya geçmedi. Evin kapısı vuruldu. Ne görsünler, büyükanne sapasağlam karşılarındaydı. Arkasında da onu getiren iri Bulgar askeri.

Tüm ailenin sevinç gösterileri arasında nine başından geçenleri anlattı. Bulgar süvarisinin dikkatini büyükannenin oturduğu halı seccadesi çekmişti... Sonra da üstünde oturan yaşlı kadın... Ona önce ne yaptığını sordu. Göz göze geldiler. Süvari birden büyükannenin ellerine sarıldı. Vaktiyle ailenin yanında çalışmıştı. Onu evine götürdü ve ailesine geri getirdi.

Göç yasaklanınca aile yeniden Peçova'ya döndü. Bir süre sonra ikinci göç, temelli ayrılış başladı. Bu sefer büyükannenin mezarını oralarda bırakarak Selanik'e yol aldılar.”¹⁸⁹ Enver Ziya'nın anlatımlarından sonra, masanın etrafındaki bilim adamları bu gerçeğin önünde sanki donmuşlardı. Emperyalist politikalarda barut fıçısına dönüştürülen dertli ve maceracı yarımada'nın yüzyıllardır süren kavgalarına ve kavgacılarına bundan daha etkin bir ders verilemezdi. Hepimizin gözleri de buğulanmıştı.”¹⁹⁰

Enver Ziya hümanist benliğinde Balkan Savaşı'nda Türklere zulmeden Bulgarlara karşı en ufak bir kin duymamıştır. Dedelerinin yaptığından torunlarını sorumlu bulmanın anlamsızlığını her zaman belirtmiştir.¹⁹¹

Enver Ziya Balkan Devletleri Ulusal Konferansı'nda belge niteliğinde olan kendi hayatını gözler önüne sererek, Balkan tarihinin

¹⁸⁹ Tunaya, "a.g.m."Cumhuriyet, 28.01.1982.

¹⁹⁰ İbid.

¹⁹¹ Uluğ İğdemir, "Basında Karal-Karal'ın Ardından", *Bellekten*, C. XLVI, S. 182, Nisan 1982, TTK, Ankara, s.237.

yazılmasında Osmanlı Devleti'nin de yerini almasını sağlamıştır. Aynı zamanda da ılımlı ve uzlaşmacı tavırlarıyla tarihi hakikatler ile nasıl kucaklaşılacağını göstermiştir.

Enver Ziya'nın tarihi hakikat tanımına bakıldığında anlatımlarını Balkan Devletleri Ulusal Konferansı örneğinde olduğu gibi ne şekilde pratiğe geçirdiği, hayata uyarladığı görülebilir.

*"Tarihte insanın geçmiş zamanlarına ait vakaların muhakeme ve mukayese ile izahından elde edilen hakikat, tarihi hakikattir. Tarihi hakikate ulaşmak, tarihi vakayı, daha doğrusu tarihi vakaları bulmak ve tanımak ile kabildir. Vakalar tarihin atomlarıdır. İnsanın geçmiş zamanlarda görünür ve görünmez, çalışmasıyla vardığı neticelerdir. Bir mabedin yapılışı, bir şehrin kuruluşu, bir insan kütesinin bir yerden diğer bir yere göçmesi veya bu saydığımız hadiselerin etrafında menkıbelerin, destanların vücut bulması tarihi vakalardır."*¹⁹²

Dolayısıyla Enver Ziya 1912 yılında Balkanlar'dan Türkiye'ye yaptıkları göç olayını nice göç içerisinde sadece bir örnek olarak anlatmış, böylece tarihi bir olayı gözler önüne sererek, Balkan tarihinin yaşanan bunca olayı görmezden gelinerek, yüzyıllardır Balkanlarda var olan Osmanlı'yı tanımadan, bir tarafa bırakarak yazılamayacağını, aksi takdirde tarihi hakikate de ulaşamayacağını belirtmiştir.

Uluğ İğdemir O'nun milletler arasında geçmişte ne yaşanırsa yaşansın düşmanlığın devam ettirilmemesi yönünde olan hümanist yanını şöyle anlatmıştır:

*"...Enver içine kapalı bir insandı. Dertlerini, üzüntülerini hiç belli etmez, içine atardı. 1912 Balkan Savaşı'nda Üsküp'ten göç ederlerken çektiklerini kırk yıl sonra bana anlatmıştı. O'nu gözlerim yaşararak dinlemiştim. Ama hümanist ve insancıl benliğinde Balkan Savaşı'nda Türklere zulmeden Bulgarlara karşı en ufak bir kin duymamıştır. Dedelerinin yaptığından torunlarını sorumlu bulmanın anlamsızlığını belirtirdi..."*¹⁹³

Enver Ziya Karal'ın çalışmalarına ayırdığı vakit sadece okul ile sınırlı kalmamıştır. DTCF'de dersleri ve bürokratik görevleri olmadığı zamanlarda veya dersini bitirdikten sonra evine gelerek kendi çalışma odasında çalışmayı tercih etmiştir. Bu şekilde araştırma alanlarına daha çok konsantre olabilen Enver Ziya'nın üretkenliğinin temelinde de bu düzenli ve sistemli çalışması yatmıştır. Bu düzenli ve sistemli çalışma temposunun içinde her günü sanki iş yerine gidiyormuş gibi bir havada yaşayan Enver Ziya hafta içi veya hafta sonu fark etmeden her gün genellikle sabah 07.00-08.00 civarında kalkıp, gayet güzel ve düzenli olarak kahvaltısını yaptıktan sonra çalışma odasına çekilip, araştırmalarına böylece devam

¹⁹² Enver Ziya Karal, "Tarih Nedir, Nasıl Yazılır?", *Tarih Nottarı*, Ülkü Basımevi, İstanbul, 1941, s. 3.

¹⁹³ Uluğ İğdemir, "Karal'ın Ardından", *Bellekten*, C.XLVI, S.182, TTK, Nisan 1982, s. 237,238.

etmiştir. Öğle saatinde çalışmalarına ara veren ve öğle yemeğini yedikten sonra mutlaka en az 15 dakika uyuyarak istirahat eden Enver Ziya daha sonra çalışmalarına kaldığı yerden başlayıp hava kararana kadar¹⁹⁴ devam etmiştir.¹⁹⁵

Seçil Karal Akgün'ün aile yaşantılarından sunduğu bir kesitte:

“Çocukluğumuz çok mutluydu, iyi bir aile düzenimiz vardı, iki kardeş uyumluyduk, aile olarak da birbirimizle uyumluyduk, bir arada olmaktan çok zevk alırdık, her şey beraber yapılırdı, ev içindeki yaşamımız da öyleydi. Ayrı ayrı odalarımız yoktu. Bir odada toplanılır, çocuklar burada oynar, dostluklar burada pekiştirilir, sobanın üzerinde fasulye tenceresi kaynar, radyo çalar ve sohbetler de bu küçük odada yapılırdı. Herkes bir arada olurdu. Annem gündüz saatlerinde öğretmen olduğu için mesleğinin başındaydı, babam da çalışma saatleri içinde okulda değilse aynı odada çalışırdı. Bizimle bu zaman dilimlerinde daha çok anneannemiz ilgilendi. Babam anneannemi çok severdi. Kendi annesini çok küçük yaşta kaybettiği için, anneanneme sevgi ve saygı duyar, onu annesi gibi kabul ederdi. Anneannem beyin kanaması geçirdiği için son 6-7 senesini alzheimer halinde geçirmişti. Bu rahatsızlıkta kişi mantıksız, olağan dışı her şeyi yapabiliyordu. Babam tüm bunlara karşı son derece hoşgörülü davranmış, asla anneannemi üzecek bir davranışta bulunmamıştır. Hatta akşam dostlarıyla otururken anneannemin geceliğiyle bir anda gelip yanlarına oturmasına hiç ses çıkarmamış, onu ortamdan uzaklaştırmamış, her şey olağanmış gibi davranmıştı. Sonuçta hepimiz aynı gemideydik ve birbirimize karşı sevgi dolu olduğumuzdan anlayışlı ve hoşgörülü davranabiliyorduk.”¹⁹⁶

Enver Ziya'nın sıkı çalışma temposuna rağmen ailesini hiçbir zaman ihmal etmediği görülmektedir. Çünkü O'na göre bir akademisyen iyi bir aile reisi de olabilmeli ve ailesine mutlaka vakit ayırmalıydı.¹⁹⁷ Akademik çalışmalarını genellikle gündüz saatlerinde yapmış, akşam saatlerinde de ailesi ve dostlarına vakit ayırmıştır. Dostlarına ayırdığı saatlerde de görevi yine eğiticilik olmuştur. Aile içinde özellikle çocuklarının yetiştiği dönemlerde evde genellikle başta dünya klasikleri olmak üzere hep kitap okunmuştur. Gerek aile içindeki sohbetlerinde, gerekse üniversitedeki derslerinde zorlayıcı yaklaşımlar yerine akli ve düşüncüyü ön plana çıkartarak insanların doğruyu bulmalarına yardımcı olan Enver Ziya böylece hem çocuklarının hem de öğrencilerinin dersleri ve özellikle tarih bilimini sevmelerini sağlamıştır. Aile fertlerinden birisi

¹⁹⁴ Geçirdiği göz rahatsızlığı sebebiyle.

¹⁹⁵ Keser, "a.g.m.", s.19; Prof. Keser'in Prof. Dr. Seçil Karal Akgün ile 15 Aralık 2007 tarihinde yaptığı görüşme.

¹⁹⁶ Prof. Dr. Seçil Karal Akgün ile Yapılan Görüşme, 27.09.2014.

¹⁹⁷ Keser, "a.g.m.", s.46.

kitap okurken diğerleri de büyük bir sessizlik içerisinde okunan kitabı dinlemiştir. Okuma faslı bittikten sonra aile bireyleri arasında kitapla ilgili bir tartışma ortamı yaratılmış ve herkes konuyla ilgili olarak fikirlerini belirtmiştir. Kitaplar dışında evde en çok rağbet gören şey ise gazeteler ve o dönemin gazetelerindeki tefrikalar veya çeşitli yayın ekleri olmuştur. Aynı şekilde okunan bu yazı dizileri de evde bulunanlar tarafından dinlenmiş ve üzerinde tartışma konuları yaratılmıştır. Bu çalışma temposu içerisinde hafta sonları da aynı düzende geçmiş ve bazen üst üste birkaç yıl hiç tatil yapma imkanı bulamamışlardır. Tatile çıktıkları dönemlerde de yanlarında birkaç bavul kitap bulundurmuşlar, günde birkaç saat deniz veya dinlenme haricinde aynı çalışma şartlarını devam ettirmişlerdir. Enver Ziya'nın akademik çalışmalar dışında en büyük eğlencesi elverdiğince izlemeye gittiği futbol maçları olmuştur. Beşiktaş taraftarı olan Enver Ziya, futbol maçlarının naklen radyoda, ardından televizyonlardan verilmeye başladığında Cumartesi, Pazar günleri vaktini futbol maçlarına ayırmıştır. Bu eğlencesinin yanı sıra yetimhanede annesiz ve babasız kalmış ve bu şartlarda büyümüş bir insan olan Enver Ziya insan sevgisinin bir yansıması olarak sosyal hayatında hayvanları da çok sevmiş, evinde kuş, köpek, kedi, kaplumbağa gibi birçok hayvan beslenmiştir.¹⁹⁸

Enver Ziya'nın bir başka sosyal aktivesi de Arif Müfit Mansel, Bedrettin Tuncel¹⁹⁹ ve başka akademisyenlerin ve şairlerin içinde bulunduğu on, on bir kişilik bir grup ile İstanbul'da sonra Ankara'da süren Çarşamba toplantıları olmuştur. Bu toplantılarda oluşan sohbet havasında şairlerden şiirler dinlemek Enver Ziya'nın sanata ve içinde güzellik barındıran herşeye olan ilgisinin bir başka yansımasıdır.²⁰⁰

Şiirden, güzel sözden, sanattan ve estetikten hoşlanan Enver Ziya'nın bu duruşu hayatına da yansımıştır. Her zaman şık giyimi ve dinleyenleri kendisine bağlayan tonlamalı konuşmaları ile dikkat çekmiştir. Sanatı her şeyden önce zaman ve mekan aşan bir ülküye iman, ülküden sonra doğruluk, disiplin, haysiyet ve gerçek bir ahlak olarak gören Enver Ziya'nın TTK Başkanı olarak DTCF Tiyatro Araştırmaları Enstitüsü'nde yaptığı kendisini halktan biri olarak tanımladığı ve bir kısmını aşağıda verdiğimiz konuşması onun ne derece sade ve içten bir insan olduğunu da göstermektedir.²⁰¹

“Açılışın sanatçı olmayan biri tarafından yapılmasının şaşılacak bir yönü olduğu ister istemez göze çarpmaktadır. Sempozyum hazırlayıcıları

¹⁹⁸ İbid., s. 19,20.

¹⁹⁹ Bedrettin Tuncel'in Türkiye'de Unesco'nun kurulmasında ve gelişmesinde Prof. Karal ile yoğun çalışmaları olmuştur. (Prof. Dr. Şerafettin Turan ile Görüşme, 27.09.2014.)

²⁰⁰ Prof. Dr. Şerafettin Turan ile Görüşme, 27.09.2014.

²⁰¹ Ord. Prof. Enver Ziya Karal, DTCF Tiyatro Araştırmaları Enstitüsü'nde yaptığı konuşma, A.Ü. Basimevi,1978, s.3,4.

sanat sanat içindir yerine, sanat toplum içindir ilkesine bağlılıklarını göstermek için olacak, halktan birine, bu onurlu görevi cömertçe başışlamaktan çekinmemişlerdir. Bu nedenle kendilerine temsil etmekte olduğum halk adına önünüzde şükranlarımı sunarım.”

Sanat ile de yakından ilgilenen Enver Ziya özellikle Haldun Taner'in Kabare Tiyatrosu'nda sahnelenen oyunlarına sık sık gitmiş, mizahi sevmiştir. Haldun Taner Enver Ziya'nın mizah anlayışını ve tiyatro sevgisini şöyle anlatmıştır:

“Karal'ın bir özelliği de mizaha yatkın mizacı idi. Kendi mizah yapmazdı ama gülmeye, gülümsemeye hep hazırды. Benim bir zaman yönettiğim bir kabare tiyatrosu oyunlarının tiryakisi idi. Benim yazıp unuttuğum esprileri O yıllar yılı hatırlar, tekrarlar dururdu. Bunların içinde en sevdiği yanlışlıkla Amerikalı astronotlarla birlikte füze ile aya fırlatılan 'Zoraki Astronot Niyazi'nin" namaz vakti geldiğinde Amerikalı astronota uzayda kıblenin ne tarafa düştüğünü sorması idi. Bunu ona buna anlatır, kahkahalarla gülerdi. Büyük dostu güldürmüş olmak da beni ayrıca mutlu etmiştir...”²⁰²

Enver Ziya'nın yakınında bulunan isimlerden biri olan Prof. Dr. Şerafettin Turan, 1946'da Gazi Eğitim Enstitüsü'nü bitirdikten sonra 1951'de Tarih Bölümü'nde derslere devam ettiği Ankara Üniversitesi DTCF'ne asistan olarak girmiş, ilerleyen yıllardaki çeşitli bürokratik görevlerinde de Fakültesi ile ilişkilerini devam ettirmiştir.²⁰³ Şerafettin Turan'ın anlatımlarına göre:

“Enver Ziya Bey, dıştan bakılınca sessiz, fazla ilişki kurmak istemeyen kapalı bir kutuydu. Bu durum bana çok tuhaf gelirdi. Çok güzel ders anlatıyordu, kızmazdı, sorularımızı rahatlıkla sorardık fakat bazen koridorda görüp, selam verdiğimizde alıp almama konusunda tereddütlü olduğunu görür ve bu duruma pek anlam veremezdik. Fakülte olarak geziye çıkardık, kendisi pek katılmazdı. Ben de bu durumun sırrını bir süre çözemedim. Mezun olduktan sonra çözmeye başladım. O'nu kapalı bir kutu yapan yaşamıydı. Çocukluğunda karşılaştığı felaket, devamında anneyi

²⁰² Haldun Taner, *Milliyet*, 07.02.1982.

²⁰³ 16 Haziran 1946'da üniversiteler yasası çıkmadan önce MEB'nin aldığı karara göre Gazi Eğitim Enstitüsü'nden mezun olanlar DTCF'nin 3.sınıfına kaydolabilmiştir. Bu dönemde Gazi Enstitüsü de DTCF'de MEB'e bağlıydı. 16 Haziran 1946'da üniversiteler yasası çıkınca bu haktan öğrenciler yararlanamamıştır. Üniversite diplomasından başka diploma kabul edilmemiştir. Şerafettin Turan'ın Hocası Şinasi Altundağ, bu esnada DTCF'de dekanı Enver Ziya ile yine de bu konu üzerine görüşmesini önermiştir. Durumunu Enver Ziya'ya izah eden Şerafettin Turan, DTCF'ye devam etmek istediği belirtmiştir. Enver Ziya'dan aldığı cevap eğer enstitü müdürü izin verirse devam edersin şeklinde olmuştur. Maalesef bu izin çıkmamış, Şerafettin Turan bir süre daha Gazi Eğitim Enstitüsü'nde asistan olarak çalışmaya devam etmiştir. Prof. Dr. Şerafettin Turan ile Görüşme, 27.09.2014.

babayı yitirme, çektiği eziyet O'nu kapalı kutu haline getirmişti. 1951'de asistanlık sınavımda Enver Ziya Bey, değişik bir havaya bürünmüştü. O zamana kadar yapmadığı bir şey yaptı ve beni tanımaya yönelik kişisel bazı sorular sordu. Bu ilgimi çekti. Daha sonra fakülteye asistan olduğumda bölümün yazı işleri ile de ilgilendiğimde onu da daha yakından tanıdım.” Bölüm hocalarının ders program çizelgesini hazırlayan Şerafettin Turan bazı hocaların aynı ders saatlerini tercih etmesi konusunda ciddi sıkıntılar yaşamış fakat Enver Ziya ile hiç böyle bir sıkıntı yaşamamıştı. Her zaman uyumlu ve programlı bir çalışma sistemi olan Enver Ziya idari görevlerinde de bu uyum ve hoşgörüsü ile pek çok görevi başarıyla yürütmüştür.²⁰⁴

Vatikan'da Papa'yı Ziyareti

Enver Ziya prensip sahibi bir kişilikti. Her bir Atatürk inkılabı ve ilkesine ayrı ayrı önem vermiş fakat laiklik ilkesine daha fazla önem göstermiştir. 1955 yılında Roma'da daha önce katıldığından söz ettiğimiz değindiğimiz Milletlerarası Tarih İlimleri Kongresi'nin kapanış gününde dünyanın dört bir yanından gelmiş olan akademisyenlerle birlikte Vatikan'da Papa tarafından kabul edilmişti. Sarayda yapılan tören sırasında Papa büyük bir salonun bir ucunda otururken ülkelerini temsilen gelen akademisyenler de kendi ülkesinin alfabetik sırasına göre Papa'nın huzuruna gelerek önündeki küçük tabureye dizini koyarak Papa'nın elini öpmekteydi. Enver Ziya , bu durumdan pek hoşlanmamış ve kararsızlık içerisinde bu uygulamaya dahil olmamak için sıra kendisine gelene kadar düşünmüş, kendi kendine bir durum değerlendirmesi yapmış, hemen önündeki diğer Türk akademisyen de Papa'nın elini öperken O ve laik, demokratik bir ülkeden gelmiş bir bilim insanı olduğunu düşünerek, böyle bir davranışta bulunmamaya karar vermişti. Salonda bulunan herkesin şaşkın bakışları arasında Papa'nın elini öpmek yerine sıkmayı tercih etmiş, bu durumun uyandırdığı şaşkınlık orada bulunan herkesin yüzüne yansımıştı.²⁰⁵

Çağdaş Eğitim Anlayışı, Belgeli Tarihçiliği ve İnsancıl Yapısı

Enver Ziya'ya göre tarihi hakikatlerin kaleme alınmasının veya açıklanmasının da bir zamanı vardı. O'na göre tarihçi her şeyi herhangi bir zaman değil, toplum ve şartlar uygun olduğunda yazmamalıydı çünkü toplumun tam uyumlu olmadığı bir zamanda yazıldığında asıl anlatılmak istenilenler istismar edilebilirdi. Ayrıca bir tarihçi her zaman katı hükümlerden kaçınmalıydı; hep hiç, asla, her zaman, vb. gibi söylemler tarihte olmamalıydı, çünkü ileride ortaya çıkabilecek yeni belgeler var olan bilgiyi

²⁰⁴ Prof. Dr. Şerafettin Turan ile Görüşme, 27.09.2014.

²⁰⁵ Prof. Dr. Seçil Karal Akgün ile Yapılan Görüşme, 27.09.2014.

tamamen değiştirebilirdi. Karal, “İşte tarihi bilim yapan nedenlerden birisi de budur. Tarih bir bilimdir ve belge de tarihi hakikate ulaşmayı sağlayan yoldur. Nasıl ki tarikat inanca götürün yol ise; tarih içinde de belge bilime götürün yoldur. Belgesiz tarih olmaz” derdi²⁰⁶ Bu sebeple Enver Ziya arşiv ve belge arasındaki ilişkiyi yazı tura arasındaki ilişkiye benzeterek, tarih çalışmalarında arşiv ve belgenin vazgeçilmezliğine, birinin diğeri olmadan var olamayacağına dikkat çekmiştir. Geçmişte yaşamının ve geçmişi yaşatmanın ancak ve ancak belge ile yapılabileceğini, bu şekilde tarihin bir bilim olarak nitelendirilebileceğini, aksi takdirde belge kullanmadan geçmişi anlatmanın ancak edebi bir tür olacağını açıklamıştır.²⁰⁷

Enver Ziya'nın eserlerinin bu denli uzun soluklu olması ve bu gün de hala araştırmacıların başvurduğu temel eserler arasında yer almasının sebebi; “belgesiz, arşivsiz tarih olmaz” anlayışı ile çalışmış olmasında yatmaktadır.

Ansiklopedinin bir son kaynak, yani her şey demek olmadığını çocukları Bilun ve Seçil'e eve Britannica ansiklopedisini aldıktan sonra anlatmış, ansiklopedilere de yeni basakılarla zamanla yeni bilgiler ekleneceğini ve var olan bilgilerin de değişebileceğini söylemiştir.²⁰⁸ Bu düşüncesini en açık şekilde “Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı 1831” isimli eserinde görebiliriz. Bu eserde; tarih ilminde her an elde edilecek yeni bilgiler ve buluntularla başka sonuçlara ulaşılabilceğini göz önünde bulundurarak 1831 nüfus sayımının “şimdilik” ilk olma özelliğini taşıdığını belirtmiştir. İleride daha önce yapılmış sayıma dair belgeler çıkarsa ilk olma özelliğini yitireceğini böylece belirtmiştir.²⁰⁹

Ayrıca, derslerini işleyiş tarzı ve eserleri göz önüne alındığında günümüzde çağdaş eğitim sisteminde uygulanan pek çok metodun Enver Ziya tarafından yıllar önce kullanıldığı görülebilir. Örneğin özellikle makalelerinde soru cevap tekniğini kullanarak okuyucunun ilgisini canlı tutmayı başarmıştır. Öğrenciyi eğitimin merkezine alması, derse ilgiyi canlı tutacak şekilde anlatımı, sunuş yolunun yanında buluş yoluna da başvurması, öğrencinin soru sormasını öğrenmesini sağlayarak, bilgiyi kendisinin yapılandırmasına rehberlik eden tavrı O'nu meslektaşlarından ayıran bir başka yönü olmuştur.

Enver Ziya'nın son derece disiplinli, düzenli bir meslek hayatı olmuştur. Her ders yılı başında hazırlıklarını yapmış, bir önceki senede

²⁰⁶ İbid.

²⁰⁷ Enver Ziya Karal, “Arşiv ve Tarih”*Oluş*, 1934; **Tarih Notları- Osmanlı ve Avrupa Tarihine Dair Yayınlar**, Ülkü Basımevi İstanbul, 1941, s.13,14.

²⁰⁸ Prof. Dr. Seçil Karal Akgün ile Yapılan Görüşme, 27.09.2014.

²⁰⁹ Enver Ziya Karal, **Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı 1831**, T.C. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Yayın No 195, Tetkikler Serisi No 87, Ankara, 1943.

öğrencilerine anlattıklarına mutlaka yeni bilgiler eklemiştir. Çoğu zaman haritanın karşısına geçip saatlerini geçirmiş, tarih anlatımlarında ve Türkiye'nin içinden geçtiği çeşitli kritik dönemlerde haritalardan yararlanarak tamamen mantıki izahlara dayalı açıklamalarıyla bulunduğu öngörülerinde çoğu zaman haklı çıkmıştır.²¹⁰ Bir tarihçinin aynı zamanda iyi de coğrafya bilgisine sahip olması, ders veriyorsa sınıfta haritalar krokiler gibi materyaller kullanarak öğrencinin bilgisini somutlaştırmasına, böylece tarihsel analiz ve yorum yapabilmesine de olanak sağlayan etkin bir tarih öğretimi yapması önemlidir.

Derslerine hazırladığı her sefer için yenisini hazırladığı küçük notlarla giden Enver Ziya'nın derslerinde yoklama almamasına rağmen çoğu zaman sınıfında oturacak yer bulunamamıştır. Çünkü öğrencilerin O'nun dersine bu denli ilgi göstermesinin sebebi devamsızlık korkusu değil, tamamen ilgi ve sevgi olmuştur. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde Enver Ziya'nın öğrencileri arasında bulunan Prof. Dr. Yavuz Ercan bu konuda hocasıyla ilgili şunları ifade etmiştir:

"... Öğrencilerin derslerin en az üçte ikisine devam etmeleri gerektiği yasa da belirtilen bir durumdu. O zaman da benzer bir uygulama vardı ve hocalarımız bizim devam karnesi dediğimiz bir çeşit kimlik gibi bir şeyi kullanır ve öğrencilerin derslere devamını sağlamak için bu defteri imzalarlardı. Enver Ziya Hoca ilk dersine geldiği zaman orada bulunan öğrencilere, *yani bizlere 'Ben sene sonuna kadar sizin yoklama defterinizi imzalamayacağım ve yoklama almayacağım. Dönemin sonunda devamsız olan öğrenciler de defterlerini getirsinler, imzamı atacağım...'*"²¹¹ Böylece yoklama yapmayacağını baştan belirten Enver Ziya'nın dersine öğrenci hiç gitmese bile devamsızlık yüzünden sınıfta kalmamıştır. Buna rağmen derste okuyamayacaklarını da öğreneceklerini bilen öğrenciler yer bulmaya zorlanarak sınıfları doldurmuştur. Ercan bu durumu şöyle açıklamıştır: "*...Öte yandan bazı hocalar çok sıkı yoklama yapmalarına rağmen her hafta onların derslerinde sınıfın üçte ikisi ya dolardı, ya dolmazdı. Öğrencinin ders ilgisini çekmezdi, istemezdi ve ne yapar eder derse gitmezdi. Enver Ziya Hoca ise; 180 kişilik büyük bir amfide ders yapardı ve yoklama yapmadığı halde O'nun dersinde yer bulmak zordu. Öğrenci, hocanın yoklama yapmadığını bildiği halde O'nun dersine gitmek isterdi. Bunun nedeni, hocanın ders kitaplarının üzerinde sahip olduğu bilgiydi. İkincisi de öğrencilerin hepsine insani davranıştıydı...*"²¹²

²¹⁰ Prof. Dr. Seçil Karal Akgün ile Yapılan Görüşme, 27.09.2014.

²¹¹ Ulvi Keser, "a.g.m.", s. 44-46; Prof. Dr. Ulvi Keser'in 08.02.2008 tarihinde Prof. Dr. Ercan Yavuz ile yaptığı görüşme.

²¹² İbid. s. 44-46; Prof. Dr. Ulvi Keser'in 08.02.2008 tarihinde Prof. Dr. Ercan Yavuz ile yaptığı görüşme.

Sürekli kendisini yenileyen ve bilgisine bilgi katarken, öğrencilerinin de hayatına anlam katan bir akademisyen olmuştur.²¹³ Yoğun çalışma programı içerisinde öğrencilerine her zaman vakit ayırmış, kendisine gelen öğrencisini geri çevirmemiş, bu gün git şu gün gel²¹⁴ dememiştir.²¹⁵ Öğrenciye soru sordurmaya çalışarak, ders içinde sürekli iletişim halinde olmayı tercih etmiştir. Bu anlayış geleneksel eğitim anlayışının dışında, yakın dönemde uygulamaya başladığımız modern eğitim anlayışıyla örtüşmektedir.²¹⁶ Seçil Karal Akgün babasının öğrencilerinden çok soru sormalarını ve aldıkları yanıtları sorgulamalarını istemesini Fransa'da aldığı eğitime bağlamaktadır.²¹⁷

*"Fransa'ya giderek Lyon'da aldığı eğitimin bunda çok büyük katkısı olmuştur. Burada Türkiye'de kalmış ve burada eğitim görmüş olsaydı belki böyle olmayacaktı çünkü Fransa'da çok farklı bir eğitimden geçmiş ve orada o sıralarda Türkiye'de alamayacağı özgün ve özgür bir eğitim almış, tartışmasını öğrenmiş, soru sormasını öğrenmiş. Soru sormasını öğrendiği zaman insan merak sahibi de oluyor. Babam da merak ettiği konulara hep yanıt arar, dolayısıyla çok soru sorardı. Öğrencilerinin de çok soru sormasını isterdi. Onlarla çok iyi diyalog kurardı. O dönemin öğrencileri bugünkü gibi hocalarıyla bir araya gelemezler ve konuşamazlardı. Babam öyle değildi. Hep konuşmaya, soru sorulmaya açıktı. Evde de öyleydi ve bizleri hep soru sormaya yönlendirirdi ve kendi çok yönlülüğünü bize de yansıtırdı.."*²¹⁸

Kendi soruları karşısında da öğrencilerinden de laf kalabalığı olmayan somut cevaplar istemiştir.²¹⁹ Derslerinde Genç Osmanlılar gibi ifadelerin tanımlarını tahtaya yazan Enver Ziya daha sonra öğrencilerinden tanımdan bazı kelimelerin kaldırılmasıyla bu tanımın en güzel şekilde ve anlamı bozulmadan nasıl olabileceği konusunda da çalışmalar yaptırmıştır. Derslerinde en az kelimeyle en çok olgunun nasıl ifade edilebileceği konusunda öğrencilerini bilgilendiren ve onları bu

²¹³ Prof. Dr. Seçil Karal Akgün ile Yapılan Görüşme, 27.09.2014.

²¹⁴ Prof. Dr. Seçil Karal Akgün de babasının bu özelliğini kendisine ilke edinmiştir. 20 yıl boyunca ODTÜ Tarih Bölüm Başkanlığını yapmış ve öğrencilerine hiç görüşme saati uygulamamış, onlarla her geldiklerinde görüşmüştür. Bunun sebebini de öğrenciyi kaybetmemek olarak açıklamıştır. (Prof. Dr. Seçil Karal Akgün ile Yapılan Görüşme, 27.09.2014.)

²¹⁵ Prof. Dr. Seçil Karal Akgün ile Yapılan Görüşme, 27.09.2014.

²¹⁶ Prof. Dr. Seçil Karal Akgün ile Yapılan Görüşme, 27.09.2014.

²¹⁷ Prof. Dr. Seçil Karal Akgün soru sormayı babasından öğrenmiş ve Odtü'de görev yaptığı yıllarda "dönem içerisinde işlenen konu ile alakalı iki soru sorun" veya "bu sorulardan birini seçip cevaplayın" şeklinde sorulara hazırladığı sınav kağıtlarında yer vermiştir. (Prof. Dr. Seçil Karal Akgün ile Yapılan Görüşme, 27.09.2014.)

²¹⁸ Ulvi Keser,"a.g.m.", s.23; Prof. Keser'in Prof. Dr. Seçil Karal Akgün ile 15 Aralık 2007 tarihinde yapılan görüşme.

²¹⁹ Prof. Dr. Seçil Karal Akgün ile Yapılan Görüşme, 27.09.2014.

konuda da yetiştiren Enver Ziya, tarih metodolojisini de türlü uygulamalar ve örneklerle öğrencilerine öğretmiştir.²²⁰

Eski Roma düşünürlerini ve yazdıkları klasik eserleri satırların altlarını çizip notlar alarak okumuş, ilk çağ tarihine ve medeniyetlerine büyük önem vermiştir. Özellikle birinci sınıf öğrencilerinin kafalarında henüz oturmamış olguları daha iyi netleştirmeleri için geçmiş ile bu gün arasındaki bağlantıyı en iyi kurabileceklerine ve böylece tarihi daha çok seveceklerine inandığı mitoloji kitapları okutturmuştur.²²¹

Enver Ziya düzgün Türkçesi ve akıcı üslubuyla kendisini karşısındakine dikkatle dinlettirebilmiş, bu sayede gerek derslerinde öğrencinin ilgisini canlı tutmayı başarmış gerekse konferans, toplantı başkanlıklarında aranan kişi olmuştur. Yavuz Ercan'ın öğrencilik yıllarından aktardığına göre:

*"...Dersi anlatırken son derece tutarlı bilgi aktarımı yapardı. Cümleler düzgün ve ifadeler anlaşılır olurdu Bazı hocalarımız da ders anlatırdı ve bazen o tarafından, bazen bu tarafından konuyu kaçırdı. Çoğu zaman da büyük amfilerde ders yapardık ve ses yankılandığından söyleneni anlayamazdık ama Enver Ziya Hoca öyle değildi. Hoca'nın her söylediği kelime son derece net anlaşılırdı. Çok düzgün cümlelerle ifadeler kullanırdı. Kitapları da öyledir. Ben daha öğrencilik yıllarımda, son sınıftayken ve lisans tezimi hazırlarken nasıl bir Türkçeyle nasıl bir üslup kullanmam gerektiğini düşündüğüm zaman tekrar tekrar Hoca'mın kitaplarına bakardım."*²²²

Şerafettin Turan ise, daha Gazi Eğitim Enstitüsü'nde öğrenci olduğu 1944-1945 eğitim öğretim yılında DTCF'de Enver Ziya'yı Afet İnan ile birlikte aynı gün verdikleri bir konferans esnasında ilk kez dinlemiştir. Enver Ziya'yı yazar olarak tanıması ise; lise son sınıf öğrencisiyken olmuştur. Turan lise son sınıfta iken tarih ders kitapları değiştirilmiş ve Enver Ziya'nın liseler için yazdığı ders kitabı okutulmaya başlamıştır. Şerafettin Turan'ın bu yıllarda ismen tanıdığı Enver Ziya ilerleyen yıllarda kendi hocası olacaktır.²²³

*"Hoca'nın anlatımı, kendine özgüydü. Zaten devrim tarihi denilince en önde akla gelen isim Enver Ziya Karal idi. 1942 yılında kurulan İnkılap Tarihi Enstitüsü'nün müdürüydü, kurucusuydu. Atatürk konuşmaları yapar, Türk Tarih Kurumu toplantılarında bulunurdu. Böylece çeşitli vesilelerle kendisini yakından tanıma olanağı buldum. Ama kendisini asıl tanımam daha sonraki öğrencilik yıllarımda oldu..."*²²⁴

²²⁰ Ulvi Keser, "a.g.m.", s.10;

²²¹ Prof. Dr. Seçil Karal Akgün ile Yapılan Görüşme, 27.09.2014.

²²² Ulvi Keser, "a.g.m.", s. 44-46; Prof. Dr. Ulvi Keser'in 08.02.2008 tarihinde Prof. Dr. Ercan Yavuz ile Yaptığı görüşme

²²³ Prof. Dr. Şerafettin Turan ile Görüşme, 27.09.2014.

²²⁴ İbid.

“O’nun doğrudan doğruya bir asistanı yoktu. Öğrenciler en çok Yakın Çağ seçerlerdi. Çünkü Enver Ziya Bey Osmanlıca konusunda öğrencileri çok fazla zorlamazdı ve çok iyi ders anlatırdı. Anlatılan dönem de yakın bir dönem olduğu için öğrencilerin ilgisini çekerdı. Yıllarca yakın çağ kürsüsünde tek başına çalıştı. Asistan arayışında değildi. Çok yoğun çalışmaları olduğu için doktora çalışmalarına çok fazla zaman ayırmak istemez bu sebeple çok sayıda doktora öğrencisi almazdı. Dekanlığım sırasında iki Pakistanlı ve bir Hindistanlı öğrenciyi doktora yaptırdı. Kızı Seçil Hanım ise doktorasını benim danışmanlığımda tamamladı.”²²⁵

Doktora öğrencilerinin sayısını az tutmasındaki amacı, çalışacağı öğrenci ile daha fazla ilgilenebilmektir. Uygun bulduğu zamanı öğrencisine ayırabildiğinde birlikte tasarladıkları çalışmayı daha iyi olanaklarla imkanlar içerisinde ve daha iyi sonuçlar ile çıkarabildiklerini düşünmüştür.

Şerafettin Turan bir süre Enver Ziya Karal ile aynı çalışma ortamında bulunmuşsa da ilkin O’nu tam olarak tanıyamadığını ifade ederek, aklında bir takım soru işaretleri olduğunu belirtmiştir.

“Sınavlara biz gözetmen olarak girerdik. Sınav bittikten sonra Ankara’nın en lüks lokantasında Enver Ziya Bey’in parasıyla öğle yemeği yerdik. Bu zamanlarda Enver Ziya Bey’i daha da yakından tanımaya başlamıştım.

Henüz profesör olduğum bir dönemde dekanlık seçimlerinde benim aday olmamı önerenlerden, beni adaylığa teşvik edenlerden birisi de Enver Ziya Bey’di. Dekan olduktan sonra Enver Ziya Bey’in uzun zamandır sır olarak gördüğüm halini çözdüm. Enver Ziya Bey’in yakın bir arkadaşı olan Bedrettin Tuncel, Enver Ziya Bey gibi Fransa’da okumuştı ve benim de Fransızca hocamdı. Ben dekan olduktan sonra görüşmelerimiz daha da sıklaştı. Bir gün Bedrettin Tuncel Enver Ziya Bey ile baraja gideceklerini söyledi ve beni de davet etti. Bu gezide Enver Ziya Bey sanırım beni yalnız bir öğrencisi değil de yakın bir arkadaşı gibi görmeye başladı. Ben de ona gereken saygıyı gösterdim.”²²⁶

“Enver Ziya Bey bir dönem ciddi bir göz hastalığına yakalandı ve derslere giremez oldu. O’nun yerine Yakın Çağ kürsüsündeki derslerine ben girdim. Yurt dışına gittiğinde de derslerine girdim. – Hatta yedek subay olduğum 1959 yılında Yakınçağ kürsüsü hocası Mustafa Akdağ yurt dışında olduğu için Millî Savunma Bakanlığı’ndan alınan izinle haftada 4 saat fakültede onun Yakınçağ tarihi dersini de verdim. Bundan sonra Enver Ziya Bey ile daha yakın ilişkiler kurduk ve bu sonuna kadar böyle devam etti.”²²⁷

²²⁵ Ibid.

²²⁶ Ibid.

²²⁷ Ibid.

Sadece ders içi faaliyetler ve idarecilik görevleriyle değil insani yaklaşımlarıyla da farklı bir kişilik olan Enver Ziya yanında çalışan asistanlarına veya diğer personele kendisini ilgilendiren en küçük şahsi işini yaptırmaktan çekinen ve böyle bir davranışı çok da ahlaki bulmayan bir bilim insanıydı. Yemek saatinde fakültede çalıştığı bir sırada asistanlarının kendisi için büfeden yiyecek bir şeyler getirmelerine bile karşı çıkan Enver Ziya aynı şekilde bir cenaze töreni sırasında, günde 2-3 paket içtiği Yenice sigarası bitince ilerlemiş yaşına rağmen, öğrencilerinin ve asistanlarının ısrarlı taleplerine karşın caminin karşısındaki büfeden sigara almaya kendisi gitmeyi tercih etmişti.²²⁸

Enver Ziya'ya göre öğrenciler ülkenin geleceği olduğundan, onlar için yapılan her şey kutsaldı. Nitekim 1940'lı yıllarda Talim Terbiye Dairesi'ndeki eğitim çalışmaları, köy enstitüleri²²⁹ için uğraşları, dekanlığı, hatta rektörlüğü sırasında bile Hasanoğlan Köy Enstitüsü'ne derslere gönüllü gidişleri, onun canlılığını hiç yitirmeyen anıları olmuştur.²³⁰ Rektörlük dönemine dair bir anısı da 1949 yılında bu görevdeyken kendisiyle görüşen tanınmış iş adamı Vehbi Koç Ankara'ya bir cami yaptırmak istediğini söylediğinde *'Beyefendi öyle bir cami yapın ki, sade Cuma günleri değil, her gün, her saat cemaati olsun. İçinde aydınlık kafalar barınsın ve hergün size duacı olsun'* önerisini yapmasıdır. Böylece Ankara Maltepe'de Enver Ziya ve Vehbi Koç'un temelini birlikte attıkları Türkiye'nin ilk özel öğrenci yurdu Koç Yurdu yapılmıştır. ²³¹

Enver Ziya Karal sadece DTCF'de hocalığını yaptığı öğrencilerine karşı değil, tüm öğrencilerin eğitimleri konusunda hassasiyet göstermiştir. Ailece Amerika'da buldukları dönemlerde kızlarının sınıf arkadaşlarını Türkiye'yi yakından tanımaları için onar kişilik gruplar halinde Seçil Karal Akgün'ün 'gönüllü turizm bürosu' olarak adlandırdığı evlerine davet etmiş ve Türk kültür gelenek ve göreneklerini tanıtmıştır. Bu olayı Seçil Karal Akgün şöyle anlatmıştır:

"Babamın düşüncesi tek ayrıcalık gözetmeksizin tüm çocukların en büyük saygıya ve ilgiye hakları ve gereksinimleri olduğuydu. Öğrenerek gelişip, ülkeye ve insanlığa yararlı olacaklarıydı. O da

²²⁸ Keser, "a.g.m." s.31,32.

²²⁹ Köy enstitülerinin yararlılığına, bir dönemin toplumsal dönüşümüne etkisine pek çok aydın gibi Enver Ziya Karal da değinmiştir. Kendisinin de haftada bir dersler verdiği köy enstitüleri 1954'de kapatıldıktan yıllar sonra bir döneme büyük katkı sağlayan köy enstitülerinin yeniden açılması olasılığı sorulduğunda onları daha çok kendi dönemi içerisinde değerlendiren Karal, artık bu tür bir kurumun kurulamayacağını, sisteme de döneme de uymayacağını ancak farklı bir şeylerin yapılabileceğini söylemiştir. (Prof. Dr. Seçil Karal Akgün ile Yapılan Görüşme, 27.09.2014.)

²³⁰ Köy Enstitülerinin kapatılması Ord. Prof. Enver Ziya Karal'ı oldukça üzmüştür. (Prof. Dr. Seçil Karal Akgün ile Yapılan Görüşme, 27.09.2014.)

²³¹ Seçil Karal Akgün, *"Babam Enver Ziya Karal"*, s.169.

kendisini, öğrenme ve öğretme arasında bir köprü gibi görürdü. Sürekli öğrenmek ve öğretmek peşindeydi. Üniversite Rektörlüğünden Kurucu Meclis'te 1961 anayasasını hazırlayan komisyona başkanlığına kadar birçok görevlerindeki değişik unvanları içinden en çok öğretmenliği benimsemişti. Amerika'da geçirdiğimiz yıllarda tüm sınıf arkadaşlarımızı 'Türkiye'yi tanısınlar' diyerek onar kişilik gruplar halinde annemle birlikte evimizde konuk ettiler. Onlar annemizin pişirdiği Türk börek çöreğini tadarken babam onlara ülkemizin güzelliklerini gösteren broşürler dağıtıp, ülkemizi anlattı. Gönüllü turizm bürosunda ülkemizi tanıyan bu çocukların çoğu, sanırım okyanus ötesinde bugün Türk dostlarıdır. Atatürk hayranıdır. Tıpkı orada verdiği derslerde sınıflarını dolduran, bugünse benim hala yazıttığım onlarca öğrencisi gibi."²³²

Enver Ziya'daki bu öğretme isteğini öğrencilerinden Prof. Dr. Ergün Aybars şöyle açıklamıştır: "...Hocamın bizlere bir sözü vardı; 'Bizim Atatürk'e karşı millet olarak, bir Türk olarak - vefa borcumuz var, minnet borcumuz var. Bu vatani o kurtardı, bu ulusu o kurtardı ve günün gençleri olarak bize emanet etti. O yüzden Atatürk'ü anlatmak, Atatürk'ü öğretmek, Türk tarihini öğretmek için köyden bile çağırırsalar, küçücük bir kahveyi açsalar gider orada Atatürk'ü anlatırım. Bu bizim borcumuzdur.' derdi. Ben bugün hala onun bu öğretisini devam ettirmeye çalışıyorum. Kızı Seçil Hanım da aynı şekilde devam ettiriyor..."²³³

Enver Ziya'daki bu öğretme ve öğrenme sevdası, M. Kemal Atatürk'e karşı duyduğu vefa hissi, hiçbir şeye ihtiyaç duymadan, sadece dinlemek, öğrenmek isteyenlerin yeterli olacağı haliyle bir köy kahvesinde dahi O'nu ve değerlerini anlatabilecek yüksek düzeydedir. O, M. Kemal Atatürk'ün Cumhuriyet'i emanet ettiği Türk gençliğini sadece okullarda eğitmemiş, evini de yurt içinden ve dışından pek çok kimseye açarak adeta bir okul haline getirmiştir. İşte kızı Seçil Karal Akgün'ün "Baba Okulu" olarak adlandırdığı faaliyet bu seveda ve vefa hissini bir sonucudur.

"Çocukluğumuzdan beri babam bizimle mutlaka vakit geçirmeye çalışırdı. Geçirdiğimiz vakitler, süresi çok önemli değil ama mutlaka çok kaliteli olurdu. Evimizde açılan 'Baba Okulu'nda' masallar okuyarak, hikâyeler okuyarak geçirdiğimiz bu vaktin içinde kendi kafasından ve hayalinden yarattığı hikâyelerde değişik insanlar, değişik kıtalar olurdu. Ben daha 4 yaşındayken ırkları biliyordum, kıtaları biliyordum, Gandi'yi biliyordum. Bir konuda düşündüğümü gördüğü, anladığı an o konuda önümde ufuklar açabilecek kitaplar getirirdi ve bu kitaplardan faydalanmamı sağlardı. Bizler de hiç farkında olmadan, o kitapları okuyarak bazı saplantılı

²³² İbid. s.170.

²³³ Keser, "a.g.m.", s.21; Prof. Keser'in Prof. Dr. Ergün Aybars ile 06.12.2007 tarihinde yaptığı görüşme.

fikirlerimizi değiştirdik. Düşünceleri ısrarcı bir yaklaşımla 'Doğrusu budur, doğrusu bu değildir.' gibi yaklaşımlarla değil ikna ederek, göstererek ve öğreterek bilimsel yöne kanalize ederek değiştiriverirdi. Daha çok dünya klasiklerini okurduk ve bizlere notlar tuttururdu ve sonra bu notlar üzerinde tartışırdık. İlkokul 3. sınıfta ben klasik romanlarla ilgili notlar tutuyordum ve babamla tartışıyorduk. Daha sonra ortaokulda da ilkokulda okuduğum kitapları ve tuttuğum notları tekrar tartıştığımızı hatırlıyorum. Babamın bana verdiği ilk kitaplar mitoloji kitapları oldu. Mitolojiyi çok sevdim ve çok okudum."²³⁴

Seçil Karal Akgün, ilk öğrencilik yıllarında ders notlarının oldukça düşük olduğunu fakat bu durum karşısında hiçbir zaman ailesinin kendisine karşı sert bir tavır takınmadığını; hayatında eksiklikler yaşadığı veya yanlışlıklar yaptığı zamanlarda babasının kendisini yönlendirmeden ziyade daha çok doğruya yönelttiğini bunu da genel olarak çeşitli kitapları okumasını sağlayarak yaptığını belirtmiştir. Nitekim, Seçil Karal Akgün'ün küçük yaşlarında İsmet İnönü ile bir diyalogu da aynı görüşü destekliyordu:

Seçil Karal Akgün 9. Sınıfta aldığı çoğu düşük notlardan oluşan karnesi karşısında ailesi sert bir tavır takınmamış veya ceza gibi bir yönetime başvurmamıştır. Fakat bu sefer yüzlerinin biraz asıldığını görmüştür. Karnelerin alındığının ertesi gün Afet İnan'ın kızı Arı İnan'ın nişan törenine giden Karal ailesi orada İsmet İnönü ile de karşılaşmıştı. İsmet İnönü, Seçil'e derslerinin nasıl olduğunu sormuş ve iyi değil yanıtını aldığı anda, ikinci bir soru olarak kitap okuyor musun? diye sormuş, çok okuyorum' yanıtını alınca da 'Sen kitap okumaktan hiç şaşma, muhakkak başarılı olacaksın.' demiştir.²³⁵

Enver Ziya da, okumanın ve başarılı olmanın sadece okulda alınacak notlara bağlı olmadığına, kişinin kendisini sosyal bir insan olarak yetiştirmesinin daha önemli olduğuna inanmış ve çocuklarına bu doğrultuda yaklaşmış, bu konuda onlara ödül veya ceza yöntemi uygulamamıştır.²³⁶

Enver Ziya'nın günlük yaşamında güzellik anlayışı ve şıklığı, giyiminde de kendini göstermiştir. Atatürk'ün kılık kıyafet inkılabına uygun, oldukça modern ve şık kıyafetler tercih etmiştir. Kılık kıyafet konusundaki en önemli prensibi kıyafetleri için Atatürk döneminin en önemli kurumlarından birisi olan Sümerbank tarafından üretilen kumaşları ve yine Sümerbank'ın ayakkabılarını tercih etmesi, yerli malı kullanarak bununla övünmesidir.²³⁷

O hep dik duruşlu, doğruları söylemekten kaçınmayan, prensipleri

²³⁴ İbid. s. 15; Prof. Keser'in Prof. Dr. Seçil Karal Akgün ile 15.12.2007 tarihinde yaptığı görüşme.

²³⁵ Prof. Dr. Seçil Karal Akgün ile Yapılan Görüşme, 27.09.2014.

²³⁶ İbid.

²³⁷ Keser, "a.g.m.", s.17; Prof. Keser'in Prof. Dr. Yavuz Ercan ile 8 Şubat 2008 tarihinde yapılan görüşme.

olan bir bilim insanı olmuştur. Üzerine aldığı görevleri ciddiyet ve yüksek sorumluluk bilinci ile hakkıyla yerine getirmeye çalışmıştır. Sosyal hayatında da akademik hayatında da çevresinde bulunan insanlara eşit şekilde muamele etmiş, iltimas yoluna gitmemiştir. Seçil Karal Akgün'ün babasıyla yaşadığı aşağıdaki anısı buna somut bir örnek olacaktır.

*"Bazı sınıf arkadaşlarım gelir gece bizde kalırlardı ve biz ertesi gün babamın dersinden sınava girerdik. Fakat bu durum bize ve sınıftaki diğer öğrencilere karşı farklı muamele yapacağı anlamına gelmezdi. Mezuniyet aşamasına geldiğimde son sözlü sınavıma gireceğim sabah çok heyecanlıydım, okula babamla birlikte gittik. Yolda rastladığımız bir komşumuza babam 'İsmail Bey, 40 yıl önce annesini, şimdi de kızımı sınava götürüyorum' dedi. O an anladım ki - O da heyecanlı idi. Tabi sınıf arkadaşlarımın ve asistanlarımızın hepsi de bizi merak ediyor, baba kız nasıl sözlü sınav yapacak diye düşünüyorlardı. Babam, sözlü sınav öncesi yanında bulunan asistanımız Musa Çadircı'ya sigarasının bittiğini ve sigara almak için gideceğini, soruları kızına kendisinin sormasını söyleyip dışarı çıktı, benim sınavımdan sonra sınıfa döndü."*²³⁸

Böylece soruları sorma görevini Musa Çadircı'ya bırakan Enver Ziya, kızı dahi olsa tüm öğrencilerine karşı eşit muamelede bulunmuş, hem de çevreden bu sözlü sınavı merak edenlerin olası yorumlarını engellemiştir.

Tarafsızlığı konusunda Haldun Taner şöyle demiştir; *"Her konuda lehte aleyhte tüm yanıtları, tüm yanıtları duygusallığa hiç kapılmadan inceledi. Sezar'ın hakkını yediğine hiç rastlamadım. Yargısı büyüklerin, kamuoyunun aleyhindeymiş, aldırmazdı. Tarafsızlığa, bilimsel gerçeğe büyük saygısı yanında bu ıvır zıvır O'nu hiç ilgilendirmezdi."*²³⁹

Türk Tarih Kurmu- Türk Dil Kurumu ve Ord. Prof. Enver Ziya Karal

Enver Ziya Karal'ın bir görevi de 1972-1982 yılları arasında seçimle başkanlığına getirildiği TTK'nu yönetmek olmuştur. Türk tarihi açısından çok büyük işlevi olan bu kurumun kuruluşu şöyledir:

Atatürk'ün manevi kızı olan Prof. Dr. Afet İnan İstanbul Fransız Kız Lisesi'nde öğrenci olduğu yıllarda okuduğu bir coğrafya kitabında Türklerin ikinci derecede sayılan bir ırka mensup olduğunu ve bazı kitaplarda da Türklerden barbar olarak bahsedildiğini görmüştür. Bu durumu Atatürk'e derin üzüntüler içinde anlatmış, Atatürk de bunun asla böyle olmayacağını söyleyerek, gerçeğin ortaya çıkması için yeni kitaplar getirilmesi ve bilimsel araştırmalar yapılması talimatını vermiştir.²⁴⁰

²³⁸ Prof. Dr. Seçil Karal Akgün ile Yapılan Görüşme, 27.09.2014.

²³⁹ Haldun Taner, *Bellekten*, C. XLVI, S.181-184, TTK, s. 471.

²⁴⁰ Amiral Fahri Çoker, *Türk Tarih Kurumu Kuruluş Amacı ve Çalışmaları*, Ankara, TTK Yay, XVI. Dizi- Sa. 48, 1983, s.2-5.

Türk tarihinin yetkili bir heyet kurularak bilimsel olarak araştırılmasına dair çalışmalar devam ederken Atatürk, Afet İnan'a Türk Ocakları Yasası'nın, Türk Ocağı'nın amaçlarına ve bu amaçlara varmak için neler yapılacağı konularını barındıran 2. ve 3. maddelerini tahlil etmesini, Türk Ocakları'nın toplanacak 4. Kurultayında da bu sorun üzerinde konuşarak Türk tarihinden bahsetmesini, Kurultaydan da bu konuda uygulamalar istemesi görevini vermiştir. Afet İnan hazırladığı çalışmasını Çankaya Köşkü'nün yemek salonunda Kurultaydan önce bazı üyelerin davet edildiği akşam yemeğinde okumuş ve çalışması uygun bulunmuştur. Bundan sonra 28 Nisan 1930'da Atatürk'ün de bulunduğu Türk Ocakları'nın 4. ve son kurultayında konuşmasını yapan Afet İnan özellikle iki nokta üzerinde durmuştur. Bunlar; Türk Ocakları Yasası'nın 2. ve 3. maddeleriyle ilgili konular ve yeni yayınlara göre medeniyetin menşesinde Türklerin yerinin ne olduğu ve ne olması gerektiğine dair konulardır. Afet İnan o gün Türk tarih ve medeniyetini ilmi bir surette araştırmak için özel ve daimi bir bilimsel heyetin kurulmasını ve bu heyetin üye seçme yetkisinin merkez heyetine bırakılmasını teklif eden 40 imzalı önergeyi de kurula sunmuştur. Bu önerge 84. madde olarak Türk Ocakları Yasası'na "Merkez Heyeti, Türk tarih ve medeniyetini ilmi bir surette inceleme ve araştırma vazifesiyle mükellef olmak üzere bir Türk Tarih Heyeti teşkil eder" olarak eklenmiştir. İşte bu şekilde kurulan ve 16 üyeden oluşan Türk Tarih Heyeti, 4 Haziran 1930'da Türk Ocakları Merkez Heyeti Başkanı Hamdullah Suphi Tanrıöver başkanlığında ilk toplantısını yaparak yönetim kurulunu da seçmiştir. Yönetim Kurulu Başkanı olarak Tefik Bıyıklıoğlu seçilirken, yardımcıları da Ankara Hukuk Fakültesi Siyasi Tarih Profesörü ve İstanbul Milletvekili Yusuf Akçura ve Çanakkale Milletvekili Samih Rifat , Genel Sekreter olarak da Aydın Milletvekili Dr. Reşit Galip seçilmişlerdir.²⁴¹

Türk Tarihini Tetkik Cemiyeti, daha sonra da Türk Tarih Kurumu adını alan Heyet ilk kongresini 2 Temmuz 1932'de gerçekleştirdikten sonra üyeleri Atatürk'ün yakın ilgisi altında Ankara, Yalova ve İstanbul'da beraber çalışmışlardır. Cemiyetin kütüphanesinin kurulması için Cumhurbaşkanı Atatürk, şahsen maddi ve manevi yardımlar yapmıştır. Türk Tarih Cemiyeti'nin koruyucu başkanı ve cemiyetin de resmen başı olmuştur.²⁴² Cemiyetin kurulduktan sonraki ilk işi liseler için dört ciltlik tarih kitaplarının hazırlanması olmuştur. Ardından da ortaokul ve ilkokullar için tarih kitapları hazırlanmıştır. Atatürk, tarih öğretmenlerine bir kurs düzenlenmesini istemiş ve Milli Eğitim Bakanlığı ile işbirliği yapılarak düzenlenen "Tarih Öğretmenleri Kursu" sonradan "I. Türk Tarih Kongresi" adını almıştır.

²⁴¹ Çoker, a.g.e., 2-5.

²⁴² Afet İnan, **Gazi M. Kemal Atatürk ve Türk Tarih Kurumu**, Ankara, TTK Yay., 1953, s. 3,4.

2-11 Temmuz 1932 tarihlerinde toplanan I. Türk Tarih Kongresi'nin asıl amacı da hazırlanan kitaplardaki yeni tarih görüşünün ve tarih öğretiminde tutulacak yolun öğretmenlere ve kamuoyuna anlatılması olmuştur. Atatürk'ün bu düzenlemeyle sağlamaya çalıştığı sonuç; üniversite ve lise, ortaokul tarih öğretmenleri arasında yeni tarih anlayışı bakımından bir tartışma zemini sağlamak, varsa kuşkuları ortadan kaldırmak olmuştur. Bu cemiyetin adı 3 Ekim 1935 tarihinde "Türk Tarih Kurumu'na" (TTK) çevrilmiştir.²⁴³

1972-1982 yılları arasında TTK'nun başkanlığı yapan Enver Ziya Türk tarihini ve içerisindeki bir takım yanlış anlaşılmalara özetlediği TTK VIII. Uluslararası Kongresi'nin açılış söylevinde Kurumun kuruluş gerekçelerini şu sözlerle anlatmıştır: "...Türk tarihi zaman ve mekan içinde yaygın ve derin bir geçmişe sahiptir. Ne var ki, Türk ulusu yüz yıllarca ümmet ve hanedan tarihi anlayışı içinde kapalı tutulmuştur. Ulusal tarihinden bilinçsiz, dünya tarihinden de habersiz bırakılmıştır. Antropoloji, Arkeoloji ve Prehistorya bilimlerinin adları ise, Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarına kadar duyulmamıştır. Bu durum, dünyada Türk düşmanlığını hedef tutan temelsiz bir tarih anlayışının sömürgeci bir zihniyetle geliştirilmesine olanak sağlamıştır. Bu teoriye göre, 'Orta Asya halkı daima göçebe yaşamı sürmüştür. Uygarlık yeteneklerinden yoksundur; Orta Asya çıkışlı olup da Anadolu ve Doğu Avrupa'ya gelen Türkler de hiçbir uygarlık meydana getirmedikleri gibi Batı uygarlığına da yabancı kalmada direnmişlerdir. Dolayısıyla buldukları topraklarda bağımsız bir devlet olarak yaşamağa hakları yoktur.' Birinci Dünya Savaşı sonunda, Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması üzerine, galip devletler politikacıları, işte bu sakat düşünceye dayanarak Türk topraklarını paylaşmağa kalkışmışlardır. Atatürk, bağımsızlık savaşından sonra, bu görüşü çürütmek için Türk tarihi ile uğraşmıştır. Uğraşı konuları arasında, Orta Asya'nın bir zamanlar uygarlığın beşiği olduğu, Anadolu'nun otokton halkının Orta Asya çıkışlı olabileceği, Türklerin Anadolu'da 400 çadırlık bir aşiretten bir devlet kurmuş oldukları yolundaki bilginin bir efsaneden başka bir şey olmadığı ve nihayet Türklerin, Batı uygarlığının gelişmesinde katkıları bulunduğu hususları vardır..."²⁴⁴

Türk Tarih Kurumu'nu Atatürk'ün devrimci zihniyetini yansıtan ve yaşatan eserlerinden biri olarak gören Enver Ziya aynı konuşmasında Atatürk'ün kurumun koruyucu başkanlık sıfatına dair açıklamalarda da

²⁴³ Çoker, a.g.e, s. 6. "Türk Tarih Kurumu 17 Ağustos 1983'te çıkarılan yasa ile de Başbakanlığa bağlı Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu içinde devlet kuruluşuna dönüştürülmüş ve 19 Ekim 1983'te bütün mal varlığıyla birlikte Başbakanlığa devredilmiştir."

²⁴⁴ Türk Tarih Kurumu Başkanı Ord. Prof. Dr. Enver Ziya Karal'ın VIII. Türk Tarih Kongresi Açılış Söylevi, VIII. Türk Tarih Kongresi'nden ayrı basım, TTK, Ankara, 1979.

bulunarak, Atatürk'ün izinde değil, açmış olduğu geniş yolda yürümekle övündüklerini ve kıvanç duyduklarını²⁴⁵ TTK Başkanı olarak belirtmiştir. Başka ortamlarda da "...Atatürk'ün kurduğu kurumlar arasında TTK'nun bir özelliği vardır ki; TTK üyeleri yalnız eserler ile onun tarihsel araştırmalar yapmakta öngördüğü yönetime ve espriye bağlı olduklarını ispatlamakla yetinmezler, aynı zamanda ilkelerine bağlı kalacaklarına yemin etmek zorundadırlar..."²⁴⁶ diyerek TTK'ya ulvi bir misyon da yüklemiştir.

Aslında Enver Ziya'nın TTK'nda uzun bir geçmişi vardır: 1941'de Türk Tarih Kurumu Üyesi, Ekim 1943'de Türk Tarih Kurumu Yönetim Kurulu üyesi olmuştur. Mart 1949'da Türk Tarih Kurumu Genel Sekreterliğini yapmıştır. Ayrıca pek çok akademik katkılarda da bulunmuş, örneğin Nisan 1956'da Türk Tarih Kurumu Kongresi'nde Ebubekir Ratip Efendi'yi anlatan bir tebliğ sunmuştur.²⁴⁷ TTK tarafından Osmanlı tarihinin daha sağlıklı ve bilimsel bir kaynaktan öğrenilebilmesi için başlatılan projede İsmail Hakkı Uzunçarşılı ile birlikte görev alarak Osmanlı Tarihi serisini yazmıştır. Pek çok kere Türk Tarih Kongrelerine başkanlık eden, çalışmalarıyla destekleyen ve her daim savunuculuğunu yapan Enver Ziya kurum ile bütünleşmiş ve katkılarıyla Kurum'un sık sık anılan bir başkanı olmuştur.²⁴⁸

Türk Tarih Kurumu Başkanı olarak yurt dışında birçok kez Türkiye'yi temsil eden Enver Ziya 1972'de Brüksel'de Türk Tarih Kurumu adına Dünya Akademiler Birliği'ne, aynı yıl Balkan Devletleri Ulusal Konferansı'na ve yine TTK adına Aşkabat Türkmenistan'da Orta Asya Memleketleri Medeniyetleri Kongresi'ne de katılmıştır.²⁴⁹

1972'de Paris'te toplanan UNESCO 17. Genel Konferansı'nda dünya çapında önemli bir karar alınarak "Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme" kabul edilmiştir. Enver Ziya da TCF adına katıldığı²⁵⁰ bu konferansta değinilen karar çerçevesinde kabul edilen 1007 miraslık listede Türkiye'den 13 kültür mirasının yer almasında etkili olmuştur.²⁵¹

Emekli Büyükelçi Dr. Bilal Şimşir'e göre olağanüstü bir *gayriresmi* büyükelçi olan Enver Ziya 1981'de Bulgaristan'ın kuruluşu dolayısıyla Türkiye Devlet Başkanı Fahri Korutürk'ten Bulgar Devlet Başkanı'na

²⁴⁵ İbid.

²⁴⁶ Enver Ziya Karal, Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılı Etkinlikleri, Belleten, Cilt XLV, Sayı 177 (Ocak 1981)'den ayırabası, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1981, s. 3.

²⁴⁷ Karal Akgün, 'Babam Enver Ziya Karal.', s.165.

²⁴⁸ Prof. Tarık Zafer Tunaya, Belleten C. XLVI, S.181-184, s.470.

²⁴⁹ Ord. Prof. Enver Ziya Karal'ın Ankara Üniversitesi DTCF Arşivi Özlük Dosyası.

²⁵⁰ İbid.

²⁵¹ <http://www.unesco.org.tr/> (Erişim Tarihi 04.03.2015.) Gerekli belgelerin UNESCO Genel Müdürlüğüne sunulmasıyla Türkiye Sözleşmeye 16.03.1983 tarihinde resmen taraf olmuştur.

bir dostluk mesajı ve bir armağan götürmüştür. Varşova'da Atatürk Sempozyumu'na katılmış, Macaristan'da Macar Bilimler Akademisi'nin düzenlediği Atatürk Sempozyumu'na katılarak başkanlık yapmıştır. 1981 yılı UNESCO tarafından Atatürk'ün 100. doğum yılı olarak kabul edilerek çeşitli etkinliklerle anıldığında ileri bir yaş kabul edilen 75. yaşında bir hafta içinde 3 ayrı ülkede Türkiye'yi temsil etmiştir. Bilal Şimşir'e göre bu enerjisine çevresi de hayran olan Enver Ziya Atatürk söz konusu olduğunda geçirmiş olduğu kalp yetmezliğine aldırmandan her tarafa yetiştirilmiştir.²⁵²

Vefatından on gün önce Paris'te UNESCO'nun düzenlediği Atatürk Sempozyumu'ndan dönmüş, TTK'da 20 yıldır her hafta düzenli yapılan Atatürk Konferanslarının sonuncusunu yönetmiştir. Bu vesileyle yaptığı konuşmada son sözlerinden birisi de Atatürk konferanslarının daha nice nice yirmi yıllar sürmesini ve süreceğine inanması olmuştur. Aynı konferans sonunda başbakan Bülent Ulusu'dan gelen kutlama telgrafı Enver Ziya'yı özellikle mutlu etmiştir.²⁵³

Bilindiği gibi, M. Kemal Atatürk'ün dilimizi yabancılıklardan arındırmak için de özel bir görüşü vardır ve O, bu görüşünü açıklarken “.. en iyi savunma taarruzdur. Bu sebeple dil alanına yerleşmiş yabancı sözlere saldırılmalı, ağaç bir defa silkelenmelidir. Çürükler düştükten sonra, kalan sağımların ne kadar olduğu görülmeli ve bunların da özleri ve arınmışları bulununcaya kadar incelenmelidir.”²⁵⁴ demiştir. M. Kemal Atatürk'ün Türk Dil Kurumu'nu kurarak başlattığı bu ilk ciddi silkiniş sonraki kuşakların çalışmaları ile devam etmiştir.

Türk Dil Kurumu 12 Temmuz 1932'de “Türk Dili Tetkik Cemiyeti” adıyla kurulmuştur. Cemiyetin kurucuları, milletvekili ve dönemin tanınmış edebiyatçıları olan Samih Rifat, Ruşen Eşref, Celal Sahir ve Yakup Kadri'dir. Kurumun ilk başkanı Samih Rifat'tır. 1934'te yapılan ikinci kurultayda Cemiyetin adı, Türk Dili Araştırma Kurumu; 1936'daki üçüncü kurultayda ise Türk Dil Kurumu olmuştur. Türk Dil Kurumu başlangıçtan beri çalışmalarını iki ana eksen üzerinde yürütmüştür: Bunlar Türk dili üzerinde araştırmalar yapmak, yaptırmak ve Türk Dili'nin güncel sorunlarıyla ilgilenecek çözüm yolları bulmaktır.²⁵⁵

Bu çalışmalara katılan, dil sorunu üzerine yönelen isimlerden birisi de Enver Ziya'dır. *“Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne miras kalan Türk Dil sorununda kuşku yok ki, çıkışından bu yana, sorunun çözümü için çok çaba harcanmış, kimi olumlu ilerlemeler de sağlanmıştı. Ama sorunun*

²⁵² Bilal N. Şimşir, Bellekten C. XLVI, S.181-184, s.462.

²⁵³ İbid. s.462.

²⁵⁴ Ruşen Eşref Üneydin, **Atatürk ve Dil Kurumları Hatıralar**, Ankara, TTK Yayınları, 1954, s.64.

²⁵⁵ <http://www.tdk.gov.tr>, Erişim Tarihi 02.12.12.

hiçbir yönü kesin bir sonuca ulaştırılmamıştı. Bu işi başarmak Atatürk devri kuşaklarına kalıyordu."²⁵⁶ diyen Enver Ziya 1945'de düzenlenen Beşinci Dil Kurultayı'nda, DTCF'yi temsil etmiştir. 1949'da Altıncı - 1951'de de Yedinci Dil Kurultayı'na Türk Dil Kurumu üyesi olarak katılıp toplantılara başkanlık yapmıştır. 1957'de 8. Türk Dil Kurultayı'na da katılan Karal aynı yıllarda Türk Dil Kurumu Yönetim Kurulu üyeliği de yapmıştır.²⁵⁷

Dil sorunlarına çalışmaları ile yöneldiği gibi kendisi gündelik hayatında dili doğru kullanmaya özen göstermiştir. Akıcı bir dil ve hoş bir üslup ile karşısındakilerin dikkatini canlı tutmayı ve kendisini dinletmeyi bilmiştir. Derslerine katılan öğrencilerinden, birlikte çalıştığı kişilere kadar pek çok kimse Enver Ziya'nın bu güzel konuşmasını takdir etmiştir.

"Osmanlı Tarihinde Türk Dil Sorunu Tarih Açısından Bir Açıklama" makalesini Bilim Kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe yazı dizisinde yayınlamıştır. Pek çok dil bilimcinin çalışmalarının olduğu bu dizide O, kendisini bir dil bilimci olarak tanımlamadan yer almıştır. "*Türk dili sorunu üzerine, bu denli yoğun yayınlar dizisine, dilci olmayan bir yazarın bir makale ile katılması şaşırtıcı görülebilir. Bu nedenle şu kısa açıklamanın yapılmasına gerek görülmiştir. Yayınlarda genellikle dil sorunu edebiyat ile ilgisi yönünden ele alınmıştır. Türkiye Tarihi'nin seyrine paralel olarak Türkçenin geçirmiş olduğu değişmelerde, iç ve dış tarihsel etkenlerin gösterilmesine gereği kadar önem verilmemiştir. İşte bu makalenin amacı, bu tarihsel etkenleri belirtme yolunda bir denemeden ibaret olacaktır.*"²⁵⁸ Bu şekilde çağın dil sorunun kökenlerini Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde irdeleyerek bir çalışma yapmıştır.

Enver Ziya öztürkçeci kimliğiyle de tanınmıştır. Atatürk'ün büyük önem verdiği ve bizzat kurduğu Türk Dil Kurumu da Türk Tarih Kurumu gibi, Enver Ziya için ayrı bir önem taşımıştır. O, bu kurumlarla ilgili olarak özverili çalışmalar yapmış, bu kurumları korumayı, kollamayı ve yüceltmeyi omuzlarında devamlı bir sorumluluk olarak kabul etmiştir. Enver Ziya gerek Türk dilinin gerekse Türk tarihinin geliştirilmesi için her iki kurumda büyük emekler vermiştir. Ancak, yabancı dil bilmenin insana ne büyük imkanlar kazandırdığının da bilincindedir. Bunun içindir ki önce Lyon'da bulunduğu dönemde ders verebilecek standartlarda mükemmel Fransızca öğrenen, daha sonra da yine kendi gayretiyle ve 54 yaşındayken İngilizce öğrenen Enver Ziya akademik görevler için Amerika'ya giderken maddi durumu ve dönüşte karşılaşacağı ekonomik sıkıntıları bir kenara bırakarak yabancı dil öğrenebilmeleri için iki çocuğunu da yanında götürmüştür. ABD'de

²⁵⁶ Ord. Prof. Enver Ziya Karal, "Osmanlı Tarihinde Türk Dil Sorunu- Tarih Açısından Bir Açıklama", *Bilim Kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe*, Dizi XXIII., S. 1, TTK, Ankara, s. 7-96.

²⁵⁷ Ömer Asım Aksoy, s.457.

²⁵⁸ Karal, "a.g.m". Belleten C. XLVI, S.181-184., s.8.

öğrendiği İngilizce bilgisiyle iki yıl gibi bir süre içerisinde İngilizce olarak akademik ders ve konferanslar verebilecek bir seviyeye çıkmış, Amerika'da defalarca ders vermiş, toplantılara, konferanslara çağırılmıştır.²⁵⁹

M. Kemal Atatürk'ü ve Eseri Nutuk'u Anlamak

Enver Ziya henüz 6 yaşında Kosova'dan Türkiye'ye göçtüğü uzun yolcuğu sonunda öksüz ve yetim bir çocuk kalarak, hayatta doğru ve yanlışları kendisine derhal gösterebilecek bir ailesi olmadan kendisini yetiştirmiş bir bilim insanıdır. Bu sebeple hayattaki tüm değerlerini en önemlisi düşünsel bağımsızlığı ve bilimselliği yaşamı boyunca anlamaya, anlatmaya ve yazmaya çalıştığı M. Kemal Atatürk'ten öğrenmiştir. M. Kemal Atatürk'ün Cumhuriyet'i emanet ettiği genç olduğunun idrakinde olarak, yaşamı 76 yaşında sona erene dek bu emanete layıkıyla sahip çıkabilmek için Cumhuriyet'in tarihini okumuş, yazmış ve en önemlisi anlaşılması için yurt içinde ve dışında çalışmalar yapmıştır.²⁶⁰

Bu çalışmaları Enver Ziya'nın akademik hayatını kapsayan 1930'lu yıllardan 1980'li yıllara dek Cumhuriyet tarihinin sancılı dönemleriyle örtüşen yıllarda ve kısıtlı imkanları ile sürdürdüğü düşünüldüğünde ne denli zor koşullar altında gerçekleştirdiği anlaşılabilir. Atatürk'ün Selanik'teki evinin müze haline getirilmesi sürecinde yaşanan ilgili bölümde değindiğimiz pek çok sıkıntı bu zorluklara sadece bir örnektir. Fakat bir kısmı anlatılan bu sıkıntılar ve bu zor süreçlerin sonucu hedefe ulaşmanın sağladığı yarar, ileride işlerin daha kolay, daha düzgün ilerlemesi için idarecilerle gelecekteki araştırmacılara yönlendirici ve teşvik edici birer örnek olarak kalacaktır.

M. Kemal Atatürk'ü anlatmaya ve anlaşılmasını sağlamaya çalışan Enver Ziya'ya göre *Atatürk nedir, Atatürk ve O'nun en önemli eserlerinden birisi olan Nutuk anlaşılmalı mıdır ve Atatürk aşılabilmeli midir?* sorularının cevabı Atatürk'ün büyük söylevinin ellinci yılı münasebetiyle yaptığı konuşmalarının içerisinde bulunabilir. Bu konuşmaları O'nun gerçekçi bakış açısını ve tarih anlayışını destekler niteliktedir, dolayısıyla, açıklamalarını aşmak için önce ulaşmak gerektiğini vurgulayarak yapmıştır. M. Kemal Atatürk'ün değerlerinin korunmasını kendisine ilke edinmiş, O'nu yakından tanıma fırsatını yakalayamamış olmasına rağmen, doğduğu evi restore etme mutluluğuna ve manevi hazzına erişmiş biri olarak Enver Ziya'nın bu sorular doğrultusundaki açıklamaları önemli olacaktır.

"... Gayet tabii, hepimiz Atatürk'ün aşılmasını isteriz; ama Atatürk'ün aşılmamasının ne demek olduğunu bilebilmemiz gerekir. Bilinmeyen şey

²⁵⁹ Keser, "a.g.m.", s.18.

²⁶⁰ Karal Akgün, "Babam Enver Ziya Karal", s. 168.

aşılmaz. Hepimiz bir noktada anlaşmalıyız. Nutuk okunmamıştır, anlaşılammıştır diyoruz. Atatürkçülük nedir? Bilinmemekte midir? Çeşitli hükümetlerimiz Atatürk Akademisi kurmaya bile kalkıştılar. Kurabildiler mi? Kuramadılar. Akademinin kurulmaması, Atatürkçülüğün anlaşılmamış olduğunu mu gösterir? Şüphesiz göstermez.

Atatürkçülük nedir? Atatürkçülük ilkin bir amaçtır. Atatürk, bize bir amaç göstermiştir. Türk ulusunu uygar ulusların düzeyine çıkaralım dediği vakit, amacını göstermiş oluyor. Bu amaca ulaşılmış mıdır ki, Atatürk'ü aşmaya kalkışalım.

İkincisi, Atatürkçülük bir programdır. Atatürk'ün programı Atatürkçülüktür. Türk Devrimi tarihtir; ama Atatürkçülük veya Atatürk ilkeleri siyasettir. Atatürkçülük, onu besleyecek olan bir partinin, bir grubun, halde ve gelecekte, izleyeceği yoldur. Atatürkçülük kavramı batı çıkışıdır. Batı bunu Kemalizm diye ifade etmiştir, biz tercüme etmişizdir. Neden Kemalizm denmiştir? Çünkü ne faşizme benziyor, ne de komünizme benziyor. Kemalizm demelerinin sebebi budur. Şu halde Atatürk bir programdır, bunun dayandığı ilkeler vardır. Atatürk'ün ölümünden sonra yalnız bir ilke üzerinde durulmuştur: Milliyetçilik. Atatürkçülük yalnız milliyetçilik değildir. Yalnız halkçılık da değildir. Bunların dışında daha dört ilke vardır, bunların bilinmesi gerekir. *Atatürk'ü tanrılaştırmak söz konusu değildir. O'nu anlamak söz konusudur. Tanrılaştırıldığı iddiasından olanlar, O'nu nasıl anladıklarını anlatmalıdırlar.*

Atatürkçülük aynı zamanda bir yöntemdir. Bir devrimcinin, büyük işler yapan bir insanın yöntemi yoktur diyemeyiz. Nedir bu yöntemi? Devrimci fikirlere bağlılıktır. Atatürkçülük donmuş veya dondurulmuş bir sistem değildir.

*Nutuk diyoruz, Nutuk'u okumuyoruz. Eğer Nutuk'u bir din kitabı gibi okuyacaksak bunun değeri yoktur. Nutuk yalnız okunursa bu memlekette Nutuk'un kapsamı, zihniyeti yerine getirilmiş olmaz. Bu memleketin bütün hayatında Nutuk'un esprisi hakim olmalıdır. Yoksa bir taraftan biz Nutuk okur, diğer taraftan da tersine hareket edersek o vakit bunun anlamı kalmaz. Nutuk doğrultusunda Atatürk'ün bir sistem ifade eden ilkeleri de beraber yürütülmelidir.*²⁶¹

"Nutuk'un etkisi yurdumuzda ve yurdumuz dışında dünya memleketlerinde aynı tempo ile yürümüş, aynı biçimde gelişmemiştir. Yurdumuzda yeteri kadar anlaşılmadığı elbette üzüntü ile karşılaşılır. Kim ne düşünürse düşünsün, ben bu kanıda olanlardayım. Nutuk ve Atatürk hakkında özellikle Atatürk'ün ölümünden sonra zamanla güç kazanan bir küçümseme bile başlamış bulunmaktadır. Dünya'da ve dünya uluslarında

²⁶¹ Türk Tarih Kurumu Başkanı Ord. Prof. Dr. Enver Ziya Karal'ın Bozkurt Güvenç'e hitaben konuşması, **a.g.e.**, s.86,87.

ise, *Nutuk'un büyük değerinin gün geçtikçe daha çok anlaşıldığına çeşitli örnekler vardır. Kuşku yok ki, bunların başında Türk Bağımsızlık Savaşı ve Türk Devriminin, birçok geri kalmış, esir edilmek istenen veya esir edilmiş olan uluslar için örnek görevini görmüş olmasıdır...*

²⁶² Sözlerinden de anlaşılacağı üzere Enver Ziya Nutuk'un Türkiye'de yeterince anlaşılmadığını ifade etmiştir.

Büyük bir şevk ile çalıştığı Atatürk'ün evinin müze haline getirilmesi, yine üstün gayretler ve özel uğraşlar ile Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü'nün kuruculuğunu üstlenmesi, yurt içinde ve dışında çeşitli konferanslara katılarak, Cumhuriyet'i ve Atatürk'ü anlatması, eserlerinde bunu işlemesi O'nun M. Kemal Atatürk sevgisine ve emanetine sahip çıkabilmek için toplumu aydınlatmasına birer örnektir.

İhtilal Çerçevesinde 1961 Anayasası ve Enver Ziya Karal

1957'de Enver Ziya Stanford Üniversitesi'nde çalışmalarını yürütmek üzere ailesiyle birlikte Amerika'da bulunmuştur. İki yıllık bir çalışmanın sonunda 28.09.1959'da Türkiye'ye dönmüştür. Amerika'ya gittiği süre içerisinde Türk İnkılap Tarihi derslerini yerine Afet İnan okutmuştur.²⁶³ Amerika'dayken kızı Seçil'in bir sınıf arkadaşını büyük isteği üzerine Türkiye'ye götürmeyi kararlaştırdıklarında bu kızın²⁶⁴ babasının, Türkiye hakkında yazılı bir liste olarak hazırlayıp sorduğu 35 sorudan birisi de Irak'ta o dönemde yaşanan ihtilalin etkisiyle olmalı, Türkiye'de de bir ihtilal olup olmayacağı idi. Karal çifti o yılların baskısından, yokluklarından, sıkıntılarından uzak yaşamının etkisiyle olmalı, bu soru karşısında çok şaşırılmışlar ve tüm uzak görüşlülüğüne karşın Enver Ziya cevaben Türkiye'de ihtilal olmaz demiş, ama olmuştur.²⁶⁵

Şöyle ki, Karal ailesi ABD'de iken yıllardır ülke içerisinde yaşanmakta olan siyasi bunalım iyice tırmanmış ve Ekim ayında yurda dönüşlerinden aylar sonra, 27 Mayıs 1960'ta Türk Silahlı Kuvvetleri Demokrat Partiyi hükümetten uzaklaştırarak yönetime el koymuş, ülke 1961 Ocak ayında kurulan ve birkaç ay içinde yeni bir anayasa hazırlayan Kurucu Meclis seçilene kadar asker üyelerden oluşan Milli Birlik Komitesi tarafından yönetilmiştir. Kimilerinin ihtilal, kimilerinin devrim olarak

²⁶² Türk Tarih Kurumu Başkanı Ord. Prof. Dr. Enver Ziya Karal'ın açılış konuşması, **a.g.e.**, s. 6,7.

²⁶³ Ord. Prof. Enver Ziya Karal'ın Ankara Üniversitesi DTCF Arşivi Özlük Dosyası.

²⁶⁴ Prof. Dr. Seçil Karal Akgün Baba Okulu öğrencileri olarak adlandırdığı ve yurt dışından dönem dönem ağırladıkları çocukların bir kısmı ile bu gün de hala kendisi iletişim halindedir. Bu kişilerden birisi de bahsi geçen 1958'de Amerika'dan Türkiye'ye getirdikleri kız arkadaşısıdır. Bu arkadaşıyla da bağlarını hala devam ettirmektedir. Bu sıcak ilişkiye ilginç bir tesadüf olarak ben de tanıklık ettim. Seçil Karal Akgün ile görüşmem esnasında Amerika'dan gelen telefonda canlı ses tonları, gülümsemeler ve buluşmak için koyulan tarih, dostluklarının bu gün de devam ettiğini göstermiştir.

²⁶⁵ Karal Akgün, **a.g.e.**, s.85.

adlandırdığı bu hareketin en yakın nedenleri 1959-1960, uzak nedenleri TBMM'nin kuruluş döneminde, sonucu tetikleyen nedenleri ise 1950 seçimlerinde bulunabilir.²⁶⁶

27 Mayıs 1960 tarihinden sonra Enver Ziya Kurucu Meclis Üyesi ve 1961 Anayasası Komisyonu'nun başkanı seçilmesi sebebiyle, bu dönemin siyasi ve hukuksal gelişmelerinin içerisinde yer almıştır. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürü göreviniyse tekrar meslektaşı Prof. Dr. Afet İnan'a bırakmıştır.²⁶⁷

Milli Birlik Komitesinin yönetimi sırasında Ekim 1960'ta ise 147'ler olayı²⁶⁸ adıyla anılan kararla üniversitelerden pekçok eğitimcinin tasfiyesi Karal'ın içinde yer almasa da çok etkilendiği bir gelişme olmuştur.

28 Ekim 1960'da Resmi Gazete'de yayınlanan 114 sayılı kanun, üniversitede 147 hocanın işlerinden alındıklarını ve üniversite kadrosundan tasfiye edildiklerini ilan etmiştir. Milli Birlik Komitesi'nin 11 sayılı bu kanunu 7 maddelikti. 1.madde, ekli listelerle 147 akademisyeni üniversiteden tasfiye etmiştir. 5.madde ise, bu listelerde üniversiteden çıkarılanların bir daha öğretim üyeliği ve hatta yardımcılığına dönemeyecekleri hükmü yer almıştır. Bu kişilerin 28'i ordinaryüs profesör, 57'si profesör ve diğerleri de doçent, asistan ve öğretim görevlisiydi. Ayrıca 4 profesör ve doçentin de fakülteleri bu kapsamda değiştirilmiştir.²⁶⁹

Üniversitelerin resmi ve sorumlu organlarına bilgi verilmeden çıkarılan yasa ile 147 akademisyenin akademik görevlerine son verilen bu olayda pek çok öğretim üyesi ve görevlisi akademisyen 28 Ekim sabahı gazetelerde kendi isimlerini arayarak akıbetini öğrenebilmiştir. Seçil Karal Akgün de babası Enver Ziya'nın hem kendisinin listede olup olmadığını, hem de kimlerin olduğunu öğrenmek için heyecanla gazetenin tüm sayfasını gözüksüz okuduğuna tanık olmuştur.²⁷⁰

Tasfiye edilen öğretim üyeleri ve görevlilerinin ne şekilde tespit edildiği hakkında aydınlatıcı bir açıklama bulunmamaktaydı. Dolayısıyla üniversiteler içerisinde bu yolda bazı anlaşmazlıkların yaşanılması kaçınılmaz olmuştur. Üniversitede çeşitli idari görevlerde bulunduğundan yanlış anlaşılmaya meydan vermemek için DTCF Dekanlığına yazdığı 31.10.1960 tarihli aşağıdaki yazıdan Enver Ziya'nında bu derin olaydan etkilendiği görülebilir.

"Üniversitelerde yapılan tasfiyede, görevlerinden affedilen veya çıkartılan öğretim üyeleriyle yardımcılarının ne yolda tespit edilmiş

²⁶⁶ Seçil Karal Akgün, **27 Mayıs: Bir İhtilal Bir Devrim Bir Anayasa**, Odtü Yay., I. Baskı, 2009, Ankara, önsöz.

²⁶⁷ Karal Akgün- Şeker, "a.g.m.", s. 232.

²⁶⁸ 147'ler olayı ve ayrıntıları için başvurulabilecek bilinen en kapsamlı yayın "*Beyaz Kitap, 147'ler Meselesi'dir.*"; Karal Akgün, **a.g.e.**, s. 134.

²⁶⁹ Şevket Süreyya Aydemir, İkinci **Adam**, III. Cilt, Remzi Kitabevi, s.489,490

²⁷⁰ Karal Akgün, **a.g.e.**, s. 133.

olduklarına dair Ankara Üniversitesi çevrelerinde bazı rivayetler dolaşmaya başlamıştır. Bu rivayetler arasında tasfiye edilenlerin listelerini hazırlayıp ilgili makamlara vermiş olduğum hususunda benim de adımın zikredilmekte olduğundan bugün haberdar edilmiş bulunuyorum.

Böyle bir harekette bulunacak karakterde olmadığım, üniversiteli arkadaşlarımla malumu bulunmakla beraber, üniversitenin ancak kendi bünyesinden gelen hareketlerle gelişebileceği fikrini de daima savunmuş olduğumu belirtmeyi gerekli görüyorum.

*Bu hususa dair en yakın delil teşkil eden düşüncelerim Ankara'da 5-25 Eylül arasında toplanmış olan Milli Eğitim Komisyonu'nda arz edilmiş ve teyple zapt edilmiştir.*²⁷¹

Enver Ziya 1960 yılında Devlet Başkanlığı kontenjanından Kurucu Meclis'e atanmıştır. Kurucu Meclis teşkili hakkındaki 13 Aralık 1960 tarihli ve 157 sayılı kanunun 4. maddesi gereğince üniversite temsilcileri arasında Temsilciler Meclisi'ne üye seçilen Enver Ziya, 6 Ocak 1961 tarihinde Meclis'e katılarak görevine başlamıştır. Kurucu Meclis'in başta gelen görevi 157 sayılı kanunun 18. maddesinde belirtildiği gibi, halkoyuna sunulacak yeni bir anayasa hazırlayıp görüşüp kabul etmek ve seçim kanunu yapmak olmuştur. Böylece 9 Ocak 1961 tarihindeki ikinci birleşimde anayasa ve seçim komisyonlarının kurulması işlemleri tamamlanmış ve Enver Ziya aynı gün yapılan seçimde Anayasa Komisyonu üyeliğine ve ertesi günü toplanan komisyon tarafından da başkanlığa seçilmiştir. Başkan vekili Emin Paksüt, sözcüler Muammer Aksoy, Turan Güneş, Tarık Zafer Tunaya, katip Coşkun Kırca olmuştur.²⁷²

Derin tarih bilgisinin yanında Anayasa ve Anayasa Hukuku konusundaki geniş bilgisiyle çok önem verdiği ve üzerinde hassasiyetle çalıştıkları 1960 Anayasası'nı hazırlayan ve çoğunluğu hukukçulardan oluşan 20 kişilik Anayasa Komisyonu'na başkanlık eden Enver Ziya yoğun bir çalışma temposu içerisinde bir yıla yakın süre yeni anayasa üzerinde çalışmıştır.²⁷³

Enver Ziya'nın anayasa komisyonu başkanlığına seçilmesinde uzlaşmacı tavırları ve yönetim kabiliyeti etkili olmuştur. Bu konuda Prof. Dr. Şerafettin Turan şöyle demektedir:

"Prof. Enver Ziya Karal'ın en önemli özellikleri arasında bir toplantıyı yönetme becerisi ve ikna edici kabiliyeti vardı. Toplantılarda, konferanslarda tartışmalar alevlenince Enver Ziya Bey söz alır ve

²⁷¹ Ord. Prof. Enver Ziya Karal'ın Ankara Üniversitesi DTCF Arşivi Özlük Dosyası.

²⁷² Fahri Çoker, "Karal ve Anayasa", *Bellekten*, Cilt XLVI, Sayı 182, Nisan 1982, Türk Tarih Kurumu, Ankara, s. 239.

²⁷³ Keser, "a.g.m."s. 7.

sinirlenmeden, ses tonunu ayarlayarak konuşur ve bir tahlil yapardı. İkna kabiliyeti, uzlaşmacı tavırları ve tarih, anayasa bilgisi O'nun anayasa komisyon başkanlığına seçilmesinde etkili olmuştur. O hep konuşmaları dikkatle izler, önerileri dikkate alır, sentez yaparak bir sonuca varır ve böylece sorunu çözerdi. Suçlamadan, incitmeden birçok önerinin aslında kabul edilemez olduğunu anlatır ve bu mantıklı izahlarından sonra karşısındakini de ikna ederdi. Bunu ancak böyle çözeriz diye bir öneri sunar ve %80, %90 oranında O'nun önerisi kabul edilirdi.

Üniversiteyi bıraksaydı bulunmaz bir politikacı olurdu; politikayı bırakarak bulunmaz bir bilim adamı oldu.”²⁷⁴

Mümtaz Soysal Enver Ziya'nın tarihçi yönüne dikkat çekerek 1961 Anayasası'nın hazırlanmasındaki başarısını şöyle yorumlamıştır:

“Enver Ziya Karal hukukçu değil, tarihçiydi. Ama Kurucu Meclis Anayasa Başkanlığı'nda değme hukukçuların beceremediği kadar başarılı oldu. Niçin? Çünkü Karal, her hukuk konusunu ve bu günün Türkiye'sindeki sorunlar için getirilmek istenen her çözümü tarihin bakış açısına oturtmaya çalışırdı. Seçilen yolun Tanzimat'tan başlayıp, Meşrutiyet'lerden geçerek Anadolu İhtilaline varan çizgiyle çatışmadan çizilmesi, o çizgiyi daha aydınlık yarınlara eriştiren bir uzantı olması önemliydi. Çağdaşlık, geçmiş geleceğe ustaca bağlayabilmenin adıydı O'nun için.”²⁷⁵

Enver Ziya çalışma hayatında da gündelik hayatında da koşullar elverişli hale gelmeden yapacağı işlerde bir adım atmamıştır. Her zaman her şeyin her ortamda söylenmeyeceğini bilerek, uygun ortam sağlandığında veya koşullar uygun hale geldiğinde fikirlerin açıklanmasından, icraatların gerçekleştirilmesinden yana olmuştur. Nitekim bu özelliği M. Kemal Atatürk'ü örnek alarak kazanmış olması mümkündür. Örneğin Atatürk, Saltanatın kaldırılması esnasında oluşan fikirlerin hep daha uygun bir ortamda ve saltanatın kaldırılması yönünde birleşmesinden sonra bu konuda uygulamaya geçmiştir. M. Kemal Atatürk'ün pek çok özelliğini kendisine ilke edinen Enver Ziya bu özelliğini de kendisine ilke edinmiştir. Ve sahip olduğu bu duruş O'nun çalışma ve gündelik hayatında doğru adımlar atmasını sağlayarak, yoğun komisyon çalışmaları günlerinde de kendisine yardımcı olmuştur.²⁷⁶

Fahri Çoker Enver Ziya için kaleme aldığı yazısında, bir devrin şekillenmesini, yeni bir anayasanın ne şekilde ve hangi aşamalardan geçerek hazırlandığının gözler önüne serilmesini ve tüm bunlar içerisinde Enver Ziya'nın yerinin ve öneminin anlamlandırılmasını belirtmiştir:

...Komisyon ilk iş olarak anayasa tasarısının içermesi gereken

²⁷⁴ Prof. Dr. Şerafettin Turan ile Yapılan Görüşme, 27.09.2014.

²⁷⁵ Mümtaz Soysal, Belleten C. XLVI, S.181-184, s.457.

²⁷⁶ Prof. Dr. Seçil Karal Akgün ile Yapılan Görüşme, 27.09.2014.

konuları dört kısma ayırmış ve her biri hakkındaki temel prensiplerin nelerden ibaret olduğunun saptanması için kurulan dört alt komisyona tevdi etmiştir. Komisyon ayrıca anayasanın sistematiğine ve yazılışına hakim olacak esasların bir redaksiyon komitesince saptanması ve önerilmesini uygun görmüştür. Anayasa tasarısının komisyonda görüşülmesi 9 Mart 1961 tarihinde tamamlanarak bu tarihte Temsilciler Meclisi Başkanlığı'na verilmiş ve 30 Mart 1961 tarihinden itibaren de genel kurulda görüşülmesine başlanılmıştır.

Uzun tartışmaların geçtiği genel kurul toplantılarında karşısındaki kişiye her zaman söz payı tanıyan Enver Ziya hiçbir zaman aniden bir karar vermemiş, durum ne olursa olsun karşı tarafı da dinlemeyi tercih etmiştir. Alınacak en doğru kararların bu yolla sağlanacağını düşünmüş, demokratik tavrını anayasa komisyonunun başkanlığını yaptığı esnadaki çalışmalarda ve hayatının pek çok döneminde sergilemiştir.²⁷⁷

Fahri Çoker, Enver Ziya'nın konuya pek çok kişiden farklı bir bakış açısıyla bakmasına ve sert tartışmalarla geçen uzun toplantılar esnasında insancıl ve hoşgörülü tavrını korumasına dikkat çekmiştir:

*"...Başkan Karal'ın genel kuruldaki açış konuşması gerçekten ilginçtir. Çünkü üstad konuya başka bir perspektiften bakmaktadır. Bu, tarihi gelişim içinde bir sonuca varma gayretidir. Nitekim daha sözlerinin başında, tasarının hukuk ilmi ve siyaset ile ilgili değerlerini raportör arkadaşlarının sırası geldikçe arz edeceğini vurgulayan Karal, kendisinin yalnız tasarının hazırlanmasına hakim olan ilkeleri, tutulan yolu, komisyon çalışmaları sonunda varılan sonucu belirtmeye çalışacağını söylemiş, komisyonda çeşitli konular üzerinde çok sert tartışmalar geçmesine rağmen hiçbir vakit karşılıklı anlayış ve kardeşlik havası eksik olmadığını, bu suretle meydana gelen anayasa tasarısı, şu veya bu eğilimi değil ancak memleketin yüksek temayül ve menfaatlerini kapsadığını, komisyon bu çalışma zihniyetiyle partiler arası münasebetlerde, umumiyetle Türkiye'de tatbik edilmez sanılan karşılıklı bir anlayış içinde çalışmanın mümkün olduğunu gösterdiğini anlatmıştır. Gerçekte bu ortamın oluşturulması ve sürdürülmesinde Başkan Karal'ın insana ve insan ilişkilerine büyük değer veren hoşgörülü kişiliğinin etkisi ve katkısı kuşkusuzdur."*²⁷⁸

Çoker, Enver Ziya'ya göre hazırlanacak yeni anayasa bir öncekilerin tekrarı değil tam anlamıyla dönemin ihtiyacını karşılar nitelikte bir uzlaşma ürünü olması gerektiğini anayasanın sağlam temellere dayandırılabilmesinin üç önemli noktadan geçtiğini genel kuruldaki açış konuşmasında açıkladığını şu cümleleriyle ifade etmiştir:

"...Anayasa hazırlamak diye bir ilim, anayasa meydana getirmek

²⁷⁷ İbid.

²⁷⁸ Fahri Çoker, "Karal ve Anayasa", s. 239.

diye de bir sanat olmadığına değinerek Anayasanın kompromiler²⁷⁹ mahsulü olduğunu, gelişmeleri içtimai tekamül kanununa bağlı bulunduğunu, bu nedendir ki devrimlerin yarattığı Anayasalardan yerini başkalarına terk edenler olduğu gibi bazı Anayasaların da yaşayabilmek için yeni nesillerin yeni hayat görüşlerine ve gelecek hakkındaki ümitlerine cevap verebilmek için kısmen değiştirilmiş veya yorumlanmış olduğunu ve bu böyle olduğu içindir ki komisyonun, çalışmalarında herhangi başka Anayasayı alıp ondan iktibaslar (alıntılar) yapmak suretiyle yeni bir Anayasa yapmayı asla düşünmediğini belirtmiştir. Bir Anayasa yapılırken, başka şartlar içinde meydana gelmiş bir Anayasaya uydurulmak istenirse o Anayasanın geçici olabileceğini, bu sebeple komisyonun, bu Anayasanın millî temellere ve memleketimizin gerçek temayüllerine uygun olması için bazı genel ilkeleri göz önünde tuttuğunu, bunlardan birincisi milletimizin psikolojisi, ikincisi tarihi gelişme ve üçüncüsü de Batı demokrasilerindeki Anayasa hareketleri olduğunu söylemiş ve bu üç ilkenin derinliğine tetkiki ile Anayasanın sağlam temellere dayandırılması mümkün olabilir demiş ve olmuştur.²⁸⁰

Enver Ziya'nın komisyon çalışmaları esnasında tuttuğu notları, çalışmaların ne şekilde gerçekleştiğini, üstlendiği görevlerin neler olduğunu ve sorumluluk bilincini, uzlaşmacı tavrını göstermesi açısından önemlidir. Komisyon çalışmaları esnasında karşılaşılan problemlerden birisi de anayasayı halka tanıtmaya problemi olmuştur. Enver Ziya'nın bu konudaki fikirleri kendi kaleminden şöyledir:

"Anayasayı Tanıtma Problemi

Anayasa kabul edilmeden önce, ... Anayasanın kabul edilmesinden sonra, tanıtılması için bir program yapmamızı teklif ettim. Sonra bu işin M.B.K.'nce ele alınmış olduğunu işittim, vazgeçtik.

15 Haziran Perşembe günü Başkan Kazım Orbay anayasanın halka tanıtılması hususunda Temsilciler Meclisi'nce bir çalışmaya lüzum olduğu... bir program yapmayı teklif etti.

Karaman'a geçmekten vazgeçerek Ankara'da kaldım. Meclis dağıldığı için Anayasa Komisyonu'nu toplamak imkansızdı. Bununla beraber 19 Haziran Pazartesi için bir toplantı tertip ettim ve bu arada kendim bir program hazırladım.

Esaslar:

- 1- *Temsilciler Meclisi anayasayı tanıtmaya vazifesine girişecektir.*
- 2- *Tanıtmaya için*
- 3- *Tanıtmaya ekipleri vasıtasıyla yapılacaktır.*
- 4- *Her ilde o ilin temsilcilerinden başka, mahallinde temsil edilen partilerden ve bağımsızlardan üyeler iştirak edecektir.*

²⁷⁹ Uzlaşma.

²⁸⁰ Fahri Çoker, "Karal ve Anayasa", s. 239.

Anayasa komisyonu üyelerinin bir kısmı ile koridorda görüştüm. Hepsı istisnasız olarak anayasanın Temsilciler Meclisi tarafından tanıtılmasına itiraz ettiler.

Anayasa komisyonunda toplantı... İbrahim Öktem, anayasayı tanıtmaya lüzumunu anlamadı. Ben tekrarladım fikirlerimi. Turan (Güneş) ve (Emin) Paksüt sert konuşmalarla böyle bir hazırlığın yapılmasının antidemokratik olacağını, bunun ancak siyasi partilerin işi olduğunu anlattılar. Aynı tezi savunduk. Gençler kolu da tavsiyeme iltihak etti. Çaresiz... Vazgeçilmesine karar verildi.

Ayrılırken programı bir takrir şeklinde riyaset divanına verileceğini söyledim. Kim verecek diye Paşa sordu. Ben diye cevap verdim. Şaşırıldı.

22 Perşembe.

Kazım Orbay ile beraber meclise gittik. Arabasında teklifin nasıl sunulacağı hususunda konuşurken...²⁸¹

Enver Ziya'nın değerlendirmelerine göre 1961 Anayasasının özellikleri şöyledir:

"Anayasanın birinci vasfı, inkılapçı olmasıdır. 27 Mayıs İnkılabının getirmiş olduğu yeni bir devrin zihniyetin mahsulüdür, bundan başka Anayasa, Atatürk İnkılaplarını ele alarak onlara gerçek değerlerini vermiş olmasıyla da inkılapçıdır. Ayrıca inkılapçılık ruhuna uygun olarak yeni müesseseler getirmesi sebebiyle de inkılapçıdır. Bütün bunlardan başka, milletimizin ileriye atılmak hususundaki temayül ve istidatlarına yol açan kaideleri getirmekle de inkılapçıdır.

Anayasanın ikinci özelliği doktrinci bir anayasa olmayışıdır. Anayasamız bu gibi müfrit temayüllere kapılarını sınımsız kapamıştır. Bu suretle milletimizin geleneksel temayüllerini bir defa daha burada tespit etmiş olmaktayız.

Anayasamızın üçüncü özelliği; Kurucu Meclisinin 157 sayılı Kanunda belirtildiği gibi, demokrasi ve hukuk devleti esaslarını kapamış bulunmasıdır.

Nihayet son özelliği, milletimizin refah ve saadetine ehemmiyet verdiği halde, milletimizin bu konularda belirli bir felsefeye sahip olduğu belirtilerini katıyen taşımaması ve insanlık ülkülerine mutabık bulunduğunu tespit etmesidir.²⁸²

Enver Ziya yoğun çalışmaları esnasında anayasanın tanıtılmasına da ayrıca önem vermiş, bu işin Temsilciler Meclisi'nce yapılmasını uygun görmüş ve bunun için de bir program hazırlamıştır. Fakat anayasa komisyonu üyeleri anayasanın Temsilciler Meclisi tarafından tanıtılmasına itiraz etmişlerdir.

²⁸¹ Prof. Dr. Seçil Karal Akgün'ün özel arşivinden Karal'ın notları.

²⁸² TBMM Tutanakları, 34. Birleşim, 30.03.1961, s. 366.

Akis Dergisi'nin 20.02.1961 yılı 347. sayısının kapak resminde yer alan Enver Ziya'nın komisyon başkanlığı süresince olan çalışmaları, kendisini kısaca tanıtan "*Mütevazı Bir Hoca*" başlığının ardından Akis muhabiri ile arasında geçen kısa konuşma çerçevesinde dönemin atmosferi anlatılmıştır.

"...*Kır saçlı ortanın üzerinde boylu, kalkık kaşların altındaki gözlerini yerinden ayırmayan adam, iskemlesine ikinci defa yerleşti. Biraz önce iki nefes çektikten sonra önündeki kül tablasına bıraktığı Yenice sigarasını unutmuştu. Sigarasını yakmadan önce etrafına kaçamak bir bakış daha fırlattı. Yanındaki genç adamdan başkasının duymaması için görünür bir gayretle, yavaş yavaş konuşmaya başladı. Elindeki kağıtta yazılı 'Kuvvetli bir yürütme organına taraftar mısınız?' sorusuna işaret ederek 'Mesela şu sorunuza kısa ve kesin bir cevap vereyim: 'Evet, komisyonumuz kuvvetli bir yürütme organı kurmak taraflısıdır. Ancak bir şartla. Bu kuvvetli yürütme organı aynı derecede kuvvetli ve tesirli bir denetlemeye tabi olmalıdır.'*" Enver Ziya çok partili demokrasilerde muhalefet kanadının devlet işleyişi için ne derece önemli olduğunun farkındalığı ile kurulacak yürütme organının da en iyi şekilde işleyebilmesi için güçlü bir denetleyici organ tarafından kontrol altında olması gerektiğini vurgulamıştır.²⁸³

Akis'e göre Enver Ziya Yakınçağ tarihindeki geniş bilgisi ile Anayasa Komisyonu başkanlığına uygun görülmüştür. Onun tarih bilgisi olayları daha net gösterebilmesi açısından önemlidir. "...*Kurucu Meclisin bir tarih profesörünün başkanlığındaki Anayasa Komisyonu, gerçekleri hukuk imparatorluğundan daha iyi görmeyi becerdiği için, şimdi emin adımlarla doğru yolda ilerlemektedir. Sabah Sekiz, akşam sekiz şeklinde aralıksız çalışan Karal, vakitsizlikten şikayet etmektedir. Aslında anayasa komisyonunun tüm üyeleri aynı şikayette bulunmaktadır. Cumhuriyet tarihini en iyi bilen insanların başında gelen Karal, şimdi İkinci Cumhuriyet'in*²⁸⁴ *kuruluşuna çalışan bir işçi olarak katılmaktadır.*²⁸⁵

Kurucu Meclis Üyesi ve 1961 Anayasası Komisyonu'nun başkanı olan Enver Ziya'nın burada gerçekleştirdiği çalışmalarının önemini Prof. Bahri Savcı

"*27 Mayıs Kurucu Meclisi'nin 20 kişilik Anayasa Komisyonu'nda O'nun katkıları, 1961 Anayasası'nı basit bir hukuk tekniği ve anayasa mühendisliği olmaktan çıkarmaya yaramıştır. Anayasayı, siyasal olarak*

²⁸³ Akis Dergisi, 20.02.11961, s.347, s. 7-11.

²⁸⁴ Enver Ziya Karal dönemin havasına hakim olan ve çeşitli yayın organlarında kullanılan İkinci Cumhuriyet tabirine bağlı değildir. Yapılan incelemeler sonucunda söylemlerinde ve eserlerinde bu tabiri kullandığına rastlanmamıştır. İkinci Cumhuriyet tabirinin niçin tutmadığı Prof. Dr. Seçil Karal Akgün'ün **27 Anayasa Bir İhtilal Bir Devrim Bir Anayasa** adlı kitabında anlatmıştır, s. 171.

²⁸⁵ Akis Dergisi, 20.02.11961, s.347, s. 7-11.

Batılılaşma, çağdaşlaşma, özgürleşme, demokratikleşme gelişim sürecimizin aşaması kılmada, O'nun formasyonu ve dikkatli sabrı, kırmayıcı ilişki üslubu, çok işe yaramıştır."²⁸⁶ Sözleriyle belirtmiştir. Cahit Külebi ise:

*"Sayın Karal'ın yaşamını Cumhuriyetimiz tarihine koşut tutmak, kanımca hiç de yanlış bir değerlendirme olmaz. Bu niteliği dolayısıyla rejim sorununun her ortaya çıkışında Prof. Karal, yaratıcı çalışmalarda olumlu görev almış ve ulusuna hizmet etmiştir."*²⁸⁷ diyerek Enver Ziya Karal'ın anayasa çalışmalarındaki hizmetine değinmiştir.

Prof. Mümtaz Soysal ise Enver Ziya'nın tarihçilik yönüne dikkat çekerek rejim ve sistem sorunlarını çözümedeki başarısından bahsetmiştir: *"Enver Ziya Karal, hukukçu değil, tarihçiydi. Ama Kurucu Meclis Anayasa Başkanlığı'nda değme hukukçuların beceremediği kadar başarılı oldu. Niçin? Çünkü, bir ülkedeki rejim ve sistem sorunlarının ancak tarihsel perspektif içinde doğru bir çizgiye oturtulduğu zaman çözülebileceğini bilirdi."*²⁸⁸

Hazırlanan anayasa halk oylamasın sonucu kabul edilen ilk Türk anayasadır.²⁸⁹ Halk oylamasına sunulması, İnsan haklarına ve demokrasi verdiği önem ile ne kadar özgürlükçü bir anayasa olduğu ispatlanmıştır. % 61.5'i Evet ile ²⁹⁰ kabul edilen anayasa 20 Temmuz 1961 tarih ve 10859 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.²⁹¹

Enver Ziya'nın 1961 Anayasası ile ilgili görüşlerini şöyledir:

"Anayasalar, onları hazırlayanların aracılığı ile, belli bir devirde ve belli bir yönde halkın eğilim ve inançlarını gösterirler. Bu kural açısından bakılınca, yeni Anayasamız yakınçağ tarihimizde ard arda gelen ve modern bir hukuk devleti geliştirme yolunda yapılan devrim hareketlerinin bir sonucu olarak görülmektedir. ...1961 Anayasası'nın... bir devrim sonunda hazırlanması, metninde özel bir madde ile Atatürk devrimleri kanunlarının mahfuz bulundurulması, devletin temel ilkelerine yeni anlamlar kazandırması ve siyasal kudretler arasında yeni bir denge kurması ile devrimci bir karakter kazanmıştır. Bu yeni manalarıyla Anayasanın sözünde ve esprisinde beliren hürriyet, sosyal adalet, laiklik, uygarlık ve devrimcilik ilkeleri ile Türkiye Cumhuriyeti'nin vasıfları gözetilmiştir.

²⁸⁶ Prof. Bahri Savcı'nın Karal'ın ardından söyledikleri, *Cumhuriyet*, 22.01.1982.

²⁸⁷ Cahit Külebi'nin Karal'ın ardından söyledikleri, *Cumhuriyet*, 22.01.1982.

²⁸⁸ Prof. Mümtaz Soysal'ın Karal'ın ardından söyledikleri, *Cumhuriyet*, 22.01.1982.

²⁸⁹ Foto: 15, 16, 17.

²⁹⁰ Karal Akgün, a.g.e., s. 202. (Mümtaz Soysal Anayasaya Giriş kitabında, sayfa 150'de olumsuz oyların sayısının çok yüksek olmasını halkoylamasının anayasayı beğenip beğenmemekten çok Millî Birlik Komitesi yönetimini değerlendirmek şeklini aldığı için bir çeşit plebisit niteliği taşıyor hale gelmesine bağlamaktadır.)

²⁹¹ Karal Akgün, a.g.e., s. 202

..Anayasaların yürütülmesi onların hazırlanışlarından daha önemlidir, canlılıkları, yaşayışları, sözün kısası değerleri yürütülüş tarzına bağlıdır. Anayasamızın sekizinci maddesinde “Anayasa hükümleri yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve kişileri bağlayan temel hukuk kurallarıdır” denilmiştir. Buna göre Anayasamızı bilmek ve anlamak, yönetenler ve yöneticiler için toptan ve temelli bir vazifedir.”²⁹²

Enver Ziya Kurucu Meclis'teki görevini bitirdikten sonra yasal hakkına dayanarak üniversitesine dönmüştür. Fakat enstitü müdürlüğüne ve ek olarak okuttuğu İnkılap Tarihi hocalığına, başka bir öğretim üyesi atanmıştır. Bu durumlarda yeni hocaların işgal ettikleri yerleri bırakmaları gerekirken bunu yapılmamıştı. Enver Ziya'ya ise Danıştay'a başvurması söylenmişti. Enver Ziya bu konudaki düşüncelerini şöyle belirtmiştir: “Ya hu diyorlar ki Danıştay'a dava aç, hüküm iste. Enstitü müdürlüğünü de, dersini de verelim. Hiç böyle şey olur mu? Ben rektörlük yaptığım üniversitemi dava ederek yerimi geri alır mıyım?” Reşat Kaynar'ın ifadelerine göre Enver Ziya durumu yaradılışı gereği gönül kırmak istemediğinden hoşgörü ile karşılamış ve olayı kapatmıştır.²⁹³

TİTE kurucu müdürlüğünü, dekanlığını, rektörlüğünü yaptığı üniversitesini dava etmeyi ihtimal dahi olarak düşünmeyen Enver Ziya'nın olay karşısında gösterdiği bu tutum O'nun değerlerine bağlı, prensip sahibi olduğunu, kendisine ve çalıştığı kuruma saygısını ifade eder niteliktedir.

30.10.1961 tarihli aşağıdaki dekanlık yazısından Enver Ziya'nın sadece Fakülte'deki hocalık görevine döndüğü anlaşılmaktadır : “T.C. kurucu Meclisindeki izinli görevlerinden ayrılarak fakülte'deki esas vazifelerine dönen Prof. Bedrettin Tuncel ve Prof. Enver Ziya Karal'ın 01.11.1961 tarihinden itibaren maaş ve tazminatlarının ödenmesi için gereken muamelenin yapılmasına müsaadelerinizi arz ederim.”²⁹⁴

Fakülteye döndükten Enver Ziya izleyen yıllarda yurt dışında çeşitli akademik amaçlarla daha sık bulunmuştur. Yurt dışına gidişlerinin birçoğu yabancı üniversitelerden gelen davetler üzerine gerçekleşmiştir. Bu da Enver Ziya'nın akademik yayınlarının, temsil faaliyetlerinin ve çeşitli idarecilik görevlerinin bir sonucu olarak mesleğinde olgunluk dönemini yaşadığı bu sebeple yurt içinde ve dışında tanınan ve tercih edilen bir bilim insanı olduğunu göstermektedir.

²⁹² Karal Akgün, Seçil; 27 Mayıs: Bir İhtilal, Bir Devrim, Bir Anayasa, Ankara, ODTÜ Yayıncılık, 2009, s. 183.

²⁹³ Reşat Kaynar, “Basında Karal-Prof. Karal ve Atatürkçülüğe Hizmetleri”, *Bellekten*, C. XLVI, S.181-184, TTK, s. 467.

²⁹⁴ Ord. Prof. Enver Ziya Karal'ın Ankara Üniversitesi DTCF Arşivi Özlük Dosyası.

Ord. Prof. Enver Ziya Karal'ın Rahatsızlıkları ve Vefatı

Prof. Karal yaşamının belirli dönemlerinde çeşitli göz rahatsızlıkları ve kalp krizleri geçirmiştir. Yoğun ve stresli çalışma temposunun, rahatsızlıklarının gerçekleşmesinde etkisi olmuştur. Kimi tedavileri ayakta pansumanlar ve kısa istirahatlarla giderilirken, bazı rahatsızlıkları çeşitli sürelerce kendisini işinden ve gündelik hayatından alıkoymuştur.

06.02.1967'de yapılan muayene sonucunda sol gözünde herpetik keratik tespit edilmiş, görmesi 0.2 derecesine ilerlemiştir. Ayakta yapılan pansumanlarla 20.02.1967- 09.04.1967 tarihleri arasında 48 günlük istirahat raporu A.Ü. Vehbi Koç Göz Klinik Araştırma Enstitüsü'nden verilmiştir.²⁹⁵ Gözlerindeki rahatsızlık ilerledikçe çalışmalarını akşam saatlerinde sonlandırmaya başlamıştır.²⁹⁶

1973 yılında Temmuz, Ağustos ve Kasım aylarında olmak üzere üç kez kalp krizi geçirmiştir. Temmuz ayında geçirdiği ağır bir kalp krizi sonucu hastanede tedavi altına alınmış, Deniz Harp Okulu ve Deniz Lisesi'nin 200. Kuruluş Yıldönümü münasebetiyle vereceği konferans iptal edilmiş ve derslerini vermek üzere bir süreliğine yerine Prof. Dr. Şerafettin Turan'ın vekaleten getirilmiştir. *"10 Temmuz'dan beri A.Ü. Tıp Fak. Hastanesi'nde 2. Dahiliye'de tedavi edilmekteyim. Doktorların ifadesince bir hafta daha hastanede tedavim devam edecektir. Bu nedenle Kürsü Profesörlüğü görevimin bir öğretim üyesine, mümkünse Prof. Dr. Şerafettin Turan'a vekaleten verilmesini saygılarımla rica ederim."*²⁹⁷

24.08.1973 tarihli Milliyet Gazetesi haberine göre Prof. Karal bir kalp krizi geçirmiştir. Bir süre hastanede tedavi edildikten sonra evde istirahat etmiş ve kimseyle görüşürülmemiştir.²⁹⁸

Kasım ayında geçirdiği kalp krizi sebebiyle de A.Ü. Tıp Fak. İç Hastalıkları Kliniği'nin raporuna göre 10.11.1973 tarihinden itibaren 3 ay istirahat verilmiştir.²⁹⁹

Bir yıl sonra geçirdiği başka bir kalp krizi sebebiyle A.Ü. Tıp Fak. Baş Hekimliği 11.02.1974 tarihinden itibaren 2 ay sürecek bir istirahat raporu vermiştir.³⁰⁰

1980 İhtilali'nin ardından anayasanın hazırlanması için kendisine teklif gelmiştir. O, *"1961 Anayasasını hazırlayan benim, kendime ihanet edemem"* diyerek teklifi reddetmiştir. İhtilal sonrası Danışma Meclisi aday-

²⁹⁵ Ord. Prof. Enver Ziya Karal'ın Ankara Üniversitesi DTCF Arşivi Özlük Dosyası.

²⁹⁶ Prof. Dr. Seçil Karal Akgün ile Yapılan Görüşme, 27.09.2014

²⁹⁷ Ord. Prof. Enver Ziya Karal'ın Ankara Üniversitesi DTCF Arşivi Özlük Dosyası.

²⁹⁸ Milliyet, 24.08.1973.

²⁹⁹ Ord. Prof. Enver Ziya Karal'ın Ankara Üniversitesi DTCF Arşivi Özlük Dosyası.

³⁰⁰ İbid.

lığı için başvurular yapıldığı esnada Enver Ziya'nın ağızını aramak için Mustafa Ekmekçi Enver Ziya Bey, sizin de adaylığınızdandır söz ediliyor, doğru mu?" diye sormuş ve Enver Ziya, Ekmekçi'nin kolunu sıkarak şöyle demiştir: " *Ya hu Ekmekçi ben 1961 Anayasasını yapan Kurucu Meclis'te Anayasa Komisyonu Başkanıyım, unutma.*"³⁰¹ 1980 sonrası dönemde TTK, TDK gibi kurumların özgünlüğünü koruması için Kenan Evren ile de görüşmeleri olmuş fakat olumlu bir sonuç alamamıştır. Bu dönemlerde ilerleyen yaşına, ülkede yaşanan gelişmelere olan üzüntüsü de eklenince birkaç defadır tekrarlayan kalp krizini son kez geçirmiştir.³⁰²

Enver Ziya Türk Tarih Kurumu Başkanlığını sürdürdüğü sırada 18 Ocak 1982 günü geçirdiği bir kalp krizi sonucu 76 yaşında vefat etmiştir.³⁰³

Cenazesi 22.01.1982 Cuma günü saat 10:00'da Türk Tarih Kurumu'nda ve Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi'nde yapılan merasimler ve Maltepe Cami'nde kılınan öğle namazından sonra Karşıyaka Mezarlığı'na toprağa verilmiştir. Çelenk göndermek isteyenlerden Türk Eğitim Vakfı'na bağışta bulunmaları ailesi tarafından rica edilmiştir.³⁰⁴

Enver Ziya'nın kırk yılı aşkın arkadaşlığını paylaşmış olan dönemin TTK Genel Müdürü Uluğ İğdemir'in derin bir üzüntü ile birlikte ardından yazdıkları O'nun pek çok kişisel özelliğini de yansıtmıştır.

"...*Enver Ziya Karal benim yalnız çalışma arkadaşım değildi. O, her konuda anlaştığımız, aynı düşünceyi paylaştığımız bir fikir arkadaşımı. TTK'nda yapılan törende tabutu başında gözyaşlarımı zor tutarak şöyle demiştim:*

'Büyük bir bilim adamını, büyük bir insanı, gerçek bir Atatürkçüyü yitirdik. Enver Ziya Karal'ın kişiliğini bütün yönleri ile dile getirmek kolay değildir. İçten halkçı idi. Şatafattan, gösterişten hoşlanmazdı. Alçak gönüllülük başlıca karakteri idi. Arkadaşlarına bir kardeş ve evlat muamelesi yapar, en küçük yardıma teşekkür ederdi. Görev ve sorumluluk duygusu yüksekti. Hiçbir işten kaçınmaz, hiçbir görevi geri çevirmezdi.

Atatürk'ü içten sever, inanır, eserlerine ve ilkelerine büyük saygı gösterirdi. Hümanist, akılcı idi. Sanki öleceğini biliyormuş gibi son günlerini yoğun bir çalışma içinde geçirdi. Yaşlılığına ve hastalığına karşın 1981'in

³⁰¹ Mustafa Ekmekçi, "Basında Karal- Enver Ziya Karal'ın Anlattıkları", *Bellekten*, C.XLVI, S.181-184, TTK, s. 464.

³⁰² Prof. Dr. Seçil Karal Akgün ile Yapılan Görüşme, 27.09.2014.

³⁰³ Vefat tarihi Prof. Dr. Seçil Karal Akgün'ün "Ord. Prof. Enver Ziya Karal'ın Yapıtları ve Yaşam Öyküsü" isimli yazısında 18.01.0982 olarak verilirken, Cumhuriyet Gazetesinde 19.01.1982 olarak verilmiştir. Bu bir günlük farkın yayın gecikmesinden olduğuna kanaat getirerek, kızı Prof. Dr. Seçil Karal Akgün'ün verdiği tarihi doğru kabul etmekteyiz.

³⁰⁴ Cumhuriyet, 21.02.1982.

sonlarında Varşova, Budapeşte ve Paris'te yapılan Atatürk seminerlerine birer bildiri ile katıldı.

Eski deyimle medeni cesaret sahibi idi. İnandığı fikirleri sonuna kadar ısrarla savunurdu. Kanunlara, yönetmeliklere son derece bağlı di. Her işin meşru olmasını isterdi. Yaşantısı büyük bir sadelik içinde geçmiştir.

Kendisiyle kırk yıldan beri tanışırdım. Türk Dil Kurumu'nda uzun yıllar birlikte Yönetim Kurulu Üyeliği yaptık. 1941'den Türk Tarih Kurumu'nun üyesi idi. 1943'te Yönetim Kurulu'na, 1949'da Genel Sekreterliğe, 1973'te Başkanlığa seçildi. Kırk yıl içinde birbirimizi hiç incitmedik. Daima fikir birliği içindeydik. Herkese karşı nazikti. Büyük bir hoşgörü sahibi idi. Kendisine ihanet edenleri bile affederdi. Çok duygulu idi. Belleten'in son cildini kendisine gönderdiğim zaman beni telefonda ağlayarak kutlamış, onurlandıracak sözler söylemişti.

Büyük bir dostu, kardeşten daha yakın bir insanı, çok değerli bir tarihçimizi ve nihayet hümanist bir insanı yitirdik. Anısı hiçbir zaman yüreğimizden çıkmayacaktır. Acımız sonsuzdur. Yerini doldurmak güçtür. Nur içinde yatsın.'

Karal'la iki defa yurt dışı gezisinde beraber bulunduk. İyi insan yol arkadaşlığında belli olur derler. Çok doğru bir söz Karal en zahmetli yolculuklarda bile neşesini, sakinliğini yitirmeyen bir yol arkadaşı idi.

Ölümünden üç gün önce Cuma günü sayın Amiral Fahri Çoker'le birlikte Kurum'daki odamda beraberdik. Her zamanki neşesi ile uzun uzun konuştuk. Konuşmayı çok severdi. Pazartesi günü kendisini Alman Büyükelçiliği Kültür Ataşesi ziyarete gelecekti. Öğleden sonra bunu hatırlatmak için telefonu açtığım zaman sevgili eşi gece saat 5'te göğsünde bir ağrı duyduğunu ve hemen Tıp Fakültesi'ne kaldırdıklarını, yeni bir kalp krizi geçirdiğini söyledi. 'Uluğ'a haber verin, fakat ziyarete gelmesin' demiş. Beynimden vurulmuş gibi oldum. Bu üçüncü krizdi. İlk kriz çok ağır geçmişti. Hatta doktorlar bu kadar ağır kalp kriz, geçirenin bir yıldan çok yaşaması olanaksız olduğu halde, sekiz yıl daha yaşamış olmasının bir mucize olduğunu söylemişler. Salı sabahı evine tekrar telefon ettiğim zaman acı haberi öğrendim. Gece on bir buçukta gözlerini bu fani dünyaya kapamıştı. Telefonda benim coşku ile ağladığımı duyan sevgili kızı ve damadı Kurum'a gelerek beni teselli etmeye çalıştılar.

Aradan aylar geçti. Acısı hala yüreğimi kanatıyor. Kurum'daki odamın kapısı her açıldıkça O'nun gireceğini sanıyorum. O'nu her zaman arayacağım. Acısı kolay kolay içimden çıkmayacaktır."³⁰⁵

³⁰⁵ Uluğ İğdemir, "Karal'ın Ardından", , s. 237,238.

Basın'da Ord. Prof. Enver Ziya Karal'ın Vefatı

Prof. Enver Ziya Karal'ın vefat haberi dönemin Milliyet ve Cumhuriyet Gazetelerinde yer almıştır. Yine bu gazetelerde sonraki günlerde çeşitli kurumların ve kişilerin başsağlığı yazıları ve yakın çevresinin nekroloji yazıları, Prof. Karal hakkındaki düşünceleri yer almıştır.

Vefatının ardından en içten duyguları, en özel anları anlatabilecek kişi kızı Prof. Seçil Karal Akgün babasının vefatının ardından şöyle demiştir.

“Ölen bir bilim adamının, düşünürün arkasından neler götürdüğünü, düşünürün kitapları, yayınları, yazdıkları ve yazamadıkları³⁰⁶, kafasında götürdükleri, usunda şekillendirip yazıya dökemedikleri, topluma kazandıramadıkları. İlk anki bu düşüncelerden sonra da yapabildiklerini, verebildiklerini düşünürüm. İşte bu açıdan Enver Ziya Karal'ın ölümüne bakınca hazırlayıp yazamadıklarına üzülürken, ölümüne ne denli huzurlu gittiğine de sevinmemelik edemiyorum. Elli yıllık eğitimciliğinde yetiştirdiği sayısız öğrenci yanı sıra sürekli kendini de eğitmiş, yetiştirmiş, 76 yaşına kadar daha neler öğrenebilirim demişti. Kuşkusuz öğrendiklerini de yansıttı. Dersteki öğrencilerinden sokaktaki öğrenciye kadar O'nun öğrencileriydi. Öğrettiklerinin en başındaysa Atatürk gelmekteydi. Çünkü O Atatürk'ün, Atatürk yolunun Türkiye için tek kurtuluş çaresi, tek geçerli yol olduğuna inançlıydı. Türk toplumuna ve dünyaya Atatürk'ü O'nun kadar tanıtmaya, öğretmeye, anlatmaya, baş koymuş kimse sanırım pek söyleyemem. O Atatürk ile özdeşleşmişti sanki. Devrimi ve ilkeleri her zaman yolu olmuş, Atatürk'ü en iyi tanıyan ve değerlendiren bir kimse olarak da bu ilkelerde en ufak bir ödünü, en ufak bir hoşgörüyü asla onaylamamıştı. TTK Başkanı ve uzun yıllar önce de üyesi olarak Atatürk'ün kurduğu bu kurumu Atatürkçülük yolunda toplumla kaynaştırmaya çalışırken yine Atatürk'ün ölüm anında son sözleri olacak kadar O'nu meşgul etmiş dil sorununa da sürekli sahip çıkmış, bu iki örgütü Dil ve Tarih Kurumlarını Atatürk adını korumaya, yüceltmeye çalışmıştı. Ne yazık ki, bundan sonrası için düşünceleri Pazartesi akşamı noktalandı.

Hocam, dostum, meslektaşım, en yakınım, babam; hoşça kal, artık sen yoksun, ama biz, yetiştirdiklerin buradayız.”³⁰⁷

³⁰⁶ Atatürk'ün Yaşamı adlı yapıtının ikinci cildini ve Osmanlı Tarihi Serisi'nin 9.cildini bitirmek üzereydi.(Bilal N. Şimşir, “Bellekten” C. XLVI, S.181-184, s. 463.)

³⁰⁷ Seçil Karal Akgün, “Bellekten” C. XLVI, S.181-184, TTK, s.455.

Enver Ziya ile aynı gün aynı sebepten vefat eden diğer bir isim de siyasi tarihçi ve dış politika yazarı Ahmet Şükrü Esmer'dir. Cumhuriyet Gazetesi bu iki önemli ismin vefat haberini 20.01.1982 tarihli yayınında *"kalp yetmezliğinden ölen Ord. Prof. . Esmer bu gün Ankara'da SBF önünde düzenlenecek törenden sonra toprağa verilecek ve Türk Tarih Kurumu Başkanı Ord. Prof. Karal, Atatürk'ün 100. Yılı nedeniyle dış ülkelerde konferanslar vermişti"* başlıklarıyla duyurmuştur.³⁰⁸

Uzun yıllar görev yaptığı ve başkanlığını yürütürken vefat ettiği Türk Tarih Kurumu Yönetim Kurulu şu başsağlığı iletisini *"Büyük Kayıp"* başlığı ile Cumhuriyet Gazetesi'nde yayınlamıştır:

*"Uzun yıllar Türk Tarih Bilimine, özellikle Türk Devrim tarihine ve Türk Üniversiteleri'ne büyük emek veren, birçok tarihsel gerçekleri gün ışığına çıkaran, bilinçli, tutarlı, ödün vermez gerçek bir Atatürkçü olarak bütün yaşamı boyunca yazıları ve konuşmalarıyla topluma ışık tutan, binlerce öğrenci yetiştiren, yurt içinde ve yurt dışında onurlu ve saygın bilim adamı kişiliğiyle belirginleşen Başkanımız, aziz ve sevgili arkadaşımız Türk Tarih Kurumu Başkanı Ord. Prof. Enver Ziya Karal'ı 19.01.1982 günü kaybettik..."*³⁰⁹

Türk Tarih Kurumu Yönetim Kurulu'nun yanı sıra Türk Tarih Kurumu Basımevi Çalışanları, Türk Tarih Kurumu Çalışanları, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü tarafından da başsağlığı yazıları yayınlanmıştır.

Türk Tarih Kurumu'na gelen başsağlığı yazılarına bakıldığında içlerinde yurt içinden ve dışından dönemin en önemli tarihçileri, devlet adamları, bilim adamları olduğu görülebilir. Hemen hemen tüm başsağlığı yazılarında Enver Ziya'nın çalışmaları ve yapıtlarıyla tarih bilimi adına çok büyük işler başardığına ve O'nun insani vasıflarına değinilmiştir.³¹⁰

³⁰⁸ Cumhuriyet, 20.01.1982.

³⁰⁹ Cumhuriyet, 21.02.1982.

³¹⁰ TTK genel Müdürü Uluğ İğdemir şahsına gelen bu yazıların sahipleri arasında Anayasa Mahkemesi Başkanı Şevket Müftügil, Danışma Meclisi Başkanı Ord. Prof. Dr. Sadi Irmak, Emekli Büyükelçi Fuat Bayramoğlu, Unesco Türkiye Milli Komisyonu Başkanı Prof. Suat Sinanoğlu, Polonya Halk Cumhuriyeti Büyükelçiliği'nden Tadeusz Bieganski, İlahiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Hüseyin Atay, Boğaziçi Üniversitesi Atatürk Devrim Araştırma Enstitüsü Genel Sekreteri Mehmet Kabasakal, Türkiye İş Bankası A.Ş. Genel Müdürlüğü, Arnavutluk Büyükelçiliği, Yunanistan Büyükelçisi George Papoulias, Genelkurmay Ateşe Başkanı Safer Necioğlu, Kıbrıs Türk Tarih Kurumu Yönetim Kurulu adına Başkan Dr. Vehbi Zeki Serter, Ankara Alman Kültür Merkezi Müdürü Dr. Hubert Hohl, Milli Eğitim Bakanı Hasan Sağlık, Gençlik ve Spor Bakanı Vecdi Özgül, Institut D'etudes Turques Müdür ve Üyeleri, Süleyman Demirel, Prof. Erdal İnönü, Prof. Dr. Süleyman Sağlık, Prof. Dr. Semih Tezcan, Do. Dr. Nurkut İnan, Devlet Bakanı Mehmet Özgüneş, Prof. Orhan Oğuz, Akademisyen A. Blaveski, Gazeteciler Cemiyeti Genel

Üniversitesi'nden Üyesi olduğu Türk Dil Kurumu da Cumhuriyet Gazetesi'nde "Ölüm" başlığı ile "Kurumumuzun üyesi ve Türk Tarih Kurumu Başkanı, Atatürkçü bilim adamı, saygın büyüğümüz ve arkadaşımız Ord. Prof. Enver Ziya Karal 19.01.1982 Salı günü yaşama gözlerini yummuştur..." satırlarıyla başsağlığı yayınlamıştır.³¹¹

UNESCO Türkiye Milli Komisyonu; "UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Başkanvekili Atatürk devriminin büyük yorumcusu, değerli bilim adamı ve düşünür Ord. Prof. Enver Ziya Karal'ı kaybetmekten duyduğumuz keder sonsuzdur. Ailesine, Türk Tarih Kurumu'na ve Türk bilim dünyasına başsağlığı dileriz." İletisini yayınlamıştır.³¹²

22.01.1982 tarihli Cumhuriyet tam sayfa "Esmer ve Karal'ın Ardından" başlığı ile dönemin önemli isimlerinin yer aldığı Prof. Enver Ziya Karal'ı anlatan, başsağlığı yazılarına yer vermiştir. Prof. Karal'ı anan bu isimler; kızı Prof. Dr. Seçil Karal Akgün, Şair Cahit Külebi, eğitimci ve siyasetçi M. Rauf İnan, Prof. Dr. Şerafettin Turan, Prof. Dr. Türkkaya Ataöv, Prof. Mümtaz Soysal, Ömer Asım Aksoy, Prof. Tarık Zafer Tunaya'dır.³¹³

Milliyet Gazetesi ise; "İki Bilim Adamını Kaybettik" başlığı ile "Her iki tarihçi yazılarıyla ve incelemeleriyle Cumhuriyet tarihine, Türk siyasi yaşamına üstün katkılarda bulunmuşlardı" açıklamasıyla Prof. Esmer ve Prof. Karal'ın vefat haberini yayınlamıştır.³¹⁴

Milliyet Gazetesi'nde belirli aralıklarla aralarında önemli isimlerin bulunduğu Prof. Karal'ı yakından tanıyanların O'nu pek çok yönüyle anlatan ve saygı, sevgi ile anan yazıları yayınlanmıştır.³¹⁵

Cahit Külebi; "...Sayın Karal'ın yaşamını Cumhuriyetimiz tarihine koşut tutmak, kanımca hiç de yanlış bir değerlendirme olmaz. Bu niteliği dolayısıyla rejim sorunun her ortaya çıkışında Prof. Karal, yaratıcı çalışmalarında olumlu görev almış ve ulusuna hizmet etmiştir. Türk Dil Kurumu ailesi O'nun varlığından yoksun kalmakla büyük bir eksiklik duygusu içindedir."³¹⁶

Kırk yıllık bir tanışıklığın sonunda M. Rauf İnan; "...Bilimci

Sekreter Vekili Orhan Erinç, Prof. Conduracı, Prof. Fotino, Prof. Aleks Buda, Prof. Sedat Alp, Nikolay Todorov, Erdem Aksoy, Emekli General Celil Gürkan, Prof. Dr. Jacob Landau, Sayıştay Başkano H. Cahit Eren, Sofya Prof. Dr. Bıstra Cvetkova, Sosyoloji Profesörü Wolfram Eberhard, Karachi Üniversitesi Rıazul İslam, Akademisyen Emil Conduracı, Bükreş Üniversitesi'nden Prof. Eugen Staanescu, Prof. Bernard Lewis, Bükreş Üniversitesi'nde Mustafa Ahmet, Hans, G. Guterbock, TTK Şeref Üyesi Jorge G. Blanco Villalta, ve Ekkehard Eickhoff.

³¹¹ Cumhuriyet, 21.01.1982.

³¹² İbid.

³¹³ İbid. .

³¹⁴ Milliyet, 20.01.1982.

³¹⁵ Bu yazılara toplu halde Belleten C. XLVI, S.181-184'te ulaşılabilir.

³¹⁶ Cahit Külebi, Belleten C. XLVI, S.181-184, TTK, s.455.

kişiliğindeki yüksek olgunluğu ölçüsünde dostluğu da o yükseklikteydi. O'nun bilimci kişiliğini dersleri, yazıları, kitapları dışında, özellikle Tarih Kurumu'nun düzenlediği yıllık Atatürk konferanslarında birçoğunun sonunda yaptığı açıklamalar, katkılar gösterirdi. Tarih alanındaki bilgisi ve ekini yanında geniş genel ekini (kültürü) ve çok biçemli (üsluplu) özlü konuşmaları O'nun özelliğini ve özgünlüğünü yansıtırdı...³¹⁷

Prof. Şerafettin Turan; *"...Bir çığır açmaktan çok kendine özgü bir çığır olan Karal'ın bilim ve kültür yaşamımıza katkıları unutulmayacaktır."³¹⁸*

Mümtaz Soysal, İki Adam başlıklı yazısında; *"...Karal ile Esmer, birlikte gidinceye kadar dipdiri, inandıklarını savunmaktan geri kalmadılar... İkisi de 'son gününe kadar, ikisi de gülerек, yıkılışla diriliş arasında çelikleşen babalarımız gibi."³¹⁹*

Prof. Suna Kili; *"İnanamıyorum. Çok şaşırdım. Çok büyük kayıptır... Özellikle ulusal tarihimize bakışta bilimsel bir içerik getiren kişidir. Çok yakın gelecekte tarih konusunda çalışmak için bir araya gelecektik. Gerçekten inanamıyorum. Bir devir kapanıyor. Bu büyük kaybın ardından bize yeni görevler düşecektir."³²⁰*

Uluğ İğdemir; *... Arkadaşlarına amir gibi değil, baba gibi davranırdı. Her bakımdan büyük bir insandı."³²¹*

Ömer Asım Aksoy; *... Başta tarih ve Dil Kurumları olmak üzere bütün kültür kurumları O'ndan yoksun kalmanın acısını kolay kolay unutamayacaklardır."³²²*

Prof. Tarık Zafer Tunaya; *"Enver Ziya Karal bizim için hocaların hocasıydı. O, kendi kendini yetiştirmiş bir kişiydi. Tutucu bir çevrede yetiştiği halde, bu tutucu çevreyi aşan yapıtlar vermeyi başarmıştır...³²³*

Oktay Akbal, Gittikçe Artan Bir Yalnızlık başlığı altında; *"... Büyük bir acı duydum. Hem gerçek tarih bilimcisini yitirmenin üzüntüsünü, hem de Atatürk'ü en iyi anlamış ve anlatmış bir devrimcinin yok olup gitmesinin gerçeği... Enver Ziya Karal'ı bundan sonra yazdıklarında bulacağız. Atatürkçülük nedir? diye soranlara O'nun yapıtlarını göstereceğiz."³²⁴*

Bilal N. Şimşir, "Büyük Bir Atatürkçüyü Yitirdik" başlığı altında; *... Sekiz yıl önce ağır bir enfarktüs atlattı. Doktorlar bundan sonra artık bir yıl kadar yaşayabilirler demişler. Hoca, sanki Atatürk'ün 100.doğum yılını kutlamak için ayakta kaldı... Kurucuydu, kurumcuydu Karal Hoca ve kendisi de kurumlar yaratmış bir kişiydi. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü'nü*

³¹⁷ M. Rauf İnan, Belleten C. XLVI, S.181-184, s. 456.

³¹⁸ Şerafettin Turan, Belleten C. XLVI, S.181-184, s.456.

³¹⁹ Mümtaz Soysal, Belleten C. XLVI, S.181-184, s.458,459.

³²⁰ Prof. Suna Kili, Belleten C. XLVI, S.181-184, s.457.

³²¹ Uluğ İğdemir, Belleten C. XLVI, S.181-184, s.457.

³²² Ömer Asım Aksoy, Belleten C. XLVI, S.181-184, s.457.

³²³ Prof. Tarık Zafer Tunaya, Belleten C. XLVI, S.181-184, s.457.

³²⁴ Oktay Akbal, Belleten C. XLVI, S.181-184, s.459-461.

*O kurmuştu. Selanik'teki Atatürk evini müze haline O getirmişti... Son olarak on gün kadar önce Paris'te UNESCO'nun düzenlediği Atatürk Sempozyumundan dönmüştü... Büyük Hoca, bilge insan, seçkin bilim adamı ve büyük Atatürkçü Ord. Prof. Enver Ziya Karal'ı yitirmekten duyduğumuz üzüntü pek derindir...*³²⁵

Mustafa Ekmekçi, Enver Ziya Karal'ın Anlattıkları başlığı altında; Prof. Karal'ın İsmet İnönü ile olan diyaloglarından, II. Dünya Savaşı'na Türkiye'nin girip girmeyeceğinden, çalışmalarından, 1980 sonrası danışma meclisi adaylığını rededişinden ve Harp Okulu'ndaki konuşmalarından bahsetmiştir.³²⁶

Ord. Prof. Reşat Kaynar, Prof. Karal ve Atatürkçülüğe Hizmetleri başlığı altında Prof. Karal'ın eserlerinden, çalışmalarından, İsmet İnönü ilan bir anısından, yüksek hoşgörüsünden bahsetmiştir. "*Sevgili Kardeşim Karal, unutulmaktan korkardın ama unutulmayacaksın. Çünkü yarattığın sağlam yapıtlarla her zaman anılacaksın. İşte, mutlu son denilen ülkü de budur.*"³²⁷

Haldun Taner; "*Bilge insan, dört dörtlük bilim adamı, büyük dost Enver Ziya Karal'sız da kaldık. Böyle çok yanlı ve köklü bir insanı yitirmek herhangi bir faniyi yitirmeye benzemiyor. O'nun boşluğunun hele şu an gerekli olduğu dönemde doldurulamayacağına inanıyorum... Herkese sevgi dolu idi. Kendi kendisiyle denge halinde idi. Hırçın ve incitici karşı koyuşlara ihtiyacı yoktu. Herkesi açık seçik gördüğü gerçeğe paydaş etmeye çalışan bir ağabey gibi konuşurdu...*"³²⁸

76 yıllık bir ömre çok şey sığdıran Enver Ziya'nın ardından yazılan hemen hemen tüm yazılarda akademisyenliği, kurucu, kurumcu ve öncü kimliklerinin yanı sıra insani vasıflarıyla da örnek bir kişilik olarak anılmıştır.

³²⁵ Bilal N. Şimşir, Belleten C. XLVI, S.181-184, s.461-463.

³²⁶ Mustafa Ekmekçi, Belleten C. XLVI, S.181-184, s.463-465.

³²⁷ Ord. Prof. Reşat Kaynar, Belleten C. XLVI, S.181-184, s.465-467.

³²⁸ Haldun Taner, Belleten C. XLVI, S.181-184, s. 471-473.

III. BÖLÜM

AKADEMİK ÇALIŞMALARI ve YAYINLARI

KİTAPLAR

Fransa, Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu (1767-1802)³²⁹

Prof. Karal'ın İstanbul Üniversitesi'nde doçentlik ünvanıyla görev yaptığı dönemde kaleme aldığı ilk kitabı iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci bölümde Osmanlı Devleti'nin Mısır Seferi belgeler ile incelenmiştir. İkinci bölümde ise; elde edilen belgeler yayınlamıştır. Ayrıca Prof. Bernard Lewis da bu eseri Şarkiyatçılar Kongresi'nde değerlendirmiştir.³³⁰

Prof. Karal'ın eserini orijinal kılan ve O'nu aynı konuyu işleyen diğer yazarlardan ayıran taraf, olayın diğer Avrupa devletlerinin yanı sıra Osmanlı Devleti yönünden de incelenmesi ve daha önce bu belgeleri kimsenin işlememiş olmasıdır. Prof. Karal yine gün yüzüne çıkmamış bilgileri arşivlerdeki uzun çalışmaları neticesinde ortaya çıkarmış ve hocaları olan dönemin önemli tarihçileri İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Mükrimin Halil Yinanç'ın tavsiye ve destekleriyle konuyu işlemiştir.

Kitaptaki konular 1797 tarihi ile başlayıp 1802'de bitmiştir. 1797 tarihi Fransa'nın İtalya'da başarı kazandıktan sonra Mısır'ı işgal hazırlıklarına giriştiği dönemdir. 1802 yılı da Osmanlı ve Fransa arasında Paris Antlaşması'nın imzalandığı yıldır. Prof. Karal bu beş sene içerisinde gelişen siyasi olayları ve değişen dengeleri incelemiş; bu bağlamda Avrupa devletlerinin kendi çıkarlarını korumak adına zaman zaman düşman zaman zaman da dost olabilecek politikalar izlediğini belirtmiştir.

Fransa'nın Osmanlı ile yıllardır süren iyi ilişkileri Napoleon'un Mısır'ı işgal etmesiyle değişmiştir. Bu savaşta Napoleon'un askerlerinden sayıca daha fazla asker çıkarmasına karşın Osmanlı, İngiltere ve Rusya'nın yardımı olmadan başarılı olamayacağını anlamış ve Avrupa devletlerinden destek almıştır. Kaldı ki İngiltere ve Rusya da Fransa gibi önemli bir güç karşısında Akdeniz'de, adalarda ve Hindistan'daki çıkarlarını koruyabilmek için çekinmeden yer almıştır. Bu bakımdan Mısır'ın kurtarılması karşısında izlenen denge ve yardım politikası Osmanlı Devleti'nin eski gücünün kalmadığının ve devlet adamları tarafından da bunun idrak edilmeye başladığının göstergesi olduğu Prof. Karal'ın tespitleri arasındadır.

Prof. Karal'ın yorumlarına göre, Mısır Seferi, Fransa'nın bugünkü Kuzey Afrika'da sahip olduğu sömürge imparatorluğunun kuruluşunda ilk aşamadır. Prof. Karal'ın dikkat çektiği bir başka özellik ise Napoleon'un sefer hazırlıklarını büyük bir gizlilik içinde yapmış olmasıdır. Seferin

³²⁹ Enver Ziya Karal, **a.g.e.**, İstanbul Üniversitesi Yay. No. 63, İstanbul, 1938.

³³⁰ Şarkiyatçılar Kongresi, 1954, Cambridge: Prof. Bernard Lewis'in tebliği

bir başka karakteristik özelliği de; sefer, Osmanlı topraklarına karşı yapılmasına rağmen, Padişahın menfaati için Memlûklere karşı savaş yaptığını ilan eden Napoleon bölge halkını kendisine bağlamak için İslamiyet'in savunucusu ve koruyucusu sıfatını takınmış olmasıdır.

Kitabın planı incelendiğinde ilk olarak Mısır'ın coğrafi konumundan bahsedilmiş ve Osmanlı'nın Mısır üzerindeki idaresinden bahsedilmiştir. Napoleon'un kişiliği hakkında bilgi verildikten sonra Mısır seferi hazırlıklarından bahsedilmiştir. Osmanlı Devleti'nin İngiltere ve Rusya ile ittifak kurması savaşın ve savaş sonrasındaki dünya düzeninin değişmesinde etkili olmuştur. Prof. Karal Osmanlı Devleti'nin XIX. yy'da kendi gücüne dayanan bir siyaset yerine, diğer devletlerin menfaatlerine dayanan bir denge politikası izlemesini ve bunu daha sonrasında devam ettirmesini Devlet'in kurtarılmaya yetmediğini ve dağılma yolunda hızla sürüklendiğini belirtmiştir.

Kitabın ikinci kısmına eklenen belgelerin konusu şöyledir:

Paris Elçisi Esseyid Ali Efendi'nin Tulon hazırlıkları hakkında iki mektup, Osmanlı Devletinin Esseyid Ali Efendi'ye Mısır Seferi ile ilgili takip edeceği talimatı, Esseyid Ali Efendi'nin Malta'nın Fransız işgali üzerine yazdığı mektup, Mısır Valisi Bekir Paşa'nın Mısır'ın Fransızlar tarafından işgaline karşı koymak için alınan önlemleri Osmanlı Devleti'ne anlatan iki mektubu, Napoleon'un, Mısır'ın işgaline dair direktuara yazdığı mektup ve Mısır'da Riyale Kaptanı'na yazdığı mektup, General Joubert'in Fransız Bahriye Nazırına yazdığı mektup, Esseyid Ali Efendi'nin, Fransız seferinin hedefinin anlaşıldığına dair Osmanlı Devleti'ne mektubu, Fransa Hariciye Nazırının baş konsolos Napoleon ile Mısır'ın tahliyesine dair görüşme metni ve Hariciye Nazırı Talleyran ile barışa dair yaptığı görüşme metni, imzalanan barış anlaşması koşullarının reddedilmesi hakkındaki mektup, Fevkalade Elçi Amedi Galip Efendi'nin Selahiyetnamesi.

Prof. Karal'ın devlet arşivlerden elde ettiği ve daha önce kimsenin işlemediği orijinal belgelerle hazırladığı bu çalışması Prof. Karal'ın alanında öncü rolünü ve belgeli tarih anlayışını gösteren ilk eserlerinden birisidir.

Halet Efendi'nin Paris Büyükelçiliği (1802-1806)³³¹

Asıl adı Mehmet Sait olan Halet Efendi'nin şahsiyeti veya icraatları, ne Osmanlı Devleti ne de Cumhuriyet döneminde yeterince araştırılmamış ve yazılmamıştır. Bu konuyu daha kapsamlı olarak ilk kez işleyen Enver Ziya Karal'dır. Arşivlerdeki daha önce işlenmemiş belgeler ve Halet Efendi'nin mektuplarından yararlanarak hazırladığı çalışmasıyla orijinal bir eser ortaya koymuştur. Devlet arşiv dairesindeki Halet Efendi hakkındaki

³³¹ Enver Ziya Karal, a.g.e., İstanbul Üniversitesi Yay. No.102, İstanbul, 1940, s. 1-135.

belgeleri incelemiş ve bu bilgileri kitaplardaki bilgilerle tamamlamak istediye de Halet Efendi hakkında yazılmış hiçbir kitaba rastlamamıştır. Sadece Cevdet Paşa ve Abdurrahman Şeref'in Halet Efendi hakkında bir iki satır yazısına rastladığını kitabının önsözünde belirtmiştir. Neticede Osmanlı vakanüvis ve aydınlarının Halet Efendi ile ilgilenmediği kanısına varan Karal, bunun nedenini sorgulamış ve iki hipotez öne sürmüştür. Birisi vakanüvis ve aydınları Halet Efendi'yi ilginç bir kişilik olarak bulmamaları, diğeri de O'nun hakkında yeterince belgeye ulaşamamaları üzerinedir. Karal'a göre sebep ne olursa olsun Halet Efendi'nin tarihi bir rolü vardır ve bu tarihi rolün incelenmesi gereklidir. Karal böylece konuyu ele alma nedenini de önsözde açıklamıştır. Ayrıca yine diğer eserlerinde de olduğu gibi soru cevap yöntemini bu çalışmasında da sık sık kullanmıştır. Karal'ın arşivden elde ettiği belgeler doğrultusunda aydınlatmak istediği konular; Halet Efendi'nin memuriyet yerine kadar kimlerle ve nasıl gittiği, Paris'e vardktan sonraki karşılaştığı zorluklar ve büyükelçi bulunduğu süre zarfında oynadığı siyasi rolün önemidir. Ayrıca Prof. Bernard Lewis da bu eseri Şarkiyatçılar Kongresi'nde değerlendirmiştir.³³²

Çalışmasını altı ana başlık altında toplayan Karal, sonuç kısmının ardından çalışmasında kullandığı belgelerin kopyalarını kitabında neşretmiştir. Buna göre ilk bölüme; Halet Efendi'nin şahsiyeti ve Paris elçiliğine tayini başlığı altında, elçinin menşeiini vererek başlamış ve III. Selim döneminde Paris'e gönderilmeye karar verilen Halet Efendi'nin oraya ne tür hediyeler götüreceği hakkında karar verilememesiyle devam etmiştir. Elçilik heyetinin maaş miktarlarının cetvelini de veren Karal, elçinin İstanbul'dan Strazburg'a kadar olan yolculuğuyla alakalı hiçbir belgeye ulaşamamış, yalnız mektuplardan yola çıkarak Paris günleri hakkında bilgi vermiştir. Halet Efendi'nin Pariste kabul edilişi hakkında ilk intibaları pek parlak değildir. Çünkü Paris'e geldiğinde beklediği karşılama törenlerini, resmi mihmandarı, ve ilgiyi görememiştir. Bu durum kendisini çok sinirlendirse de acısını çıkarmayı sonraya bırakarak, sinirlerine hakim olmuştur. Neticede yetmiş iki günlük yorucu yolculuğun ardından Paris'teki ilk günlerinde çeşitli devlet adamlarıyla tanışan Halet Efendi; birinci konsüle itimatnamesini ve hediyelerini sunduktan sonra resmen Osmanlı Devleti'nin büyük elçisi sıfatıyla Paris'te yaşamaya başlamıştır.

İkinci bölüme "Halet Efendi'nin Paris'teki Hayatı" başlığı altında, elçinin buradaki hayatının tam anlamıyla aydınlatılmasının mümkün olmadığını belirtilmesiyle başlanmıştır. Başbakanlık Osmanlı arşivindeki belgelere, Fransız arşivindeki Osmanlı elçilerine dair belgelerin de

³³² Prof. Bernard Lewis'in tebliği, Şarkiyatçılar Kongresi, 1954, Cambridge. Prof. Lewis tebliğinde Enver Ziya Karal'ın Halet Efendi'nin Paris Büyükelçiliği kitabını değerlendirmiştir.

eklenmesi gerektiği inancında olan Karal, bu işin de ancak gelecekte olabileceğini söylemiştir. Halet Efendi mektuplarında İstanbul'dan çıkışından dönüşüne kadar sürekli para sıkıntısı yaşadığını anlatmıştır. Parasızlıktan ne resmi kabuller yapabilen ne de kimseyi kahve dahi içmeye davet edemeyen halet Efendi sonunda birtakım eşyalarını sattığını söylemiştir ki Karal da bu denli fazla maddi sıkıntı sonunda eşyalarını satmasının mümkün olabileceğini belirtmiştir. Napoleon'dan borç para istemeye kadar giden maddi sıkıntılarında her ne kadar çok yakınsa da devletine aşkla bağlı olduğunu her defasında belirtmeyi de göz ardı etmemiştir.

Halet Efendi'nin durumunu parasızlık veya paraya düşkünlük olarak yorumlayan Karal, mektuplardan anlaşıldığına göre elçinin parasızlığının bir nedenini de Babıali ricalinin sürekli kendisinden hediyeler istemesi olarak tespit etmiştir. Elçinin bu sıkıntılı halleri Napoleon'un da gözünden kaçmamış ve bunu bir fırsata çevirmek istemiştir. Halet Efendi'ye oldukça pahalı hediyeler vererek Karal'ın yorumuna göre O'nu satın almak istemiştir.

Üçüncü bölümde "Halet Efendi'nin Fransa ve Fransızlar Hakkındaki İntibaları" ana başlığı altında Osmanlı'daki Batı'nın Doğu'dan daha üstün olduğu anlayışının temellerine değinilmiş, bu tablo karşısında Osmanlı'daki yenileşme hareketlerinden III. Ahmet, I. Mahmut ve III. Selim dönemleri çerçevesinden bahsedilmiştir. III. Selim devrinin Fransa İhtilaline denk gelen bir dönem olması itibariye de Fransa'daki gelişmeler yakından takip edilmiştir. Bu dönemde Fransa'nın sadece Osmanlı'ya değil tüm Avrupa'ya karşı üstün olduğu fikri hakimdir. Buradan yola çıkarak diğer devlet adamları gibi Halet Efendi'nin de bu görüşte olacağı fikrinin aksini kanıtlayan mektuplarını Karal yayınlamıştır. Buna göre Halet Efendi Batı'nın üstünlüğü değil daha çok düşkünlüğünü anlatmıştır. Fransa'daki birtakım gazetelerin tercümelerini yapıp Babıali'ye gönderirken Batı aleyhtarlığı tavrını da sergilemekten kaçınmamıştır. Bu durum III. Selim'in yeniliklerine karşı çıkan kitleyi körüklediği gibi, elçinin zamanını verimli kullanmasının da önüne geçmiştir. Karal, elçinin Batı aleyhtarlığının nedenini Mevlevi tarikatına mensup olması ile ilişkilendirerek yorumlamış fakat kesin bu şekildedir diye bir söylemden kaçınmıştır.

Karal, Halet Efendi'nin mektuplarının yanı sıra elçilik heyetinde bulunan Divan-ı Hümayun küttabından (katiplerinden) Nazmi Efendi'nin Napoleon ve Fransa'ya dair izlenimlerini içeren raporlarına da yer vermiştir. Fransa'daki usulleri öven ve Osmanlı'nın da bu usullerden yararlanabileceği inancını taşıyan Nazmi Efendi'nin raporları, III. Selim'in ufkunu genişletecek nitelikte olmuştur. Karal üçüncü bölümü,

Halet Efendi ve Nazmi Efendi'nin Fransa ve Fransızlar hakkındaki görüşlerini karşılaştırıp, Halet Efendi'nin elçilik görevindeki başarısı veya başarısızlığını izah etmeye çalışarak bitirmiştir.

Dördüncü bölümü; "Halet Efendi'nin Paris'e vardığı sıralarda Osmanlı-Fransız Münasebatı" ana başlığı altında inceleyen Karal, Osmanlı-Fransa ilişkilerini Kanuni döneminden itibaren anlatmaya başlamıştır. Fransa'nın 1798'de Mısır'ı işgal etmesiyle Osmanlı-Fransa dostluğunun bozulmasını, Fransa'nın Osmanlı'ya karşı değişen politikalarını anlatan Karal bu süreci Fransa'nın Avrupa devletleriyle arasının bozulmaya başladıktan sonra tekrar Osmanlı dostluğunu kazanmak yönündeki çabalarıyla devam ettirmiştir. Bu bağlamda Fransa'nın Rusya, Osmanlı ve İngiltere politikaları ile Osmanlı'nın Fransa, Rusya, İngiltere politikalarını incelemiştir.

Halet Efendi Osmanlı-Fransa barış sürecinin tekrar başlaması zarfındaki ilk elçidir ve Paris'te bulunduğu sıralarda da Osmanlı'nın belirli bir politikası yoktur. İşte bu belirsizlik durumunda Halet Efendi'nin durumun nasıl olacağı sorusunu soran Karal, bunun cevabını bir sonraki bölüme bırakarak dördüncü bölümü bitirmiştir.

Beşinci bölüm; "Halet Efendi'nin Elçilikte İlk Faaliyeti" ana başlığı altında incelenmiştir. Elçinin Osmanlı tüccar ve reayasının Fransızlarla eşit haklara sahip olması gerektiği yönündeki faaliyetlerinden ve Fransa'da Osmanlı aleyhine yazılan yazılardan, gazetelerden ve elçinin Fransızlara olan güvensizliğinden bahsedilmiştir. Yine dördüncü bölümde de olduğu gibi Nazmi Efendi'nin raporlarına yer verilmiştir. Nazmi Efendi'nin Fransızlara karşı olan izlenimleri elçiye göre daha olumlu olsa da birtakım tereddütleri de vardır. Elçinin mektuplarının yanı sıra Nazmi Efendi'nin de raporlarına yer verilmesi çalışmadaki nesnelliği artırmıştır.

Bölümün önemli kısımlarından birisi de Napoleon ve Halet Efendi görüşmesidir. Karal'ın yayınladığı bu belgede Fransa'nın Mısır ve Mora'ya seferler düzenleyeceği düşüncesinin Osmanlı'yı telaşa düşürmesi ve Napoleon'un da Osmanlı'nın bu telaşının yersiz olduğunu söylemek için Halet Efendi ile yaptığı görüşme yer alır.

Altıncı bölümde "Bonapart'ın İmparatorluğu ve Babıali" ana başlığı altında Osmanlı-Fransız ilişkilerinin belirsizliğinin nedeni incelenmiştir. Buna göre 4 Temmuz 1804'de Fransa'da konsüllük rejiminin yerini imparatorluk alınca büyük diplomatik sorunlar doğmuştur. Çünkü Osmanlı, Fransa'nın İmparatorluğunu tanısa İngiltere ve Rusya'yı, tanımasa Fransa'yı karşısına alacaktı. İşte böyle bir belirsizlik döneminde elçinin işi bir kat daha zorlaşmıştır. Fransa'nın konsüllükten imparatorluğa geçiş sürecinin yanı sıra Napoleon'nun konumunu nasıl sağlamaştığı, hatta

imparatorluğa manevi bir değer katmak için dini merasim yapılmasını istemesinden bahsedilmiştir. Fransa'daki rejim değişikliğinin Avrupa devletlerine olan etkisinden de bahseden Karal, bu tablo karşısında Osmanlı'nın Avusturya ve İngiltere politikalarından bahsetmiştir. Osmanlı ve Fransa arasında gelip giden elçiler, Napoleon'un yumuşak tutumu da Rusya ve Avusturya baskısı altındaki Osmanlı'nın yeni rejimi tanıması konusunda bir etki yapmayınca Napoleon tavrını sertleştirme yoluna gitmiştir. Babıali bu durum karşısında önce rejimi tanıdığını söylemiş, Fransa'nın Rusya ve Avusturya'yı 1805'de yenmesinin ardından rahatladıktan sonra da Napoleon'un imparatorluğunu tanımıştır. Bu dönemde Halet Efendi'nin elçilik süresi dolmuş ve yerine Muhib Efendi büyükelçi olarak Paris'e imparatorluğu tanıdıklarını söylemek için gönderilmiştir.

Halet Efendi'nin ne zaman, ne şekilde İstanbul'a döndüğüne dair belgelerin olmadığını söyleyen Karal, Napoleonu'nun Halet Efendi'den ne derece memnun kaldığını gösteren belgeleri yayınlamıştır.

Sonuç kısmında Karal, Halet Efendi'nin her zaman duygularına yenildiği için karakterinin elçiliğe uygun olmadığı kanısına varmıştır. Yine Karal'ın kanısına göre Halet Efendi elçiliğinden önce İstanbul'da ıslahat karşıtı bir partinin üyesiydi. Bu durumunun da etkisiyle elçi Fransa'da gördüklerinden ziyade görmek istediklerini yazmıştır. Örneğin, Fransa Hükümeti'ni *it derneğine* benzetirken, Napoleon'u *eşkîya oğlu*, Hariciye Nazırı Talleyran'ı da *papaz bozuntusu* olarak nitelemiştir. Fransa'yı casus ve dinsiz şeklinde görerek ve göstererek, İstanbul'daki ıslahat karşıtlarını ve Batı düşmanlarını körüklemiştir. Karal'ın kanaatine göre; Halet Efendi Batı karşıtlığını bilinçli veya bilinçsizce körüklemiş III. Selim'in devriliş ıslahatının yok olmasında büyük rol oynamıştır. Karal bunun yanı sıra elçinin teşebbüsüyle Marsilya'da ilk Türk konsolosluğunun açılması gibi faydalarından da bahsetmiştir.

Karal, Halet Efendi'nin II. Mahmut döneminde de önemli roller oynadığını fakat bunların da bir başka kitabın çalışma konusu olabileceğini söyleyerek çalışmasını bitirmiştir. Bundan sonraki kısımlarda arşivden elde ettiği belgeleri yayınlamıştır.

Selim III'ün Hatt-ı Humayunları ³³³

Enver Ziya Karal'ın Türk Tarih Kurumu Yayınları'ndan çıkan Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları isimli kitabının ilk sayfasında Osmanlı Devleti'nin 28. padişahı olan III. Selim'in içe, gönüle doğan duygularla, düşüncelerle, esinle ilgili anlamına gelen³³⁴ "İlhami" mahlasıyla yazdığı şiirinin iki

³³³ Enver Ziya Karal, **a.g.e.**, TTK Yay., Ankara, 1942, s. 1-167. (2. Baskı 1999)

³³⁴ TDK Büyük Türkçe Sözlüğü.

satırına yer verilmiştir. “*Layık olursa cihanda bana taht-ı şevket, eylemek mahz-ı sefadır bana nâsa hizmet.*” Bu satırlar, kendisine şayet bir gün bu azametli, büyük taht layık görülürse, insanlara hizmet etmekten sevinç duyacağı anlamına gelmektedir. Buradan anlaşıldığına göre iktidarın halk için olduğu ilkesini benimseyen III. Selim, planlı ve sistemli Batılılaşma hareketlerinin ilk önderi olmuştur. Türk müziğine pek çok makam ve eser kazandıran III. Selim’in sanatkar yönüne ve bu yönüyle belirttiği devlet idaresindeki azimkar durumuna kitabın giriş kısmındaki bu iki satır yazısı ile ışık tutulmuştur. Kitabın planı incelendiğinde üç bölümden oluşan kitapta Hatt-ı Humayunların fihristi ve III. Selim’e dair metne giren belgelerin fihristi verildikten sonra önsöz yazıldığı görülür.

Önsöz kısmında Karal, Türklerin tarihin bütün devirlerinde sürekli devletler kurduğundan ve bunların içerisinde de etkisi ve gücü bakımından başta gelenin Osmanlı İmparatorluğu olduğunu belirtmiştir. Osmanlı İmparatorluğu’nu anlayabilmek için devlet teşkilatını ve bu teşkilatın başında devleti temsil eden padişahı tanımak gereğinden bahsetmiş, bu tanımanın da sadece siyasi ve askeri zaferleri ya da kaybedilen toprakları bilmekten ibaret olmaması, padişahın hukuk, yetki ve sorumluluğunu, devlet adamlarıyla ilişkilerini, halka karşı durum ve duygularının da anlaşılması gerektiğini söylemiştir. Bundan dolayı bu dönemi III. Selim’in yazılarını tetkik ederek incelemeye çalışmış aynı zamanda da dönemin arşiv ve kütüphanelerindeki tasnifin yetersiz oluşu sebebiyle çalışmanın zor olacağı ve eksik kalacağı uyarısında bulunmuştur.

Aynı içerikte Hatt-ı Humayunun tanımı yapıldıktan sonra özelliklerinden bahsedilmiş ve III. Selim’e ait olanların daha çok Topkapı Arşivi ile devlet arşivinde bulunduğu belirtilmiştir. Elde edilen hatlar III. Selim döneminde yazılmış yazma ve basma Türk ve yabancı kitaplarla karşılaştırılmıştır. Kronolojik olarak nasıl bir plan izleneceği anlatıldıktan sonra önsöz, kitabın yazılmasında yardım görülen kişilere teşekkür ile bitirilmiştir.

Kitabın ilk bölümü *III. Selim’in Şehzadeliği* -ana başlığı altında doğuşu, tahsil ve terbiyesi ile kafes hayatı alt başlıklarından oluşmuştur. İkinci bölüm *III. Selim’in Padişahlığı* ana başlığı altında tahta çıkışı, Selim III devrinin harpleri ve siyasi pürüzleri ile Selim III devrinde siyasi isyanlar alt başlıklarından oluşmuştur. Üçüncü bölüm ise metinde yer almayan hatt-ı humayunlara ayrılmıştır. Ayrıca, Tarık Zafer Tunaya bu eser hakkında 16 sayfalık bir tenkit yazısı yazmıştır.³³⁵

³³⁵ Tarık Tunaya, *Enver Ziya Karal’ın Selim III’ün Hatt-ı Hümayunları eseri hakkında; İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C. XIII, S. I, s. 382/96. (Tunaya, 16 sayfa tutan tenkidini şu bölümler altında yapmıştır: 1. Birinci ve ikinci kitapların içeriği. 2. Eser hakkında hayli uzun sürebilecek düşüncelerimizi kısaca şöyle açıklayabiliriz. 3. Selim III’ün her iki kitaptan sonuç çıkarılabilen kamu hukuku ile ilgili görüşleri. 4. Netice.)

Hatt-ı Humayunların sayısı 99'dur ve içerik bakımından öncelikle Hatt-ı Humayunlar başlığı altında mali konular incelenmiştir. Buna göre; Rusya ve Avusturya'ya karşı savaşılan askerlerin cesaretini arttırma, padişahın sefere çıkması, orduda alınan düzenlemenin yetersizliği, ulemanın sefere katılması gibi askeri konular; akçe hususu ve akçenin azlığı, ziynet eşyasının darphaneye teslimi gereği, Mekke ve Medine'ye erzak ve asker gönderilmesi, para gönderilmesine dair konular incelenmiştir.

Siyasi ve diplomatik konularda ise; Tahta çıkışı bildirme, Atıf Efendi ile General Brun'ün müzakereleri, Brun'ün İstanbul'u terkinden sonra Berlin ve Pars elçilerimize malumat verilmesi, Rusya ile mevcut ittifakın tekidi, Napolyon'un imparatorluk unvanının tanınacağı, Napolyon'un dostluğundan duyulan memnuniyet, Napolyon'un hediyelerinden memnuniyet gösterilmesi, Fransız elçisinin kabulü, İngiltere elçisi ile mükamele olunması, Mısır'ın idaresidir.

Gündelik hayata dair konular alt başlığı altında İngiliz donanmasının durumu ve İstanbul halkının psikolojisi, hükümet aleyhine yapılan propagandalar, casusların aranması, dağlı eşkiyası üzerinde düşünceler incelenmiştir.

III. Selim'e dair metne giren vesikalar alt başlığı altında bu belgeler hakkında açıklamalarda bulunulmuştur. III. Selim'e dair metne giren belgeler ise 18 tanedir. Bunlar da III. Selim'in biyografisi, III. Selim'in Serdar-ı Ekremine harp hakkında hatt-ı humayunu, ordudan **şikayet için yolladığı hat, İzzet Mehmet Paşa'nın sadrazamlığı, Fransız elçisi Dekroş'e ödünç para verilmesi, Fransa Cumhuriyeti'nin tanınması, III. Selim'in cülusunu bildirmek için kaymakama hat, Mısır Seferine iştirak eden memurların listesi, III. Selim'in Sebastiyani'yi karısını kaybetmesinden dolayı taziye etmesi, III. Selim'in bir oğlunun dünyaya gelmesi, III. Selim'in yetkisini sadrazama bırakması, sadrazamlarından birisini saraya davet etmesi, hatırını soran sadrazamlardan birisine cevabı, hasta olan sadrazama hatır sorması, Küçük Hüseyin Paşa'nın evlenmesine dair Padişahın Sadrazama hattı, Yusuf Paşa'nın III. Selim'in annesine mektubu, III. Selim'in Vâsıf tarihi hakkındaki düşüncesi gibi konular mevcuttur.**

Dipnotlar incelendiğinde, Hammer, Akmed Refik- Kabakçı Mustafa, Baron de Tott- Memories, Yeni Mecmua, Halet Efendi'nin Paris Büyükelçiliği isimli kitaplardan; Topkapı Sarayı Arşivi, Devlet Arşivi, ve

üniversite kütüphanelerinden yararlanmış ve dipnotlara konuya açıklık getirmesi bakımından önemli bilgiler eklemiştir.

Selim III'ün Hatt-ı Humayunları- Nizam-ı Cedid 1789-1807³³⁶

Enver Ziya Karal'ın Türk Tarih Kurumu yayınlarından çıkan kitabı, "Selim III'ün Hatt-ı Humayunları" isimli bir önceki çalışmasını tamamlar niteliktedir. Farklı olarak bu kitapta ilkinden değişik konularda hatt-ı humayunlar ve başlığa da ismini veren Nizam-ı Cedid hareketi ve zihniyeti üzerinde durulmuştur.

Kitabın planı incelendiğinde on bir ana başlık ve çeşitli alt başlıklar etrafında konunun incelendiği, sonuç ve belgeler kısmı ile indeksin eklenmesiyle çalışmanın tamamlandığı görülmüştür. Ayrıca Mümtaz Turhan bu eseri sık sık referans olarak kullanmıştır.³³⁷

"Yakın Çağlar Başında Osmanlı İmparatorluğu'nun Durumuna Genel Bir Bakış" başlığı altında Prof. Karal, Osmanlı Devleti'nin dağılma dönemine girmiş fakat hala dünyanın en büyük İmparatorluğu olma özelliğini koruduğunu belirtmiştir. Yeniçağlarda padişahın imparatorluğun en az hür insanı olduğunu belirten Prof. Karal, bu durumun sebeplerini, padişahın devlet geleneklerine göre padişahlık yetkilerini sadrazam ile halifelik yetkilerini de şeyhülislam ile paylaşmak zorunda olması ve kafes hayatının baskıcı ve kapalı tutumu olarak izah etmiş; III. Selim'in faaliyetlerini de bu kapsamda değerlendirmiştir. Nitekim III. Selim fikirlerini gerçekleştirmek için tahta geçmeyi beklemiş ve on beş yıllık kafes hayatı süresince Avrupa'yı daha yakından tanımanın yollarını arayarak bir bakıma ıslahat fikirlerinin temellerini bu dönemde atmıştır. Şeyhülislam ve sadrazamın devlet yönetimi üzerindeki etkinliğinin farkında olarak da ıslahat çalışmalarına başlamadan önce yirmi iki devlet adamına raporlar hazırlatmıştır. III. Selim'in buradaki amacının sadece çalışmalara temel oluşturmak değil, aynı zamanda bu etkin devlet adamlarını da ortak bir fikirde birleştirerek, ileride kendisine, dolayısıyla ıslahat çalışmalarına karşı gelecek bir muhalefet grubunun oluşmasını engellemek istediği Prof. Karal'ın tespitlerinden anlaşılmaktadır.

Karal, Yeniçeri Ocağını bozulmadan önceki mükemmeliyetliğini ve bozulduktan sonraki dönemde devlete olan zararı, külfeti çerçevesinde değerlendirerek "*mübalâğasız olarak denilebilir ki; yeniçeri ocağı imparatorlukta diktatörvari bir nüfuz kurmuş bulunuyordu...*" yorumuyla izah etmiştir.

³³⁶ Enver Ziya Karal, **a.g.e.**, TTK, Ankara, 1946. (2. Baskı: 1988)

³³⁷ Mümtaz Turhan, **Kültür Değişmeleri (Sosyal Psikoloji bakımından bir tetkik)**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul, 1951. (Yazar bu kitabında; Tanzimat'tan önce batılılaşma hareketleri ile Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları kitabını sık sık referans olarak göstermiştir.)

Enver Ziya Karal diğer eserlerinde de olduğu gibi önce bir durum tespitinde bulunmuştur. Bu duruma yol açan sebepleri açıklayarak, III. Selim devrini iyi idrak etmeyi sağlamış ve III. Selim'in nasıl bir imparatorluk devraldığını göstererek olumsuz durumlarda kurtulmak için ne gibi teşebbüslerde bulunduğunu Nizam-ı Cedid çerçevesinde anlatmıştır.

“Selim III'ün Padişah Olmadan Önce İslahat Hakkında Düşünceleri ve Teşebbüsleri” başlığı altında III. Selim'in şehzadelik dolayısıyla kafes hayatı yıllarından bahsetmiştir. Prof. Karal'ın neden nasılcı tarih yöntemini kullanarak olaylar arasındaki geçişlerin analizini anlaşılır biçimde ortaya koyduğu tespit edilmiştir. Makalelerinde ve kitaplarında soru cevap yöntemini oldukça sık kullanan Prof. Karal, böylece okuyucunun ilgisini canlı tutmayı ve okuyucuda merak uyandırmayı başarmıştır “...*Acaba Mustafa III'ün oğlunu ıslahat yoluna sürükleyen sebepler hangileridir? Türlü cinsten olan bu sebeplerin başında Selim'in doğduğu asrın genel karakteri gelir. Gerçekte XVIII. asır bir ıslahat asrıdır.*”

III. Selim'de ıslahat fikirlerinin tahta çıkmadan önce şekillenmeye başladığı kitaptaki tespitlerden anlaşılmaktadır. Karal'ın Choiseul Gouffier'den edindiği bilgiye göre ıslahat yapması yönünde babasının bıraktığı vasiyetnamede istekler vardır. Prof. Karal bu durumu; “...*Mübalağasız denilebilir ki, ıslahat fikri Selim III için bir baba terbiyesi ve baba mirasıdır.*” şeklinde yorumlamıştır. Bundan başka, dost gördüğü Fransa'ya daha yakından tanıma ve ıslahat konusunda yardım alma amacını güden III. Selim'in Fransa Kralı XVI. Louis ile olan mektuplaşmaları, özel doktoru Lorenzo, Fransız elçisi Ch. Gouffier, mektupları Fransa'ya götüren İshak Bey ve Avusturya'da elçilik yapan Ebubekir Ratıp Efendi gibi isimler III. Selim'in Avrupa'ya daha yakından tanınmasını sağlamıştır. Böylece tahta çıkmadan çok daha öncesinde III. Selim'in ıslahat fikirlerini şekillendirdiği Prof. Karal'ın açıklamalarından anlaşılmaktadır. Prof. Karal, XVI. Louis ile olan mektuplaşmalarının umulan yardımı getirmese de III. Selim'in ufkunu açtığı yorumunda bulunarak, bu iletişimin ıslahat fikirlerinin olgunlaşması yönündeki önemine değinmiştir.

“Selim III'ün Padişah Olduktan Sonra İlk İslahat Teşebbüsleri” başlığı altında Avusturya ve Rusya ile yapılan savaştan arka arkaya alınan yenilgiler sonucunda III. Selim'in Sadrazam ve Sadaret Kaymakamı'na orduda ıslahat yapılması için birçok hatt-ı humayun yazdığını belirten Enver Ziya Karal bu hatt-ı humayunların örneklerini konu içerisinde vermiştir.

“Nizam-ı Cedid'in Hazırlık Safhası” başlığı altında Nizam-ı Cedid'in askeri alanda yenileşme olarak dar anlamı ve askeri kurumların yanı sıra devletin diğer kurumlarında da yenileşme amacını taşıyan geniş anlamına

değinen Prof. Karal, Jaucheraux de Saint- Denys ve Cevdet Paşa'nın tarifleri ile arşiv belgelerindeki tariflere de yer vermiştir. III. Selim bu doğrultuda Avrupa'yı yakından tanımak adına, elçi Ebubekir Ratıp Efendi'yi Avusturya'ya göndererek hazırladığı sefaretnamesinden faydalanmıştır. Önemli devlet adamlarına hazırlattığı raporlar ile hem ıslahata temel oluşturmuş, hem devlet adamları arasında ilerde oluşturabilecekleri muhalefet tepkisine karşı birlik oluşturmuş hem de böylesine önemli bir işin altına girerken yalnız kalmaktan kurtularak, mesuliyete devlet adamlarını da ortak etmiştir.

"Askeri Alanda Islahat" başlığı altında yapılan çalışmalarda, III. Selim'in hatt-ı humayunlarına ve Ebubekir Ratıp Efendi ile olan konuşmalarına yer veren Prof. Karal, Nizam-ı Cedid Ocağının kurulmasından, askeri kurumların ıslahından, askeri alanda yapılan eğitim ve öğretimden askerlerin giderleri için oluşturulan İrad-ı Cedid hazinesinden istatistiksel verilerle bahsetmiştir.

"İdare Alanında Islahatlarda" İstanbul'un ve imparatorluğun idari sorunlarından bahsedilerek bunlara çözümler üreten hattı humayunlarından bahsedilmiştir.

"İlmiye Alanında Islahatlarda" bozulan ilmiye sınıfının düzenlenmesi yönündeki görüşlere yer verilmiştir. Bu alandaki teşebbüsler başarıya ulaşmamış, ulema ıslahat hareketlerinin karşısında yer almış ve hatta III. Selim'i tahttan indirebilmek için bozguncularla iş birliği dahi yapmıştır. Prof. Karal bu konudaki belgelerin azlığı sebebiyle konunun yeterince aydınlatılamadığını da eklemiştir.

"İktisadi Alanda Islahat" başlığı altında birtakım tasarruf çalışmalarından, halkın elindeki altın ve gümüş eşyayı toplatarak para döktürmesinden ve sonunda borçlanma yoluna başvurulması, başarısız girişimlerde bulunulduğundan bahsedilmiştir.

"Ticari Alanda Islahat" başlığı birtakım ekonomik tedbirler alınsa da ekonominin düzeltilemediğini belirten Prof. Karal'ın dikkat çektiği asıl gerçek; devletin ekonomi konularının önemini anlamış olmasıdır. Buradan Prof. Karal'ın yansızlık konusunda kullandığı çeşitli yerli ve yabancı kaynakların yanı sıra konuların olumlu ve olumsuz, başarılı ve başarısız yönlerini ortaya koyan tespitleriyle konuya ne denli objektif bir bakış açısıyla yaklaştığı tespit edilmiştir.

"Siyasi Alanda Yapılan Islahatlar" III. Selim'in halka hizmet mantığı etrafında şekillenmiştir. Bu bağlamda meşveret meclisine büyük önem veren III. Selim devlet meselelerinin tartışılmasında halkın yararı ve çözümlerin bir an önce bulunması için devlet adamlarının fikirlerinde açık ve net olmalarını istemiştir. Bunların yanı sıra bir gece sarayının önünden

şarkı söyleyerek sandal ile geçen yabancıları görmesi kendisini oldukça kızdırmış ve bu gibi olayların bir daha olmaması için tedbir alınmasında dair hatt-ı humayun hazırlatmıştır. Yine yabancı elçilerin Avrupa'dan döndüklerinde toplarla, alkışlarla karşılanmalarını da aşırı bularak bunları istememiştir. Bu iki örneğin siyasi alanda yapılan ıslahat ile pek yakından ilgisi bulunmadığını Prof. Karal da belirtmiş fakat bu düşüncelerin yeni bir zihniyeti ifade ettiğinin de göz ardı edilmemesi gerektiğini belirtmiştir.

Daimi elçiliklerden ve elçilerin tayinlerinden bahsedilen "Diplomasi Alanında Islahat" konusunda "III. Selim'in yaptığı ıslahat orijinaldir ve önemlidir. Çünkü ilktir. Nasıl oluyor da padişah böyle bir ıslahatın gereğini duymuştur? Bu sorunun cevabını vesikalara dayandırarak vermek şimdilik mümkün değildir. Çünkü bu ciheti belirten vesikalara rastlayamadık. Bununla beraber olayların yardımı ile bir dereceye kadar tatmin edici bir cevap bulmak mümkündür..." Belgeli tarihçilik anlayışıyla hareket eden Prof. Karal, konuya temel oluşturacak bir belgeye rastlayamadığı durumlarda, konu etrafında şekillenen olayların analiz ve senteziyle tatmin edici bir cevap bulabilmiştir.

Netice kısmında Enver Ziya Karal, Nizam-ı Cedid'i her şeyden önce bir iç ıslahat olarak tanımlamıştır. Nizam-ı Cedid'in öz karakterini ise şöyle tarif etmiştir: "Talimli askerlerden mürekkep bir ordu yetiştirilmesi askeri eğitim ve öğretimde Avrupa usul, bilgi ve tekniğinin kabul edilmesi, siyaset ve diplomasi alanında Avrupa metotlarının alınmasıdır."

Prof. Karal, Nizam-ı Cedid'i Batılılaşma adımlarından birisi olarak görmüş, tam anlamıyla bir Batılılaşma olmadığını kaydetmiştir. Bunun nedenini de şu çelişkiler ile açıklamıştır: Çünkü Avrupa tarzında yeni bir ordu kurulurken, Yeniçeri Ocağı da varlığını korumuştur. Aynı zamanda Avrupa'dan örnekler alınarak Batı'nın üstünlüğü bir taraftan kabul ediliyorken, diğer taraftan da gayrimüslim oldukları için onları aşağı gören zihniyet devam etmiştir. Bundan dolayı "Nizam-ı Cedid devri, şark ve garp tesirlerinin Osmanlı İmparatorluğu'nda yan yana yaşamaya ve birbirlerini inkar ederek çarpışmaya başladıkları devirdir. Bu devrin şampiyonu Selim III'dür. Nizam-ı Cedid aynı zamanda Selim III ıslahatı diye de anılmaktadır."

Prof. Karal bu tespitlerde bulduktan sonra bir takım eleştirilerde de bulunmuştur. Bu eleştiriler bazı yazarların III. Selim'in karakterini pasif, aciz, tereddütlü olarak göstermeleri ve Nizam-ı Cedid'i sadece askeri anlamda ele almaları yönündedir.

Prof. Karal, III. Selim'in şehit edilmesiyle Nizam-ı Cedid ıslahatının durduğunu fakat gerçekte durdurulanının Nizam-ı Cedid zihniyeti olmadığını, III. Selim'den sonra gerçekleştirilen ıslahatları ve ıslahatçı padişahları göstermiştir.

Belgesel tarihçilik anlayışı doğrultusunda eser içerisinde konu bütünlüğü dahilinde çeşitli belgelere, mektuplaşmalara ve hatt-ı humayunlara yer veren Prof. Karal, “Veskilar” başlığı ile İngiltere elçileriyle bir konuşmanın tutanağına ve Fransa’ya gönderilen Muhib Efendi’nin talimatnamesine yer vermiştir.

Prof. Karal yararlandığı kaynakları dipnotlar ile belirtmiştir. Metin içerisinde gerekli gördüğü yerlerde ek bilgileri de dipnotlarda vermiştir. Yararlandıkları arasında kitapları Selim III’ün Hatt-ı Humayunları, Fransa-Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu, Halet Efendi’nin Paris Büyükelçiliği ve Tarih Notları bulunmaktadır. Bunların yanı sıra; Nicolas Michoff’un La Population de la Turquie et de la Bulgarie au, M. A. Ubicini’nin Letters sur la Turquie, t. Lavallee’nin Histoire de la Turquie, Ali Kemal Aksüt’ün Koçi Bey Risalesi, Cevdet Paşa Tarihi, Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılıoğlu’nun Sadrazam Halil Hamit Paşa, Ahmet Rasim’in Osmanlı Tarihi, Yusuf Akçura’nın Osmanlı İmparatorluğu’nun Dağılma Devri, Prof. Şinasi Altundağ’ın DTCF Dergisi’nde yayınlanan bir yazısı, Tayyar zade Ata’nın Tarih Yazmaları, A. Sorel’in Revolution Française, W.Wrghit’in Nasaih ül-vüzera ve’l ümera, Jaucheraux de Saint- Denys’in Revolution de Constantinople, Le Baron de Testa’nın Recueil des Tarites de la Porte Ottomane Baron de Tott’un Hatıraları, Ebubekir Ratıp Efendi’nin Sefaretnamesi, Belleten, Süleymaniye Kütüphanesi, Başbakanlık Arşivi, Topkapı Sarayı Arşivi, Fransız Arşivleri, Zeyli Vasıf’ın İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi’nde bulunan yazması, Türk Tarihi Encümeni Yazmaları, Yeni Mecmua ve Aşıkpaşazade Tarihi bulunmaktadır.

III.Selim’in Hattı Humayunları- Nizamı Cedit eseri hakkında Prof. Turan’ın görüşleri şöyledir: *“Hattı Humayunlar bir belgenin üzerine yazılan emirlerdir. Prof. Karal sadece bu emirleri yansıtmış olayların gelişme aşamasından yeterince bahsetmemiştir. Sadece Hattı humayunlar değil, bu emirlere yol açan sebepler de değerlendirilmeliydi. Bu yönüyle olaylar fazla aydınlatılamamış, ayrıntı ve örneklerle desteklenmemiştir. Bu adeta şairlerden birer kıta okumak gibidir. Yine de bu eser Prof. Karal’ın uzun bir çalışmanın ardından hazırladığı önemli eserleri arasındadır.”*³³⁸

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi³³⁹

Liseler için ders kitabı niteliğinde hazırlanan eser, I. Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı İmparatorluğu’nun durumu ile başlayıp, Türkiye Cumhuriyeti’nin dış politikası ile son bulmuştur. Otuz dokuz yıl gibi uzun bir süre liselerde okutulan ders kitabına ilkinden sonraki baskılarda döneme etki eden önemli olayların da eklemeleri yapılmıştır. Bu bağlamda 1961

³³⁸ Prof. Dr. Şerafettin Turan ile Görüşme, 27.09.2014.

³³⁹ Enver Ziya Karal, **a.g.e.**, 1918-1944 (Liseler için Ders Kitabı), 1.Baskı, MEB, İstanbul, 1942.

baskısına 27 Mayıs İhtilali de eklenen kitap 1981 yılına kadar sürekli basılmıştır. Kitabın içeriğine bakıldığında Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı sonrasındaki durumunun ardından Mustafa Kemal Atatürk hakkında bilgiler verilmiş ve milli mücadele şekli ve içerik bakımından anlatılmıştır. TBMM'nin kuruluşu ve yapısından bahsedilmiş, meclisin vatan için savaştığı açıklanmıştır. Büyük Taarruz ve Cumhuriyet'in ilanının ardından halifeliğin kaldırılması ve Cumhuriyet dönemindeki partiler konu edilmiştir. Ekonomi alanında inkılap, sağlık ve sosyal yardım alanındaki başarılar ile birlikte milli savunmanın önemi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikası ile kitaba son verilmiştir. Konulara ek olarak on bir okuma parçası ile desteklenen kitabın sonuna öğrencilerin kolay yararlanabilmesi için sonuna kronoloji cetveli eklenmiştir. Atatürk'ün çeşitli fotoğraflarının yanı sıra İsmet İnönü'nün Lozan kahramanı sıfatı ile Mareşal Fevzi Çakmak'ın, "İstiklal Savaşımızın Büyük Başlarından" tanımıyla fotoğrafları yer almıştır. Daha pek çok resim ve harita ile desteklenen kitap Osmanlı'nın son dönemini, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişte yaşanan olayları ve Cumhuriyet sonrasındaki gelişmeleri karşılaştırarak analiz etmeyi sağlayacak bir eserdir.

Kitap dönemin tarih anlayışına hizmet eder niteliktedir. 1930'lardan sonra Türk tarih tezi doğrultusunda hazırlanan kitaplarda milletlere karşı aşağılayıcı bir ifadeye yer verilmemiştir. Prof. Karal da bu konudaki düşüncelerini, "...*Bundan başka bugün Türk tarih kitaplarından herhangi bir milleti küçültücü, incitici bilgiler de yoktur. Bütün bu hususlar dikkate alınınca; Türk tarih tezinin ve tarih öğretiminin milli ülkü ile insanlık ülküsünü ayıran bir tarafı bulunmadığı, aksine bu iki ülküyü müstakil karakterlerini muhafaza etmek suretiyle bağdaştırmaya çalıştığı görülmektedir.*"³⁴⁰ Sözleriyle ifade eden Prof. Karal'ın kitabını da bu düşünce doğrultusunda hazırladığı tespit edilmiştir.

Resim ve okuma parçaları ile zenginleştirilmiş olan bu kitapta tek parti mantığının tüm söylemleri korunmuş; hikayeci tarih anlatımı yerine, bilgilendirmeye öncelik verilmiştir. Milli Mücadele, devletin var oluş ideolojisine dayandırılmış, yapılan devrimler çok boyutlu olarak yansıtılmıştır. Karal'a ait ders kitaplarının 1945 ve 1958 baskılarında, Milli Şef, Halkevleri, Köy Enstitüleri, hümanizme yönelik bilgiler, iktidar değişimine bağlı olarak kitaplardan çıkarılmıştır.³⁴¹

³⁴⁰ Mesut Çapa, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Tarih Öğretimi", *Atatürk Yolu Dergisi*, AÜ TİTE, Mayıs-Kasım 2002, s.54.

³⁴¹ Seher Boykoy, "Türkiye'de 1939-1945 Yıllarında Tarih Öğretim Programları ve Tarih

Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı 1831³⁴²

Enver Ziya Karal, İstanbul'da arşiv ve kütüphanelerde araştırmalarda bulunduğu sırada Osmanlı İmparatorluğu'nda 1831 yılında yapılan nüfus sayımına dair belgeler bulmuştur. Bu belgeleri önemli gördüğü için topu halde yayınlamayı uygun görmüş, bundan dolayı 1831 sayımının ne gibi sebeplerle ve nasıl yapıldığını anlattığı bu eseri kaleme almıştır. Eserde 1831 sayımını gösteren el yazması defterin kopyası, sayımlara ait belgeler, not ve tablolar yer almıştır. Ayrıca bu eser için Selçuk Trak tarafından bir tenkit yazısı yazılmıştır.³⁴³

Daha önceki yapılan nüfus sayımlarını ve bu sayımlar üzerine yapılan çalışmaları inceleyen Karal şu sonuçlara varmıştır: Prof. Ömer Lütfi Barkan, Prof. Ebül'ula'nın en eski tahrir Sultan Orhan dönemine aittir tezini haklı bulmakla beraber, "Türkiye'de İmparatorluk devirlerinde nüfus ve arazi tahriri" başlıklı yazısında en eski arazi tahrir defterinin I. Murat dönemine ait olduğunu söylemiştir. Karal da durum eğer böyle ise; toprak ve dolayısıyla nüfus tahririnin kökeninin kesin biçimde çözülmemiş bir mesele olarak sayılması gerektiğini belirtmiştir. Toprak ve dolayısıyla nüfus sayımının yaşının kesin olarak gösterilmesinde birtakım zorluklar olduğunu söylemiştir. Bunun gibi çeşitli tarihçilerin toprak, nüfus tahrirlerine ilişkin farklı görüşlerini karşılaştırmıştır. Örneğin; Netayicülvukuat yazıcısı Mustafa Paşa son toprak ve dolayısıyla nüfus tahriri II. Selim döneminde yapılmıştır derken; Barkan; III. Murat döneminde de tahrir yapıldığına dair belgeleri yayınlamıştır. Fakat III. Murat döneminden sonra da nüfus sayımı yapıldığına dair kitaplarda yazılan yazılar vardır ki bu bilgilerden birisini yazan da Hammer'dır. Neticede 17. ve 18. yy'larda az sayıda yapılan nüfus sayımları olduğunu belirterek, 19.yy'a gelindiğinde birçok kere nüfus sayımına teşebbüs edildiği ve bazen de kısmen veya toplu halde nüfus sayımları yapıldığını açıklamıştır.

19.Asırda Nüfus Sayımları başlığı altında ilk teşebbüsün II. Mahmut döneminde Yençeri Ocağı'nın kaldırılmasının ardından 1829 yılında genel bir nüfus sayımı yapmak amaçlı olduğunu fakat Osmanlı- Rus Savaşı sebebiyle bu sayımın neticelendirilemediğini söylemiştir. Karal;

Ders Kitaplarının İncelenmesi", *UÜ Fen Ed. Fak. Sosyal Bilimler Dergisi*, s.176, 2011.; Celal Metin, "TC İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Konularının Ortaöğretimde Öğretimi", *Türk Eğitim Sisteminde Atatürkçülük Öğretimi*, s.167.

³⁴² Enver Ziya Karal, **a.g.e.**, T.C. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Yayın No 195, Tetkikler Serisi No 87, Ankara, 1943. (TÜİK tarafından 1997'de ikinci baskısı yapılmıştır).

³⁴³ Dr. Selçuk Trak, Enver Ziya Karal'ın Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı hakkında DTCF Dergisi; 2, Sayı 3. (Dr. Trak tenkidinde söz konusu kitabın önemi üzerinde durduktan sonra, Anadolu'da ve Rumeli'nde nüfus dağılışının tablolarını yapmış ve sayım sonuçlarını Türkiye Cumhuriyeti' devrinde yapılan sayım sonuçlarıyla karşılaştırmıştır.)

1829 nüfus sayımını genel bir nüfus sayımı için bir nevi tecrübe olarak değerlendirmiştir. İşte Osmanlı- Rus Savaşı'nın ardından imzalanan Edirne Antlaşması'ndan sonra 1831 yılında yeni bir sayıma girilmiştir. Bu seferki sayım geniş ölçüde hazırlıklardan sonra Rumeli ve Anadolu sancaklarıyla, kasabalarında başarıyla yapılmıştır.

1831 sayımından sonra 1844 yılında da bir sayım yapılmıştır. Askeri bir amaç ile yapılan bu nüfus sayımı hakkında Ord. Prof. İbrahim Hakkı Akyol bu sayımı ilk olarak nitelendirmiştir. Karal yukarıdaki açıklamalar doğrultusunda bu sayımın ilk sıfatını - taşıyamayacağını belirtmiştir.

Küçük veya büyük tüm nüfus sayımlarının sonuçları hiçbir zaman Devletçe yayınlanmamıştır. Bununla birlikte Devlet salnamelerinde ve yabancıların Türkiye üzerine yazdıkları kitaplarda genel sonuçlardan bahsedilmiştir. Arşiv ve kütüphanelerde bu nüfus sayımlarına ait dosyalar mevcuttur. Karal da buralardan elde ettiği bilgilerle, belgelere dayalı olarak bu kitabı yazmıştır.

1831 nüfus sayımı başlığı altında; Rumeli'de ve Anadolu'da toprak yazımı vesilesiyle olmayarak, doğrudan yapılan ilk nüfus sayımının 1831'de yapılan nüfus sayımı olduğunu söylemiştir. Fakat tarih ilminde her an elde edilecek yeni bilgiler ve buluntularla başka sonuçlara ulaşılabileceğini göz önünde bulundurarak 1831 nüfus sayımının "şimdilik" ilk olma özelliğini taşıdığını belirtmiştir. İleride daha önce yapılmış sayıma dair belgeler çıkarsa ilk olma özelliğini yitireceğini böylece belirtmiştir. Böylece Karal'ın bulunduğu bu belgelerle nüfus sayımı hakkında yazılan daha önceki bilgiler düzeltilmiş veya tamamlanmış olmuştur. Sonuç itibarıyla ilk genel nüfus olma özelliği taşıyan 1831 nüfus sayımı bu gün de aynı özelliği taşımaktadır.

1831 sayımının neden yapılmasına ihtiyaç duyulduğu üzerine Karal, genel olarak II. Mahmut'un geniş ölçüde bir ıslahat yapma isteğinin başta geldiği kanısına varmıştır. Osmanlı Devleti bu sayımla; Müslim ve Gayrimüslim nüfusu ortaya çıkartmayı, böylece II. Mahmut döneminde Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılıp (1826) yerine bir ordunun kurulması için askere alınabilecek Müslüman erkek nüfusunun, diğer taraftan da ülke sınırları genişlediği için cizye alabileceği Gayrimüslim nüfusun tespitinin yapılması amacını gütmüştür.

Ayrıca, nüfus sayımı için hazırlanan raporlardaki vergi meselesi üzerinde ayrıntılı sebepleri de sıralamıştır. Sayımın ne şekilde yapılacağına belirlenmesi için özel bir meclis kurulduğu ve bu meclis tarafından yönergelerin hazırlandığı bilgisini vermiştir. Ne hazırlanan sebepler raporunda ne de Lütfi tarihinde 1831 nüfus sayımının askeri bir amaçla

yapıldığı söylenmemiştir ama Karal böyle bir maksadın da güdüldüğünü elde ettiği belgelere dayanarak ileri sürmüştür.

İlk kez Rumeli ve Anadolu'da bulunan Müslim ve Gayrimüslim nüfusu birlikte kapsayan genel bir nüfus sayımı yapılacağı için halkın endişeye düşebileceği ihtimali de göz önüne alınarak birtakım önlemler alınmış, bu iş için şeri memurlar tayin edilmiş, memuriyetler gizli tutulmuştur. En temel manada din esas alınarak sayım yapılmıştır. Karal, sayımın yapıldığı sancak, kaza, kasaba ve köyleri Rumeli ve Anadolu tarafı başlıkları altında sıraladıktan sonra sayım sonuçlarına ve sayımın genel önemine değinmiştir.

1831 nüfus sayımı sonuçlarına göre; yalnız erkek nüfusu sayımı yapılmıştır. 4 milyona yakın görülen erkek nüfusunun Rumeli'deki mevcudu 1,5 milyona yakın iken; 2,5 milyondan biraz fazlası da Anadolu'dadır. Anadolu'nun sayım genel sonucunda göz çarpanın İslam nüfusunun mutlak bir çoğunluk teşkil ettiği sonucuna varan Karal, yaklaşık 2.100.000 İslam nüfusuna karşın, 400.000 Hıristiyan, 5.000 Yahudi ve 7.000 Kıpti olduğunu tespit etmiştir.

Karal sonuçları bakımından bu sayımın iki önemli özelliği üzerinde durmuştur. Yorumlarına göre 1831 nüfus sayımı her şeyden önce Osmanlı Devleti'nde yapılan ilk genel sayım olması sebebiyle önem taşır. 19.ve 20.yy'larda, politika zihniyetiyle Avrupa ve Balkan devletlerinin Rumeli ve Anadolu Hıristiyan nüfusunu İslam nüfusundan fazla göstermek amacıyla ortaya attıkları bazı istatistiklerin sahte olduğunu göstermesi bakımından da önemlidir.

Açık bir şekilde İslam nüfusunun fazla olduğu sonucuna karşın Karal, bazı kimselerin herhangi bir maksatla devletin İslam nüfusunu fazla göstermiş olduğunu düşünebileceklerini belirterek böyle olamayacağını üç tespitle kanıtlamıştır. Birincisi; devlet İslam nüfusunu askerlik bakımından, ikincisi; Hıristiyan nüfusu vergi bakımından öğrenmek istemiştir. Üçüncüsü de; sonuçlara göre; Trakya'nın Çatalca'dan itibaren genel olarak daha çok Hıristiyan nüfusa sahip olmasıdır. Eğer ki devletin amacı İslam nüfusunu fazla göstermek olsaydı, kolayca bu bölgeleri de İslam nüfusu olarak gösterebilirdi. Karal bu tespitlerinden sonra oldukça mantıklı izaha dayanan şu yorumu yapmıştır: "İslam nüfusunu fazla göstermek kendi kendini aldatmak, Hıristiyan nüfusu az göstermek muhtaç olduğu paranın bir kısmından feragat etmek anlamına gelecektir ki; her iki yol da devletin aleyhinedir." Sonuç olarak nüfus sayımında tam olarak tarafsızlık gösterilmiş olması bakımından 1831 nüfus sayım sonuçları yeterince güvenilirdir.

Karal'a göre; 1831 nüfus sayımının en büyük önemi devletin Rumeli ve Anadolu'yu İslamlaştırmak yolunda yürümediğini göstermesidir.

İlk, Orta, Yeni ve Yakınçağ Tarihleri³⁴⁴

Liselerde ders kitabı olarak okutulan bu eser, Prof. Karal, Prof. Arif Müfid Mansel ve Prof. Cavit Baysun'un ortak yapımıdır.

İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü ve İslam Ansiklopedisi müdürlüğü yapan Ord. Prof. Cavit Baysun, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde Yeni Çağ, Orta Çağ ve Bizans tarihi gibi çeşitli dallarda dersler vermiş Tarih profesörüdür.³⁴⁵ 1933 yılında Almanya'da henüz 24 yaşındayken "Stockwerkbau der Griechen und Römer" konulu teziyle Doktor unvanını alan Arif Müfid Mansel ise, 1935-1946 yılları arasında İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde görev yapmış bir arkeoloğdur. 1936 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İlk Çağ Tarihi Doçentliğine getirilerek dersler vermeye başlamıştır. 1944'te Profesör olan Mansel 1946'da İ.Ü. Klasik Arkeoloji Kürsüsünü kurmuş ve Side ve Perge antik kentlerinde kazılar yapmıştır³⁴⁶

Üç profesörün hazırladığı ortak eser, Türk tarih tezi fikrini savunan bir çizgidedir. İlk Çağ kısmında Yunan ve Roma tarih medeniyetlerinin öğretilmesine, Anadolu'daki Türk varlığının izlerinin uzun bir geçmişe sahip olduğunun anlatılmasına önem verilmiştir. Yapılan çeşitli kazıların örnekleriyle Türk kültür tarihine dair elde edilen bilgilere yer verilmiştir.

Yeni ve Yakınçağ tarihi kısmı XV. yy'da Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u almasıyla başlatılmış ve II. Dünya Savaşı ile bitirilmiştir. Osmanlı ve Avrupa'da gelişen olaylar kronolojik sıra takip edilerek her dönem kendi içerisinde bir arada verilmiştir. Osmanlı'da gelişen olaylar ile Avrupa'da gelişen olayların eş zamanlı olarak verilmesi, iki coğrafya arasında senkronizasyon sağlayarak tarihsel zaman çizgisinde olayların değerlendirmesi imkanını vermiştir.

Osmanlı Tarihi Serisi³⁴⁷

Enver Ziya Karal'ın öncülüğünü yaptığı pek çok çalışmasından birisi de hocası Ord. Prof. Dr. İsmail Hakkı Uzunçarşılı ile birlikte hazırladığı 9 ciltlik Osmanlı Tarihi serisinin yakın tarihimizi anlattığı beş ciltlik kısmıdır.

³⁴⁴ Enver Ziya Karal- Arif Müfid Mansel ve Cavit Baysun ortak yapımı, İstanbul, 1943.

³⁴⁵ <http://edebiyat.istanbul.edu.tr>. (Erişim Tarihi: 16.12.2014)

³⁴⁶ <http://edebiyat.istanbul.edu.tr>. (Erişim Tarihi: 16.12.2014)

³⁴⁷ Türk Tarih Kurumu'nun yayınladığı bu serinin 7 kitaptan oluşan ilk 4 cildi İsmail Hakkı Uzunçarşılı, 5 cildi de Enver Ziya Karal tarafından yazılmıştır.

Bu eser Türk ve yabancı pek çok bilim adamı ve araştırmacıya önemli bir rehber olmuştur. Birçok akademisyene göre bu eser Osmanlı tarihi üzerine yayınlanmış tek eser olarak tarihe hizmet etmeye devam etmektedir. Örneğin H.A.R. Gibb, Harold Brown ile birlikte hazırladığı İslam Tarihi bibliyografyasında Prof. Karal'ın Osmanlı Tarihi'ni öne çıkarmıştır.³⁴⁸

Prof. Enver Ziya Karal hakkında *"Üniversiteyi bıraksaydı bulunmaz bir politikacı olurdu; politikayı bıraktı, bulunmaz bir bilim adamı oldu."*³⁴⁹ yorumunu yapan Prof. Dr. Şerafettin Turan ise bu sözlerini Karal'ın ilk dönem eserlerini pek doyurucu bulmadığı ilk dönem eserlerini sonrakilerin çok aşmasıyla ilişkilendirmiştir:

"Açıkça söylemem lazım ki; Enver Ziya Bey'in ilk dönem eserleri pek de doyurucu değildir. Osmanlı Tarihi V. cilt daha çok bir lise kitabı havasındadır. Nitekim Akdes Nimet Kurat da V. cildi eleştirmiştir. Fakat Enver Ziya Hoca V. ciltte eleştirilen, hata olarak nitelendirilen noktaları ikinci, üçüncü baskıda da değiştirmedir. Bu da Enver Ziya Hoca'nın inat tarafıydı. Hatta VI. ve VII. ciltler konu bakımından biraz iç içe girmiş gibidir; fakat V.ciltten IX. cilde doğru Enver Ziya Hoca'da bilimsel içeriğin ve aktivitenin arttığı görülebilir. Bunu en bariz gösteren VIII. Cilttir. IX. cilt ise; şaheser olarak değerlendirilebilecek bir kitaptır. Prof. Karal'da görülen bu gelişmeden kasıt; klasik bir siyasi tarih anlatımından ziyade, olayların arka plandaki gelişmesi, olaylar karşısında halkın tepkisini yansıtması ve sosyal tarih yönünün katkılarıdır. Bunlar bir bakıma da Türkiye'deki tarih yazıcılığının aşamalarıdır.

*Enver Ziya Bey'deki bu gelişmenin son zamanlarına rastlaması hem yılların ve çalışmaların getirdiği bir tecrübe, hem de çok yönlü olmasından dolayı zaman ayıramamasıyla ilgiliydi. Harp akademisinde dersler verirdi, sürekli konferanslar verirdi, Halk Partisi'nin danışma kurulu üyesi, Anayasa komisyonu başkanıydı, dönem dönem Selanik'e Atatürk'ün evinin düzenlenme çalışmaları için giderdi. Onca uğraş arasında ancak bu kadar olabilirdi."*³⁵⁰

Prof. Turan'ın Osmanlı Tarihi serisi hakkındaki eleştirileri, Prof. Karal'daki akademik olgunlaşmanın, gelişmenin bir örneğini yansıtırken, bu olgunlaşmanın aynı zamanda Türkiye'de yıllar içerisinde şekillenen tarih yazıcılığının aşamalarını oluşturduğunu da göstermiştir. Nitekim, Karal'ın Cumhuriyet'in tarihinin yazımında neden öncü bir isim olduğu, Türkiye'de ilk kez ele alınan konuları işlemesinin yanı sıra, Türkiye'de tarih yazıcılığının aşamalarını yaşamış ve yansıtmış biri olmasından anlaşılabilir.

³⁴⁸ H.A.R. Gibb and Harold Brown, Islamic Society and the West. Vol. II (Oxford University Press 1960). Yazar bibliyografyası arasında Karal'ın Osmanlı Tarihi'ni işaret etmiştir.

³⁴⁹ Prof. Dr. Şerafettin Turan ile Görüşme, 27.09.2014.

³⁵⁰ İbid.

İlk baskısı 1947'de TTK tarafından yapılan Osmanlı Tarihi V. Cilt eserinin günümüze kadar aynı kurum tarafından 1961, 1970, 1983, 1988, 1994, 1995, 2007 ve 2011 yıllarında olmak üzere toplam dokuz kez baskısı yapılmıştır. Baskılar tıpkıbasım olup, son baskı Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'nun 02.02.2011 tarih ve 629/35 sayılı Yönetim Kurulu Kararı gereği 5.000 adet basılmıştır.

Toplamda 9 cilt ve 11 kitaptan oluşan Osmanlı Tarihi'nin ilk 4 cildini İsmail Hakkı Uzunçarşılı, diğer 5 cildini de Enver Ziya Karal yazmıştır. Fakat 5. Kitap olan son cilt taslak nüsha halindeyken Enver Ziya Karal vefat etmiştir. Bu kitap Karal'ın tarih öğretmeni eşi Fatma Karal'ın Osmanlıca yazımının yeni harflere çevrilmesine yardımıyla ve Karal'ın kızı Prof. Dr. Seçil Karal Akgün tarafından da gözden geçirilerek yayına hazırlanmış, böylece seri tamamlanmıştır.

Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi'nde Karal'ın öğrencilerinden biri olan Prof. Dr. Yavuz Ercan da Karal'ın bu kitaplarını Osmanlı Tarihi konusunda başvurulacak tek eser olarak görmüştür. Aslında Enver Ziya Karal'ın kendisinin ve eserlerinin geçilmesini istediğini, fakat Karal'dan sonra kendi kuşağının O'nu ve eserlerini maalesef geçemediklerini belirtmiştir.³⁵¹

Bu serinin yazılması da şöyle gerçekleşmiştir: 1940'lı yılların başında TTK tarafından Osmanlı tarihinin daha sağlıklı ve bilimsel bir kaynaktan öğrenilebilmesi için başlatılan projede Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı ve Ord. Prof. Enver Ziya Karal'a görev verilmiştir. Her iki akademisyen de dörder cilt halinde 250 sayfayı geçmeyecek şekilde yazmaları önerilmiştir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 1789 Fransız İhtilali'ne kadar olan dönemi İsmail Hakkı Uzunçarşılı yazmıştır. Buna göre Anadolu Selçukluları ve Anadolu Beylikleri hakkında bir mukaddime ile Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan İstanbul'un fethine kadar olan kısım I. cildi oluşturmuştur. İstanbul'un Fethinden Kanuni Sultan Süleyman'ın ölümüne kadar olan zaman dilimi II. ciltte incelenmiştir. II. Selim'in tahta çıkışından 1699 Karlofça Antlaşması'na kadar III. Cildin ilk kısmına konu olmuş, ikinci kısmını da XVI. yy. ortalarından dönem oluşturmuştur. IV. Cilt de I. ve III. Ciltler gibi ikişer kitaptan oluşmuştur. III.Selim dönemini içeren V. ciltten, II. Meşrutiyet döneminin sonuna kadar beş ciltlik kısım da Ord. Prof. Enver Ziya Karal tarafından yazılmıştır. Çalışmalarını son derece disiplinli ve programa uygun hareket ederek yürüten Karal, kendi payına düşen 5. Cildi 250 sayfa olarak tam zamanında bitirmiştir. Fakat Uzunçarşılı'nın kuralın dışına çıkarak daha hacimli yazması üzerine Karal da bundan sonra yazacağı ciltlerde sayfa sayısı açısından daha rahat

³⁵¹ Keser, "a.g.m.", s. 45.

hareket etmiştir.³⁵² Buna göre 6. Cilt 321, 7. Cilt 379, 8. Cilt (Abdülhamit dönemiyle ilgili bu eser onun en başarılı ve en kapsamlı çalışması olarak değerlendirilir.) 631, 9. Cilt 593 sayfadandır oluşmuştur.

Osmanlı Tarihi serisiyle daha çok genel kitleye seslenen Prof. Karal, V, VI, VII. ciltlerin alt yapısını daha çok Fransa'da, VIII. cildin alt yapısını da burs alarak Amerika'da hazırlamıştır. ABD Standford Üniversitesi Hoover Enstitüsü'nde tamamen II. Abdülhamit üzerine olan koleksiyonu incelemiştir. Osmanlı arşivlerinde de elde ettiği belgelerle çalışmasını hazırlayan Prof. Karal'a dönemin pek çok Türk ve yabancı akademisyeni öncü çalışmalarından dolayı teşekkürlerini sunmuştur.³⁵³

V. CİLT³⁵⁴ Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789- 1856)

Osmanlı Tarihi V. cilt Enver Ziya Karal tarafından kaleme alınmış olup, Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856) altbaşlığı ile sunulmuştur. Karal V. cilde yazmış olduğu önsözde bu eserin hazırlık aşamasından, kullanılan kaynaklardan ve karşılaşılan zorluklardan bahsetmiştir. Birçok kimseye göre yakın çağ çalışmak ve yazmak önceki dönemlerden daha kolaydır. Çünkü yakın çağ insan ömrünün sınırları içindedir. Belgeleri ve daha başka çalışma araçları çoktur. Bu düşünceler Karal'a göre aldatıcıdır. Gerçekte Osmanlı tarihinin yakınçağ bölümünü yazmak oldukça zor olmuştur. Bu zorluk da o zamanki kaynak yokluğundan olduğu kadar Osmanlı tarih yazarlarının tarih anlayışından ileri gelmiştir. Osmanlı tarihinin yakın çağları için o zamanlar bir tarih bibliyografyası yoktur. Arşiv yayınları, hatırat, kütüphanelerin düzenli katalogları yoktur. Monografiler yok denecek kadar azdır. Enver Ziya Karal'ın Osmanlı tarih yazıcılığına bakıldığında bu geleneksel çizginin ötesine geçerek döneminin diğer tarihçilerinden farkını ortaya koyduğu görülebilir. Yakın Osmanlı tarihi yakınçağ dönemine yönelik Türkçe ve İngilizce yazdığı; Kayserili Mehmet Dayı İle Giritli Mustafa Dayı Nam Yoldeşlerin Amerika ve Avrupa Seyahatleri 1805-1808, Tanzimat'tan Evvel Garplaşma Hareketleri (1718-1839), Halet Efendi Avrupa'yı nasıl görüyor gibi pek çok monografi bu görüşü kanıtlar niteliktedir.³⁵⁵

Karal, Osmanlı tarihi yazmak için tek yolun tarih metodolojisinin gerektirdiği şekilde arşiv belgelerinden yararlanmak olduğunu söylemiştir. Fakat o dönemde henüz arşiv ve yazmaların sınıflanmasına başlanmamıştır bile. O da bu engelleri göz önünde bulundurarak mevcut olan kaynakları kullanmıştır. Öne sürdüğüne göre Osmanlı tarihi

³⁵² İbid. s. 18.

³⁵³ Prof. Dr. Seçil Karal Akgün ile Yapılan Görüşme, 27.09.2014.

³⁵⁴ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi Cilt V**, .TTK Yay., 9. XIII. Dizi, S.16, Ankara, 1947

³⁵⁵ Seçil Akgün Karal, "Ord. Prof. Dr. Enver Ziya Karal'ın Yapıtları ve Yaşam Öyküsü", s. 541, 542.

serisinin yakın çağ kısmı için kaynakları genelde el kitapları, dergilerde yayınlanmış tek tük monografiler ve Cumhuriyet döneminde yayınlanan belgeler oluşturmuştur. Dolayısıyla bu kitap yeni bulunmuş belgelerden oluşturulmuş orijinal bir Osmanlı tarihi değildir. Cumhuriyet dönemine kadar bilinen olaylarla, bu dönemde ortaya çıkarılanların tarih metoduna göre sıralanması, bağlanması ve açıklanmasıyla meydana gelmiştir. Yine Karal'ın açıklamalarına göre bu seri kendinden önce yazılmış benzerlerinden konularının çeşitliliği ve planıyla ayrılır:

Geleneksel Osmanlı tarih yazıcılığında siyasi olaylar ön planda tutulmuş, sosyal tarih arka plana atılmıştır. Karal ise bu kitapta siyasi olayları değerden düşürecek bir kısaltma yapmadığını belirterek, geleneksel anlayışın ötesine geçip sosyal tarihe de yer vermiş; toplum içindeki yeni düzen çalışmalarına ve bu çalışmaları yenen düşüncelerle, çalışmaların sonuçlarına büyük önem vermiştir. Fakat bu aşamada da devletin ekonomik yapısı ile halkın yaşama ve düşünce durumunu gereği gibi belirtmediğini adeta acı duyarak ifade etmişse de bunun başlıca sebebi; bu alanda o zaman kadarki belgelerin ve yayınların azlığıdır.

Eserin ortaya çıkmasında karşılaşılan başka bir problem de dil ve terimlerdir. Genel tarih yazımında geçerli olan kural; günün konuşulan dili ile yazmaktır. Fakat eserin yazıldığı dönem dil gelişmesinin krizli bir dönemi olduğu için Karal kök tutmuş gibi olan kelime ve kurallarla, ileride kök tutacak gibi olanları kullanma yolunu seçilmiştir. Kaynaklarda karşılaştığı okuyucu tarafından anlaşılabilir cümleleri olduğu gibi, günün Türkçesinden çok farklı olanları da günümüz diline çevirerek yazmıştır.

Kitabın başlangıcı için alınan tarih 1789'dur. Bu tarih Osmanlı Devleti'nin geleceğinde olduğu kadar, Batı dünyasının geleceğinde de bir dönüm noktasıdır. Kitabın sonu için kabul edilen tarih de Kırım Savaşı sonunda imzalanan 1856 Paris Antlaşması'dır. Bu tarih taşıdığı önemden çok o zaman yakınçağlar için yazılan Osmanlı tarihi serisinin cildinin sonu olarak planmış olmasından ileri gelmiştir. 67 yıllık bir dönemin anlatıldığı V. ciltte Osmanlı devletinin belli başlı üç ıslahat çalışmasına göre anlatılması planlanmıştır. Bunlar Nizam-ı Cedid, II. Mahmut düzeni ve Tanzimat'tır.

Karal; olaylar içinde özel bir üslup ile yazılma değerini taşıyan heyecanlı ve renkli olaylar olduğunu ve bunları sadece gerçek yapılarıyla sıraladığını belirterek ileride yapılabilecek eleştireli önceden kabul ettiğini belirtmiştir.

Tarih olaylarının okunması ve anlaşılmasını kolaylaştırmak için harita, resim, şema gibi pedagojik araçlardan da faydalanmıştır. Bunların iyi örneklerine o zaman kadar yazılmış Osmanlı Tarihi kitaplarında rastlanılmadığı için yabancı kaynaklardan yararlanmıştır.

Beş bölümden ve çeşitli alt başlıklardan oluşan 5. Cildinin birinci bölümünde *Yakın Çağların Başında Osmanlı İmparatorluğu'nun Genel Durumu* başlığı altında devlet kurumlarının bozulmalarından, Osmanlı Devleti'nin uluslar arası siyasette izlediği yalnızlık politikasından, iyileşme adına yapılan çalışmaların yetersizliğinden bahsedilmiştir.

İkinci bölüm *Nizam-ı Cedid (Yeni Düzen)* olarak adlandırılmış, *III. Selim'in tahta çıkışı, düşünceleri ve karakteri* isimli ilk ana başlık altında III. Selim tanıtılmıştır. Bu dönemde yapılan savaşlar ve uygulanan siyaset başlığı altında da Osmanlı- Rus ve Osmanlı- Avusturya savaşları, Kalas olayı, Fokşan felaketi, Boze bozgunu ve sonuçları, İsveç ile 11 Temmuz 1789 Antlaşması, Hertzberg Planı, Osmanlı- Rus ve Osmanlı Avusturya Savaşlarının sonuçlarından bahsedilmiştir. III. ana başlık *Osmanlı- Fransız Savaşı ve Osmanlı- Rus, Osmanlı- İngiliz Antlaşmaları (1797-1800)* olarak verilmiştir. Osmanlı- Fransız ilişkileri, Napolyon'un Mısır'ı Fransa'ya kazandırma düşüncesi, Mısır'ın istilası karşısında Osmanlı Devleti, Osmanlı- Rus ve İngiliz Antlaşmaları, Osmanlı'nın savaş hazırlıkları, Napolyon'un Suriye seferi, seferden sonra geri çekilmesi ve bundan sonra yapılan savaşlar ve Mısır seferinin sonuçları anlatılmıştır. IV. ana başlık *Mısır seferinden sonra Osmanlı Devleti'nin siyasi ilişkileri* olarak verilmiştir. Mısır'ın işgalinden doğan pürüzlerin giderilmesinden, Napolyon ile III. Selim'in dostluğundan, Osmanlı Devleti'nin Fransa'ya yakınlaşma sürecinden ve bu sürecin Osmanlı- Rus ve Osmanlı- İngiliz ilişkilerini nasıl olumsuz etkilediğinden de bahsedilmiştir. V. ana başlık *Nizam-ı Cedid Islahatı* olarak verilmiş, III. Selim'den önce yapılan ıslahat hareketlerine değinilerek, Nizam-ı Cedid'in tarifi ve planı anlatılmış, bir de bibliyografya eklenmiştir.

Üçüncü bölüm İrtica (gerileme) başlığı altında III. Selim'in tahttan indirilmesi ve IV. Mustafa'nın padişahlığı, Nizamı Cedid düşmanlarının harekete geçmesi: Edirne olayı, boğaz yamaklarının isyanı, Kabakçı Mustafa isyanı ve Selim'in tahttan indirilmesi ve IV. Mustafa'nın padişahlığı alt başlıkları halinde incelenmiştir.

Dördüncü bölüm; *Bayraktar ve Mahmut (1808-1839)* başlığı altında ele alınmıştır. Bölüm; Rusçuk Ayanı Bayraktar Mustafa Paşa, III. Selim dönemindeki sadrazamlar ve şeyhülislam, II. Mahmut II. döneminin siyaset olayları, milliyetçilik fikirlerinin Osmanlı Devleti'nde yayılması, 1804-1817 Sırp isyanları, 1815-1817 Yunan isyanları, 1831-1840 Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın isyanı, II. Mahmut ıslahatları alt başlıkları halinde incelenmiş, II. Mahmut dönemindeki sadrazam ile şeyhülislamın bibliyografyası verilerek tamamlanmıştır.

Beşinci bölüm; *Tanzimat Dönemi (1839-1856)* başlığı altında ele

alınmıştır. Gülhane Hattı ve Tanzimat düzeni, Tanzimat döneminin siyasi olayları, Şark meselesi ve Boğazlar, Lübnan problemi, Macar mültecileri problemi, Kırım Savaşı, Islahat Fermanı (28 Şubat 1856) ve Abdülmecid döneminde sadrazamlar ve şeyhülislam alt başlıkları altında Tanzimat dönemi işlenmiştir.

Kitabın sonunda *Belgeler* başlığı altında Tanzimat Fermanı'nı ve Islahat Fermanı'nın içerikleri yayınlanmış, Tanzimat dönemi bibliyografyası, kronoloji cetveli ve genel dizin verilmiştir. Ayrıca metin dışında 16 resim, 7 harita, 1 kroki ve 1 grafik verilmiştir. Bu resimler sırasıyla şöyledir: 28 Çelebi zade Sait Efendi, III. Selim, Çar Büyük Petro, Avusturya İmparatoru II. Joseph, Çariça II. Katerina, Napoleon Bonaparte, Mısır kölemenlerinden Murat Bey, Paris Büyükelçisi, aynı zamanda Fransa'ya gönderilen ilk daimi elçi olan Es-seyyid Ali Efendi, Paris'te Türk modası, Osmanlı himayesinde kurulan Yediada Cumhuriyeti bandırası, II. Mahmut, 11. yy.'ın ilk yarısında Yunan tipleri, Mısır Hidivi Mehmet Ali, Abdülmecid, Kudüs'te Yahudilerin kutsal ağlama duvarı ve başka kutsal yazılı duvarlar. Haritalar ise III. Selim dönemi siyasi sınırları, 18. yy'da İstanbul isyanları, 18. yy'da Osmanlı Devleti'nde Türkler ve dinlere göre nüfusun dağılışı, 1812'de Osmanlı Avrupa'sı ve idari bölümleri, ticaret yolları ve Akdeniz limanları ve 1829- 1856 Avrupa'da Osmanlı Devleti'dir. 18. ve 19. yy'da Osmanlı- Rus siyasetinin gelişmesini gösteren çizgisel ve kronolojik bir grafik ile Osmanlı Devleti'nin başlıca hükümet organlarını gösterdiği kroki mevcuttur.

VI. CİLT ³⁵⁶ Islahat Fermanı Devri (1856-1861)

Serinin 1954 yılında basılan VI. cildinde Islahat Fermanı dönemi (1856-1861) incelenmiştir.

İki ana başlık ve çeşitli alt başlıklardan oluşan birinci kısım tarih araştırmacıları için oldukça aydınlatıcı ve ayrıntılı bilgiler içerir. Birinci bölümü; *Paris Antlaşması'nın İmzalanmasından Abdülmecid'in Ölümüne Kadar Siyasi Olaylar (1856-1861)* ana başlığı altında incelenmiştir. *Islahat Fermanı'nın tahlili* alt başlığıyla fermanın her bir maddesi ayrı ayrı incelenmiş ve Paris Antlaşması'ndaki yerine değinilmiştir. *Islahat Fermanı'nın Devlet'in siyaseti üzerine etkisi* alt başlığı ile ilk olarak farklı kimselerin ve kesimlerin ferman hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir. Bunlar sırasıyla; Osmanlı Devleti, Müslüman halk, Hıristiyan halk ve İstanbul'daki elçilerdir. Ardından fermanın uygulanmasından doğan güçlükler nedenleriyle birlikte sıralanmıştır. Bunlar sırasıyla; Osmanlı Devleti'nin yapısından doğan güçlükler, Avrupa'nın gelişmesinden doğan güçlükler, Paris Antlaşması Devletlerinin müdahaleleri şeklindedir. Bu müdahaleler,

³⁵⁶ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi* Cilt VI-TTK Yay., XIII. Dizi, S.16, Ankara, 1954 .

yani Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışılması karşısında Osmanlı devlet adamlarının tutumlarına ve içlerinde özellikle Ali Paşa'nın tutumuna ayrıca yer verilmiştir. Fuat Paşa'nın da düşüncesi anlatıldıktan sonra Islahat Fermanı hakkında sonuç yazılmıştır. Karal'ın ferman hakkında sonuç yazarken önce fermanın başlıca konusunu (Müslüman olmayan tebaaya, devletçe Müslüman tebaaya tanınmış hakların tanınmasıdır) ve başlıca karakterini (Avrupa devletlerinin Hıristiyan tebaa lehindeki müdahaleleri) vermiş olduğu ve diğer çalışmalarındaki gibi sorular ve yanıtlarla metin içerisinde anlatılanın somutlaşması için benzetmeler yaptığı görülebilir. İç isyanlar ve Avrupa Devletlerinin Müdahalesi alt başlığında fermana yönelik isyanlardan, ülke karışıklıklarından bahsedilmiş, Kuleli Olayı ve Abdülmecit'in ölümüyle birinci bölüm bitirilmiştir.

İkinci bölüm *Abdülmecit Döneminde Müesseseler ve Islahat Hareketleri* ana başlığı altında incelenmiştir. Bab-ı Hümayun, Bab-ı Ali, Bab-ı Meşihat, Bab-ı Seraskeri, Nezaretler, mülki idare, adalet, ordu, eğitim sistemi, maliye teşkilatı, sosyal ekonomi, Türk İslam cemiyetinin durumu, cemiyet alanında değişmeler konuları incelenmiş ve Abdülmecit dönemi hakkındaki sonuç ile çalışma bitirilmiştir. Kronoloji cetveli, bibliyografya ve genel indeksten başka metin dışında 9 resim ve iki tablo vardır. Bu resimler sırasıyla; Sultan Abdülmecit, Fuat Paşa, İngiltere Kraliçesi Victoria, Fransız İmparatoru III. Napoleon, Mısır Valisi Mehmet Sait Paşa, Mehmet Emin Ali Paşa, Kıbrıslı Mehmet Emin Paşa, Şinasi ve Ahmet Cevdet Paşa'dır. Tablolarda ise Osmanlı Devleti'nde ilmiye sınıfı ve Batılılaşma hareketleri ayrıntılı ve düzenli bir şekilde gösterilmiştir.

VII. CİLT³⁵⁷ Islahat Fermanı Devri (1861-1876)

VI. ciltte yer alan 1856- 1861 dönemini kapsayan Islahat Fermanı devrinin devamı, VII. ciltte 3 ana başlık altında Abdülaziz ve V. Murat dönemleri etrafında ele alınmıştır. Birinci bölüm *Islahat Fermanı Devri Abdülaziz'in Zamanı (1861-1876)* ana başlığı ve çeşitli alt başlıklar etrafında incelenmiştir. Karal diğer eserlerinde de olduğu gibi bir devri anlatmak ve anlamak için önce o devrin adamının anlaşılması yöntemini izleyerek Abdülaziz'i tanıtmış ve tahta çıkışını anlatmıştır. Bu kısımda dikkat çeken başka bir nokta ise Abdülaziz'in tahta çıkışına ve dönemde olup bitenlere karşı Osmanlı halkının düşüncelerini yansıtmış olmasıdır. Halk buhranlı zamanlarda durumun düzelmesini devlet makamında veya devlet kapısındaki değişmelerden beklemeye alışmış olduğundan Abdülaziz'in padişahlığını sevinçle karşılamıştır. Bu kısa bölümde Karal'ın, halkın düşüncelerini daha çok siyasi çerçevede içerisinde değerlendirmiş olduğu görülse de, geleneksel Türk tarihçiliğinin siyasi tarih üzerinde

³⁵⁷ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi Cilt VII**, .TTK Yay., XIII. Dizi, S.16, Ankara, 1956 .

yoğunlaşan çizgisinden bir nebze sıyrılmış olduğu, sosyal tarihçiliği de eserlerine yansıttığı izlenebilir. Bunun dışında yer alan diğer konular; Karadağ isyanı, Eflak- Boğdan olayları, Sırbistan olayları, Girit isyanları, Mısır'ın muhtariyet haklarının genişletilmesi, 1856 Paris Antlaşması'nın Karadeniz ile ilgili hükümlerinin düzenlenmesi, 1871'den sonra Osmanlı-Rus yakınlaşması, Hersek isyanı, Bulgar isyanları ve Abdülaziz'in tahttan indirilmesidir.

İkinci bölümde *Abdülaziz Devrinde Müesseseler* ana başlığı altında önce padişahın şahsiyetiyle birlikte padişahlık anlayışından ve bağlı olduğu geleneklerdeki değişmeden bahsedilmiştir. Bundan başka Abdülaziz devrindeki müesseselerden olan Bab-ı Ali, Bab-ı Meşihat, Bab-ı Seraskeri, meclisler, mülki teşkilat ve idare sistemi, adalet, ordu, donanma, eğitim, maliye, ziraat, endüstri, ticaret, bayındırlık, cemiyet durumu ve cemiyet hayatında değişmelerden bahsedilmiş; siyaset olayları ile Türkçülüğün önem kazanması, Genç Osmanlılar hareketi ile meşrutiyet fikrinin önem kazanması ve İslamcılık fikir akımlarından, Batılılaşma hareketlerinde Avrupa'nın etkisinden bahsedilmiş ve Abdülaziz dönemi hakkındaki sonuç ile kısım bitirilmiştir. Ayrıca çeşitli tarihçiler arasında bir tartışma konusu olan "Abdülaziz öldü mü, öldürüldü mü?" sorusuna Karal da çeşitli kaynakları göstererek intihar olduğuna inananların gerekçelerini ve cinayet olduğuna inananların gerekçelerini sıralamıştır. Karal; Abdurrahman Şeref Bey'in "Sultan Abdülaziz'in Vefatı" adlı makalesine ve Mahmut Kemal İnal'ın "Son Sadrazamlar" adlı kitabına atıflarda bulunarak onların da çalışmalarını kesin bir hükme bağlamadan bitirmiş olduğunu göstermiştir. Henüz cinayet olup olmadığını gösterecek belgeler gün yüzüne çıkmadığı için kendisi de kesin bir söylemden kaçınmıştır. Karal'ın eserleri incelendiğinde tartışma konusu olan olaylar hakkında yazdıklarında çeşitli kaynakların söylemlerine yer verdiğini, kendi düşüncesini de bunlardan sonra belirttiğini, satır aralarında ise okuyucu ile konuşur gibi ona sorular sorup önce okuyucunun zihninde soruları cevaplamasını, ardından çeşitli cevapları metne dökerek objektif bir bakış açısı sağladığı görülebilir. Karal'ı tarih yazıcılığı konusunda farklı ve ilgi çekici kılan özelliklerinden birisi de budur.

Üçüncü bölüm; *Sultan V. Murat Devri* ana başlığı altında incelenmiştir. Kitap, Kronoloji cetveli, bibliyografya ve indeksin eklenmesiyle çalışma bitirilmiştir. Son olarak çalışmaya V. Murat, Ali Paşa, Fazıl Mustafa Paşa, Hüseyin Avni Paşa, Hidiv İsmail Paşa, Cevdet Paşa,

Şirvanizade Mehmet Rüştü Paşa, Mütercim Mehmet Rüştü Paşa ve Şair Ziya Paşa'nın resimleri eklenmiştir.

VIII. CİLT³⁵⁸ Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907)

Serinin VIII. cildi 5 bölümden oluşmuştur. Birinci bölüm *Birinci Meşrutiyet Devri Siyasi Olayları* ana başlığı ve çeşitli alt başlıklar halinde incelenmiştir. Abdülhamid'in tahta çıkması, Mehmet Rüştü ve Mithat Paşaları tasfiye etmesi ve Kanun-ı Esasi'yi ilan etmesi anlatılmıştır. İç ve dış savaşlar, Sırbistan ve Karadağ, Rus savaşları çerçevesinde İstanbul Konferansı, Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması ve gizli antlaşmalardan bahsedilmiştir.

İkinci bölüm; İstibdat Dönemi Siyasi Olayları ana başlığı altında çeşitli alt başlıklarla incelenmiştir. Buna göre; Tunus Beyliği'nin Fransız himayesine girmesi, İngiltere'nin Mısır'a yerleşmesi, Bulgaristan ve Doğu Rumeli olayları, Osmanlı- Yunan savaşı, Girit meselesi ve isyanlar, Ermeni meselesi ve olayları, Makedonya olayları, Osmanlı- Alman ilişkileri, II. Abdülhamid'in dış siyaset üzerine genel düşünceleri konu edilmiştir.

Üçüncü bölüm; *Birinci Meşrutiyet Devri Müesseselerine Giriş* ana başlığı altında çeşitli alt başlıklardır. Burada Osmanlı Devleti'nin hukuk yapısı, bu yapıdaki ilk değişimler, Tanzimat ve Islahat fermanları açısından insan hakları prensiplerinin belirlenmesi, meşrutiyet idaresinin kurulması için verilen mücadelelerden bahsedilmiştir.

Dördüncü bölüm; *Birinci Meşrutiyet İdaresinin Kurulması* ana başlığı altında çeşitli alt başlıklardan oluşmuştur. Bölüm; Kanun-ı Esasi'nin hazırlık evresi, hazırlanmasında etkili olan kişiler ve uygulandığı, Umumi Meclis çalışmaları, Mebuslar Meclisi ve Ayan Meclislerinin oluşumu ve karakteri, meclisin kapatılması anlatılmış ve Meşrutiyet hakkındaki genel bir değerlendirme ile tamamlanmıştır. Karal'a göre Meşrutiyet; İmparatorluğun bünyesinde gerçekleştirilmesi yolunda yapılmış ve tarihinde bir benzerinin kaydedilmediği büyük bir harekettir. Birinci Meşrutiyetin amacı realist bir amaçtır ve Osmanlı Devleti'nin mevcut sınırlar içinde varlığını koruyup devam ettirmesini sağlamaktan ibarettir. Meşrutiyet hareketi Avrupa'nın etkisi ve baskısı altında aralıklarla devam etmiş Batılılaşma hareketinin zaruri ve normal bir sonucu olmuştur.³⁵⁹

Beşinci bölüm; İstibdat Devri Müesseseleri ana başlığı altında kurumları ve çeşitli siyasi akımları içeren alt başlıklardan oluşmuştur. Buna göre; saray, Bab-ı Ali, Bab-ı Meşihat, mülki idare sistemi, askeri teşkilat ve ordu, eğitim, basın, maliye sistemi, genel ekonomi, ziraat, bayındırlık, ticaret, cemiyet durumu ve cemiyet hayatında değişimler,

³⁵⁸ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi Cilt VIII*, TTK Yay., XIII. Dizi, S.16, Ankara, 1962

³⁵⁹ Karal, a.g.e., s. 241.

siyaset fikirleri ve bunlarla ilgili olaylar, Genç Türkler, İttihat ve Terakki, İslamcılık, Türkçülük fikirleri incelenmiş ve Birinci Meşrutiyet ve İstibdat dönemi hakkındaki değerlendirme ile bölüm tamamlanmıştır.

Kronoloji cetveli, bibliyografya, genel indeksten başka metin dışında 1 harita, 2 resim ve 2 tablo vardır. Bunlar: II. Abdülhamid'in resmi, Berlin Antlaşması'na göre Osmanlı toprak sınırlarını gösteren bir harita, 10 yaşında esir bir kızın satış belgesi, insan hakları ve Osmanlı Devleti'ni ve II. Abdülhamid döneminde batılılaşma hareketlerini ve tepkileri gösteren tablodur.

IX. CİLT³⁶⁰ İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı

Serinin son kitabı olan IX. Cilt diğerleri arasında en hacimli olanıdır ve beş bölümden oluşmuştur. IX. Cilde yazılan önsözden anlaşıldığına göre bu kitap TTK'nın 1946'da yayınlamaya başladığı Dünya Tarihi Serisi'nin Osmanlı Yakınçağ Tarihi kısmının son kitabıdır. Enver Ziya Karal, kitabı II. Meşrutiyet'in de duyurulduğu gün olan 23 Temmuz'da tamamlamıştır. Bu tarih Seçil Karal Akgün'e göre ilginç bir tesadüftür. Karal IX. cildin sadece siyasi tarih kısmını tamamlayabildikten sonra 19 Ocak 1982'de öldüğünden kitabı son kez gözden geçirememiştir. Daha sonra eklemek üzere not aldığı bazı tarih, isim, yer ve olayları yerleştirilmesini kitabın yeniden göden geçirilmesini kızı ve eşi yapmıştır. Kızı Prof. Dr. Seçil Karal Akgün kitabı yayına hazırlamak için gerekli çalışmaları yaparken; tarih öğretmenli Fatma Karal da el yazması metinleri Türkçeye çevirmiş ve

Kitap 1983 yılında yayına hazır hale getirilmiş ve basılmak üzere TTK'na teslim edilmiştir. Ancak, yayınlanması için uzun süre bekletilen yapıt 13 yıl gecikmeli olarak 1996 yılında basılmıştır. Geçen yıllar içinde konu ile ilgili yurt içinde ve yurt dışında yeni yayınlar yapılmıştır, ama Seçil Karal Akgün babası tarafından yazılmış içerikte herhangi bir değişiklik yapmamayı amaçladığından, yapıtın özünde yer almamış yayınları dikkate almamıştır.

Serinin diğer ciltlerinde siyasi gelişmelerle devlet müesseseleri ve yenilik hareketleri ayrı ayrı ele alınmıştır. Oysa Enver Ziya Karal II. Meşrutiyet dönemi müesseseleri ve toplumsal gelişmeler üzerine araştırma yapmışsa da bu kısım sadece notlar halinde olduğu için IX. cilde eklenmemiştir. Kitap sadece dönemin siyasi gelişmelerini içermektedir. Yazarın tasarımının dışına çıkılmak istenmediği için diğer ciltlerde olan resim, harita, şemalar bu kısma eklenmemiştir. Neticede kitaptaki tüm anlatım tamamıyla yazara aittir.

³⁶⁰ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi** Cilt IX , .TTK Yay., XIII. Dizi, S.16, Ankara, 2011.

Karal; tüm yapıtlarında olduğu gibi bu yapıtında da günlük konuşma dilini kullanmıştır. Kitabın dili baştan sona tamamen yazarın sözcükleriyle dir. Dil gelişiminden doğan ve okuyucu tarafından anlaşılamayacak olan anlatımlar çoğu kez yazarın kendi sözcükleriyle anlaşılır hale getirilerek yansıtılmıştır. Seçil Karal Akgün yapıtın içeriğine dokunmadığı gibi biçim ve diline de dokunmadığını belirtmiştir.

Birinci bölüm; İkinci Meşrutiyet Dönemi İç Olayları ana başlığı altında çeşitli alt başlıklardan meydana gelmiştir. İstibdat yönetiminin yıpratılması çerçevesinde istibdatın son yılları, gizli derneklerin kurulması, Terakki ve İttihat Cemiyeti, Paris Genel Merkezi'nin çalışmaları ve Selanik Genel Merkezi'nin çalışmaları incelenmiştir. 10 Temmuz Meşrutiyet devrimi Makedonya'da meşrutiyetin duyurulması ile birlikte anlatılmıştır. Otorite bunalımı alt başlığında Sait Paşa ve Kamil Paşa kabinelerinden, Mebuslar Meclisi ve Kamil Paşa kabinesinin devrilmesinden, Hüseyin Hilmi Paşa kabinesi ve muhalefetin şiddetlenmesinden bahsedilmiştir. Gericilerin ayaklanması ve II. Abdülhamî'in tahttan indirilmesi alt başlığında 31 Mart Olayı'na götüren isyanlar ve 31 Mart isyanı anlatılmıştır. İttihat ve Terakki'nin iktidara geçmesi ve bölünmesi; suçluların tespiti ve cezalandırılması, Hakkı Paşa kabinesi ve reformları çerçevesinde incelenmiştir. Hürriyet ve İtilaf Partisi ile İttihat ve Terakki Çatışmaları alt başlığında yeni seçimler, Halaskar Zabitan Grubu ve grubun var olan bunalımı yoğunlaştırılması anlatılmıştır. Muhaliflerin iktidara gelmesi alt başlığında İttihat ve Terakki'nin iktidardan düşürülmesi, Gazi Ahmet Muhtar Paşa kabinesinin güçsüzlüğü, Kamil Paşa kabinesi anlatılmıştır. İktidar ve Terakki iktidarı, Mahmut Şevket Paşa kabinesi, muhalefetin çöküşü ve Sait Halim Paşa kabinesi anlatılmıştır.

İkinci bölüm; *Meşrutiyet Döneminde Bölgesel Dağılıma ve Ayaklanmalar* ana başlığı altında incelenmiştir. Bölgesel dağılımlarda Bosna-Hersek'in devletten ayrılması, Bulgaristan'ın bağımsızlığını duyurması, Girit'in Yunanistan'a katılması anlatılmış, Arnavutluk ayaklanmaları ve Makedonya olaylarından bahsedilmiştir.

Üçüncü bölüm, *Trablusgarp ve Balkan Savaşları* ana başlığı altında incelenmiştir. Buna göre; Osmanlı- İtalya ilişkileri, savaş hazırlık süreçleri ve gelişimi, Balkanlar'daki durum, savaşların sonuçları ve Osmanlı Devleti'ne etkisi anlatılmıştır.

Dördüncü bölüm, Birinci Dünya Savaşı ana başlığı altında çeşitli alt başlıklar halinde incelenmiştir. Buna göre I. Dünya Savaşı'nın çıkması ve Osmanlı Devleti, savaş etkenleri, savaşın Avrupa'da başlaması, Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesi incelenmiştir. I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı savaşları, savaş koşulları, 1914-1915 yılları savaşları, Kafkas Cephesi'nde

Sarıkamış Savaşı, Afrika Cephesi'nde Kanal'a saldırı, Çanakkale deniz savaşı, Çanakkale kara savaşları anlatılmıştır. 1916 yılı savaşında Osmanlı askerleri, Avrupa cephelerinde ve Balkan cephelerinde savaş durumu, Osmanlı cephelerinde savaş, Avrupa cephelerinde Türk kuvvetleri, 1917 yılı savaşları, Avrupa cephelerindeki durum, Balkan cephelerinde durum, Osmanlı cephelerinde savaş, Avrupa cephelerinde Türk savaşları, 1918 yılı savaşları, Avrupa, Balkan ve Osmanlı cephelerinde savaş durumları çerçevesinde I. Dünya Savaşı yılları her açıdan ele alınarak anlatılmıştır.

Beşinci bölüm; *Savaş Sırasında Osmanlı Devleti'nin Paylaşılması* başlığında beş gizli antlaşma - özetleri verilerek anlatılmıştır.

Altıncı bölümde *Savaş Sırasında Barış Görüşmeleri ve Mütarekenin İmzalanması* başlığı altında barış süreci ve Mondros Mütarekesi'nin karakteri anlatılmıştır.

Bibliyografya ve dizin eklenerek çalışma tamamlanmıştır.

Osmanlı tarihinin doğal akıcılığında süzülerek sağlanan birikim Karal'a geniş boyutlu bir bakış yeteneği ve tarihsel bir perspektif kazandırmıştır. Birçok yerli ve yabancı araştırmacının vazgeçilmez başvuru kaynağı olan Osmanlı Tarihi serisinde Karal, 1789'dan 1908'e kadar 119 yılın iniş çıkışları arasında Türk siyasi ve sosyal hayatının ana çizgilerini aramıştır. Karal; dönemindeki tarih araştırmacılarının birçoğunun izlemediği yeni bir yöntemle her dönemin siyasi ve sosyo ekonomik olaylarını analiz edip, sentezleyerek sağlam gözlemlere bağlamasını başarmıştır. Daha önce de belirtildiği gibi tarihimizin ana kaynaklarından faydalanılarak yazılmasını ilk olarak başlatan kişilerdendir. Çünkü Karal geçmiş, döneme damgasını vurmuş adamların düşünce dünyalarının içinden bakmayı bilerek aydınlatmıştır. Osmanlı tarihini müzisyen, bestekar III. Selim'in romantik havasını bulduğu Hatt-ı Hümayunlarından yola çıkarak, Zarif Paşa'nın anılarında henüz altı yaşında küçük bir çocukken terk etmek zorunda kaldığı Balkanları bularak; İstibdat mengesinde sıkışan II. Abdülhamit'i toplumsal koşullar içinde izleyerek, objektifliğini yitirmeden yazmıştır.

Atatürk'ten Düşünceler³⁶¹

Monografilerde, Atatürk'ün yaşamı, savaşlarıyla başarıları, genellikle kronolojik bir tarzda anlatılmakta ve yazarların kişisel görüşleriyle hükme bağlanmaktadır. Hatırat türünden eserlerde ise yazarlar, onun yanında buldukları sıralarda şahit oldukları olayları anlatmaktadırlar. Bu eserlerden bazılarında, Atatürk'ün metin halinde verilmiş fikirlerine de yer verilmiştir. Belge derlemelerinde ise, daha çok Atatürk'ün karışmış

³⁶¹ Enver Ziya Karal, (Derleyen) Atatürk'ten Düşünceler -, İş Bankası Yay., 1. Baskı, Ankara, 1956.

olduğu olaylar belirtilir. Karal, tüm bu çalışmaların M. Kemal Atatürk'ü ve yaptıklarını çeşitli yönleriyle tanıttığını; fakat O'nun fikirlerini metin halinde veremediklerini görerek bu derlemeyi hazırlamıştır.

Ord. Prof. Reşat Kaynar bu gün de başvurulan önemli bir kaynak olarak gördüğü Atatürk'ten Düşünceler isimli eser için şu yorumu yapmıştır; *"Atatürkçülüğü Türk gençliğine benimsetebilmek için, öncelikle Atatürk düşüncelerini toplamak, bunları sınıflamak ve bir yapıt halinde sınıflamak gerekiyordu. Bu yapılmadan Atatürkçülüğün kökleri ortaya çıkarılamazdı. Bu alanda Karal'ın hazırlayıp yayınladığı Atatürk'ten Düşünceler yapıtı bu gün de başvurulan önemli bir kaynak olma değerini korumaktadır."*³⁶²

Karal, O'nu düşünceleriyle anlatmaya başlamadan önce kitabın önsözüne Atatürk'ün aslında bu yapıtın tam anlamıyla özünü veren şu cümlesini yazmıştır. "Beni görmek demek behemahal yüzümü görmek demek değildir. Benim fikirlerimi ve hislerimi anlıyorsanız ve duyuyorsanız bu kafidir." Enver Ziya Karal da yaşamı boyunca M. Kemal Atatürk'ü, değerlerini, fikirlerini, ilkelerini anlatmaya çalışmış, bunu yaparken okulu dört duvardan ibaret görmeyip ulaşabildiği her yerde evinde sokağında, günlük yaşamının içinde, gerekirse en uzak köy kahvesinde bile O'nu ve Cumhuriyet'i anlatabileceğini söylemiştir. Yaşamı boyunca Atatürk ile karşılaşma fırsatını yakalayamamış olmakla birlikte aslında Atatürk'ün de dediği gibi O'nun hislerini anlamış ve duymuş olarak O'nu gerçekten görmüştür denilebilir. Ayrıca Karal, M. Kemal Atatürk'ün bu sözünü 22 yy. önce yaşamış Plotinus'un mimariyi tarif etmek için söylemiş olduğu "Mimari; yapıdan taş çıkarıldıktan sonra geri kalan şeydir." sözüyle benzeştirip, çok yönlü kişiliğini çalışmalarında yansıtarak bir kez daha göstermiştir. Karal'ın mitolojiye, İlk Çağ medeniyeti, felsefesi ve filozoflarına olan ilgisi, akademisyenliğini, üretkenliğini besleyen, O'nun farklılığını ortaya koyan bir diğer yönü olmuştur. Kızı Prof. Dr. Seçil Karal Akgün de daha çocukluk dönemlerinde babasının kendisine okuması için pek çok mitoloji kitabı verdiğini söylemiştir. Tarihi sevdirmek için insanlara önce mitoloji okutulması gerektiğine inanarak özellikle üniversitenin 1. sınıfında okuyan öğrencilerine köprü vazifesi gören mitoloji okumalarını önermiştir.³⁶³ İşte Karal'ın sadece tarih değil, diğer yardımcı bilim dallarıyla da ilgili olması ve öğrencilerine de devamlı bu surette telkinler vermesi, O'nu ve çalışmalarını farklı kılmış ve bu farklı çalışmayı hazırlamasına önyak olmuştur.

M. Kemal Atatürk'ün fikir ve duyguları Türk inkılabının içindedir. Türk inkılabını iyi kavramak için bu fikir ve duyguların iyi bilinmesi gereklidir. Fakat fikir ve duygular monografilerde, anı ve belge derlemelerinde

³⁶² Ord. Prof. Reşat Kaynar, "Basında Karal-Prof. Karal ve Atatürkçülüğe Hizmetleri", s.466.

³⁶³ Seçil Karal Akgün'le görüşme

olayların anlatımına göre serpiştirilmiş bir haldedir. Okuyucunun bunlara ulaşması için tüm nutukları baştan sonra okuması gereklidir. Enver Ziya Karal da kimileri için zor, kimileri için de imkanız sayılabilecek bu durumu ortadan kaldırmak, bir boşluğu doldurmak amacıyla M. Kemal Atatürk'ün belirli konular üzerindeki fikirlerini çeşitli kaynaklardan yararlanarak konulara ve kronolojik sıraya göre okuyucuya sunmuştur. Böylece hepsi M. Kemal Atatürk için de T.C. için de hiçbir aracıya ihtiyaç duyulmadan verilmiştir.

Kitabın planı incelendiğinde konuların altı ana başlık etrafında işlendiği görülür. Önsöz ve kısaltmalar hakkındaki açıklamadan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun Dağılması ana başlığı ve diğer alt başlıkları etrafında ilk bölüm yazılmıştır.

İkinci bölüm; Kuva-ı Milliye ana başlığı altında Hak ve kuvvet, Türk milleti ve istiklal fikri ile Milli teşkilat başlıkları ve bunları açıklayan alt başlıklardan oluşmuştur.

Üçüncü bölüm; yeni Türkiye Devleti'nin kuruluşu ana başlığı altında Hakimiyet-i Milliye, TBMM'nin Açılması, TBMM Hükümeti, Teşkilat-ı Esasiye (Anayasa), Hakimiyet-i Milliye'nin Teminatı başlıkları ve diğer alt başlıklardan oluşmuştur.

Dördüncü bölüm; Türk inkılabı ana başlığı altında İnkılap Ve İnkılapçılar, İnkılap Ve Medeniyet, Türk İnkılabı Ve Kadın, Türk İnkılabı Ve Kıyafet, Türk İnkılabı Ve Din Başlıkları, Türk İnkılabı Ve Milli Eğitim, Güzel Sanatlar, Milli Ekonomi, Milli Savunma Türkiye Devleti'nin Dış Siyaseti ve diğer alt başlıklardan oluşmuştur.

Beşinci bölüm; Atatürk'ün Devlet İdaresi Hakkında Fikirleri ana başlığı altında Siyaset İdeali, Siyasi Ahlak, Umumi Efkar başlıklarından ve diğer alt başlıklardan oluşmuştur.

Altıncı bölüm; Atatürk'ün Şahsiyeti ana başlığı altında Atatürk'ün Hayat Felsefesi, Atatürk'ün Karakteri, Atatürk'ün Millete İmanı, Büyük Adam Kimdir, Bazı Şahıslar Ve Olaylar Hakkında başlıkları ve diğer alt başlıklarından oluşmuştur.

Karal, çalışma içerisinde bazı önemli fikirlerin gözden kaçmış olabileceğini söyleyerek, okuyucuyu uyarmıştır. Var olabilecek eksikliklerin ileride tamamlanabileceğini, amacının bir boşluğu mümkün olduğu kadar doldurmak olduğunu belirterek çalışmayı okuyucuya sunmuştur.

Karal, Atatürk'ten Düşünceler çalışmasını monografilerden, anılardan, belge derlemelerinden, gazetelerden, dergilerden, M. Kemal Ata-

türk'ün söylev ve demeçlerinden yararlanarak hazırlamıştır. Derlenen metinlerin anlaşılmasını kolaylaştırmak için de çalışmasının başına birtakım açıklayıcı notlar ilave etmiştir.

Atatürk ve Devrim³⁶⁴

Prof. Enver Ziya Karal'ın 1935 ve 1978 yılları arasında yazdığı makalelerinin bir kısmı ve çeşitli konferans metinlerinden oluşan bu kitap Atatürk ile Türk İnkılabı üzerine bir derlemedir ve yayın yılı itibariyle Prof. Karal'ın vefat etmeden önceki son çalışmaları içerisinde yer almaktadır.

Prof. Karal, kitabın amacının; Atatürk'ün kişiliğinin, düşünce ve aksiyonunun Türk İnkılabı'nın oluşmasındaki etkisini ve bunların dünya kamuoyunda yaratmış olduğu olumlu tepkileri belli bir dinleyici topluluğunun önünde tekrarlayarak, Atatürk sevgisini diri tutmak, Türk İnkılabı'nın yüceliğine inanmak ve dünyadaki yansımalarından gurur duymak olduğunu önsözünde belirtmiştir.

Yararlanılan kaynaklar arasında Meclis tutanakları, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri ve Atatürk'ün yakınlarının hatıratları vardır. Kitapta dipnotlar kullanılmamıştır. Bunun gerekçesi olarak da yazıların yaygın bir okuyucu topluluğuna sesleniyor olması gösterilmiştir. Ayrıca bibliyografya kısmı da bu nedenle mevcut değildir. Döneminde kullanılan dil kitabın çeşitli baskılarında aynen korunmuş, dilde herhangi bir değişiklik yapılmamıştır.

Kitabın içeriğine bakıldığında çeşitli konuların tarihsel gelişim süreci içerisinde neden sonuç ilişkisi etrafında incelenmiş ve Atatürk'ün çeşitli görüşlerinin eklenmiş olduğu tespit edilmiştir. Prof. Karal'ın ele aldığı konular başka makale ve kitaplarından izler de taşımaktadır.

Atatürk'ün asker kişiliği, Cumhuriyet'in duyurulması üzerindeki görüşleri, Türk İnkılabı'nın özellikleri, siyaset, ekonomi ve ulusların kurtuluşu hakkındaki düşünceleri, Türk tarih tezi, insanlık ülküsü, siyaset ahlakı ve siyasi partiler ve kadın sorunu üzerine görüşleri, çocuk sevgisi gibi konular ele alınmıştır. Bunların yanı sıra; Atatürk ve Büyük Zaferin Anlamı, Atatürk Ve Atatürkçülük, Atatürk'ü Anlamak, Hatırlamak, Atatürk Devrim Ve Laiklik, Atatürk Ve Sanat, Büyük Söylev'in Değindiği Gerçekler, Atatürk'ün Selanik'teki Evi gibi başlıklar altında metinler mevcuttur. Ayrıca Prof. Karal'ın İsmet İnönü'yü anma töreninde yaptığı bir konuşma, Tefik Bıyıklıoğlu'nun "Trakya'da Milli Mücadele" adlı eseri hakkında analizleri ve fikirleri bakımından Atatürk ve Gandhi'nin karşılaştırılması kitapta yer alan konular arasındadır.

Prof. Karal'ın pek çok araştırmacıya yol gösterecek ve fikir verecek çalışmalarından birisi olan bu derleme eserde, Prof. Karal'ın

³⁶⁴ Enver Ziya Karal, **a.g.e.**, TTK Yay., Ankara, 1980.

diğer eserlerinde kullandığı metod ile bir paralellik vardır. Her zaman belgeli tarihçilik ile hareket eden Prof. Karal; eserinin içerisinde yer alan “Atatürk ve Türk Tarih Tezi” isimli çalışmasında Atatürk’ün nasıl tarih yapılacağı üzerine olan görüşlerine de yer vermiştir. “...Her şeyden evvel kendinizin dikkatle ve itina ile seçeceğiniz vesikalara dayanınız. Bu vesikalar üzerine yapacağınız tetkikatta her şeyden ve herkesten evvel, kendi inisiyatifinizi ve milli süzgecinizi kullanınız...” Bu doğrultuda hareket eden Prof. Karal, TBMM tutanaklarından, Atatürk’ün Söylev ve Demeçlerinden yararlanmıştı. Diğer eserlerinde de olduğu gibi soru cevap yöntemini sıklıkla kullanmış, böylece okuyucuyu da düşünmeye ve cevapları buldurmaya yöneltmiştir. “...Şu halde nasıl oluyor da Atatürk, Türk’ü yaşamak hakkından mahrum etmek isteyen bu milletlerin medeniyetine değer vermekte ve onu milletimiz için bir tek kurtuluş yolu olarak görmektedir.” Bu soruya Atatürk’ün bir sözü ile cevap veren Prof. Karal, kurtuluş yolunun Batı’daki gibi ilim olduğunu söylemiştir.

La Question Armenienne – Armenian Question

Ermeni Meselesi (1878-1923) ³⁶⁵

Karal’ın bu yapıtı yukarıda verildiği gibi üç dilde bağımsız kitapçıklar olarak yayınlanmıştır. Ermeni meselesini tarih boyunca Türk ve Ermeni ilişkileri kapsamında kronolojik olarak inceleyen eser bir kitapçık niteliğindedir.

Ermeni meselesini, Şark Meselesi’nin bir parçası olarak değerlendiren Prof. Karal, bu meseleyi uluslar arası olduğu kadar karışık ve suni bir karaktere sahip olmasıyla tanımlamıştır.

Bu bağlamda konuyu beş aşamada değerlendirmiştir. İlk olarak Ermenilerin Osmanlı Devleti içindeki durumundan, onların diğer gayrimüslim halka göre ne denli rahat ve ayrıcalıklı olduğundan, devletin pek çok önemli kademesinde görev almalarının yanı sıra, çeşitli meslek gruplarında da etkin olarak oldukça zengin bir hale gelişlerinden ve Türk komşuları ile olan iyi ilişkilerinden bahsetmiştir. Osmanlı himayesindeki Ermenilerin müreffeh durumunu; tarih boyunca Ermeniler Türkler tarafından baskıya maruz kaldı anlayışını çürütmek için örnek veren Prof. Karal örneklerine General Harbord’un raporunu, Amiral Bristol’un mektubunu, Fransız gazetecisinin şahitliğini ve Anadolu’daki Ermeni nüfusunu eklemiştir.

Prof. Karal, Türk Ermeni ilişkilerinin bozulma sebeplerini Fransız İhtilali’nin getirdiği milliyetçilik hareketlerinde değil, Şark Meselesi doğrultusunda emperyalist devletlerin çıkarlarına dayanan politikalarında

³⁶⁵ Enver Ziya Karal Ankara, 1975; ayrıca, *Atatürk Üni. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 6., 1996.

aramıştır. Bu bağlamda İngiltere'nin Ermenilerin koruyuculuğunu üstlenerek, Doğu Anadolu'da özerk bir Ermeni Devleti kurma yolundaki çabalarından, Rusya'nın Rus üniformaları giydirdiği Ermenileri I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı'ya karşı nasıl kışkırttığından ve Ermenilerin örgütlenmesinde etkili olan Armenakian, Hınçak ve Taşnak komitelerinden bahsetmiştir.

1877-78 Osmanlı- Rus Savaşı'nı ve sonrasında imzalanan Ayastefanos ve onun yerine imzalanan Berlin Antlaşmalarını Türk Ermeni ilişkilerinde dönüm noktası olarak değerlendirmiştir.

Dünya Savaşı'nda Ermeni meselesinin karakterinin değiştiği tespitinde bulunan Prof. Karal, savaşı, Ermeniler açısından Türk egemenliğinden kurtulmak için iyi bir fırsat; İtilaf kuvvetleri açısından Ermenileri silahlandırarak işlerini kolaylaştırıp savaşı kazanmak; Osmanlı açısından düşmanla iş birliği yapan Ermenileri olabildiğince askeri alandan uzaklaştırarak Osmanlı varlığını korumak şeklinde değerlendirmiştir.

Paris Barış Konferansı'nda bağımsız veya özerk bir Ermeni Devleti'nin kurulması üzerine yapılan tartışmalardan da bahseden Prof. Karal, Ermeni temsilcinin konuşmalarının bile Osmanlı'nın haklılığını kanıtlar nitelikte olduğu tespitinde bulunmuştur.

Prof. Karal bugün bahsi geçen milletlerden birine ait olup da milliyetçilik hissi ile tarafsızlığı koruyabilmenin oldukça güç olduğu bir konuda yaptığı önemli tarihsel tespitler ve objektif bakış açısıyla bu güçlüğü aşanlardan olmuştur. *"Şu da gerçek ki bazı yerlerde, Ermenilerin silahlı mukavemeti yüzünden iki taraftan da kan akıtıldı. Bunun yanında hastalıklar ve yer değiştirme sırasında soğuktan ölenler de oldu. Hatta Türk halkının tasvip etmediği saldırılarda hayatlarını kaybeden Ermeniler de yok değildi..."* Sözleri Prof. Karal'ın meseleye çok yönlü bakabildiğinin bir göstergesidir.

Ermeni meselesinin Osmanlı'nın yıkılışıyla son bulup tarihe mal olduğunu söyleyen Prof. Karal, gerçekte var olanın uzun bir tarihi geçmişe ve barışa dayanan Türk Ermeni ilişkileri olduğunu söylemiştir. Fakat kışkırtmalar sebebiyle Avrupalı devletlerin politikaları sonucunda bir savaş atmosferi içerisinde her iki taraftan da ölümler yaşanmıştır. Prof. Karal tarihin, Türk Ermeni dostluğunun devamını zorunlu kılacağına ve geçmişte yaşanan acı olayların sömürülmesine asla müsaade etmeyeceğini belirterek çalışmasını bitirmiştir.

Atatürk Hakkında Konferanslar³⁶⁶

Prof. Afet İnan ile birlikte hazırladıkları Atatürk Hakkında Konferanslar kitabı vefatının 8. yılında Atatürk' ün anısına yayınlanmıştır.

³⁶⁶ Enver Ziya Karal, - TTK Yay., 1946, Ankara.

Türk devrim tarihi konferansları başlığı altında Prof. Karal ve Prof. İnan'ın katıldıkları konferanslardaki metinlerinden oluşan kitap içindekiler, önsöz, Prof. Karal'a ait iki ve Prof. İnan'a ait üç konferans metninden oluşan bir kitapçık niteliğindedir.

"İstiklal Savaşımızda Tarih Bilgisinin Rolü", "İstiklal Savaşımızda Manevi Kuvvetin Rolü" ve "Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Üzerinde Bir Konuşma" metinleri Prof. İnan'a; "Atatürk'ün Siyaset Üzerindeki Düşünceleri" ve "Atatürk'ün Türk Tarih Tezi" isimli metinler de Prof. Karal'a aittir.

Prof. Karal ve Prof. İnan fakülte adına verdikleri konferansları konuları bakımından birbirine yakın gördükleri için genel konferans serisi içinden ayırarak yayınlamışlardır. Bunları Atatürk dönemine ait yazmayı düşündükleri şeylerden küçük örnekler olarak tanımlamışlardır. Bu bakımdan bir bütün olarak alınmaması gerektiğini belirterek, amaçlarının vefatının 8. yılında Atatürk' ü anmak olduğunu söylemişlerdir.

Atatürk³⁶⁷

Bin temel eser kapsamında yer alan kitap, Mustafa Kemal Atatürk'ün çocukluğundan itibaren yaşamının sonuna kadar bir komutan, bir devlet adamı, bir aydın olarak yaptıklarından ve kişiliğinden bahsetmektedir.

Kitabı hazırlayanlar arasında Prof. Enver Ziya Karal'dan başka, Salih Omurtak, Hasan Ali Yücel, İhsan Sungu, Faik Reşit Unat, Enver Sökmen ve Uluğ İğdemir vardır.

Kitapta 9. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in ve dönemin Milli Eğitim Bakanı Prof. Dr. Orhan Oğuz'un önsözü, bibliyografya ve Mustafa Kemal Atatürk'ün biyografisiyle ilgili olaylar kronolojik şekilde almaktadır.

Yakındoğu Ticaret Tarihi³⁶⁸

Stuttgart Üniversitesi Profesörlerinden biri olan W. Heyd'in kitabının aslı Almancadır ve iki ciltten oluşmaktadır. Fransızca çevirisi de bulunan bu kitap Prof. Karal tarafından Türkçeye çevrilerek okurlara dönemindeki alanda var olan eksikleri gidermesi bakımından önemli bir eser kazandırılmıştır.

Prof. Karal eseri Türkler için oldukça önemli görmektedir. Ortaçağ ve Ortadoğu terimleri kapsamında Türklerin geniş yer tuttuğuna dikkat çeken Prof. Karal, XI. yy'dan bu yana Türklerin Yakındoğu'ya nasıl yayılmaya başladıklarını, izleyen yüzyıllarda da bu bölgeye tüm olarak sahip olduklarını hatırlatmaktadır. Bu özellikler sebebiyle Yakındoğu'nun geçmişinin, yurdu ve ulusu ilgilendirdiğini belirten Prof. Karal, sözü edilen

³⁶⁷ Enver Ziya Karal- MEB Yay., İstanbul, 1970.

³⁶⁸ W. Heyd, "a.g.e.", Çev. Enver Ziya Karal, TTK Yay., Ankara, 1975.

konular üzerine yazılmış veya çevrilmiş kaynak niteliğinde yapıtın pek az olması sebebiyle W. Heyd'in klasik değer taşıyan eserinin çevirisini yapma ihtiyacı duymuştur.

Prof. Karal'ın Türk literatüründe gördüğü eksikliği klasik olarak kabul edilen bir kitabın çevirisini üstlenerek tamamladığı boşluk, O'nu öncü kimliğine büründüren bir başka örnek olarak yorumlanabilir.

MAKALELERİNDEN SEÇMELER

Arşiv ve Tarih³⁶⁹

Karal'ın alanında ilk yayınlarından biri olan bu makalesi - 1934 yılında Oluş Dergisi'nde yayınlanan ve daha sonra 1941'de Tarih Notları isimli kitapta toplanan konferansları, incelemeleri ve diğer makalelerinin arasında yer alan çalışmasıdır.

Karal, çalışmasına başlarken tarihin tanımını topluluk halinde yaşayan insanın geçmiş zamanlarını incelemek olarak yapmış, geçmişte yaşamak ve geçmişi yaşatmanın ne ile mümkün olacağını sorup, *belge* cevabını vermiştir. Belgesiz tarih yapılamayacağını söyleyerek belgenin önemine değinmiştir. Belgesiz olarak yapılan incelemeleri tarihi değil, edebi geçmiş olarak adlandırmıştır. Bu açıklamalarından sonra müzelerde yer alan arkeolojik belgeleri ve arşivlerde yer alan yazılı belgeleri açıklamış ve asıl tarih belgeleri olarak arşivdekileri ele almıştır.

Karal'ın makalelerinde konuya dair verdiği örneklerin yanı sıra çeşitli benzetmeler de yaptığı görülür. Bu benzeşimler en kısa yoldan verilmek istenen ana düşünceyi okuyucuya aktardığı gibi aynı zamanda da anlatımı zenginleştirmiştir. Arşiv ve Tarih makalesinde de belge ve arşiv arasındaki sıkı ilişkiyi yazı tura arasındaki ilişkiye benzeterek arşiv ve belgelerin önemini, arşivlerin tarihçesini anlatmıştır. Bu sıkı ilişkiye rağmen arşivlerin tarihçesinin yeni olduğundan bahsederek, kütüphanelerin yanında arşivlere de yer veren Paris Biblioteque Nationale, Londra British Museum, Topkapı Kütüphanesi, Vatikan Kütüphanesi gibi kütüphanelerden kısaca bahsetmiştir.

Arşivlerdeki belgelerin tasnif edilmediği için yıllardan beri hatalı ve eksik çalışmaların yapıldığından bahseden Karal, tasnif edilmemiş bir arşivde tarihçinin işinin ne kadar zor olduğundan fakat tarihe meraklı bir insanın da arşive girdikten sonra elinin boş çıkmayacağından bahsetmiştir. Arşivlerdeki bu sıkıntıdan yola çıkarak Karal, "insan belgeyi değil, belge insanı etkiler; çünkü aranılan belgeler bulunamayınca tarihçi önüne çıkan belgeleri incelemeye başlar" demiştir. Bu yolla Ahmet Refik'i uzun yıllar arşivde çalışmasına rağmen büyük eserler ortaya koyamaması

³⁶⁹ Enver Ziya Karal, 'Oluş, 1934; **Tarih Notları- Osmanlı ve Avrupa Tarihine Dair Yayınlar**, Ülkü Basımevi İstanbul, 1941, s.13-16.

ve eserlerinin konuları arasında birlik olmaması yönünden eleştirmiştir. Karal'ın makale ve kitapları incelendiğinde ise ne konu içerisinde ne de eserler arasında bir tutarsızlık ile karşılaşılmamıştır. Arşivlerin yenilediği bir dönemde arşivlerin ve belgelerin önemine dair yazmış olması, çalışmalarının dönemin ihtiyaçlarına cevap verdiğini gösterir niteliktedir.

Karal, yurt dışındaki arşivlere Fransız arşivlerindeki çalışma disiplinlerini anlatarak örnek vermiş, buradaki sistemle daha kısa sürede bilgilere ulaşıldığını anlatmıştır. Karal'ın Fransa'da eğitim gördüğü göz önünde bulundurulursa buradaki arşivleri de bizzat görerek bilgileri aktardığı düşünülebilir. Arşivlerdeki çalışmaların seyrini etkileyecek bir önemli unsur olarak da arşivistlerin zihniyet meselesinden bahsetmiş, arşiv memurlarının donanımlı ve araştırmacıya zorluk yaratan değil kolaylık sağlayan, gerçek anlamda yardımcı olabilecek kişiler olması gerektiğini anlatmıştır.

Karal'ın Arşiv ve Tarih çalışması arşivlerin yeniden ıslahı ve yenilerinin kurulmasının bahsedildiği bir dönemde yazılmıştır. Kendisini bu konuyu yazmaktan alamadığını söylemiş, gelecek yazısında da arşivlerimizin tarih için öneminden bahsedeceğini belirterek çalışmasını sonlandırmıştır.

Arşivlerimizin Kıymeti³⁷⁰

Enver Ziya Karal'ın bu çalışması da 1939 yılında Oluş Dergisi'nde yayınlanan ve daha sonra 1941'de Tarih Notları isimli kitapta toplanan konferansları, incelemeleri ve diğer makalelerinin arasında yer almıştır.

Enver Ziya Karal, arşivler ile ilgili yazmış olduğu yukarıda da verilen bir önceki makalesine atıfta bulunarak, bu makalesinde arşivlere müracaat edilmediği takdirde çalışmaların eksik, hatalı ve kısa ömürlü olacağından bahsederek arşivlerin önemine değinmiştir.

Karal, tarihi gerçeğin anlaşılması için mutlaka arşivlerden yararlanılması gerektiği düşüncesindedir. 1939 yılında yayınlanan bu makalede son zamanlarda niteliksiz, arşivlere başvurulmadan, sınırlı kaynaklar ile yapılan çalışmalar eleştirilmiştir. Bu dönemin eleştirilen çalışmaları 1940'lı yıllara kadar olan döneme tekabül etmektedir. O günden bu güne kadar geçen süre içerisinde gelişen teknoloji ve imkanların çoğalması ile de muhtemelen daha nitelikli eserler ortaya çıkacağı düşüncesi bizce oluşabilir; fakat arşivlerden ve daha çeşitli kaynaklardan yararlanarak nitelikli bir eser ortaya çıkartmak, tarihi yazan kişinin ilmi disiplini ile de alakalıdır.

³⁷⁰ Enver Ziya Karal, "a.g.m", *Oluş*, 1939; **Tarih Notları- Osmanlı ve Avrupa Tarihine Dair Yayınlar**, Ülkü Basımevi İstanbul, 1941, s. 17-21.

Arşivler, mahalli, milli ve umumi tarihler için kaynak görevi görürler. Nitekim Osmanlı hakimiyetinde uzun süre kalan bu günün pek çok bağımsız devletlerinin gerçek tarihlerinin yazılması ve Türkiye ile ilişkilerinden bahseden diplomatik, politik tarihlerinin aydınlanması için Türk arşivlerinden yararlanmak gereklidir. Böylece Türk arşivleri milli ve uluslar arası ün ve saygı da kazanır. Fakat Enver Ziya Karal üzümlere, manevi servetimiz olarak gördüğü arşivlerimiz hakkında tam ve açık bir fikrin mevcut olmadığını, arşiv daireleri tarafından hiçbir yayın yapılmadığını, tarihle uğraşan kişilerin de arşiv konusuna dair yazılarının çok az olduğunu söylemiştir. Bu tarihçilerin isimlerini ve eserlerini makalesi içinde, tam künyelerini de dipnotlarda vererek zikretmiştir. Bu eserlerin içeriğinden bahsederek en kıymetli ve en ciddisinin Kültür Bakanlığı tarafından yazılan Mukaddeme ve onu takip eden arşiv kılavuzu olduğunu belirtmiştir. Fakat bunda da yalnızca Topkapı Kütüphanesi'ndeki arşivden bahsedilir.

Karal, Avrupalı tarihçileri ile Türk tarihçilerinin bu çerçevede karşılaştırmasını yaparak Avrupalıların Türk belgeleri ve kendi belgelerini birleştirerek Türkiye tarihini yazdıklarını ve ülkemizde arşivlerden faydalanamayan tarihe meraklı kimselerin de bu kitapları tercüme ederek, uzun süre de okullarda okuttuklarına değinmiştir. Daha sonra Birinci Türk Tarih Kongresi'nde Prof. Dr. Yusuf Akçura'nın Tarih Yazmak ve Tarih Okutmak Usullerine dair başlıklı konferansında bu meseleyi uzun uzun incelediğinden fakat niçin bu şekilde hareket edildiğini açıklamadığından bahsetmiştir. Yusuf Akçura'nın arşivleri kale almadığını, arşivlere karşı bu küskünlüğünün kongreden sonra da devam ettiğini "Osmanlı İmparatorluğu'nun Dağılma Devri" adlı kitabında bir tek orijinal belge kullanmayarak gösterdiğini söylemiştir. İkinci Türk Tarih Kongresi'nde de arşivlerimiz konu edilmemiştir; fakat Karal bu bilgilerden sonra dönemin hükümetinin³⁷¹ nihayet arşivlerimize gereken değeri vermeye, arşivleri ıslah etmeye başladığını ve yeni arşivlerin kurulması projelerini yürüttüğünü söyleyerek memnuniyetini belirtmiştir. Son olarak da Türkiye dışında arşivlerimizin ne şekilde tanındığına değinmiştir. Batılıların arşivlerimiz hakkında pek bilgisi olmadığını, bu alanda yayın yapmamalarından anlaşılacağını belirttikten sonra; John Dewey, Dr. N. V. Bichoff gibi bazı isimlerin eserlerinde Türk tarihine dair bilgilere yer verdiğini anlatmıştır.

Son olarak Karal, sadece gördüklerini yazdığını, bunlarla Türk arşivlerinin önemini anlatmış olmak gibi bir fikre kapılmadığını, eldeki yayınlarla belgeler hakkında tam ve sağlam bir fikir edinmenin mümkün olmadığını göstermeye çalıştığını ifade etmiştir.

³⁷¹ 11. Hükümet- Refik Saydam Hükümeti (25.01.1939- 03.04.1939), <http://www.basbakanlik.gov.tr> (Erişim Tarihi 08.08.2013)

Tarih Nedir, Nasıl Yazılır?³⁷²

Enver Ziya Karal'ın 1935 yılında Tan Gazetesi'nde yayınlanan bu çalışması da 1941'de Tarih Notları isimli kitapta toplanan konferansları, incelemeleri ve diğer makalelerinin arasında yer almıştır.

Tarihin genel tarihi en kısa olanıdır görüşüyle başladığı makalesine tarihin tanımını *insan mazisinin ilmi* olarak yapan Prof. Lucien Febvre'den alıntı yaptıktan sonra, her ilmin amacının gerçekleri bulmak olduğundan yola çıkarak tarih ilminin de ulaşmak istediği gerçeklere dikkat çekmiştir. Tarih ilminde ulaşılan gerçeğe tarihi gerçek denir ve tarihi gerçek; konusu ve metodu yönüyle pozitif ilimin ulaştığı ilmi gerçekten ve felsefi ilimin ulaştığı felsefi gerçekten farklıdır. Tarihi gerçeğe ulaşmak için tarihi olayları bulmak ve tanımak gereklidir. Bir mabedin yapılışı, bir şehrin kuruluşu ya da göçleri tarihi olaylar olarak örneklendirerek, bu olayları tarihin atomları olarak benzeştirmiştir. Öyleyse tarihi gerçeğe ulaşabilmek için bu olaylar neden ve sonuçlarıyla, dönemin diğer coğrafyalarındaki önemli olaylar ile paralellik gösterecek bir şekilde bir bütün olarak analiz edilmeli, tüm nedenler arasında nedenlerin nedeni aranıp bulunmaya yani; temelde yatan gerçek nedenlere ve sonuca ulaşılmaya çalışılmalıdır. Yani Karal'ın yaptığı atom benzetmesinden tarihi olaylar parçalanarak incelenmeli düşüncesi ortaya çıkabilir.

Karal; her düşünce ve inanış tarzının bir tarihi olay olduğunu söylemiştir. Çünkü tarih; eski devirlerdeki insanların doğru ve yanlış düşünüp düşünmediklerini değil, nasıl düşündüklerini arar demiş ve buna dair örneği de Roma'nın kuruluşu hakkındaki bilginin arkeolojik çalışmalardan sonra bir efsaneden ibaret kalmasıyla vermiştir. Karal'a göre dikkat çekilmesi gereken nokta şudur ki; bu gün efsane olan bir açıklama, insanlar tarafından asırlarca doğru olduğuna inanıldığı için tarihi olay olma özelliğini koruyacaktır. Yine aynı örnekten yola çıkarak tarihi olaylarını maddi olay ve fikri olay olarak ikiye ayırmıştır. Bu örnekte maddi olay olarak Roma'nın kuruluşunu verirken, fikri olay olarak da şehrin kuruluşu yani maddi olay etrafında oluşmuş fikirleri verir. Tarihi olayın, tarihe faydalı olabilmesi için bilinmesi, tanınması lazım geldiğini, bunun için de olayın bir belge de korunmuş olması gerektiğini söyleyerek tarih yazmada belgenin önemine dikkat çekmiştir.

Tarih yazmada belgenin önemine P. Harsen'den dipnot düşerek değinmiştir. Buna göre belgesiz tarih yapılamaz, belge ile tarihi olaya,

³⁷² Enver Ziya Karal, "a.g.m.," *Tan*, 1935; **Tarih Notları- Osmanlı ve Avrupa Tarihine Dair Yayınlar**, Ülkü Basımevi İstanbul, 1941, s. 3-5.

tarihi olay ile de tarihi gerçeğe ulaşılır. Karal'ın tüm çalışmalarında da belgeye ne derece önem verdiği ortadadır.

Karal, tarih yazmayı; insanın geçmişini yeniden yapmak olarak tanımlar. Bu oluşumu meydana getiren tarihçiyi de mimara benzetir. Mimar yeni malzeme kullanırken tarihçi eski malzeme ile eskiyi yapan bir mimardır. Geçmiş tesadüfe göre inceleyemez, Mimar gibi bir plan dahilinde hareket ederek, her şeyi değil ne yazacağını görmeye çalışır. Bu incelemeler sonucunda tarihi olaya ulaşmak yeterli değildir çünkü tarihçi tarihi olayların içini görmek yani nedenlerini bulmak zorundadır. Bu durumda da Karal tarihçinin çalışmasını röntgen uzmanlarının çalışmasına benzetir. Tarihçi, tarihi olayları incelerken, gerçeğe ulaşmak için olayların heyecanına kapılmamalı ve tarafsız olarak tarih yazmalıdır diyerek tarih yazmada objektifliğin önemine değinmiştir.

Neticede Karal *Tarih Nedir ?* sorusunu açıklamaya tarihin tanımını yaparak başlamıştır. Her ilimde amacın gerçeğe ulaşmak olduğundan yola çıkarak tarihi gerçeğin ne olduğunu ve ilmi gerçek ile felsefi gerçekten farkını açıklamıştır. Tarihi gerçeğe ulaşma yolunda ise belgenin ve tarihi olayların önemine ve ne olduğuna değinmiştir. Tarihin nasıl yazılacağı konusundaki açıklamalarında ise; planın, verilerin, tetkik ve tenkidin, objektifliğin önemine örnekler vererek ve benzetmeler yaparak değinmiştir. Verdiği çeşitli örnekler ve yaptığı benzetmelerle okuyucunun ilgisini canlı tutmuş, anlatımı zengin kılmıştır.

Tarihçilik Zihniyetinin Tekamülü³⁷³

Enver Ziya Karal'ın 1935 yılında Tan Gazetesi'nde yayınlanan ve daha sonra 1941'de Tarih Notları isimli kitapta toplanan konferansları, incelemeleri ve diğer makalelerinin arasında yer alan çalışmasıdır.

Karal, bu çalışmasında tarihin diğer ilimlerde de olduğu gibi o günkü haline gelebilmesi için çeşitli aşamalar geçirdiğini, bu aşamaların dört kısımdan oluştuğunu söylemiştir. Bu aşamaları dönemin ünlü tarihçi ve düşünürlerinin (Rene Bloch, Henri See, Montesquieu, Voltaire, Aguste Comte) çalışmalarından örneklerle açıklamış, bu açıklamaları yaparken yeni bir aşamaya geçişte neden ve sonuçları birbirine bağlayarak değerlendirmelerini yapmıştır.

Esatiri tarihçilik devri olarak adlandırılan İlk Çağ'daki tarih anlayışı efsanelere dayanır. Henüz çeşitli coğrafyalar tanınmadığından genel

³⁷³ Enver Ziya Karal, "a.g.m." *Tan*, 1935; **Tarih Notları- Osmanlı ve Avrupa Tarihine Dair Yayınlar**, Ülkü Basımevi İstanbul, 1941, s. 6-8.

tarih yazma zihniyeti de doğmamıştır. Sadece görüp duyulanlar yazılmış bunların asıl sebepleri araştırılmadığı için tarihi gerçeğe ulaşmak gibi bir amaç olmadığından tarihi karakterler yazar tarafından istenilen şekilde değiştirilerek edebi bir dil kullanılmıştır. Edebi tarihçilik olarak adlandırılan bu ikinci aşama İlk Çağ sonu ve Orta Çağ dönemimi kapsar.

Dini tarihçilik devri ise üçüncü aşamadır ve Orta Çağ döneminde hakim olan tarih zihniyetidir. Bu dönemde Hıristiyanlık Roma'da ve tüm Avrupa'da etkisini göstermesiyle, tarihçilik zihniyeti esatir safhasından dini safhaya geçmiştir. Yani Orta Çağ'da yazılan tüm tarihi olaylarda yaratıcının parmağı görülür.

Orta Çağ'ın sonunda matbaanın icadı, keşifler, Rönesans, Reform gibi hareketlerle Avrupa yeni bir aşamaya geçerken, Yeni Çağ'da tarihçilik zihniyeti de dini aşamadan, felsefi aşamaya geçmiştir. Bu değişim yaşansa da tarih yazımında dini etki 17. yy.'a kadar devam etmiştir. 18. yy.'da felsefi tarihçilik galip gelerek tarihin bir ilim bile olabileceği ileri sürülmüştür. Karal, buna örnek olarak Montesquieu'nin olayların oluşmasının tesadüflere değil, derin sebeplere bağlı olduğuna inandığı tarihi, ilim olarak gören anlayışını vermiştir. Montesquieu'nin yanı sıra Henri See ve Voltaire'nin de tarihi olayların asıl sebeplerinin aranması gerektiği ve sadece savaşları, şahısları yazan tarih anlayışından vazgeçilerek toplulukları, kurumları, kültürü, medeniyetin kendisini anlatan esereler yazılması gerektiğine olan inançlarından ve bu inanç doğrultusunda yazdıkları eserlerden örnekler vermiştir.

19. yy.'da Aguste Comte'un topluluk olaylarının kanunlara bağlı olduğunu iddia etmesiyle ilmi tarihçilik zihniyetinin başladığını, ama buna rağmen o döneme kadar tarihin ilim olup olmadığı konusundaki tartışmaların hala devam ettiğini söyleyerek çalışmasını bitirmiştir.

Tarihin Devirlere Bölünmesi³⁷⁴

Bu makale de Enver Ziya Karal'ın yine 1934 yılında Oluş Dergisi'nde yayınlanan - sonra da 1941'de Tarih Notları isimli kitapta toplanan çalışmaları arasında yer alır.

Karal, bu çalışmasında tarihin devirlere bölünme ihtiyacından, bu ihtiyacın ne zaman ve nasıl doğduğundan bahsetmiştir. Tarihi devirlere ayırmak için temel alınan olayların niçin temel alındığını ve bunlara alternatif başka tarihi olayların olup olmadığını, var ise neden geçerli

³⁷⁴ Enver Ziya Karal, "a.g.m.," *Oluş*, 1934; **Tarih Notları- Osmanlı ve Avrupa Tarihine Dair Yayınlar**, Ülkü Basımevi, İstanbul, 1941, s. 9-12.

olmadığını anlatmıştır.

Tarihi olayları kendisinden önce ve sonraki olaylardan ayırt edebilmek ve olayların arasındaki neden sonuç ilişkisini kurabilmek için tarihte zaman ve mekanın bilinmesine ihtiyaç vardır diyen Karal, bahsedilen tarihi olaylar içerisinde toplumların yaşayışı üzerinde çok daha fazla etki edenler olduğunu belirtmiş ve bunların tarihin devirlere bölünmesinde etkili olduğunu açıklamıştır.

Karal'a göre tarihin devirlere ayrılmasında üç önemli nokta vardır. İlki; bu ayrımın yapılması yenidir; çünkü Orta Çağ tabiri 1688'de ilk kez Keller tarafından kullanılmıştır ve bu ayrım Alman Profesörlerin eseridir. İkincisi; tarihin devirlere ayrılması yapaydır ve gerçeğe dayanmaz. Çünkü tarihi olaylar zincirin halkası gibi birbiriyle bağlantılıdır, bu sebeple ayrılamaz. Yani tarihin bu şekilde ayrılmasının amacı sadece tarihin yazılmasını ve okunmasını kolaylaştırmak içindir. Üçüncüsü; tarihin devirlere bölünmesi evrensel değildir. Avrupa Kıtası'na özgüdür. Çünkü İlk ve Orta Çağlarda Avrupa'nın bildiği dünya küçüktür.

Karal; İlk, Orta, Yeni ve Yakın Çağ devirlerini başlatan ve bitiren tarihi olayların önemi üzerinde durarak, neden bu olayların temel alındığını ve bunların yerine başka bir tarihi olayın alınıp alınamayacağı üzerinde durmuştur. Bunlara örnek olarak Orta ve Yeni Çağ'ın başlamasına alternatif olabilecek tarihi olayları vermiştir. Orta Çağ için başlangıç alınmak istenen Roma'nın 476'da yıkılmasından başka bir olay vardır ki o da Hıristiyanlığın Avrupa'da yayılmasıdır. Bunun önemi şudur ki; İmparatorluk yerine, Roma'daki büyük Papa'ya itaat başlamış yani, Roma İmparatorluğu yıkıldıktan sonra siyasi birlik yerini itikat birliğine bırakmıştır. Orta Çağ'ın başlamasına Hıristiyanlığın Avrupa'da yayılmasının başlangıç olarak alınmamasının sebebi Karal'a göre Roma İmparatorluğu'nun yıkılışının siyasi bir olay oluşudur. Benzer şekilde daha çok Türkiye'de Yeni Çağ'ın başlangıcı olarak kabul edilen 1453 İstanbul'un Fethi tarihinin alınması yerine iki teklifi daha vardır ki birisi 1440 matbaanın icadı, diğeri de 1492 Amerika'nın keşfidir. Matbaanın icadının başlangıç olarak alınmamasının sebebi siyasi olmaktan ziyade fikri oluşudur. Amerika'nın keşfinin alınmamasının sebebi ise İstanbul'un Türkler tarafından alınmasının bir sonucu gibi görülmüş olmasıdır.

Yakınçağ'ın başlamasına temel alınan Fransız İhtilali'nin getirdiği demokrasi, laiklik, özgürlük, eşitlik gibi prensiplerden bahseden Karal, 19. yy.'ın bu prensiplerin uygulanması ile doldurulduğunu söyleyerek çalışmasını bitirmiştir.

Boğazlar Meselesi ve Avrupa³⁷⁵

Ord. Prof. Enver Ziya Karal eserini, genel tarih yazımında diğer eserlerinde de kullandığı bir yöntem olan, neden nasılcı tarih anlayışı içerisinde sebep-sonuç ilişkisi bağlamında ele almıştır. Bu yöntemin konuyu daha da derinleştirdiğine ve yapacağı etraflıca araştırmaya zemin hazırladığına etki ettiği tespit edilmiştir. Bu bağlamda önce sorun tespiti yaparak, bu sorunun ortaya çıkış sebeplerini ve olayların ne şekilde geliştiğine etki etmesini incelemiştir.

Karal, Rusya'nın tarihi ve iktisadi sebeplere dayandırdığı genişleme siyasetini, ülkenin coğrafi konumunu da göz önünde bulundurarak incelemiş, bu kapsamda Osmanlı ve Rus ilişkilerini 1774 Küçük Kaynarca Anlaşması'na dayandırarak tarihi sebeplerle izah etmiştir. Genişleme siyaseti doğrultusunda uygulamak istediği Karadeniz ve Akdeniz politikalarını da siyasi, iktisadi ve dini temellere dayandırarak yaptığı açıklamalardan sonra diğer önemli Avrupa Devletleri olan, Fransa, Avusturya ve İngiltere'nin Boğazlar üzerindeki çıkarları doğrultusunda izledikleri politikaları izah etmiştir. Fransa'nın Akdeniz'i bir Fransız gölü yapma isteğinden bahsederen Taleyran'ın hatıratından alıntı yapmıştır. Karal, bu açıklamaları yaparken, genel tarihçilik anlayışına uygun olarak anlatmak istediklerini en kısa yoldan ve en anlaşılır biçimde şöyle anlatmıştır:

“ Osmanlı İmparatorluğu, Boğazların sahibi olmasına rağmen onlar hakkında kuvvetli hiçbir söz söylemek bir fikir serdetmek, politikasını takip etmeyecektir. O, Londra'da toplanan beynelmül konferansların kararlaştırdığı hükümleri tatbik eden emre tabi bir kapıcı mahiyetinde kalacaktır. Kendisine aç dendiği vakit Boğazları açacak, kapa dendiği vakit de kapayacaktır. Hülasa son zamanlar tarihinde Boğazlar meselesi Osmanlı Devletiyle Avrupa devletlerinden bir veya birkaçı arasında bir mesele gibi değil, fakat Avrupa devletlerinin kendi aralarında bir mesele gibi görünmektedir.”

³⁷⁵ Enver Ziya Karal, “Boğazlar Meselesi ve Avrupa” *Cumhuriyet*, 18,26 Haziran- 18 Temmuz 1936 tarihli 3 makaleden oluşmaktadır; **Tarihi Siyasi Notlar Osmanlı ve Avrupa Tarihine Dair Yayınlar**, Ülkü Basımevi İstanbul, 1941, s. 151-163. (Karal'ın **Tarih Notları** başlığı altında kitaplaştırılan makalelerinin bir kısmı “Tarihi Siyasi Notlar” başlığı altında çeşitli dergi ve gazetelerde daha önce yayınlanmıştır. Bunlar içerisinde; “Boğazlar Meselesi ve Avrupa, İtalya İttihadı Nasıl doğdu, Nasıl Başarıldı, İtalya'nın Akdeniz Politikası ve Safhaları, Britanya İmparatorluğu, Hasta Adam, On sekizinci Yüzyılda Fransa'da Öğretim ve Terbiye Fikirleri, Napoleon ve Goethe” isimli makaleleri vardır. -Diğer çalışmalarına ilgili gazeteler taranarak, Siyasi Tarihi - Notları Başlığı altında yazdığı makalelerine ulaşılmıştır. Ayrıca İstanbul Üniversitesi'nde görevde olduğu yıllarda kaleme aldığı bu makaleleri daha sonraki yıllarda yazdığı eserleriyle karşılaştırıldığında Osmanlı Türkçesinin daha fazla hakim olduğu, yeni dönem eserlerinde kullandığı dilin daha sade olduğu tespit edilmiştir)

Boğazlar meselesinin ortaya çıkış sebeplerini ve bu meseleyle ilgilenen devletlerin politikalarından genel hatlarıyla bahsettikten, bir bakıma meselenin çerçevesini çizdikten sonra konuyu derinleştirerek olaylarla izah etmiştir. Bu bağlamda 1774 Küçük Kaynarca Anlaşmasını "Rus ihtiraslarının bir bitim noktası olmayıp, bir aşaması" olarak değerlendirmiş ve 1792 Yaş Anlaşması ile Karadeniz'in Osmanlı Gölü olmaktan çıktığını belirterek bu zamana kadar geçen süre içerisindeki Rusların Boğazlar üzerindeki politikasını incelemiştir.

Rusya'nın Fransız İhtilali ile duraklama devresine giren - boğazlar siyaseti Napoleon Bonaparte'ın Mısır'ı işgaliyle tekrar faaliyete geçmiştir. Fransa'nın Mısır'a saldırısı karşısında Osmanlı, İngiltere ve Rusya ile bir dizi ittifak anlaşmaları yapmıştır. Karal, bu anlaşmalar içerisinde en önemlisini 1798'de Rusya ile Osmanlı arasında yapılan anlaşma olarak görmüştür. Çünkü Rusya'nın yardımı karşılığında Osmanlı, Rus gemilerinin Boğazlardan geçişine müsaade etmiştir. Karal bu durumu şöyle yorumlamaktadır: "Rusların o vakte kadar harple elde edemedikleri büyük bir avantaj bu suretle, sulhla elde edilmiş bulunuyor." Fransa tehlikesine karşı yapılan 1798 Osmanlı- Rus anlaşmasındaki boğazlar konusu Napoleon'u oldukça rahatsız etmiş ve bu hükümlerin kaldırılması için III. Selim'e mektuplar yazmıştır. Sert bir dille kaleme aldığı mektuplara Karal, Le Baron de Testa'nın 'Recueil des Traités de la Porte Ottomane' eserinden alıntılar yaparak yer vermiştir.

Karal bu çalışmasını, dağılmakta olan Osmanlı'nın varlığını bir asır daha sürdürebilmesini Boğazların dünya siyasetinde oynadığı önemli role bağlayarak tamamlamıştır. Boğazlar Meselesini sadece bir mesele olarak değil, aynı zamanda Osmanlı'nın varlığını devam ettiren bir unsur olarak aşağıdaki şekilde yorumlaması Onun tarihsel bakış açısının genişliğini yansıtmaktadır:

"Napoleon devrinde Osmanlı İmparatorluğu'nu bir taksimden kurtaran, Fransız dostluğu olmayıp, Boğazların kabili taksim olmayışıdır. Boğazları İngiltere'nin Akdeniz filosuna karşı bile müdafaaya muktedir olmayan Osmanlı İmparatorluğu, Boğazların cihan siyasetinde oynadığı ehemmiyetli rol sayesinde mevcudiyetinin bir asır daha uzatıldığını görecektir."

İtalya İttihadı Nasıl Doğdu, Nasıl Başarıldı?³⁷⁶

1815'te Fransız İnkılabını ve çeşitli zaferleri, kazançlı anlaşmaları yaşayan Avrupa'nın karşısında, henüz milli birliğini sağlayamamış dört

³⁷⁶ Enver Ziya Karal, "İtalya İttihadı Nasıl Doğdu, Nasıl Başarıldı?", *Cumhuriyet*, 1936 tarihli iki makaleden oluşmaktadır; **Tarihi Siyasi Notlar Osmanlı ve Avrupa Tarihine Dair Yayınlar**, Ülkü Basımevi İstanbul, 1941, s. 164-173.

ayrı devleti topraklarında bulunduran bir İtalya'dan bahseden Karal, 55 yıl gibi kısa bir zaman içerisinde İtalya'nın milli birliğini sağlamasını ve Avrupa siyasi dengesinde nasıl büyük roller oynayabilecek hale geldiğini sorgulamış ve ardından nedenlerini açıklamıştır. Karal, pek çok eserinde olduğu gibi burada da neden nasılcı tarih anlayışı içerisinde soru cevap yöntemini kullanmıştır.

“Nasıl oluyor da 55 sene gibi kısa bir zamanda İtalya siyasi vahdetsizlikten milli vahdete geçmiş ve Avrupa siyasal muvazenesinde büyük roller oynayabilecek hale gelmiştir? Bu sorunun cevabını on dokuzuncu asrın karakteristiklerinden birinde, milliyet cereyanında aramalıdır.”

İtalya'nın siyasi birliğini kolaylaştıracak ortak kültür, coğrafi konumun elverişliliği gibi unsurların yanında zorlaştıracak olan, siyasi anlaşmazlıklar ve Avrupa devletlerinin İtalya işlerine müdahaleleri gibi unsurları Karal Avrupa devletlerinin politikaları çerçevesinde incelemiştir. Milli birliğini sağlamayı hızlandıran unsurlar olarak ise; Karbonari Teşkilatını, Masonların faaliyetlerini ve Mazi'nin kurduğu Genç İtalyanlar Cemiyetlerini göstererek - ele almıştır. Bu teşkilatların amaçlarının aynı fakat yöntemlerinin farklı olduğunu belirterek, dönemin İtalyan aydınlarının da çalışmalarına, fikirlerine yer vermiştir.

İtalya'nın siyasi birliğini tamamlamasını dört aşamada inceleyen Karal, bu aşamadan sonra da İtalya'nın sömürge siyasetini “İtalya'nın Bir Asırlık Müstemleke Siyaseti” başlığı altında incelemiştir. Bu doğrultuda İtalya'nın sömürge arayışına girmesini coğrafi konumunun elverişliliği, tarım ülkesinden sanayi ülkesine geçebilmek için kendi topraklarında bulunmayan yer altı kaynaklarına olan ihtiyacı, devlet sınırlarına göre nüfusunun fazla olması sebebiyle dışarıya yaşanan göçleri önlemek için yeni topraklar elde etme arzusu şeklinde sıralamıştır.

Karal'ın eserin hazırlanmasında yararlandığı kaynaklara bakıldığında Pietro Orsi, Georges Bourgin gibi isimlerin yanı sıra Fransa'da üniversite yıllarında doktora yapmak üzere kabul edildiği hocası Charles Seignobos³⁷⁷ da vardır.

İtalya'nın Akdeniz Politikası ve Safhaları³⁷⁸

İtalya'nın siyasi birliğini sağladıktan sonra takib ettiği Akdeniz politikasının nedenlerini coğrafi, tarihi ve ekonomik sebepler olarak sınıflandıran Prof. Karal, İtalya'nın izlediği politikada karşılaşılabileceği en **büyük güçlüğü**, büyük devletlerin Akdeniz'deki siyasi çatışmaları olarak

³⁷⁷ Ch. Seignobos, Histoire Politique de l'Europe Contemporaine T, 1 Paris A. Colin, 1929.

³⁷⁸ Enver Ziya Karal, “İtalya'nın Akdeniz Politikası ve Safhaları”, *Cumhuriyet* 1936 tarihli 4 makaleden oluşmaktadır; **Tarihi Siyasi Notlar Osmanlı ve Avrupa Tarihine Dair Yayınlar**, Ülkü Basımevi İstanbul, 1941, s. 174-185.

göstermiş ve büyük Avrupa devletleri ile İtalya ilişkilerini bu kapsamda değerlendirmiştir.

Bir önceki çalışmasında İtalya'nın siyasi birliğini nasıl sağladığını ve dünya siyasetinde nasıl etkili olduğunu anlatan Prof. Karal, bu çalışmasında da İtalya'yı İtalya yapan bir sonraki adımları, yani genişlemek için izlediği Akdeniz politikası ve aşamalarını ele almıştır. Bu yönden bakıldığında Prof. Karal'ın çalışmaları arasında bir bütünlük olduğu ve çalışmalarının birbirini tamamladığı tespit edilmiştir.

Prof. Karal, İtalya'nın Akdeniz politikasını sınıflandırdıktan sonra İtalya'nın diğer devletlerle ilişkilerini incelemiş ve İtalya'nın Akdeniz politikasının aşamalarını da Tereddüt Devri, Üçlü İttifak devri, İngiltere ve Fransa'ya Yakınlaşmak Devri şeklinde sınıflandırarak izah etmiştir.

Avrupa'daki siyasi gelişmeleri İtalya çerçevesinde anlatırken Karal, Osmanlı Devleti'nin de dönemdeki etkisini göz ardı etmemiş, 1876-77'de imzalanan Ayastefanos Anlaşmandaki değişiklikler için toplanan Berlin Kongresi sonrasında Osmanlı Devleti ve İtalya'nın politikalarından bahsetmiştir. Prof. Karal'ın diğer çalışmalarında da fark edileceği gibi burada da konuya bütünsel bir bakış açısıyla yaklaşmış, siyasi dengeyi sağlayan ve değiştiren etmenleri birbiriyle sentezleyerek sunduğu görülmektedir.

İtalya, politikası neticesinde Habeşistan ve Trablusgarp üzerinde etkili olmaya uğraşarak, Akdeniz'de kuvvetlenmeye çalışmıştır. Prof. Karal bu meseleyi de Osmanlı'ya etkisi üzerinden değerlendirmiştir. İtalya'nın dış siyasetini değişen statükoya göre inceleyen Prof. Karal, İtalya'nın iç işlerindeki başarısını sayısal verilerle destekleyerek göstermiştir. Bu da çalışmalarında sayısal veri ve istatistiksel analizler kullanana Prof. Karal'ın objektif bakış açısını yansıtan başka bir etmendirdir.

Çalışmasını İtalya'nın Akdeniz'i bir İtalyan gölü yapma isteğinde izlediği politikalara rağmen başarısız olduğunu belirterek bitiren Prof. Karal, sonuca sadece başarısızlıkla bakmayarak, yine bütünsel tarih anlayışıyla, İtalya'nın kayıplarının yanı sıra kazançlarını da belirterek tamamlamıştır.

"İttihadını tamamlamasına rağmen, İtalya, eski Roma İmparatorluğu'nun yaptığı gibi Akdeniz'i bir İtalyan gölü yapmaya muvaffak olamamıştır. Çünkü İtalya'dan evvel orada yerleşmiş ve ondan büyük devletler vardı. Bununla beraber İtalya onların arasında yer almaya ve bu suretle Akdeniz politikasında büyük rol oynamaya muvaffak olmuştur. Harbi takip eden senelerde bilhassa iç kalkınması ve Habeşistan'ı ilhakıyla İtalya Akdeniz'in çok kuvvetli bir devleti olmuştur."

Prof. Karal'ın diğer eserlerinde de olduğu gibi metin sonunda dipnotlar verilmiştir. Bunlara bakıldığında yine yabancı kaynaklardan yararlandığı görülebilir: Henri Hauser, Histoire Dpiornatique de 'Europe (1871-1914); Lavisse et Rambaud, Histoire Generale; E. Bourgeis Manuel, Historique de Politique Etrangere, Pietro Orsi, Histoire de l'Italie Moderne, The Encyclopedia Britannica bu çalışmada kullandığı kaynaklardandır.

Britanya İmparatorluğu³⁷⁹

Prof. Karal bu makalesinde de "İtalya İttihadı Nasıl Doğdu, Nasıl Başarıldı" makalesinde olduğu gibi çalışmasına bir durum tespitinde bulunarak başlamıştır. Bu tespit; İngiltere'nin 17.yy'ın başlarında ticaret ve deniz filosuna sahip olması ve avantajlı coğrafi konumuna rağmen Avrupa'nın Batı ucundaki İngiliz adalarına sıkışmış bir topluluk olması ile açıklanmıştır. Hemen ardından 19.yy'daki büyük İngiltere'yi küçük adalardan taşıp, dünyanın her tarafına yayılmış olmasıyla anlatmıştır. Bunu yaparken A. Demangeon'un Iles Britanniques Paris eserinden elde ettiği sayısal verileri şöyle kullanmıştır. "...Üç asır zarfında kurduğu imparatorluğun mesahası³⁸⁰ 35.000.000 km murabbaıdır³⁸¹. Bu saha bütün karaların dörtte biri kadar, Avrupa'dan üç, İngiltere'den yüz defa büyüktür. İmparatorluğun nüfusu 450 milyona varmaktadır. Bu nüfus, dünya nüfusunun çeyreğine, Avrupa'ninkine müsva³⁸² ve İngiltere nüfusunun da on mislidir." Değişimin daha iyi anlaşılması için İngiltere'nin yüzölçümü ve nüfus karşılaştırmalarını yapmış, değişimin analizini de 17.yy'dan 19.yy'a kadar geçen sürede aşamalarla anlatmıştır.

Neden nasılcı tarih anlayışı içerisinde, olaylar arasında sebep sonuç ilişkisi kurarak ve çeşitli sayısal verilerin de karşılaştırmalarını yaparak makaleyi ele alan Prof. Karal, kuruluş aşamalarının ardından İngiltere'nin karakteristik özelliklerini sıralamıştır. En büyük karakteristik özelliği olarak, İngiltere'nin arazisinin dağınık ve nüfusunun heterojen olmasını göstermiştir. İmparatorluğun kurulmasında en büyük etkenin "*İngiltere'nin Fransa, İspanya gibi hem bir kıta ve hem de bir imparatorluk politikası takip etmeyip, kendisini tamamen bir müstemleke politikasına vermiş olmasıdır.*" olduğu şeklinde bir açıklamayla da çalışmasını bitirmiştir.

³⁷⁹ Enver Ziya Karal, " Britanya İmparatorluğu", *Cumhuriyet*, 1936; **Tarihi Siyasi Notlar Osmanlı ve Avrupa Tarihine Dair Yayınlar**, Ülkü Basımevi İstanbul, 1941, s.186-188.

³⁸⁰ Yüzölçümü

³⁸¹ Kilometre kare.

³⁸² Eşit.

Hasta Adam³⁸³

Prof. Karal bu makalesinde yaklaşık bir buçuk asır önce Osmanlı Devleti için söylenmiş olan “Hasta Adam” tabirini farklı bir açıdan ele almıştır. Osmanlı Devleti yıkıldıktan sonra bu tabiri bir türlü barışı sağlayamayan ve hızla silahlanan Avrupa açısından değerlendirmiştir. Gelişmeleri yeni bir savaşın çıkacağı ihtimali üzerinde kuvvetlendirerek, olası savaş halinde Türkiye’nin duruşunun nasıl olacağından bahsetmiştir. Ön görüşlerinde olan haklılığını bir kez daha gösterdiği çalışmasını Demokles’in kılıcı ifadesi gibi felsefi anekdot ile de zenginleştirmiş, bu sayede her zaman savunduğu en kısa yoldan en çok şeyi anlatma anlayışına uygun hareket ettiği tespit edilmiştir.

Çalışmasına ismini verdiği “Hasta Adam” tabirinin Avrupa nezdinde; yetenekleri sınırlı, kurumları yıpranmış, değişen şartlara uyum sağlayamayan, yenileşme hareketlerinde başarılı olamayan ve bu sebeplerle imparatorluklarının batmasında ancak şahit rolü üstlenecek Türkler şeklinde açıl原因an Prof. Karal, bu yıkılışla birlikte yeni bir Türk Devleti’nin kuruluşunu “Türk Mucizesi” olarak nitelemiş ve “Hasta Adam” tabirini bundan sonra daha ağır bir hasta olarak gördüğü Avrupa için uygun bulmuştur. Avrupa’nın hastalığınıysa I. Dünya Savaşı’ndan sonra barışın teminini sağlamak ve sürdürmek için giriştiği bütün teşebbüslerde iflas etmesi ve Avrupa’nın tekrar hızla silahlanmaya başlaması olarak tanımlamıştır. Bu noktada Prof. Karal’ın derin tarih bilgisi ve bu temeldeki bakış açısına dayanarak II. Dünya Savaşı’ndan üç yıl önce yaptığı yorumlar, ileri görüşlülüğüne ve nokta atışı tespitlerine bir örnektir.

“...Bu gün Avrupa tepeden tırnağa kadar silahlanmış bulunuyor ve mütemadiyen de silahlanıyor. Bununla beraber Avrupa devletlerinde, sulhun devamı hakkında kanaatleri silahlar arttıkça azalmaktadır. Büyük bir Avrupa Harbi’nin alametleri gün geçtikçe daha fazla belirmektedir. Avrupa medeniyeti bütün haşmetiyle, bütün korkunçluğuyla Avrupalıların başında Demokles’in kılıcı³⁸⁴ gibi durmaktadır...”

“İşte bu endişe ve endişenin doğurduğu büyük korku Avrupa’nın hastalığını teşkil etmektedir. Avrupa hasta bir kıtadır. Dünyanın bütün kara ve sularıyla olan alakası dolayısıyla, bu hastalığını diğer kıtalara sirayet ettirecek gibi görünmektedir. Fakat şurası da muhakkaktır ki, Avrupa

³⁸³ Enver Ziya Karal, “Hasta Adam”, *Cumhuriyet*, 1936; **Tarihi Siyasi Notlar Osmanlı ve Avrupa Tarihine Dair Yayınlar**, Ülkü Basımevi İstanbul, 1941, s. 189-191.

³⁸⁴ Bu deyim, “idarecilerin, makamlarının büyüklüğüne aldanmamaları, o makamların büyüklüğünün, taşıdığı ağır yük ve sorumluluktan geldiğini, hiçbir zaman unutmamaları gerektiği” anlamında kullanılır. Öyküsüne göreyse Siraküza Kralı Dionysos, kral olmanın çok rahat ve güzel olduğunu savunan Demokles’e ders vermek için onu yemeğe davet eder. Onu ince bir sicimle tavana bağlanmış ağır bir kılıcın altındaki koltuğa oturtur ve ona iktidarın aslında ne kadar zor olduğunu gösterir.

hastalığı, teessürünü her şeyden evvel ve geniş ölçüde kendisi üzerinde gösterecektir.”

Prof. Karal'ın da öngördüğü gibi bu hastalık diğer kıtalara da yayılarak 1939'da Almanya'nın Polonya'ya saldırmasıyla II. dünya Savaşı'nın çıkmasına sebep olmuştur. Almanya ve İtalya'nın başını çektiği olaylar silsilesi 1939-1945 yılları arasında Türkiye'yi bir ateş çemberi içerisinde bıraksa da, savaşa katılan devletler kadar yakmamıştır. Türkiye'nin olası bir savaşa katılmayacağı ve bu durumdan en az şekilde etkileneceğini geçmişteki tecrübelerine bağlayan Prof. Karal, çalışmasında bu durumu şöyle izah etmiştir.

“Hasta Avrupa'da çıkacak her hangi bir yangını Türk sularında söndürmek teşebbüsünde bulunmak isteyenler olursa Türk milleti onlara Çanakkale ile Sakarya'yı hatırlatacaktır. Mazisi olan milletin istikbale güvenmeye ve hadiselerden korkmamaya hakkı vardır.”

Bu makale, tarihi tecrübelerden anlam çıkararak, sağlam bir tarih bakışının geleceğe nasıl yön vereceğini, aslında günümüzün büyük sandığımız o küçük sorunlarını dahi çözebileceğini mantık ve akıl yolu ile gösteren Prof. Karal'ın en önemli yazılarından birisidir.

On sekizinci Yüzyılda Fransa'da Öğretim ve Terbiye Fikirleri³⁸⁵

Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından yapılan Avrupa'da eğitim sınavlarını kazanarak, Tarih- Coğrafya alanında yüksek öğrenim görmek üzere Fransa'ya Lyon Park Lisesi'ne gönderilen Prof. Karal, bir yıllık dil eğitiminden sonra 1929-1933 yılları arasında Fransa'da üniversite eğitimi görmüştür. Dolayısıyla Prof. Karal'ın tarihçi kimliğini ve dünyaya bakış açısını şekillendiren Fransız eğitim sistemini bir makalesine konu edinmesi bu bakımdan anlamlıdır.

Karal, 18.yy. Fransız eğitim sistemine tam anlamıyla dinin, dolayısıyla kilisenin hakim olmasını bu yazısında hem toplum açısından hem de devlet politikası açısından incelemiştir. Bu bağlamda söz konusu yüzyılda çağdaş bir eğitim sisteminden, özgür düşünceden bahsedilemeyeceği gibi, dinin dışında şekillenen milli bir tarih anlayışından da bahsedilemediğini belirtmiştir. Fakat aynı yüzyılda Fransa'nın en büyük ilim, felsefe ve sanat adamları da yetişmiştir. Prof. Karal bu gibi aydınların varlığını kilisenin öğretim ve terbiye çerçevesi dışında yetişmiş olmalarına bağlayarak, Jean-Jacques Rousseau, Diderot ve Voltaire'in görüşlerine yer vermiştir. Karal bu çalışmasında aydınların ve filozofların fikirleriyle dine ve kiliseye karşı aklın ve mantığın hakimiyetinin etkin olduğunu, ortaya çıkarılan tarihi eserler ile De İsa ile başlatılan din temelli tarih

³⁸⁵ Enver Ziya Karal, “ On sekizinci Yüzyılda Fransa'da Öğretim ve Terbiye Fikirleri”, *Cumhuriyet*, 1936; **Tarihi Siyasi Notlar Osmanlı ve Avrupa Tarihine Dair Yayınlar**, Ülkü Basımevi İstanbul, 1941, s. 192-194.

anlayışından önce de bir anlayış olduğunun farkına varılmasını kilise hakimiyetine karşı gelişen başka bir etken olarak değerlendirmiştir.

“İlahi hak prensibi yerine, ulusal hak prensibi yerleşirken, dini öğretim ve eğitim yerine de laik öğretim ve eğitim kaim oluyor.” sözleriyle çalışmasını tamamlayan Karal bu yeni ve çağdaş eğitim sisteminin daha da gelişmiş hali ile yetişmiş bir Türk aydını olmuştur.

Napoleon ve Goethe³⁸⁶

Napoleon ve Çar Aleksandr'ın Eylül 1808'de Erfurt'ta dünya nüfuzunu aralarında bölmek amacıyla toplandıkları sırada Napoleon'un ünlü Alman şair, yazar Goethe ile karşılaşmalarını konu edinen bu makale aynı zamanda Napoleon'un askeri, siyasi kimliğinin yanı sıra sanat anlayışı üzerine de fikirler vermektedir.

Erfurt'a giderken Napoleon beraberinde diplomat ve askerden başka Fransız tiyatro sanatçıları da götürmüştür. Amacı kendisini görmeye gelecek olan hükümdarları eğlendirmek ve sanata verdiği önemi göstermek için Fransız piyeslerini izlettirmektir. Erfurt'a vardığı ilk günlerde siyasi işlerle uğraşmak istemeyen Napoleon çevresinde daha çok fikir adamı görmek istemiştir. Prof. Karal, Napoleon ve Goethe'nin sanat ve sanatçılar üzerine konuşmalarını diyalog halinde yazdığı çalışmasında onlardan asrın iki dahisi olarak bahsetmiştir.

Napoleon ve Goethe isimli çalışmasıyla da iki farklı kimliği, insanlığın ortak değeri olan sanatta buluşturarak sentezlemiştir.

Çağdaş Demokrasinin Tarifi³⁸⁷

Tarihçilerin pek çoğunun demokrasi hareketlerini Amerika Birleşik Devletlerinin kuruluşuyla başlattığını belirten Karal, bu ülkenin insan haklarını içine alan bir anayasa kabul etmesiyle Yakınçağların ilk büyük demokrasi cumhuriyetinin kurulduğunu; böylece mutlak krallıkların da rejiminin sarsıldığını ifade etmiştir. Amerika'da başlayan demokrasi yoluna Fransa'nın da katılmasıyla birlikte demokrasi kavram ve terim olarak büyük önem kazanmıştır. Karal bu önemi şöyle açıklamıştır. *“...O kadar büyük önem kazandı ki; XIX. asırda milliyetçilik fikirlerinin parolası, hürriyet savaşlarının ibresi, halkı refaha ulaştıracak teşebbüslerin yerine geçmeye başladı...”*

Tarihçilerin, siyasilerin, gazetecilerin, filozof ve sosyologların demokrasi anlayışının arasındaki farklılıklar neticesinde her ülkede herkes tarafından aynı anlama gelmeyen bir demokrasi terimi ortaya

³⁸⁶ Enver Ziya Karal, “Napoleon ve Goethe”, *Kültür Dergisi*, 1936; **Tarihi Siyasi Notlar Osmanlı ve Avrupa Tarihine Dair Yayınlar**, Ülkü Basımevi İstanbul, 1941, s. 194-197.

³⁸⁷ Enver Ziya Karal, “Çağdaş Demokrasinin Tarifi” *Ulus*, 1948.

çıkıldığını hatırlatan Karal, hürriyetsiz bir demokrasinin anlamsız olacağını belirterek; hürriyetin önemini de İngiliz siyasetçi Galdstone ve hürriyet mücadelecilerinden Mazini'nin sözleriyle açıklamıştır. Hürriyetin yanı sıra demokrasi için önemli olan bir diğer kavramın da eşitlik olduğunu belirten Karal "...Demokrasinin başlıca karakteristiği bu iki prensibin sentezini teşkil eder..." derken bir ülkenin insanların gerçekten eşit kalmak istediklerinde kendilerini başkasının idaresine, hükmüne bırakmamaları gerektiğini savunmuştur. .

İkinci Dünya Savaşı'nı demokrasiye karşı yapılan büyük bir suikast olarak yorumlayan Karal, çağdaş demokrasinin aleyhine hareketlerin her zaman yapılma ihtimalinin olduğunu belirtmiştir. Ona göre demokrasinin milli varlık, kişilik ve insan haklarına saygı değerleri olası durumlarda dahi tartışılmayacak kadar vazgeçilmez ve önemlidir.

Karal demokratikleşme hareketlerini başlangıcından itibaren çeşitli ülkeler açısından ele almış ve çağdaş demokrasiyi evrensel değerlerde birleştirerek bir demokrasi tarifi yapmıştır. Bu tarife göre demokrasi, , milli varlık, insan ve kişilik haklarına saygı değerlerini içine alır. Aksi tariflerin çağdaş demokrasi anlayışı ile ilgisi yoktur.³⁸⁸

Avrupa'da Milliyet Fikrinin Başlaması³⁸⁹

Prof. Karal bu çalışmasında önceleri sadece bir fikir hareketi olarak var olan milliyet kavramının kısa bir süre içerisinde nasıl ulus-devlet sistemi haline geldiğini incelemiştir. Bu bağlamda yayınlanmasına cesaret edilemeyen ama halk tarafından benimsenip söylenegelen İsveç İstiklal Marşı'nı, Almanya'da Goethe'nin milli yazılarını, İtalya, Belçika ve Finlandiya'daki milliyet fikrine dair çeşitli edebi eserleri bir fikir hareketi olarak milliyet kavramına örnek vermiştir. Daha sonra 1776'da İngiltere'nin Amerika'daki sömürgelerinde gelişen bağımsızlık savaşı, 1789 Fransız İhtilali, XIX. ve XX. yy.'larda Avrupa'nın pek çok yerinde mutlak idareye karşı başlayan bağımsızlık savaşlarıyla milliyetçilik fikrinin devlet sistemi haline geldiğini açıklayarak milliyet ve milli egemenliğin ayrılmaz bir bütün haline geldiğini belirtmiştir. "...İşte halkı hakimiyete kavuşturmak için yapılacak olan bu savaş, tarihe 'milli hakimiyet' milli egemenlik adıyla geçmiştir. Böylece milliyet fikri edebiyat örneği olmaktan çıkarak, siyasi haklar isteyen halkın elinde milli hakimiyet savaşı için bir program ve bir manevi bayrak haline gelmiştir..."

³⁸⁸ Prof. Karal'ın çağdaş demokrasi anlayışını yansıtan fikirleri 1961 anayasasını hazırlayan komisyona başkanlık ettiği dönemdeki çalışmalarında kendisini göstermiştir. Nitekim 1961 Anayasası, sosyal ve ekonomik haklardan ilk kez ayrıntılı olarak bahseden, bu sebeple de o döneme kadar yapılan en özgürlükçü ve demokratik anayasadır.

³⁸⁹ Enver Ziya Karal, "Avrupa'da Milliyet Fikrinin Başlaması" *Ulus*, 1948.

Bu çerçevede ilk çağlardan beri pek çok kere istilaya maruz kalan ve önceleri bir tek devlet tarafından idare edilebileceği inancını koruyan Avrupa'nın, istilalar sebebiyle Ortaçağ'ın sonunda bu fikrini değiştirip; mutlak devlet sistemini benimsemiş olduğunu belirten Karal, aydınların ve halkın da destekleriyle mutlak idareye karşı başlayan batılıların bağımsızlık mücadelesinin milli devletlerin kurulmasını sağlayıp, Avrupa'daki milliyet fikrinin asıl manasına böylece kavuştuğunu ve evrensel bir değer kazandığını söylemiştir.

Avrupa'da Laik Devletin Tarihçesi Hakkında³⁹⁰

Avrupa'da laik devlet örneğinin kurulmasını büyük bir tarihi olay olarak değerlendiren Karal; her tarihi olay gibi bunun da birtakım sebepleri ve uzun bir gelişim dönemi olduğunu belirterek; Avrupa'daki din anlayışının ne şekilde değiştiğini ve bu değişimin laik devlet anlayışı ile ne şekilde tamamlandığını incelemiştir.

Karal, Avrupa'da dinin toplumun bütünleşmesinde, devletin organlaşmasındaki reddedilemez rolünün dünyadaki diğer milletler için de aynı anlamı taşıdığını belirtirken Hristiyanlığın Avrupa'da başlaması ve yayılmasının çok buhranlı bir döneme denk geldiği tespitinde bulunmuştur. Roma İmparatorluğu'nun zayıflayıp derebeylik rejiminin ortaya çıktığı bir dönemde Hristiyanlığın etkin olmaya başlamasıyla; bundan sonraki süreçte gerçekleşen tabakalaşmalar neticesinde siyaset, ilim ve sanat, dinin mutlak otoritesi altına girmiştir. Kilisenin elindeki yetkileri genişleterek aforoz ve enderti ile "*din icabıdır diyerek*" halktan ve hükümdarlardan para almaya başlaması, toplumda birtakım tepkilere yol açmıştır. Martin Luther'in Tanrı ile kul arasında kimsenin olmaması gerektiği yönündeki inancı ile pek çok kimsenin skolastik düşünceyi bırakıp, kilise karşısında yer aldığı görülmüştür. Karal tüm bu değişimleri hümanizma çerçevesinde değerlendirerek, aydınların ilk çağ eserlerini tercüme etmeye başlamasıyla toplumun dine, ahlaka ve birtakım insani değerlere bakış açısının değiştiğini, tüm bu değişimler neticesinde de uzun bir gelişim döneminin ardından laik devlet düşüncesinin geliştiğini çalışmasında açıklamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Hristiyan Halk Arasında Milliyet Fikrinin Yayılması³⁹¹

Avrupa'da aydınlar tarafından ortaya atılan milliyetçilik; Fransız İhtilali'nden sonra bir devlet politikası olarak kullanılmış ve Osmanlı Devleti de dahil olmak üzere çok uluslu devletleri etkisi altına almıştır.

³⁹⁰ Enver Ziya Karal, "Avrupa'da Laik Devletin Tarihçesi Hakkında", *Ulus*, 1948.

³⁹¹ Enver Ziya Karal, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Hristiyan Halk Arasında Milliyet Fikrinin Yayılması", *Ulus*, 1948..

Prof. Karal, Osmanlı'nın çöküntü halinde bulunan genel durumunu, yabancı propagandasını ve Hıristiyan halkı idare şeklini milliyetçiliğin topraklarında yayılmasını kolaylaştıran etkenler olarak göstermiştir. Hıristiyan halkın milliyetçiliğe yönelmesini de Osmanlı'nın çöküntü halinde olan durumuna bağlayıp, kendilerine güvenli bir gelecek arayışı içerisinde olmaları şeklinde açıklamıştır.

Avrupa ülkelerinin Osmanlı içerisindeki Hıristiyanların haklarını koruma görüntüsü altında Osmanlı'nın iç işlerine karışması ve din, dil, kültürlerini korumalarını milli devletlerini kurmalarını kolaylaştıran etkenler olarak gösteren Karal, Haçlı zihniyeti altında Türkleri Avrupa'dan atmak ve topraklarını paylaşmak gayesini de şark meselesi olarak açıklamıştır. Türklere karşı olan düşmanlığın çoğalmasında edip ve şairlerini kullanan Avrupa'da özellikle Voltaire'in yazdıklarının bu düşmanlığı yaydığını tespit etmiştir.

Prof. Karal'ın adı geçen çalışması, "Avrupa'da Milliyet Fikrinin Başlaması" isimli makalesini milliyetçiliğin Osmanlı üzerindeki etkilerini göstermesi bakımından tamamlar niteliktedir. Osmanlı İmparatorluğu'nda Hıristiyanlar arasında milliyet fikrinin yayılmasını; Osmanlı'nın iç ve dış siyasetteki genel durumu, şark meselesi doğrultusunda Avrupa devletlerinin etkisi ve Hıristiyanların din, dil ve kültürlerini koruyabilme nedenlerinde arayan Karal, neden nasılcı tarih anlayışı içerisinde olayları sebep sonuç ilişkisi etrafında değerlendirmiştir.

Osmanlı Türklerinde Demokrasi Örnekleri³⁹²

Enver Ziya Karal, Osmanlı Türklerinde Demokrasi Örnekleri başlıklı makalesini Türk tarihini bir bütün olarak ele alıp inceleyerek ve hem İslamiyet öncesi hem de ilk İslam Türk devletlerinden örneklerle destekleyerek hazırlamıştır. Osmanlı'daki demokrasi örneklerini önceki Türk devletlerinden alınan barışseverlik, disiplin, hoşgörü gibi etmenlerle açıklamıştır.

Osmanlı Türklerinin de diğer Türkler gibi tanıdıkları ilk demokrasi değerinin can güvenliği olduğunu söylerken bununla birlikte mal güvenliğinden de bahseden Karal, Osmanlı'nın Müslüman olmayan halkına karşı dini hoşgörüsünü ve onların kültür ve dillerine karşı duyduğu saygıyı da eklemiştir. Osmanlı'nın bu demokrasi zihniyetinin Avrupa'nın henüz derebeylik rejimini yaşadığı bir dönemde var olmasına da ayrıca dikkat çekmiştir.

Türklerin başka kültür ve geleneklere karşı gösterdiği saygıyı "Macaristan'da Türk İdaresi" konulu bir konferanstan aldığını belirttiği şu satırlarla örneklendirmiştir: "*Türk hiçbir zaman Macar ocağını söndürmek*

³⁹² Enver Ziya Karal, "Osmanlı Türklerinde Demokrasi Örnekleri", *Ulus*, 1948.

istememiştir. Bilakis milli ruhun inkişaf ve kuvvet bulmasını Türklere medyunuz.”

Kanuni Sultan Süleyman dönemine ait bir örneği de Mısır Valisi Hüsrev Paşa'nın gönderdiği vergi üzerinedir. Her sene Mısır'dan İstanbul'a sekiz yük altın gönderilmesi gerekirken; Hüsrev Paşa'nın on iki yük altın göndermesi halktan zorla fazla para almış olduğu ihtimalini akıllara getirince Vali, ancak fazla paranın hesabını verdikten sonra haklılığını ispatlayarak itibarını kazanmıştır.

Çağdaş Demokrasinin Tarifi isimli makalesinde özgürlük ve eşitlik kavramlarını demokrasinin vazgeçilmezleri olarak gösteren Karal bu çalışmasında adı geçen kavramları daha çok milletlerin özgürlüğü olarak değil, Osmanlı idari sisteminin elverdiği ölçüde adalet çerçevesinde toplum içerisindeki örneklerle incelemiştir. Çağdaş demokrasi anlayışında insan ve kişilik haklarına saygıyı ele alırken, Osmanlı Türklerinde demokrasi örneklerinde can, mal güvenliğini ve farklı dil, din ve kültürlere saygıyı ele almıştır.

Yakınçağda Osmanlı İmparatorluğunda Yapılan İslahat Hareketlerinde Avrupa Düşüncesinin Tesiri³⁹³

Prof. Enver Ziya Karal'ın çalışma konularının birbirini tamamlar nitelikte olduğunu gösteren bir başka makalesi de, Osmanlı Devleti'nin Batı'nın askeri üstünlüğünü kabul etmesiyle ortaya çıkan 'Batılılaşmanın ilk aşaması' olarak nitelendirdiği Nizam-ı Cedid zihniyetini incelediği çalışmasıdır. Bu makale "Selim III'ün Hattı-ı Humayunları Nizam-ı Cedid" kitabındaki incelemeler ile paraleldir.

III.Selim, Osmanlı kurumlarındaki bozulmaların Avrupa'yı daha yakından tanıyarak düzeleceğine inanmış ve Avrupa'da bu sebeplerle daimi elçilikler açmıştır. Prof. Karal, elçilerin gözlemleri sonucunda elde edilen raporların ve sefaretnamelerin ıslahat düşüncelerinin hayata geçirilmesinde ne denli önemli olduğunu işaret ederken aynı zamanda daimi elçiliklerin açıldığı dönemde Fransız İhtilali'nin etkisiyle Osmanlı elçilerinin Avrupa devletlerinin kurumlarını yeterince inceleyemedikleri tespitinde de bulunmuştur. Bu duruma elçilerin yeterli derece yabancı dil bilmemelerinin ve Nizam-ı Cedid hareketine olan genel muhalefetin yol açtığını belirtirken elçilerin Hıristiyan olduğu için Avrupa'ya küçümseyerek baktıklarını Paris Elçisi Halet Efendi'nin düşüncelerinden örnekler vererek eklemiştir. Bu örnekler Prof. Karal'ın "Halet Efendi'nin Paris Büyükelçiliği" kitabında ayrıntılarıyla verilmiştir.

Prof. Karal'ın iki kitabının da ana fikrini gösteren açıklama ve

³⁹³ Enver Ziya Karal, "Yakınçağda Osmanlı İmparatorluğunda Yapılan İslahat Hareketlerinde Avrupa Düşüncesinin Tesiri", *Ulus*, 1948.

örnekleriyle eserleri arasında yaptığı sentez ile yeni bir fikir ortaya çıkardığı tespit edilmiştir. Bu görüş Avrupa'nın Osmanlı üzerindeki ıslahat fikirlerine etkisini ve Osmanlı'nın artık yükselme dönemlerindeki gibi kendisini dünyanın merkezinde görmekten bir nebze de olsa vazgeçtiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Nizam-ı Cedid'e olan muhalefet için de Halet Efendi'den örnekler veren Prof. Karal bunlara ulemanın, vezirlerin ve yeniçerilerin de tepkilerini eklemiştir. Örneğin Vezir Tayyar Paşa, halk arasında ıslahat düşmanlığı yayarken, Cevdet Paşa Tarihi'nden edindiği bilgiye göre yeniçerilerin "Moskof olurum, Nizam-ı Cedid olmam" dediğini eklemiştir.. Prof. Karal'ın ıslahat hareketlerine Avrupa düşüncesinin etkisini, Osmanlı'daki muhalefet üzerinden incelemesi dar manada Kabakçı Mustafa isyanının sebeplerini ortaya koymuş, geniş manada da her yönden toparlanmaya çalışsan bir devletin çelişkiler ve sert muhalefet içerisinde dünya siyasetinde var olabilme mücadelesini açıklamıştır.

Osmanlı Türklerinde Milliyet Fikrinin Gelişmesinde Türk Dilinin Rolü³⁹⁴

Enver Ziya Karal bu makalesine Türk milliyetçiliğinin ne zaman başladığı konusuna kesinlik olmadığını belirterek, çeşitli yazarların farklı fikirlerini örnek vererek başlamıştır. Bu kişiler arasında Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp vardır. Yusuf Akçura milliyetçilik fikrinin Avrupa'dan geldiğini ve Türkler arasında XIX. yy'da yayıldığını, Ziya Gökalp ise milliyetçilik fikrinin II. Meşrutiyet ile I. Dünya Savaşı'ı arasında başladığını belirtmiştir. Prof. Karal bu açıklamalardan yola çıkarak Osmanlı'da milliyetçilik fikrinin yayılmasının kesin bir başlangıç tarihinin olmadığını belirtmiş ve daha çok bu fikri hazırlayan yakın ve uzak sebepler üzerinde durmuştur. Milliyetçilik fikri üzerinde Türk dilinin etkisini incelemeyen önce, milliyetçiliğin Osmanlı'ya ne zaman etki yapmaya başladığını aydınlatmaya çalışmıştır. *Avrupa'da Milliyet Fikrinin Başlaması* isimli çalışması da bu çalışmada işlediği konuyu tamamlar nitelikte olup; Avrupa'da meydana gelen gelişmelerin Osmanlı Devleti üzerindeki etkilerini analiz eder niteliktedir. Bu bakımdan da Prof. Karal'ın çalışmalarında, ele aldığı konuların birbiri ile alakalı ve birbirini tamamlar nitelikte olduğu tespit edilmiştir. Karal, bu çalışmada da olayları neden sebep sonuç ilişkisi çerçevesinde kronolojik bir şekilde ele almıştır. Bu bağlamda Türk milliyetçiliğinin yayılmasında Batı'nın etkili olduğunu belirtmiştir. Batılılaşma konusunu Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp gibi aydınlar çeşitli yazılarında III. Selim dönemi ile başlatırken; Prof. Karal bunun daha erken bir dönemde XVIII.

³⁹⁴ Enver Ziya Karal, " Osmanlı Türklerinde Milliyet Fikrinin Gelişmesinde Türk Dilinin Rolü", *Ulus*, 1948.

yy'ın ilk yarısında başladığını söylemiştir. III. Ahmet döneminde Fransa ile sıkı ilişkiler kurulması ve 28 Çelebi Mehmet'in Paris'e elçi olarak gönderilmesi sonucu oluşturduğu sefaretname, Osmanlı'nın Avrupa'ya daha yakından tanınmasını sağlamıştır. Prof. Karal 28 Çelebi Mehmet'in Sefaretnamesini Osmanlı Türkleri için Batı'ya açılan ilk pencere olarak yorumlamıştır.

Prof. Karal III. Ahmet döneminde Türk diline önem verilmeye başlanmasını çok önemli bir olay olarak görmüştür. Bu döneme kadar daha çok Arapça ve Farsça'nın üstünlüğü söz konusuken Karal Türk dilinin ilk ve güçlü etkileri XVIII. yy'da edebiyat ve devlet adamları tarafından gösterildiğini belirtmiş ve örneğin Nabi, Şair Sadi Çelebi, Nedim, Osmanzade Ahmet Sabit'in halk Türkçesi tabirleri kullandıklarını tespit etmiştir.

Bu tesbitleri arasında devlet adamlarının da dil meselesi ile ilgilenmeleri vardır. Makalede altını çizdiğine göre örneğin, Damat İbrahim Paşa, İstanbul'daki bilginlerden oluşan ve aralarında Şair Nedim'in de bulunduğu bir tercüme heyeti kurdurarak, Arapça ve Farsça eserleri yalın Türk diline çevirtmiştir. Bunun yanı sıra Batı dillerindeki kitapların da tercümeleri yapılmıştır. Prof. Karal, Türk dilinin Türkler arasında saygı kazanmaya başladığı bir dönemde Fransızların Osmanlı içerisinde görev alacak gençlerine Türkçeyi öğrenmeleri için Paris'te bir okul açtıklarını, böylece Türkçenin yabancılar arasında da saygı uyandıran ve ilgi gören bir dil olduğunu yazmıştır. II. Mahmut ve III. Selim'in sade Türkçeyi destekleyen hatt-ı hümayunlarından örnekler veren Prof. Karal, padişahların kendilerine sunulan kitap ve risalelerin herkes tarafından anlaşılabilir olacak şekilde ve Türkçe kelimeler kullanılarak yazılmasını istediklerini belirterek, bu davranışlarından dolayı II. Mahmut ve III. Selim'i *Türkçenin açık bir ibare ile yazılmasının müdafaacıları* olarak tanımlamıştır.

Prof. Karal, padişahların Türkçe üzerindeki hassasiyetlerine devlet adamlarının da destekler tavırları eklenince Türkçe yazmak zihniyetinin Osmanlı Türkleri arasında kökleşmeye başladığını belirtmiştir. Tüm bu gelişmeleri Türk milliyetçiliği fikrinin oluşmasına zemin hazırlayan nedenler arasında gösteren Prof. Karal, sade Türkçe yazmak zihniyetini tüm halka kolaylıkla mal edilememesinin en büyük sebebini; medrese adamlarının çoğunun kapılarını Türk diline kapatmış olmalarında göstermiştir. Bu sebeple Türk dili, medresenin etkisinin görülmediği yerlerde, bazı Osmanlı edebiyat ve devlet adamları arasında ve Avrupa'nın Türk dili ve edebiyatı kürsüleri ve Türkçe okunan okul ve kolejlerinde gelişmiştir.

Günümüzden yetmiş iki yıl önce yazılan bu makale, Prof. Karal'ın bu günkü yaşanan Osmanlıca tartışmalarına da cevap verir niteliktedir.

Prof. Enver Ziya Karal'ın bilim dünyasına bıraktığı onlarca eseri yurt içinde ve dışında pek çok araştırmacı ve okuyucu için yol gösterici nitelikte olmuş, eserleri hakkında ilmi tenkitlerde ve referanslarda bulunulmuştur. Bunlardan birkaçı şöyledir:³⁹⁵

Zeine N. Zeine M. A. Ph. D. (Lond), Arab- Turkish Relations and The Emergence of Arab Nationalism) isimli eserinin 6.sayfasında Prof. Karal için şöyle demiştir:”Our special thanks, also to... and Professor Enver Ziya Karal, Professor of Modern History at the Faculty of Language, History and Geography of Ankara University. Professor Karal kindly read the entire manuscript and I am deeply indebted to him for his valuable suggestions).³⁹⁶

(Ankara Üniversitesi Modern Dil, Tarih Coğrafya fakültesi profesörü Enver Ziya Karal'a özel teşekkürlerimizi sunarız. Profesör- Enver Ziya Karalın bu hoşça okunan el yazısı ve bana yaptığı değerli destekler için ona borçluyum)

Elain D. Smith³⁹⁷ Der Grosse Brockhaus³⁹⁸ G. İ. Lewis³⁹⁹ Dorothy Mj. Vaughan⁴⁰⁰ isimli akademisyenler de yurt dışında Prof. Enver Ziya Karal'ın eserlerinden yararlanmıştı.

Prof. Dr. Seçil Karal Akgün'ün:

“Prof. Karal'ın çalışmaları birer birer ortaya çıktıkça O'nu resmi tarihçi olarak görmeye başlayanlar ve bu yönüyle eleştirenler olmuştur. Resmi tarihçisi olmayan ülke yoktur. Yani genç kuşaklarda ulusal bütünlük sağlamak açısından resmi tarihi öğrenmek zorundadır. Kapsamlı tarih çalışmaları da ancak resmi tarihten de yararlanılarak yapılabilir. Prof. Karal'ın çalışmaları öncü çalışmalardır. Ama hala II. Mahmut üzerine yazılmış bir monografi, eser yoktur. III. Selim, Abdülaziz, Abdülmecid, Osmanlı Tarihi serisi VI, VII, ciltlerinde çok ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bunlar hep ilk çalışmalardır. Bu çalışmalar da elbette arşivde bulunan belgeler üzerine inşa edilecektir. Bu çalışmalar bugün olmasaydı belki kimse resmi tarih olup olmadığını dahi ölçemeyecekti. Bu sebeple bu ilk çalışmalar, daha sonraki çalışmalar için bir dayanak teşkil etmiştir. Neticede belgeli tarihi birçok kimse resmi tarih sanmaktadır. Bu durumda resmi tarih olmadan tarih yapılamaz. Bunun yanında elbette sözlü tarih

³⁹⁵ Çoker, a.g.e., s. 496,497.

³⁹⁶ Zeine N. Zeine M. A. Ph. D. (Lond), **Arab- Turkish Relations and The Emergence of Arab Nationalism**, Beirut, Lebanon 1958.

³⁹⁷ Elain D. Smith **Origine of the Kemalist Movement and the National Assembly**, Washington D. C. 1959. Ayrıca s.1, 3, 9.

³⁹⁸ Der Grosse Brockhaus, 1957, **Türkiye Modern Bibliyografya**, C. II, s. 694.

³⁹⁹ G. İ. Lewis , **Turkey**. London 1955. Yazar kitabının önsözünde Karal'a teşekkür etmiştir.

⁴⁰⁰ Dorothy Mj. Vaughan **Europe and The Turk**, (Liverpool University Press 1954). Yazar önsözünün 2.sayfasında Karal'a teşekkür etmiştir.

*de önem taşımaktadır fakat günümüzün sözlü tarih konusunda Türkiye, Avrupa'daki çalışmaları henüz geçememiştir. Üstelik Osmanlı Tarihi serisinde de sözlü tarih yer almadığı için bunun bir eksiklik oluşuna dair eleştiriler olmuştur.*⁴⁰¹

Eserler konusundaki değerlendirmelerinde Prof. Enver Ziya Karal'ın Cumhuriyet'in tarihinin yazımında öncü kimliğinin ön plana çıktığı görülmektedir.

⁴⁰¹ Prof. Dr. Seçil Karal Akgün ile Yapılan Görüşme, 27.09.2014.

SONUÇ

Ord. Prof. Enver Ziya Karal gerek özel gerek akademik yaşamıyla, ayrıca Cumhuriyet'in tarihinin yazımındaki öncü kimliğiyle özel yere sahip bir kimse olduğundan genç kuşakların ve en çok da tarih araştırmacılarının kendisinden daha fazla yararlanabilmeleri için bu kitapta onun yaşamı ve tarih anlayışı hayatından kronolojik kesitler sunularak incelenmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerini yaşayan bir muhacir çocuğu olarak bu sürecin gelişmelerine de yakından tanıklık eden Enver Ziya Karal'ın Balkan Savaşlarının etkisi altında kişiliğinin oluşumu üzerinde durulmuştur. Bu kapsamda Kosova'nın Osmaniye ilçesinde doğan Karal'ın çocukluk yılları dönemin siyasi ve sosyal olayları ile birlikte ele alınmış, ailesi ve yakınlarıyla Balkanlar'dan Anadolu'ya acılarıyla, kayıplarla dolu göç yolculuğu, aldığı eğitim çerçevesinde ilk öğrencilik yılları ve etkilendiği insanlar anlatılmıştır. Kimliğini de inşa eden savaşın yıkıcı seyrinden oldukça etkilenen Enver Ziya Karal'ın eğitimini devlet desteği ile sürdürebilme şansını elde edip Cumhuriyet'in yetiştirdiği aydın bir kimse oluşu ve hayatı boyunca da Türkiye'ye bu vefa borcunu tarih ilmine ve ülkesine hizmet ederek karşılamaya çalıştığı vurgulanmıştır.

Yaşamı boyu öğrenme ve öğretme ilkesiyle hareket eden Enver Ziya'nın bu prensibini somut olarak yaşamında da görmek mümkündür. Bunun en belirgin göstergesi eğitimi sadece dört duvar arasında bir uygulamadan ibaret görmeyerek, iş hayatının dışında kalan zamanını da hep çocukları, gençleri eğitmeye, onlara bir şeyler öğretmeye ayırmasıdır. 54 yaşından sonra İngilizceyi iki yıl içinde üniversitede ders verebilecek düzeyde öğrenmesi de yaşam boyu öğrenme prensibine uygun bir örnektir. Enver Ziya Karal insanın yaşının ilerledikçe kendisini daha iyi tanıdığını düşünerek, yabancı dil öğrenmesinin de daha kolay olacağına inanmıştır. Bu doğrultuda çalışmanın ikinci bölümünde, aslında hiç bitmeyen öğrenme hayatının öğretme aşamasına geçtiği mesleki kariyerinden bahsedilmiştir. Bu çerçevede İstanbul ve Ankara Üniversitesi'nde bulunduğu yıllardaki çalışmaları, verdiği dersler, idari görevleri, yürüttüğü çalışmalar, görev aldığı çeşitli kurumlar, 1961 Anayasası'nın hazırlanmasındaki etkileri anlatılmıştır.

Karal, akademik alandaki faaliyetlerinin yanı sıra bilimsel toplantıların, konferansların, idari görevlerin de aranan ismi olmuştur. Ankara Üniversitesi'nin DTCF'nin Dekanlığı ve Ankara Üniversitesi Rektörlüğü görevlerini, bu üniversiteye bağlı olarak kurulan Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü'nün (TİTE) kurucu müdürlüğünü üstlenmesi idari görevlerindeki başarılarına ve Cumhuriyet tarihinin araştırılması

ve yazımındaki çabasına birer örnektir. 1953'de M. Kemal Atatürk'ün Selanik'teki evinin müze haline getirilmesinde bir müzeci olmadığı halde görevlendirilen ismin Enver Ziya Karal olması, onun üzerine aldığı sorumlulukları hakkıyla yerine getirme anlayışından, duruma hakim olma yeteneği kazandıran tarih bilgisinden, titiz çalışmalarından ileri gelmiştir. Onu tercih edilen isim yapan özellikleri arasında olaylara farklı açılardan bakabilmesini sağlayan derin tarih bilgisinin yanı sıra, hararetle tartışmaların yaşandığı konferanslarda duruma hakim olabilmesine önyak olan uzlaştırıcı, hoşgörülü kişiliği ve hümanist yapısı etkili olmuştur. 27 Mayıs 1960'da askerin yönetime el koyması sonucu oluşan kritik süreçte söz söyleyen insanların başında gelmesi bu özelliklerinin bir sonucudur. Yine bu sebeptendir ki bir hukukçu olamamasına karşın Kurucu Meclis'te 1961 Anayasasını hazırlayan komisyonun başkanlığına getirilmiş ve bu görevini de başarıyla yürütmüştür.

Üçüncü bölümde ise *Akademik Çalışmaları* başlığı altında Karal'ın kitapları ve makaleleri ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bu inceleme çerçevesinde Türk tarihinin gelişim sürecine ve Enver Ziya Karal'ın tarihçilik anlayışına bakıldığında onun Türk tarihçiliğinin gelişmesini dört aşamada değerlendirdiği tespit edilmiştir. Bunlar dinsel tarih anlayışı, hanedan tarihi anlayışı, irksal tarih anlayışı ve bu üç sınıflandırma dışında gelişen ulusal tarih anlayışıdır. Bu konuyu işlediği bir makalesinde belirttiği,⁴⁰² ilk üçü kapsamındaki tarih anlayışı ile yapılan tarihçilikte tarihi gerçeklerden bahsetmenin mümkün olmadığıdır. Çünkü gerçek tarih anlatımı düşünce özgürlüğü ister ve bu anlayışlarda tanımlara bağlılık söz konusu olduğundan, hiç birinde düşünsel özgürlükten söz edilemez. Modern tarih anlayışı Cumhuriyet kurulduktan sonra yapılan inkılaplar doğrultusunda eğitim alanındaki pek çok yenilik ve atılım ile mümkün olabilmektedir. Bu sebeple ülkenin lideri olan Atatürk'ün de bu yıllarda tarih eğitimine verdiği önem göz önünde bulundurulursa, Enver Ziya Karal'ın ve dönemin tarihçilerinin eserlerini kaleme alırken devlet tarafından da desteklendikleri söylenebilir. Bu bakımdan Enver Ziya Karal'ın eserleri hem bir dönemin boşluğunu doldurmuş, hem de ilk elden belgeler ile orijinal çalışmaların öncüsü olarak gelecek kuşaklar için başvuru niteliğinde bir köşe taşı olmuştur.

Liseler için bir cumhuriyet tarihi kitabı yazması ve bu kitabın uzun yıllar okullarda okutulan tek kitap olması Enver Ziya Karal'ın akademik üslup ve düzeyi açısından hem akademisyenlere hem de lise öğrencilerine sesleniyor olabilmesi, onun yüksek düzeyde anlaşılmayı kolaylaştırma yeteneğinin ayrıcalığıdır. Enver Ziya Karal bu kitabı Atatürk

⁴⁰² Enver Ziya Karal, *Tarih Nedir, Nasıl Yazılır? Tarih Notları: Makaleler, Konferanslar İncelemeler*, İstanbul, 1940.

ilke ve inkılaplarının genç nesillere öğretilmesine verdiği önemle kaleme almıştır.

O'nun tarih yazım metoduna bakıldığında tarihi her şeyden önce bir kronoloji olarak değil, verilere dayandırılan bir bilim olarak gördüğü anlaşılır. Dolayısıyla tüm çalışmalarında kronolojik bir anlatım yolu izleyen Enver Ziya Karal'ın tarih yazımında bir diğer önemli hususun da belgeler olduğu dikkat çeker. Belgesiz bir tarih yapılamayacağı görüşünü savunan Enver Ziya Karal değindiğimiz makalesinde belge ve arşiv arasındaki ilişkiyi yazı ve tura arasındaki yakın ilişkiye benzeterek, her ikisinin de tarih ilmi için ne derece önemli olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Enver Ziya Karal'ın özellikle makalelerinden tespit edildiği kadarıyla bu benzetmeleri çoğu kez çalışmalarında kullandığı görülmüştür. Bu anlayış onun özgün tarihçilik kimliğini ve anlatmak istediğini en kısa yoldan, en yalın haliyle ifade edebilme yeteneğinin bir göstergesidir. Bu doğrultuda sadece kronoloji bilgisi verip belgelerde var olan olayları sıralamakla yetinmemiş, çalışmalarının içerisine kendi özgün yorum ve görüşlerini de katmıştır. Bu bakımdan neden- nasılcı tarih anlayışı çerçevesinde hareket eden Enver Ziya Karal, tarihi bir bütün olarak değerlendirmiş, her olayın oluşumunu etkileyen nedenleri ve sonuçları beraberinde getirdiğini çalışmalarında göstermiştir. Böylece O'nun Osmanlı ve Cumhuriyet tarihine dair çalışmalarının ele aldığı konular bakımından birbirinin devamı ve birbirini tamamlar nitelikte olduğu da tespit edilmiştir. Karal'ın dönemin ihtiyacına uygun eserler kaleme alması da ayrı bir dikkat çeken yönüdür. "Arşiv ve Tarih", "Arşivlerimizin Kıymeti" isimli makalelerinin Türkiye'de arşiv düzenleme çalışmalarının yaşandığı bir döneme denk gelmesi tesadüf değildir. Yine Tanzimat dönemi yenilik hareketlerine dair anlatımları, III. Selim ve Nizam-ı Cedid Hareketini anlatan eserleri, Cumhuriyet'in ilk yıllarında yaşanan kültür ve eğitim reformunun bunun devamı niteliğinde olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Bu noktada da Enver Ziya Karal'ın bütüncül tarih anlayışı ortaya çıkmaktadır. Bir tarih metodolojisi kaleme almamasına rağmen Enver Ziya Karal'ın eserleri ele alındığında ilham alınabilecek ve tarihi incelemeyi kolaylaştırabilecek süreklilik de içeren bir tarih metodu uyguladığı görülmektedir. Bu noktaları değerlendirerek altını çizmemiz gereken, tarihçilik anlayışının temelinde Fransa'da aldığı eğitim ve ülkeye döndüğünde kendisini geliştirerek izlediği yöntemlerin yattığıdır.

Karal, Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın ilk dört cildini yazdığı dokuz ciltlik Osmanlı Tarihi serisindeki kitaplarını da alışıl gelmiş bir tarih yazımı dışında çok yönlü bakış açısıyla kaleme almıştır. Örneğin, serinin öbür ciltleri gibi, "İslahat Fermanı Devri" başlıklı VI. Cilt'i de öbür

ciltler gibi hem padişah, hem devlet adamları, hem Müslüman, hem Gayrimüslim kesim, hem de yabancı devletlerin etkileri açısından ele almış, içeriğinde ülkenin durumunu sosyal, ekonomik, kültürel boyutlarıyla incelemiştir. Annales Ekolü etkisiyle Türkiye’de sosyal tarihçilik anlayışın geliştiği bir dönemde eserlerini çok boyutlu, disiplinler arası, geniş ve derin incelmelerle kaleme alması O’nu tam anlamıyla bir Annales ekolü takipçisi yapmasa da tarihi bir bütün olarak değerlendirmesi ve Türkiye’de gelişen tarihçilik anlayışlarından etkilenmesi bakımından önemlidir. 1929’da Lucien Febvre ile birlikte Annales Dergisini kuran March Bloch “Umarım bir gün öğrencilerim de beni eleştirebilir” anlayışı ile hareket ederken, Enver Ziya Karal da “Öğrencilerimin beni geçmesini dilerim” demiştir. Marc Bloch Lyon’da doğmuş ve Lyon’da ölmüştür. Dolayısıyla tüm bu tarihçilik zihniyetinin geliştiği yerde ve insan haklarının öneminin dünyaya yayıldığı bir ülkede eğitim görmek Enver Ziya Karal’ın tarihçilik anlayışının ve hümanist yapısının temellerini oluşturmuştur. Bu sebeplerle O’ nun tarihçilik zihniyetini geliştiren iki önemli dönem Fransa’da eğitim gördüğü ve Türkiye’de çalıştığı yıllar olmuştur.

Kendisini tarihçilik anlayışı ve metodu üzerine etkileyen isimler arasında ise, Fransa’da Prof. Charles Seignobos ve Prof. Langlois yer almıştır. Prof. Charles Seignobos’un yanında doktora eğitimine başlamışken Üniversite Reformu yapıldığında ülkeye çağrılınca doktora eğitimi yarım kalan Enver Ziya Karal, hocasının Prof. Langlois ile beraber kaleme aldığı “Introduction aux Etudes Historiques”⁴⁰³ başlıklı eseri Fransa’daki eğitimi esnasında okumuştur. İstanbul’a döndükten sonra ise Prof. Dr. Zeki Velidi Togan, Prof. Dr. Fuat Köprülü ve Prof. Dr. Mukrimin Halil Yinanç eserleriyle O’nu etkileyen tarihçiler olmuşlardır.⁴⁰⁴

Karal kitaplarında bir devri anlatırken önce o devre damgasını vuran önemli şahsiyetler hakkında bilgi vermiş ve dönemin şekillenmesindeki etkilerinden bahsetmiştir. Örneğin, “Halet Efendinin Paris Büyükelçiliği”, “Selim III’ün Hattı-ı Humayunları - Nizam-ı Cedid” isimli eserlerinde ilk olarak III. Selim’in kişisel özelliklerinden, devlet anlayışından bahsetmiştir. İzlediği kişi analizi yöntemi, söz konusu kimsenin dönemi yönlendiren kişi olması sebebiyle okuyucuların yaşananları daha iyi idrak edebilmeleri açısından faydalı olmuştur.

Enver Ziya Karal gerek Türk gerek Fransız ve ABD’de arşivlerinden yararlanarak daha önce ortaya koyulmamış belgelerle ve çok fazla çalışılmamış konular üzerinde incelemeler yaparak orijinal eserler ortaya

⁴⁰³ Langlois, Charles Victor, Seignobos, Charles; Introduction aux Etudes Historiques, Paris 1898 (Kitabın çevirisini TTK 2010 yılında **Tarih Tetkikine Giriş** başlığıyla yayınlamıştır

⁴⁰⁴ Prof. Dr. Seçil Karal Akgün ile Yapılan Görüşme, 27.09.2014.

koymuştur. Bu çalışmalar Enver Ziya Karal'ı Cumhuriyet'in tarihinin yazımında öncü bir isim yapmıştır. "Atatürk ve Devrim", "Atatürk'ten Düşünceler" isimli eserleri Atatürkçü düşünce sisteminin bir yansıması ve Atatürk'ün düşünce ve inkılaplarının yaygın kitlelere ilk elden öğretilmesi amacıyla hazırlanmış çalışmalarıdır.

Bu çalışmada Enver Ziya Karal'ın yazdıkları ve yaptıkları arasında bir uyum olduğu da tespit edilmiştir. Onun gerçekçi tarih anlayışı sosyal hayatında da gerçekten ve doğrudan yana olan tavırları ile bütünleşmiştir. " *Sezar'ın hakkını yediğine hiç rastlamadım. Yargısı büyüklerin, kamuoyunun aleyhindeymiş, aldırmazdı. Tarafsızlığa, bilimsel gerçeğe büyük saygısı yanında bu ıvır zıvır O'nu hiç ilgilendirmezdi.*"⁴⁰⁵ diyen Haldun Taner'in görüşü ve bu çalışma içerisindeki pek çok örnekle anlatıldığı gibi Enver Ziya Karal ne çalışma hayatındaki bilimsel gerçeklikten ne de sosyal hayatında doğrulardan taviz vermemiştir. Sonuç olarak yazılı ve sözlü kaynaklara dayanılarak hazırlanan bu çalışma bilimsel biyografi niteliğinde olup, Enver Ziya Karal'ı anma ve O'nun Cumhuriyet tarih yazımındaki öncü kimliğini ve ülkemizdeki tarihçilik gelişimini anlamaya dönük bir ihtiyacın tezahürüdür. Ord. Prof. Enver Ziya Karal'ın Lyon'daki öğrencilik günlerinden başlayarak oluşturduğu zengin kütüphanesi, değerli haritaları, fotoğraf albümleri, ve çeşitli yurt içi-yurt dışı görevlerinin resmi belgelerini, notlarını, kendi özel izlenimlerini içeren arşivi, ailesi tarafından Başkent Üniversitesi'ne bağışlanmıştır. Hepsi de bu üniversitede adına kurulan, kızı Prof. Dr. Seçil Karal Akgün'ün de müdürü olduğu Ord. Prof. Enver Ziya Karal Tarih Uygulama ve Araştırma Merkezi'nde yakın tarihimize ışık tutmak üzere tarih meraklılarına ve araştırmacıların incelemesine sunulmaktadır.

⁴⁰⁵ Haldun Taner, *Bellekten*, C. XLVI, Sayı 181-184, s. 471.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- Ağca, Hüseyin; **Yazılı Anlatım**, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara, 1999.
- Akyüz, Yahya; **Başlangıçtan 2001'e Türk Eğitim Tarihi**, Alfa Yay., İstanbul, 2001.
- Akyüz, Yahya; **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922**, TTK, Ankara, 1988.
- Aydemir, Şevket Süreyya; *İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1973.
- Aydemir, Şevket Süreyya; İkinci Adam I,II,II, Remzi Kitabevi, İstanbul 1997.
- Aydemir, Şevket Süreyya; **Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa I, II ve III**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993.
- Aydemir, Şevket Süreyya; **Menderes'in Dramı**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1969.
- Aydemir, Şevket Süreyya; **Tek Adam I, II,III**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1997.
- Çarıklı, Turgut; **Babam Hacim Muhittin Çarıklı**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005.
- Çıkar, Mustafa; **Hasan Ali Yücel ve Türk Kültür Reformu**, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1997.
- Çoker, Fahri; **Türk Tarih Kurumu Kuruluş Amacı ve Çalışmaları**, Ankara, TTK Yay, 1983.
- E. Leon- Halkın, (Çev. Bahaeddin Yediyıldız); **Tarih Tenkidinin Unsurları**, Ankara, 1989.
- Ertan, Temuçin Faik; **Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2012.
- Giray, Kıymet- Kaderoğlu Hakan; **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi 66. Kuruluş Yıldönümü Anı Kitabı**, Ankara A.Ü. Basımevi, 2003.
- Göyünç, Nejat- Arıkan Mustafa, **Hamdi Ragıp Atademir Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri**, Selçuk Üniversitesi Araştırma Fonu, Konya, 1995.
- Güngör, Erol **Dünden Bugünden**, İstanbul, 1986.
- Halıcı, Şaduman; **Yeni Türkiye Devleti'nin Yapılanmasında Mahmut Esat Bozkurt**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2004.
- İğdemir, Uluğ; **Atatürk'ün Yaşamı**, TTK, Ankara, 1998.
- İnan, Afet; **Gazi M. Kemal Atatürk ve Türk Tarih Kurumu**, Ankara, TTK Yay, 1953.
- İnan, Arı; **Prof. Dr. Afet İnan**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2005.
- Karal Akgün, Seçil **Selanikte'ki Ev**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007.
- Karal Akgün; Seçil; **27 Mayıs: Bir İhtilal Bir Devrim Bir Anayasa**, ODTÜ Yay., Ankara, 2009.
- Karal, Enver Ziya **Osmanlı Tarihi İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)**, IX. C., TTK, Ankara.2011.
- Karal, Enver Ziya; **Atatürk ve Devrim (Konferanslar ve Makaleler 1935-1978)**, Odtü Yayıncılık, Ankara, 2003.

Karal, Enver Ziya; **Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı 1831**, T.C. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara, 1943.

Karal, Enver Ziya; **Tarih Notları- Osmanlı ve Avrupa Tarihine Dair Yayınlar**, Ülkü Basımevi İstanbul, 1941.

Koçer, Hasan Ali; **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu**, Uzman Yayınları, Ankara 1987.

Kütükoğlu, Mübahat; **Tarih Araştırmalarında Usül**, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 1991.

Mango, Andrew, (Çev. Füsün Doruker); **Atatürk/ Modern Türkiye'nin Kurucusu**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2007.

Önal, Mehmet; **Yusuf Ziya Ortaç**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları Ankara, 1986.

Önder, Mehmet; **Selanik'te Atatürk Evi**, TTK Yay., Ankara, 1967.

S. Kaymakçı- H., Er; **Sosyal Bilgiler Öğretiminde Biyografi Kullanımı**, Pegema Akademi, Ankara, 2009.

Sarıçoban, Gülay; **Samet Ağaoğlu'nun Siyasi Biyografisi**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara, 2010.

Şarman, Kansu; **Türk Promethe'ler Cumhuriyet'in Öğrencileri Avrupa'da (1925-1945)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2006

Şimşir, Bilal N.; **Rumeli'den Türk Göçleri**, Ankara, 1968.

Turan, **Bir Kara Çalma Öyküsü**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2013.

Turan, Şerafettin İsmet İnönü Yaşamı, **Dönemi ve Kişiliği**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2003.

Türk Ansiklopedisi, C. VII, Ankara, 1955.

Ünaydın, Ruşen Eşref; **Atatürk ve Dil Kurumları Hatıralar**, Ankara, TTK Yayınları, 1954.

Yavuz, Bige; **Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk Fransız İlişkileri**, TTK Yayınları, Ankara, 1994.

MAKALELER

Akbal, Oktay; **Bellekten**, C. XLVI, S.181-184.

Akis Dergisi, 20.02.11961.

Aksoy, Ömer; **Bellekten**, C. XLVI, S.181-184.

Aysal, Necdet; "Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Tarihçesi ve Gelişim Süreci," **Atatürk Yolu Dergisi**, S.33-34, Mayıs- Kasım 2004.

Ekmekçi, Mustafa; "Basında Karal- Enver Ziya Karal'ın Anlattıkları", **Bellekten**, C.XLVI, S.181-184.

Ertan, Temuçin Faik; "80 Yıllık Ömürde 72 Yıllık Cumhuriyet Tanıklığı: Mehmet Ali Eke", **Kebikeç**, S.16, 2003.

Haldun Taner, **Bellekten**, C. XLVI, S.181-184,

İğdemir, Uluğ "Basında Karal-Karal'ın Ardından", **Bellekten**, C. XLVI, S. 182, 1982.

İnan, M. Rauf; **Bellekten**, C. XLVI, S.181-184.

Karal Akgün, Seçil- Şeker, Nesim; *"Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü ve Cumhuriyet Öğretimi İçindeki Yeri, Bilanço 1923-1998"*, **Cumhuriyet'in 75 Yılına Toplu Bakış Uluslararası Konferansı**, İstanbul, 1999.

Karal Akgün, Seçil; *"Cumhuriyet Kuşağının Not Karnesi"*, **Bütün Dünya**, Başkent Üniversitesi Kültür Yay., Ankara, Ocak 2001.

Karal Akgün, Seçil; *"Ord. Prof. Dr. Enver Ziya Karal'ın Yapıtları ve Yaşam Öyküsü"*, **OTAM**, AÜ, S.5, ,1994.

Karal Akgün, Seçil; *"Babam Enver Ziya Karal"*, **Atatürk Yolu**, AÜ TİTE, 1998.

Karal, Enver Ziya, *"Tarih Nedir, Nasıl Yazılır?"*, **Tarih Notları**, İlkü Basımevi, İstanbul, 1941.

Karal, Enver Ziya; *"Felsefe Kurumu Seminerleri"*, TTK, 1977.

Karal, Enver Ziya; *"Osmanlı Tarihinde Türk Dil Sorunu- Tarih Açısından Bir Açıklama"*, **Bilim Kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe**, TTK, Ankara.

Karal, Enver Ziya; DTCF Tiyatro Araştırmaları Enstitüsü'nde yaptığı konuşma, AÜ, Basımevi, 1978.

Kaynar, Reşat; Aksoy, **Bellekten**, C. XLVI, S.181-184.

Keser, Ulvi *"Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Bağlamında Ord. Prof. Dr. Enver Ziyal Karal ve Düşüncelerine Kesitsel Bir Bakış"*, **Cumhuriyet ve 'Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Uluslar Arası Sempozyumu**, DTCF, Ankara, 2008.

Kili, Suna; **Bellekten**, C. XLVI, S.181-184.

Külebi, Cahit; **Bellekten**, C. XLVI, S.181-184.

Müezzinoğlu, Ersin; *"I. Dünya Savaşı Esnasında Yetim ve Öksüz Çocukların Himayesi ve Eğitimi: Darüleytamlar"*, **History Studies**, 2012.

Nuhoğlu, Hidayet Y.; *"Darüleytam"*, **DİA**, Cilt:8, İstanbul, 1993.

Oruç- Şahin - Erdem, Rifat; *"Sosyal Bilgiler Öğretiminde Biyografi Kullanımının Öğrencilerin Sosyal Bilgiler Dersine İlişkin Tutumlarına Etkisi"*, **Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi**, S.30, 2010.

Özkan, Salih; *"Türkiye'de Darüleytamların Gelişimi ve Niğde Darüleytami"*, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S:19, 2006.

Soysal, Mümtaz; **Bellekten**, C. XLVI, S.181-184.

Şenocak, Hasan; *"Sosyal Güvenlik Sistemini Oluşturan Bileşenlerin Tarihi Süreç Işığında Değerlendirilmesi"*, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, 2009.

Şerafettin Turan, **Bellekten**, C. XLVI, S.181-184.

Şimşir, Bilal N.; **Bellekten**, C. XLVI, S.181-184.

Taşdelen, Vefa; *"Biyografi: Ötekine Yolculuk"*, **Milli Eğitim**, S. 172, Güz 2006.

Toker, Mustafa; *"Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Bağışlarınızı Bekliyor"*, **Atatürk Yolu Dergisi**, 2000.

Tunaya, Tarık Zafer *"Peçovalı Çocuk"*, **Cumhuriyet**, 28.01.1982.

Türk Tarih Kurumu Başkanı Ord. Prof. Dr. Enver Ziya Karal'ın VIII. Türk Tarih Kongresi Açış Söylevi, VIII. Türk Tarih Kongresi'nden ayrı basım, TTK, Ankara, 1979.

Ünal, Vehbi; *"Osmanlı'nın Son Dönemlerinde Korunmaya Muhtaç Çocuklar İçin Kurulan Sosyal Hizmet Kuruluşları"*, **Cumhuriyet Üni. Edebiyat Fak. Sosyal Hizmet Bölümü**, Sivas, 2007.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

<http://www.mfa.gov.tr>, Erişim Tarihi: 02.11.2014.T.C., Dışişleri Bakanlığı Resmi Sitesi.

<http://www.tdk.gov.tr>, Erişim Tarihi 02.12.12.

<http://www.unesco.org.tr/> Erişim Tarihi 04.03.2015.

GAZETELER ve DERGİLER

Cumhuriyet

Milliyet

Ulus

Oluş

Atatürk Yolu Dergisi

Türkiyat Araştırmaları Dergisi,

ARŞİV BELGELERİ

Enver Ziya Karal'ın Ankara Üniversitesi DTCF Arşivi Özlük Dosyası Resmi Gazete, "Ankara Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi'ne Bağlı Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü" No. 5090, 22 Nisan 1942.

T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Maarif Vekaleti Yüksek Tedrisat Umum Müdürlüğü'nün 30.05.1935 Tarih ve 8757 Karar Sayılı Resmi Yazısı.

T.C. Başbakanlık Muamelat Umum Müdürlüğü'nün 10.07.1948 Tarihli, 7788/3 Karar Sayılı Resmi Yazısı.

T.C. Başbakanlık Muamelat Umum Müdürlüğü'nün 30.12.1947 Tarihli, 6820/3 Karar Sayılı Resmi Yazısı.

T.C. Başvekalet Kararlar Dairesi Müdürlüğü'nün 01.09.1938 Tarihli, 9520/2 Karar Sayılı Resmi Yazısı.

T.C. Başvekalet Kararlar Dairesi Müdürlüğü'nün 26.07.1938 Tarihli 2/9313 Karar Sayılı Resmi Yazısı.

T.C. Başvekalet Kararlar Dairesi Müdürlüğü'nün 30.05.1935 Tarih ve 8751 Karar Sayılı Resmî Yazısı.

TBMM Tutanakları, 34. Birleşim, 30.03.1961.

TBMM, VI. Devre, III. İçtima, 42. İnikat, 3 Nisan 1942.

TBMM, VI. Devre, III. İçtima, 46. İnikat, 13 Nisan 1942.

TBMM, VI. Devre, III. İçtima, 47. İnikat, 15 Nisan 1942.

TC Maarif Vekilliği, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yönetmeliği, Maarif Matbaası, Ankara, 1943.

SÖZLÜ KAYNAKLAR

Prof. Dr. Ergün Aybars, Ulvi Keser Tarafından Yapılan Görüşme

Prof. Dr. Seçil Karal Akgün ile Görüşme, 27.09.2014.

Prof. Dr. Şerafettin Turan ile Görüşme, 27.09.2014.

Prof. Dr. Yavuz Ercan, Ulvi Keser Tarafından Yapılan Görüşme

Ord. Prof. Enver Ziya Karal'ın Akademik Çalışmaları

1- Kitapları

1. Fransa, Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu (1767-1802), İstanbul Üniversitesi İÜ Yay., No.63, İstanbul, 1938.
2. Halet Efendi'nin Paris Büyükelçiliği (1800-1802), İÜ Yay., No.102, İstanbul, 1940.
3. Tarih Notları: Makaleler, Konferanslar ve İncelemeler, İstanbul, 1940.
Tarih Nedir, Nasıl Yazılır?
Tarihçilik Zihniyetinin Tekamülü
Tarihin Devirlere Bölünmesi
Arşiv ve Tarih
Arşivlerimizin Kıymeti
Tanzimat'tan Evvel Garplılaşma Hareketleri (1718-1839)
Osmanlı Tarihine Dair Vesikalar
Nizam-ı Cedide Dair Vesikalar
Yunan Adalarının Fransızlar Tarafından İşgali ve Osmanlı-Rus Münasebeti)
4. Konferanslar
Yusuf Akçura
Büyük Harpte Çanakkale
İtilaf Devletleri ve İzmir
Avrupa'ya Tahakküm İçin Yapılan Teşebbüslerin Tarihçesi
Avrupa Türk İnkılabını Nasıl Görüyor? Başka Bir Tabirle, Avrupa Türk İnkılabı Hakkında Ne Düşünüyor?
5. Tarihi Siyasi Notları
Boğazlar Meselesi ve Avrupa
İtalya İttihadı Nasıl Doğdu, Nasıl Başarıldı?
İtalya'nın Akdeniz Politikası ve Safhaları
Britanya İmparatorluğu
Hasta Adam
On Sekizinci Yüzyılda Fransa'da Öğretim ve Terbiye Fikirleri
Napolyon ve Goethe)
6. Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları (Nizam-ı Cedid), Türk Tarih Kurumu TTK Yay., No.14, Ankara, 1942.
7. Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Millî Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul, 1942.
8. Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı (1831), Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü Neşriyatı, No.195, Ankara, 1943.
9. İlk, Orta, Yeni ve Yakınçağ Tarihleri (Arif Müfid Mansel ve Cavit Baysun ortak yapımı), İstanbul, 1943.
10. Osmanlı Tarihi V. Cilt (Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri), TTK Yay., Ankara, 1947.
11. Osmanlı Tarihi VI. Cilt (Islahat Fermanı Devri), TTK Yay., Ankara, 1954.
12. Osmanlı Tarihi VII. Cilt (Abdülaziz Devri), TTK Yay., Ankara, 1956.
13. Osmanlı Tarihi VIII. Cilt (Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri), TTK Yay., Ankara, 1962.
14. Osmanlı Tarihi IX. Cilt (İkinci Meşrutiyet Devri), TTK Yay., Ankara,
15. Atatürk'ten Düşünceler, İş Bankası Yay., Ankara, 1956.
16. Atatürk ve Devrim (Konferans ve Makaleler 1935-1978), TTK Yay., Ankara, 1980.

2- Yayımlanan Belgeler

1. Osmanlı Tarihine Dair Vesikalar;Bonneval'in Osmanlı Bahriyesine Dair Raporu-Nizam-ı Cedid Hakkında Vesikalar-Osmanlı Devletinin Durumuna Dair Rapor, Belleten, Cilt IV, 14-15, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1940.
2. Tanzimat Devrinde Rüşvetin Kaldırılması İçin Yapılan Teşebbüsler, Tarih Vesikaları Dergisi, Cilt I, Sayı 1, Maarif Vekaleti Yay., Haziran 1941.
3. İngiltere'nin Akdeniz Hakimiyeti Hakkında Vesikalar, TVD, Cilt I, Sayı 2, Maarif Vekaleti Yay., Ağustos 1941.
4. Selim III Devrinde Osmanlı Bahriyesi Hakkında Vesikalar, TVD, Cilt I, Sayı 3, Maarif Vekaleti Yay., Ekim 1941.
5. Ali Paşa'nın Trablusgarp Valisine Bir Tahrirâtı, TVD, Cilt I, Sayı 4, Maarif Vekaleti Yay., Aralık 1941.
6. Ragıp Efendi'nin Islahat Layihası, TVD, Cilt I, Sayı 5, Maarif Vekaleti Yay., 1942.
7. Nizam-ı Cedid Hakkında Layihalar, TVD, Cilt I, Sayı 7, Maarif Vekaleti Yay., 1942.
8. Mehmet Namık Paşa'nın Hal Tercümesi, TVD, Cilt II, Sayı 9, Maarif Vekaleti Yay., Kasım 1942.
9. Yavuz Sultan Selim'in Oğlu Şehzade Süleyman'a Manisa Sancağını İdare Etmesi İçin Gönderdiği Siyasetname, Belleten VI, 21-22, TTK Yay., Ankara, 1942.
10. Ebubekir Ratıb Efendi'nin Nizam-ı Cedid Islahatı Hakkında Raporu, V. Türk Tarih Kongresi, III. Seksiyon.

3- Monografiler

1. Yunan Adalarının Fransızlar tarafından İşgali ve Osmanlı-Rus Münasebetleri, Tarih Semineri Dergisi, Sayı 1, İstanbul, 1937.
2. Kayserili Mehmet Dayı ile Giritli Mustafa Dayı Nam Yoldaşların Amerika ve Avrupa Seyahatleri, Tarih Semineri Dergisi, Sayı 2, İstanbul, 1938.
3. Tanzimat'tan Önce Garplılaşma Hareketleri, Tanzimat I, Maarif Vekaleti Yay., İstanbul, 1940.
4. Halet Efendi Avrupa'yı Nasıl Görüyor? Türk Dili, Cilt I, Sayı 6, Ankara, 1952.
5. İlk Öğretmen Okulu (Darülmualimin) Nasıl Kuruldu?, Türk Dili, Ankara, 1953.
6. Tarihte Türk-Alman Münasebetleri,Basın-Yayın ve Turizm Müdürlüğü, Ankara, 1954.
7. Osmanlı Tarihinde Türk Dili Sorunu (Bilim, Kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe), Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1978.
8. Tevfik Bıyıklıoğlu'nun 'Trakya'da Millî Mücadele' Adlı Eseri Hakkında, Belleten, XX, 77, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1956.
9. Birinci Dünya Savaşı'ndan Lozan Muahedesi'ne Kadar Türkiye'nin Siyasi Olayları, İstanbul, 1959.
10. 27 Mayıs İnkılabının Sebepleri ve Oluşumu, Millî Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul, 1960.
11. Gülhane Hatt-ı Humayunu'nda Batının Etkileri, Belleten, Cilt XXVIII, Sayı 112, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1964.
12. Atatürk'ün Biçimlendirdiği Eğitim (Atatürk ve Eğitim), Türk Eğitim Derneği Yay., Ankara, 1982.
13. 'La Transformation de la Turquie d'un Empire Oriental En Un Etat Moderne et National', Cahiers d'histoire Mondiale, Vol.IV, No.2, 1958.
14. 'Historiography In Turkey Today', Middle Eastern Affairs, October 1959.
15. 'Turkey; From oriental Empire To A Modern National State', The New Asia, The American Library, New York, 1965.

16. 'L'Acculturation: Orient et Occident apres l'Apparition de l'Islam, Rapports I. Grand Themes, XII eme Congres International des Sciences Historiques, Vienne, 1965.
17. The Armenian Question, Ankara, 1975.
18. La Question Armenienne, Ankara, 1975.
19. La Turquie de 1912 a 1923.
20. 'Atatürk As A Soldier', Revue International d'Histoire Militaire, No.50.
21. 'The Principles of Kemalism', Atatürk Founder of A Modern State, ed. By Kazancıgil and Özbudun, London, 1981.
22. The World's Textbooks On History: Türkiye Cumhuriyeti tarihi Kitabının Japonca çevirisi, Tokyo, 1981.
23. 'Non-Muslim Representatives in the First Constitutional Assembly', Role of Christians and Jews In The Ottoman Empire, ed. By Benjamin Braude and Bernard Lewis, New York, 1982.
24. 'The Ottoman Empire and The Serbian Uprising 1807-1812', The First Serbian Uprising, ed., by Wayne S.Vucinich, New York, 1982.
25. Atatürk and How He Became The Seat of Government, TÖBANK, Atatürk In His Hundredth Year.

4- Biyografiler

1. Zarf Paşa'nın Hatıratı, Belleten, Cilt IV, Sayı 13, Türk Tarih Kurumu Yay., 1940.
2. Sultan Abdülaziz (Fransızca)
3. Namık Kemal, Ankara Üniversitesi DTCF Yay., 1942.
4. Yusuf Akçura, Hayatı ve Eserleri, Kültür Dergisi, İstanbul, 1942.

5- Makaleler: Gazeteler

1. Tarih Nedir? Nasıl Yazılır, Tan, 1935.
2. Tarihçilik Zihniyetinin Tekamülü, Tan, 1935.
3. Tarihin Devirlere Bölünmesi, Oluş, 1934.
4. Arşiv ve Tarih, Oluş, 1934.
5. İtalyan İttihadı, Cumhuriyet, 1936.
6. İtalyan Müstemlekeçiliği, Cumhuriyet, 1936.
7. İtalya ve Akdeniz (Dört Makale), Cumhuriyet, 1936.
8. Tarihte Boğazlar ve Avrupa (Üç makale), Cumhuriyet, 1936.
9. İngiltere imparatorluğu, Cumhuriyet, 1936.
10. XVIII. Yüzyılda Fransa'da Eğitim Fikirleri, Cumhuriyet, 1936.
11. Hasta Adam Osmanlı İmparatorluğu, Cumhuriyet, 1936.
12. Napolyon ve Goethe, Kültür Dergisi, 1936.
13. Quelques Reflections au Sujet de la Nationalisation et de Lasisation de l'Education en Turquie.
14. Arşivlerimizin Kıymeti, Oluş, 1939.
15. Çağdaş Demokrasinin Tarifi, Ulus, 1948.
16. Avrupa'da Milliyet Fikrinin Başlaması, Ulus, 1948.
17. Avrupa'da Laik Devletin Tarihçesi Hakkında, Ulus, 1948.
18. O. İmparatorluğu'nda Hıristiyan Halk Arasında Milliyet Fikrinin Yayılması, Ulus, 1948.
19. Osmanlı Türklerinde Demokrasi Örnekleri, Ulus, 1948.
20. Yakınçağ'da Osmanlı İmparatorluğu'nda Yapılan İslahat Hareketlerinde Avrupa Düşüncesinin Tesiri, Ulus, 1948.
21. O. Türklerinde Milliyet Fikrinin Gelişmesinde Türk Dilinin Rolü, Ulus, 1948.

22. Nizam-ı Cedid, Ulus, 1948.
23. Abdülhamit II, Ulus, 1948.

6- Yayımlanmış Konuşmalar ve Konferanslar

1. Avrupa Türk İnkılabını Nasıl Görüyor?, Bursa, 1936.
2. Dağ Başını Duman Almış, Zonguldak Halkevi, 1936.
3. Büyük Harpte Çanakkale Deniz Muharebesi, İstanbul, 1938.
4. İtilaf Devletleri ve İzmir, İstanbul, 1938.
5. Avrupa'ya Tahakküm İçin Yapılan Teşebbüsler, İstanbul, 1938.
6. Ankara Üniversitesi DTCF 1944-1945 Ders Yılı Açılış Söylevi
7. Türkiye'de Cumhuriyet Fikri ve Cumhuriyetin İlanı, Ankara, 1945.
8. Atatürk'ün Siyaset Üzerine Düşünceleri, Ankara, 1946.
9. Atatürk ve Türk Tarih Tezi, Ankara, 1946.
10. Afetinan (Ortak yapıt) Atatürk Hakkında Konferanslar, TTK Yay., Ankara, 1946.
11. Afetinan (Ortak Yapıt), Türk Devrim Tarihi Konferansları, DTCF Yay., No.56.
12. Atatürk ve Gençlik, Ankara, 1948.
13. İnkılap ve Laiklik, Millî Tesanüt Birliği Yay., No.4, İstanbul, 1954.
14. Türk İnkılabı ve Kadın, Ankara, 1954.
15. Atatürk'le Gandi'nin Fikirlerinin Mukayesesi, Hindistan Haberleri, 1955.
16. Atatürk'ün Askerî Şahsiyeti, Harp Okulu Yay., No.8, Ankara, 1955,
17. Tarih Öğretimi
18. Günümüzde Atatürk ve Atatürkçülük, İzmir Barosu Yay., No.2, İzmir, 1975.
19. İsmet İnönü'nün Birinci Ölüm Yıldönümü Anma Toplantısı, T. K. K., 1974.
20. Tiyatro Sempozyumu, Tiyatro Araştırmaları Enstitüsü, DTCF, 1978.
21. VIII. Türk Tarih Kongresi (1976), Açılış Söylevi, Ankara, 1979.
22. Atatürk'ün Büyük Söylevinin 50. Yıldönümü Açılış Konuşması, Ankara, 1980.
23. Önsöz, Belleten, Atatürk Özel Sayısı, Ocak 1981, Sayı 177.
24. IX. Türk Tarih kongresi (1981), Açılış Söylevi, Ankara

7- Yayımlanmamış Konferanslar (Kayıtlı Olanlar)

1. Birinci Cihan Harbinde Çanakkale, Topkapı Halkevi ve İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu, 1937.
2. Komünizm ve Demokrasi, DTCF ve Ziraat Fakültesi, Ankara, 1948.
3. Atatürk ve Eğitim, İstanbul Atatürk Kız Lisesi, 13 Kasım 1956.
4. Osmanlı İslahat hareketlerinde Yabancı Devletlerin Müdahalesi, DTCF, Ankara, 25 Mart 1957.
5. Türkçe'nin İlim ve Öğretim Dili Hâline Gelmesi, Edirne Maarif Kültür Kurumu, 13 Şubat 1957.
6. Tarih Öğretmeni, Edirne Kız Öğretmen okulu, 14 Şubat 1957.
7. İkinci Cihan Harbinin Genel Sevk ve İdaresi, Millî Savunma Akademisi, 18 Mart 1957.
8. İkinci Cihan harbinde Türkiye, Millî Savunma Akademisi, 19 Mart 1957.
9. Dünya Umumi Efkarı ve Atatürk, Ankara Maarif Koleji, Kasım 1959.
10. Atatürk ve Gençlik, Ankara Maarif Koleji, Aralık 1959.
11. Ziya Gökalp, Ankara Maarif Koleji, Aralık 1959.
12. Komünizm Hakkında, Dil ve Tarih- Coğrafya fakültesi, Ocak 1960.
13. Türk İnkılabının Özellikleri, Ankara Polis Koleji, Mart 1960.
14. The Reform Policy of Selim III, Stanford Üniversitesi, ABD, 1958.
15. The Position of the Ottoman Caliphate, Stanford Üniversitesi, ABD, 1959.
16. Turkey and the Middle East, Stanford Üniversitesi, ABD, 1959.
17. Ortadoğu Tarihi, Seattle Üniversitesi, ABD, 1970.

8- Ansiklopedi Maddeleri

1. İnönü Ansiklopedisi
 - a. Ahmet III, Cilt I, Sayı 165, İstanbul, 1940.
 - b. Atatürk, Cilt I, Sayı 719
 - c. Barbaros Hayrettin Paşa, Cilt II, Sayı 311.
 - ç. Mahmut II
 - d. Sultan Mehmet V
 - e. Sultan Mehmet VI
2. Encyclopedia Britannica
 - a. Abdülaziz
 - b. Abdülhamit I
 - c. Abdülhamit II
 - ç. Abdülmecit
 - d. Ahmet I
 - e. Ahmet II
 - f. Mehmet Ali Paşa
 - g. Mehmet Fuat Paşa
 - ğ. İbrahim I
 - h. İbrahim Müteferrika
 - ı. Köprülü Mehmet Paşa
 - i. Köprülüzade Hüseyin Paşa
 - j. Köprülüzade Numan Paşa
 - k. Kösem Sultan
 - l. Mahmut I
 - m. Mahmut II
 - n. Mahmut Nedim Paşa
 - o. Murat V
 - ö. Mustafa I
 - p. Mustafa II
 - r. Mustafa III
 - s. Mustafa IV
 - ş. Osman II
 - t. Osman III
 - u. Osman Nuri Paşa
 - ü. Mustafa Reşit Paşa
 - v. Selim III

9- Çeviriler

1. W. Heyd, Yakınođu Ticaret Tarihi (Historie de Commerce du Levant), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1975.
2. Paul Harsen, Comment ont Ecrit Histoire (Millî Eğitim Bakanlığı için)

10. Basılmış Eleştiriler

1. Prof. Dr. Akdes Nimet Kurat'ın 'Yakınçağ Tarihi' Hakkında Tenkitlerine Cevap, DTCF Dergisi, Ankara, 1948.
2. Prof. Dr. Akdes Nimet Kurat'ın 'Ahmet II' Makalesi Hakkında Tenkitlerine Cevap, DTCF Dergisi, Ankara, 1948.
3. Tevfik Bıyıklıoğlu'nun 'Trakya'da Millî Mücadele' Adlı Eseri Hakkında Tenkit, Belleten, XX-77, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1956.
4. Tevfik Bıyıklıoğlu'nun 'Trakya'da Millî Mücadele' Adlı Eseri Hakkında, Revue Militaire, Paris.

EKLER

EK 1: Ord. Prof. Enver Ziya Karal'ın 1856 Paris Muahedesi ile İlgili Hazine-i Evrakta Yapmak İstedığı Araştırma ile İlgili İzin Yazısı

Türkiye Cumhuriyeti
Maarif Vekâleti
Yüksek Tedrisat Umum
Müdürlüğü
No. 8757

Halden
Doçent Enver Ziya Karal'ın
hazinesi evrakta galıgmasına
müsaadeleri hak:

Ankara 30 15 / 1935

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Maarif Vekâleti Yüksek Makamına

Universite İdebiyat Fakültesi yeni ve Son Zamanlar Tarihi Doçenti Enver Ziya Karal'ın, 1856 Paris muahedesi üzerinde araştırmalar yapmakta olduğunu, Osmanlı vesikalarından da istifade etmek üzere hazinesi evrakta galıgmasına müsaade edilmesi İdebiyat Fakültesi Dekanlığının yazısına atfen Üniversite Rektörlüğünün iş'arından anlaşılmiştir.

Doçent Enver Ziya Karal'ın hazinesi evrakta tetkikaş yapmasına müsaade buyurulmasını derin saygılarımızla dilerim.

Maarif Vekilli
B. Özye

yazı İşlerine
1.6.35

PH. ES. 25/5/1935
S.E.

0.14	10		16	53	2
------	----	--	----	----	---

MAARİF VEKÂLETİ EVRAKI
-K- İmza ve Lef
1-6-915 2974 -2-

T.C.Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Maarif Vekaleti Yüksek Tedrisat Umum Müdürlüğü'nün 30.05.1935 Tarih ve 8757 Karar Sayılı Resmi Yazısı.

EK 2: Ord. Prof. Enver Ziya Karal'ın 1938 Yaz Tatilinde 1856 Paris Muahedesi ile İlgili Fransız Arşivinde Yapmak İstedığı Araştırma ile İlgili İzin Yazısı

T. C. BAŞVEKALET Yaz İşleri Müdürlüğü Sayı:		5 1528	Dosya İşaretleri
Evrağın Numarası			
Evrağın Tarihi			
Yazan memur	M. Gözper		
Yazı tarihi	1.6.1935		
Muavin			
Beyaz eden			
Beyaz tarihi			
Karşılaştıranlar			
Sadira No.	6-1280		
Merbutat			
Sevk tarihi	4-6-35		
Kaydeden	H. H. H.		
Düğünceler			

Hazine evrakı Muahedesine

1856 tarihli Paris muahedesi
üzerinde araştırmalar yapmaktaki
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
tezisi için ve son zamanlar tarih
Doçenti Enver Ziya Karal ve Osmanlı
vesitelerinden da istifade etmek üzere
Hazine evrakta ~~bu konuda~~ ~~istifa~~ ~~istifa~~
Yapılığının istifi üzerine mürade olunmuştur.

Başvekalet
Müdürü

Maarif Yaptılığına

30-5-1935 tarihli ve yukarıda teklif olunan
8751 sayılı tekerleme Parisliğin
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi için ve son
zamanlar tarih Doçenti Enver Ziya Karal ve
bildirdiği iş üzerinde ~~bu konuda~~ ~~istifa~~ ~~istifa~~
Yapılığının mürade edildiği Hazine evrakı Muahedesine
teklif edilmiştir.

Başvekalet
Müdürü

0.14 10 16 53 8
1-6-1935
16.53.8

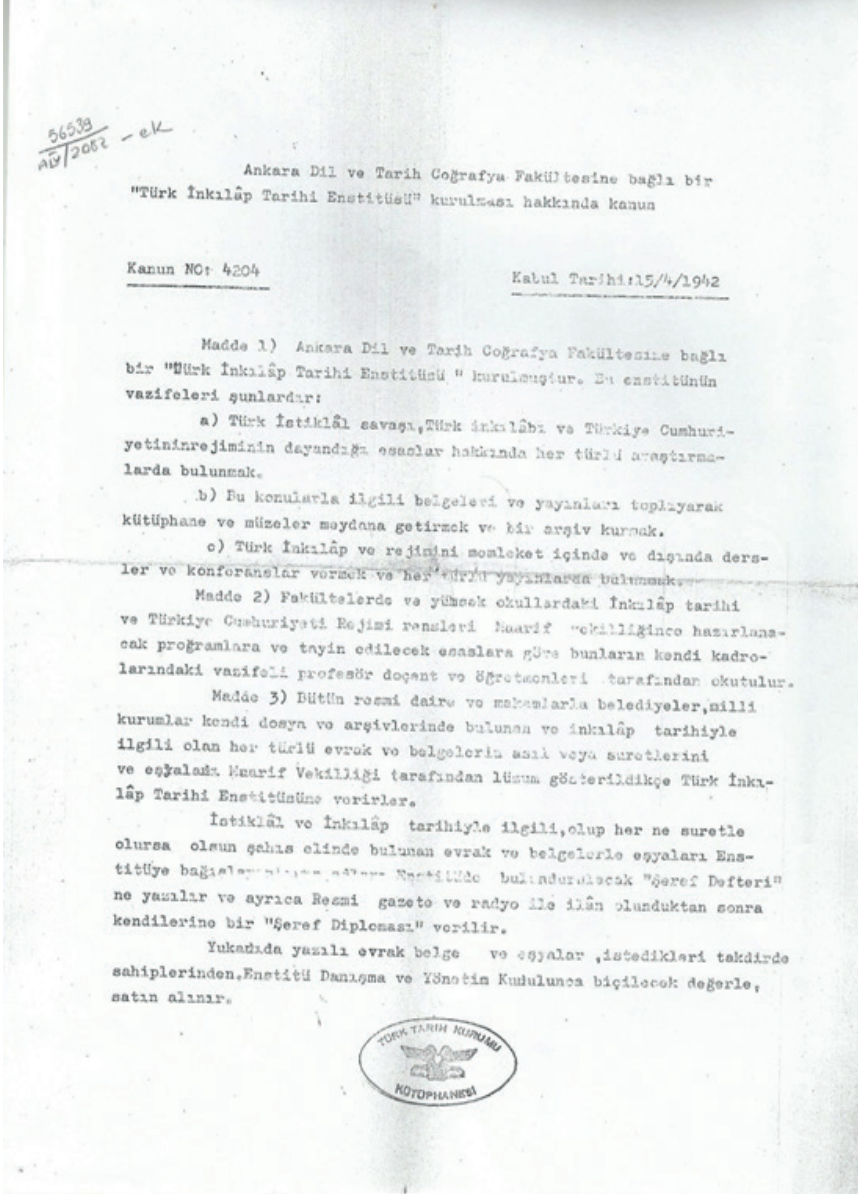
T.C. Başvekalet Kararlar Dairesi Müdürlüğü'nün 26.07.1938 Tarihli 2/9313 Karar Sayılı Resmi Yazısı.

EK 3: Ankara ve İstanbul Üniversitelerinde ve Yüksek Mekteplerde Okutulan İnkılap Tarihi Dersleri İmtihan Evrakını Tetkik Etmek Üzere Ücret Verilmesi Hakkında Yazı

T. C. BAŞVEKALET KARAR DAIRESİ MÜDÜRLÜĞÜ	Kararname	T. C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARSIVI	
Karar sayısı 2 93/3			
<p>Yaz tatili zarfında Fransa argivi hakkında tetkikler yapmak üzere İstanbul Üniversitesi Edebiyat fakültesi tarih doçenti Enver Ziya Karal'ın Paris'e ve Zonguldak kömürü hakkındaki tetkiklerini tamamlamak üzere Fen fakültesi Mineroloji doçenti A.Can Okay'ın da Berlin'e gönderilmeleri ve Fransaya gidecek Enver Ziya Karal'ın tahakkuk edecek masraflarının 1938 döviz cetvellerine Maarif vekaleti konulan tahsisattan ve Almanyaya gidecek olan A.Can Okay'ın masraflarının da Alman kılıringi B hesabından tesviyesi; Maarif vekilliginin 18/6/1938 tarih ve 2317/4102 sayılı tezkeresi ve Maliye vekilliginin 23/7/1938 TARİH ve 13248/4064 sayılı mutaleensmesi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 26/7/1938 tarihinde onanmıştır.</p> <p style="text-align: center;">26/7/1938</p> <p style="text-align: center;">REİSİCUMHUR K. Atatürk</p>			
Bş. V. 2. <i>[Signature]</i>	Ad. V. <i>[Signature]</i>	M. M. V. <i>[Signature]</i>	Da. V. <i>[Signature]</i>
Ha. V. <i>[Signature]</i>	Ma. V. <i>[Signature]</i>	Mf. V. <i>[Signature]</i>	Na. V. <i>[Signature]</i>
İk. V. <i>[Signature]</i>	S. I. M. V. <i>[Signature]</i>	G. I. V. <i>[Signature]</i>	Zr. V. <i>[Signature]</i>
030 18 01 02 84 68 12			

T.C. Başvekalet Kararlar Dairesi Müdürlüğü'nün 01.09.1938 Tarihli, 9520/2 Karar Sayılı Resmi Yazısı.

EK 4: Ankara DTCF'ye Bağlı bir Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Kurulması Hakkında Kanun

56538
15/4/1942 - ek

Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesine bağlı bir
"Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü" kurulması hakkında kanun

Kanun No: 4204

Kabul Tarihi: 15/4/1942

Madde 1) Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesine bağlı bir "Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü" kurulmuştur. Bu enstitünün vazifeleri şunlardır:

a) Türk İstiklâl savaşı, Türk İnkılâbı ve Türkiye Cumhuriyetinin rejiminin dayandığı esaslar hakkında her türlü araştırmalarda bulunmak.

b) Bu konularla ilgili belgeleri ve yayınları toplayarak kütüphane ve müzeler meydana getirmek ve bir arşiv kurmak.

c) Türk İnkılâp ve rejimini memleket içinde ve dışında dersler ve konferanslar vermek ve her türlü yayınlarını yapmak.

Madde 2) Fakültelerde ve yüksek okullardaki İnkılâp tarihi ve Türkiye Cumhuriyeti Rejimi dersleri Maarif Vekilliğince hazırlanacak programlara ve tayin edilecek esaslara göre bunların kendi kadrolarındaki vazifeli profesör doçent ve öğretmenleri tarafından okutulur.

Madde 3) Bütün resmî daire ve makamlarla belediyeler, millî kurumlar kendi dosya ve arşivlerinde bulunan ve İnkılâp tarihiyle ilgili olan her türlü evrak ve belgelerin asıl veya suretlerini ve eşyalarını Maarif Vekilliği tarafından lüzum gösterildikçe Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsüne verirler.

İstiklâl ve İnkılâp tarihiyle ilgili olup her ne suretle olursa olsun şahıs elinde bulunan evrak ve belgelerle eşyaları Enstitüye bağışlananlar Enstitüde bulundurulacak "Şeref Defteri"ne yazılır ve ayrıca Resmî gazete ve radyo ile ilân olunduktan sonra kendilerine bir "Şeref Diploması" verilir.

Yukarıda yazılı evrak belge ve eşyalar istedikleri takdirde sahiplerinden, Enstitü Danışma ve Yönetim Kurulunca biçilecek değerle, satın alınır.

Kanun No: 4204

Kabul Tarihi: 15.04.1942

-2-

Bu kanunla ilgili evrak, belge ve eşyayı özel koleksiyonlarında bulundurmamak isteyenlerden bunların konuları ve vasıfları hakkında enstitüye bilgi verenlerin adları da "Şeref Defteri"ne ayrıca yazılır.

Yukarıdaki fıkralarda yazılı evrak, belge ve eşyanın Türkiyeden çıkarılması yasaktır.

Madde 4) Enstitünün aşağıda yazılı zatlardan kurulan bir "İlmi Danışma ve Yönetim Kurulu" vardır.

- a) Enstitü Müdürü
- b) Fakülte ve yüksek okullarda "İnkılâp Tarihi ve Türkiye Cumhuriyeti Rejimi" dersi veren Profesör ve doçentler.
- c) Cumhuriyet halk partisinin, Türk Tarih ve Dil Kurumlarının Merkez idare Heyetleri azalarından memur edilecekleri birer nümesil.
- d) Maarif Vekilligince memur edilecek üç zat.

Kurulun kararları Maarif Vekilligince onaylanır ve yürütülür.

Madde 5) Enstitü çalışma esasları Maarif Vekilligince konulur.

Madde 6) 3656 ve 3888 sayılı kanunlara ekli (1) numaralı cetvellerin Maarif Vekilligi kısmındaki "Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi" kadrolarına işbu kanunu ekli (1) ve (2) cetvellerde derece, adet ve unvanları yazılı maaşlı ve ücretli memuriyetler ilâve olunmuştur.

Muvakkat Madde 1) 4042 sayılı 1941 Muvazenei Umumiye Kanununa bağlı (D) işaretli cetvelin Maarif Vekilligi kısmındaki "Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi" müdahdemleri arasında işbu kanuna bağlı (3) numaralı cetvelde yazılı kadro eklenmiştir.

Muvakkat Madde 2) Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsünün her türlü tesis ve idare masrafları 1941 yılı bütçesinin 715 inçâ faslının birinci ve ikinci maddelerindeki tahsisattan verilir.

Madde 7) Bu kanunun hükmü neşri tarihinden başlar.

Madde 8) Bu kanunun hükümleri icra Vekilleri Heyetince yürütülür.

17.4.1942

EK 5: Ord. Prof. Enver Ziya Karal'ın Atina'da Fransız Arkeoloji Okulu'nun 100. Yıldönümü Kongresi'ne Katılması Hakkında Yazı

T.C.
BAŞBAKANLIK
MUAMELAT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Kararlar Müdürlüğü
Karar sayıs:
3
6820

KARAR

T.C.
BAĞIŞLA/ELİM
CULTURE/MUSEUM - ISMI

Çeşitli görevlerle yabancı memleketlere gönderilmiş olan iliglik listede adları, görevleri ve gittikleri memleketler yazılı bulunan Ankara Üniversitesine mensup beş profesör ile bir doçente 2/9390 sayılı karar gereğince gündelik verilmesi, Millî Eğitim Bakanlığının 15/12/1947 tarihli ve 35/1210 sayılı yazısı üzerine, Bakanlar Kurulunca 30/12/1947 tarihinde kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI
İsmet İnönü

Başbakan *İsmet İnönü* Devlet Bakanı *Behçet Kemal Atatürk* Devlet Bakanı *İsmet İnönü* Adalet Bakanı *İsmet İnönü* Millî Servisler Bakanı *İsmet İnönü*

İçişleri Bakanı *İsmet İnönü* Dışişleri Bakanı *İsmet İnönü* Maliye Bakanı *İsmet İnönü* Millî Eğitim Bakanı *İsmet İnönü*

Bayındırlık Bakanı *İsmet İnönü* Ekonomi Bakanı *İsmet İnönü* Sa. ve So. Y. Bakanı *İsmet İnönü* Gümrük ve Tekel Bakanı *İsmet İnönü*

Tarım Bakanı *İsmet İnönü* Ulaştırma Bakanı *İsmet İnönü* Ticaret Bakanı *İsmet İnönü* Çeşme Bakanı *İsmet İnönü*

03 18 01 115 82 13

T.C. Başbakanlık Muamelat Umum Müdürlüğü'nün 30.12.1947 Tarihli, 6820/3 Karar Sayılı Resmi Yazısı.

Adı	Görevi	İştirak ettiği kongre
Ord. Prof. Dr. Şevket Azis Kansu	Ankara Üniversitesi Hek- toru	İngiliz Kültür Heyetinin daveti üze- rine İngiliz Üniversitelerile temas etmek üzere gitmiştir.
Prof. Enver Ziya Karal	Dil ve Ta-Coğrafya Fak. Dekani	Atina'da Fransız Arkeoloji okulunun 100 üncü yıl dönümü kongresine iştirak etmiştir.
Doçent Ekrem Akurgal	Dil ve Ta-Coğrafya Fak. Doçenti	" " " " " "
Prof. Cemil Dikmen	Fen Fakültesi Dekanı	İngiliz Kimya Cemiyetinin 100 üncü yıl dönümü törenine ve II inci Enter- nasyonal Kimya kongresine iştirak etmiştir.
Prof. Nuhbet Şakir Dirisu	Tıp Fak. Profesörü	Kopenhag'da Romatoloji kongresine iştirak etmiştir.
Prof. Nuhbet Atav	" " "	Strasbourg'da Sağlık kongresine iştirak etmiştir.

ASKI gibidir.

03 13 01 115 82 13

EK 6: Ord. Prof. Enver Ziya Karal'ın Ankara Üniversitesi Rektörü Olarak Paris'te Toplanacak Şarkiyat, Utrecht'de Toplanacak Olan Unesco'nun Düzenlediği Üniversitelerarası Kongrelere Katılması Hakkında Yazı T.C. Başbakanlık Muamelat Umum Müdürlüğü'nün 10.07.1948 Tarihli, 7788/3 Karar Sayılı Resmi Yazısı.

T. C.
BAŞBAKANLIK
MUAMELAT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Kararlar Müdürlüğü
Karar sayı:
3
7788

KARAR

İlişik listede adları hissalarında yazılı Konferanslara katılmak üzere yabancı memleketlere gönderilecek olan Ankara Üniversitesi Rektörü ile Öğretim Üyelerine 2/9390 sayılı karar gereğince gündelik verilmesi; Milli Eğitim Bakanlığının 5/7/1948 tarihli ve 4318 sayılı yazısı üzerine, Bakanlar Kurulunun 10/7/1948 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI
İsmail

Başbakan <i>İ. İnönü</i>	Devlet Bakanı Baş. Yardımcısı -----	Devlet Bakanı -----	Adalet Bakanı <i>İsmail</i>	Millî Savunma Bakanı <i>İsmail</i>
İçişleri Bakanı <i>İsmail</i>	Değişleri Bakanı -----	Maliye Bakanı <i>S. Cezar</i>	Millî Eğitim Bakanı <i>T. Bayraktar</i>	
Bayındırlık Bakanı <i>İsmail</i>	Ekonomi Bakanı <i>Çarşı</i>	Sa. ve Şe. Y. Bakanı <i>İsmail</i>	Gümrük ve Tefel Bakanı <i>İsmail</i>	
Tarım Bakanı <i>Cağaloğlu</i>	Ulaştırma Bakanı <i>Gülük</i>	Ticaret Bakanı <i>v. s. m. m. m.</i>	Çalışma Bakanı <i>İsmail</i>	

1948 12 01 117 48 20

T.C. Başbakanlık Muamelat Umum Müdürlüğü'nün 10.07.1948
Tarihli, 7788/3 Karar Sayılı Resmi Yazısı.

Adı	Şikvri	Meağı	İstirak edeceği kongre
Enver Ziya Karal	Ankara Üniversitesi Rektörü	90	Paris'te toplanacak Şarkiyat, Straz'de toplanacak olan Unesco'nun tertip ettiği Üniversitelerarası kongrelerine
Ahmed Nispet Eyrat	Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Profesörü	80	Paris'te toplanacak Şarkiyat Kongresine
Cemal Alagöz	" " " " " "	80	Lisbon'da toplanacak Onaltıncı Milletlerarası Coğrafya Kongresine
Musafer Şenyürek	" " " " " " Doçenti	70	Bükalel ve civarındaki Tervoren şehirlerinde toplanacak Milletlerarası Etnoloji ve Antropoloji Kongresine
Emet Arasbük	İhtlak Fakültesi Ortinasyon Profesörü	150	Lahay'da toplanacak olan Académie de droit Comparé'nin İhtari Komitesi Kongresine
Zeki Mesut Alsan	" " Profesörü	150	Lahay'da toplanacak olan Uluslararası Hukukçular Kongresi
MusaFak Akbay	" " Doçenti	70	" " " " " " " "

050 18 04 14 45 20

S.T.

EK 7: Prof. Karal'ın bulunduğu memuriyetleri gösteren sicil sureti şöyledir:⁴⁰⁶

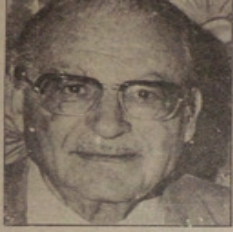
Memuriyeti	Maaşı	İşe Başladığı Tarih	Kararname Nosu	Kararname Tarihi	Düşünceler
İ.Ü. Yeni ve Yakın Zamanlar Tarihi Doçentliği	55	23.03.1933	759	11.02.1933	Lyon Üniversitesi Edebiyat Fakültesi mezunu olmasından
DTCF Tarihi Doçentliği	60	28.06.1941	740	18.06.1941	Kadro vaziyeti dolayısıyla
Tarih Profesörlüğü	70	27.03.1943	675	17.03.1943	4598 Nolu Kanunun gereğince yüksek mektep mezunu olmasından
Tarih Profesörlüğü	80	30.03.1945	30	01.04.1945	

EK 8: Basında Vefat Haberleri, Cumhuriyet 20.01.1982.

Sedat ERGİN

ANKARA — Türkiye'nin BM'deki daimi temsilcisi Büyükelçi Coşkun Kırca'nın Genel Kurul'da çekimser ve karşı oy kullandığı, Güney Amerika ülkeleriyle ilgili kararların içeriği belli oldu. Bilindiği gibi, bu konuda Yank. dergisinde yayınlanan ve gazetemizce aktarılan bir yazıda Coşkun Kırca'nın Dışişleri'ne danışmanlık Silivrisi insan hakları ihtilalini kinayan bir tasarıya çekimser El Salvador ve Guatemala'daki insan hakları ihtilalini kinayan tasarılar ise karşı oy verdiği bildirilmiş, bu yazı ve haberi Dışişleri Bakanlığı İler Türkmen'in açıklamasına neden olmuştu. Türkmen, Bakanlık ile Kırca arasında uyumsuzluk olmadığını bildirmişti.

Söz konusu kararların içeriğinin ve hangi ülkelerin ih yünde oy kullandığının belli olması bu konudaki tartışma yönü bayutlar kazanıyor. Türkiye, daha önceki BM Genel Kurullarında Silivrisi insan hakları (Arkası Sa. 9 Sü. 1'de)

Bir süre gazetemizde de yazarak Prof. Ahmet Sükrü Esmer, Türk basının ilk dış politika yorumcusuydu.

Ord. Prof. Enver Ziya Karal, Türk Tarih Kurumu'nun başkanıydı.

Prof. Esmer ve Prof. Karal öldü

■ Kalp yetmezliğinden ölen Ord. Prof. Esmer, bugün Ankara'da SBF önünde düzenlenecek törenden sonra toprağa verilecek.

■ Türk Tarih Kurumu Başkanı Ord. Prof. Karal, Atatürk'ün 100. yılı nedeniyle dış ülkelerde konferanslar vermişti.

ANKARA (Cumhuriyet Bülrosu) — Siyasi tarihçi ve dış politika yazarı Ord. Prof. Ahmet Sükrü Esmer ile Türk Tarih Kurumu Başkanı, tarihçi Ord. Prof. Enver Ziya Karal dün Ankara'da kalp yetmezliğinden vefat ettiler.

Uzun yıllar yazar ve öğretim üyesi olarak yaşamını sürdüren Ahmet Sükrü Esmer 1903 yılında Kıbrıs'ın Lefkoşe kentinde doğdu. Orta öğrenimini Lefkoşe'de İngiliz Okulu ile Kıbrıs Lisesi'nde yapan Ahmet Sükrü Esmer babasının yayıncılığı «Sınmaz» adlı haftalık gazetede çalışarak ilk gazetecilik zevkini burada tattı.

İlk yazısı 1906 yılında yayımlandı. Liseden sonra İstanbul'a gitti. Açılan bir yarışmayı kazanarak Amerika'ya Columbia Üniversitesi'ne gönderildi. Orada hukuk öğrenimi yapan Ahmet Sükrü, Devletler Hukuku ve Siyasal Tarihten de doktora derecesi aldı.

Birinci Dünya Savaşı bitene diginden, bir süre Türkiye'de olmayan Ahmet Sükrü New York'da «Sadıki Vatan» adında bir haftalık gazete çıkardı. Bu Amerika'da Türkiye çıkan ilk yazıydı. 1921 yılında vurdü ölen Ahmet Sükrü Esmer Galatasaray'a İngilizce öğretiler (Arkası Sa. 9. s. 4'de)

Ailesi, Türk Tarih Kurum, Türk Dil Kurumu'nun ve Unesco Türkiye Milli Komisyonu'nun Başsağlığı Yazıları, Cumhuriyet 21.01.1982.

Reagan: Polonya'daki durum üzere başka önlemler alabiliriz

İran'da 14 yaşındaki çocukların tutuklandığı doğrulandı

Politika Sorunlar

Özertlik Görüşmeleri

RENault-MAIS'den önemli duyuru:
Gelin el birliği ile hava kirliliğini azaltalım

Acı Kayıp
TÜRK TARİH KURUMU BAŞKANI
Ord. Prof.
Enver Ziya KARAL'

Büyük Kayıp
TÜRK TARİH KURUMU BAŞKANI
Ord. Prof.
Enver Ziya KARAL'

ÖLÜM
Ord. Prof.
Enver Ziya KARAL

Büyük Kayıp
Ord. Prof.
Enver Ziya KARAL'

Büyük Kayıp
Ord. Prof.
Enver Ziya KARAL'

Büyük Kayıp
Ord. Prof.
Enver Ziya KARAL'

Büyük Kayıp
Ord. Prof.
Enver Ziya KARAL'

HALK REASÜRANS A.S.
Elemenlar Arıyor

Milliyet 21.01.1982

ACI KAYIP Ord. Prof. ENVER ZİYA KARAL'ı	İhtisatçılar, İmaratçılar, Toplanıcılar Telefon : 26 20 34	MEVLİT KAMİL POLAT'ın
BUYUK KAYIP Ord. Prof. ENVER ZİYA KARAL'ı	İRTİHÂL Mustafa Özeren el-Halvetî, eş-Şa'bânî	VEFAT ASIYE NEDRED GÜRÜN
BUYUK KAYIP Ord. Prof. ENVER ZİYA KARAL'ı	VEFAT ve BAŞSAĞLIĞI ULVIYE ATAY'ın	BAŞSAĞLIĞI ASIYE NEDRED GÜRÜN
BUYUK KAYIP Ord. Prof. ENVER ZİYA KARAL'ı	VEFAT ULVIYE ATAY	BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜNDEN
BUYUK KAYIP Ord. Prof. ENVER ZİYA KARAL'ı	ATLAS BENLİCİLİK TİCARİET ve SAHAYI ANONİM ŞİRKETİ TASARRUF SAHİPLERİNİN DUYURUMU NEHAZEHAN A.S. Merkez Şubesi'nde	ACI KAYBIMIZ ERTUĞRUL İÇÖZ'ün
BUYUK KAYIP Ord. Prof. ENVER ZİYA KARAL'ı	VEFAT ANHET SÖĞÜT ERGİN'ın	İZMİR PAMUK TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİNCE
BUYUK KAYIP Ord. Prof. ENVER ZİYA KARAL'ı	ZAYI TOPAS	MRS. MARIYAMA ENTEĞRE KONTA SAHAYI A.Ş.'NİN
TÜRK HAYA YOLLARI A.Ş. DAH	ŞİARHUL F. İZLA MEMORİSİNİN	
	MEHMET MUTLUAY'ın	
	TESUKKUR TANSEL BERKSOY'un	
	Prof. Dr. BEKİNT BEKÇİKARDA'ya	
	MELİ SAĞIRNAR KARAHİSARİ MEVLAT İMRAÇ BAĞCI BAŞKANLIĞINDA	

FOTOĞRAFLAR

FOTO 1: Enver Ziya Karal Edirne Lisesi'nde Okuduğu Yıllarda, Sol başta, Kansu Şarman Türk Prometheler; Enver Ziya Karal Özel Arşivi)

FOTO 2: Avrupa'ya öğrencilik için gitmeden hemen önce Edirne'de; (Kansu Şarman, Türk Prometheler; Enver Ziya Karal Özel Arşivi.)

FOTO 3: Enver Ziya Karal'ın Fransa öğrencilik yıllarından (Kansu Şarman, Türk Prometheler; Enver Ziya Karal Özel Arşivi.)

FOTO 4: Enver Ziya Karal Fransa Lyon'daki öğrencilik günlerinden, Sol baştan.(Enver Ziya Karal Özel Arşivi)

FOTO 5: 1928 Lyon Park Lisesi'nde üniversite eğitimi öncesi dil öğrenimi gördüğü günlerde ortada gördüğü günlerde ortada (Kansu Şarman, Türk Prometheler; Enver Ziya Karal Özel Arşivi.)

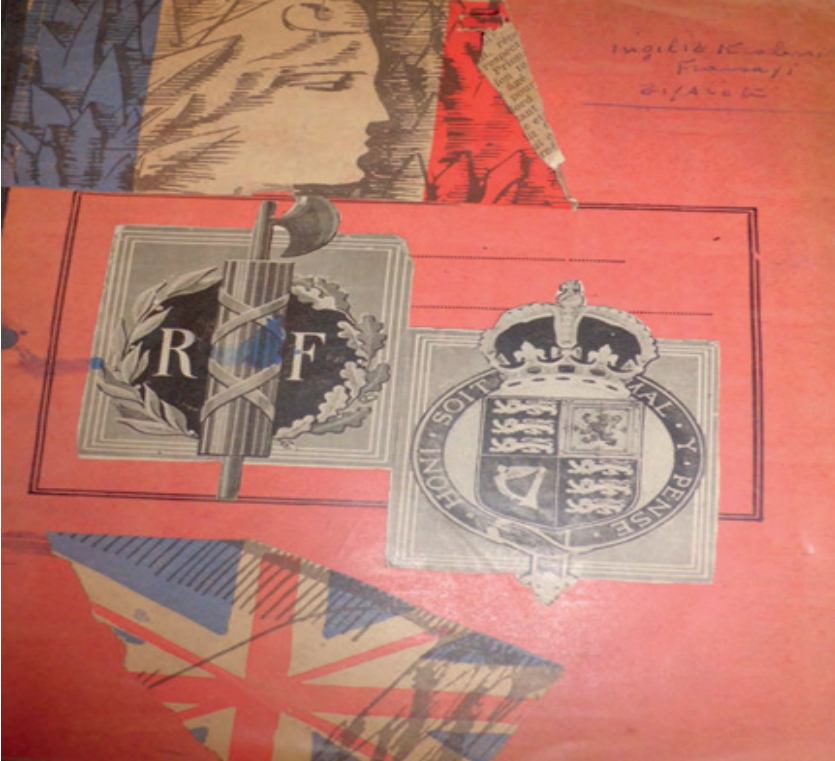

FOTO 6:“İngiliz Kralının Fransayı Ziyareti Notunu Yazdığı” ve buna dair resim ve haberlerle oluşturduğu özel defterinin kapağı(; Enver Ziya Karal Özel Arşivi)

FOTO 7: “İngiliz Kralının Fransayı Ziyareti Notunu Yazdığı” ve buna dair resim ve haberlerle oluşturduğu özel defteri (Enver Ziya Karal Özel Arşivi.)

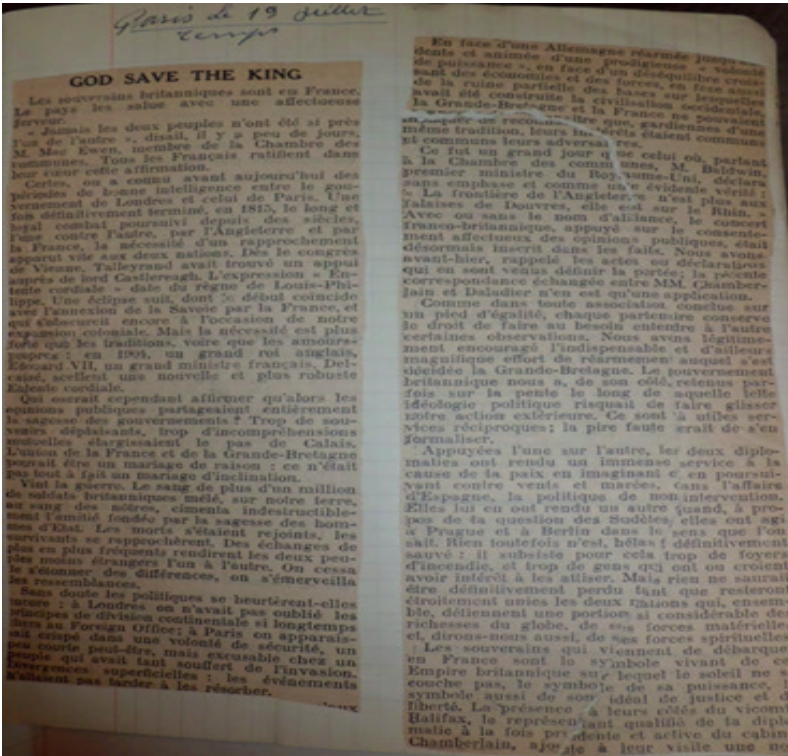

FOTO 8: “İngiliz Kralının Fransayı Ziyareti Notunu Yazdığı” ve buna dair resim ve haberlerle oluşturduğu özel defteri (Enver Ziya Karal Özel Arşivi.)

FOTO 9: "İngiliz Kralının Fransayı Ziyareti Notunu Yazdığı" ve buna dair resim ve haberlerle oluşturduğu özel defteri (Enver Ziya Karal Özel Arşivi.)

FOTO 10: "İngiliz Kralının Fransayı ziyareti Notunu Yazdığı" ve buna dair resim ve haberlerle oluşturduğu özel defteri (Enver Ziya Karal Özel Arşivi.)

FOTO 11: “İngiliz Kralının Fransayı Ziyareti Notunu Yazdığı”ve buna dair resim ve haberlerle oluşturduğu özel defteri (Enver Ziya Karal Özel Arşivi.)

FOTO 12: Askerliğini yedek subay olarak yapan Enver Ziya Karal'ın bir askerlik fotoğrafı, (Enver Ziya Karal Özel Arşivi.)

FOTO 13:Ressam Rahmi Pehlivanlı'nın Selanik'teki Atatürk Evi Resmi. (<https://aocarastirmalari.arch.metu.edu.tr>) Erişim Tarihi: 08.03.2015.

FOTO 14: Enver Ziya karal ve Eşi Fatma Karal Selanik'te Atatürk'ün Evini Müze Olarak Hazırladıkları Dönemde. (Seçil Karal Akgün, Selanik'teki Ev)

FOTO 15: Enver Ziya karal ve Eşi Fatma Karal Selanik'te Atatürk'ün Evini Müze Olarak Hazırladıkları Dönemde. (Seçil Karal Akgün, Selanik'teki Ev)

FOTO 16: 10 Kasım 1953'teki Açılış Töreninde İki Ortodoks Din Adamının Arasında Enver Ziya Karal, Arkasında Ressam Rahmi Pehlivanlı. (Seçil Karal Akgün, Selanik'teki Ev)

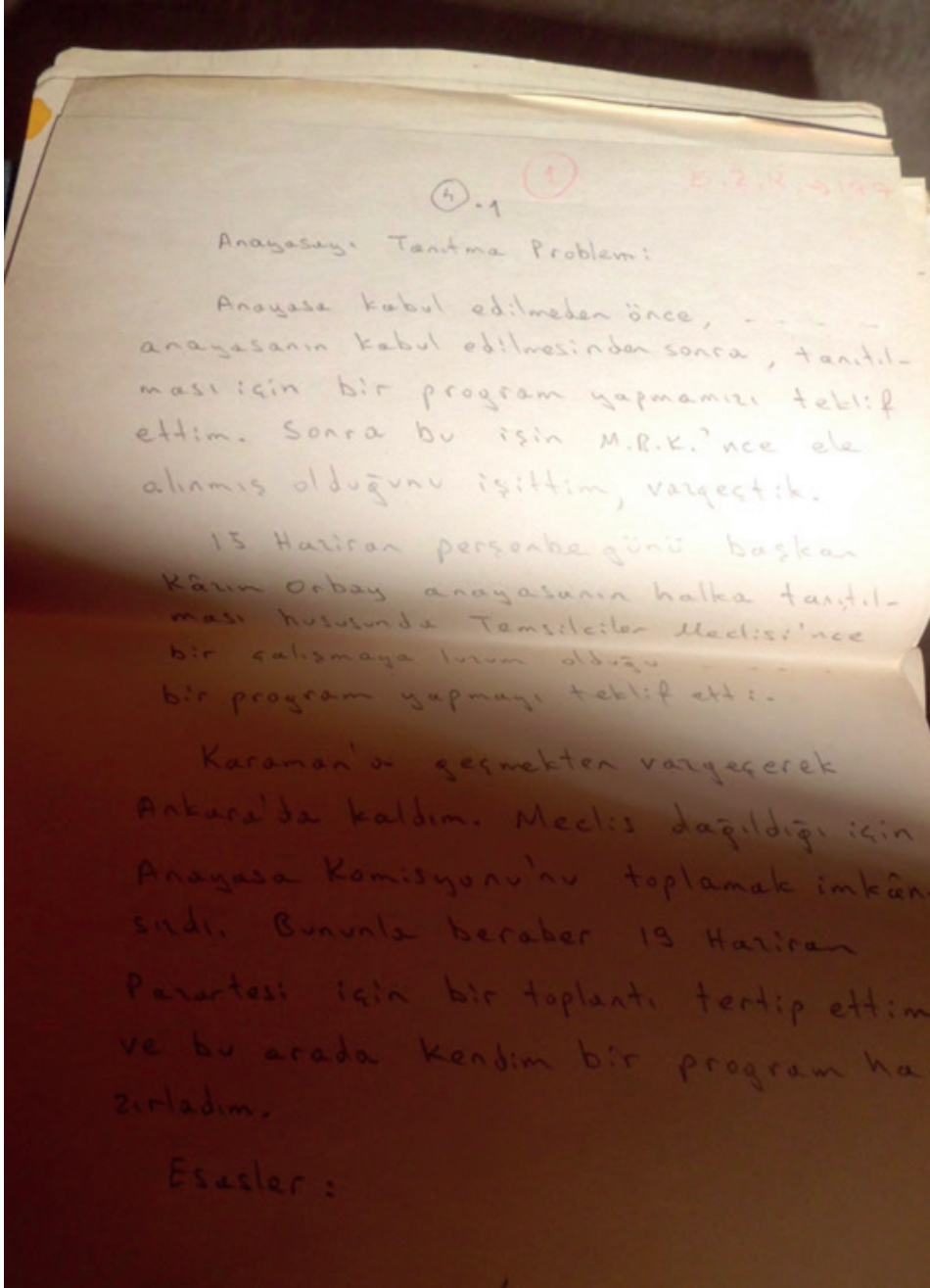

FOTO 17: "1961 Anayasasını hazırlarken tuttuğu özel el yazısı notları"
 (Enver Ziya Karal Özel Arşivi.)

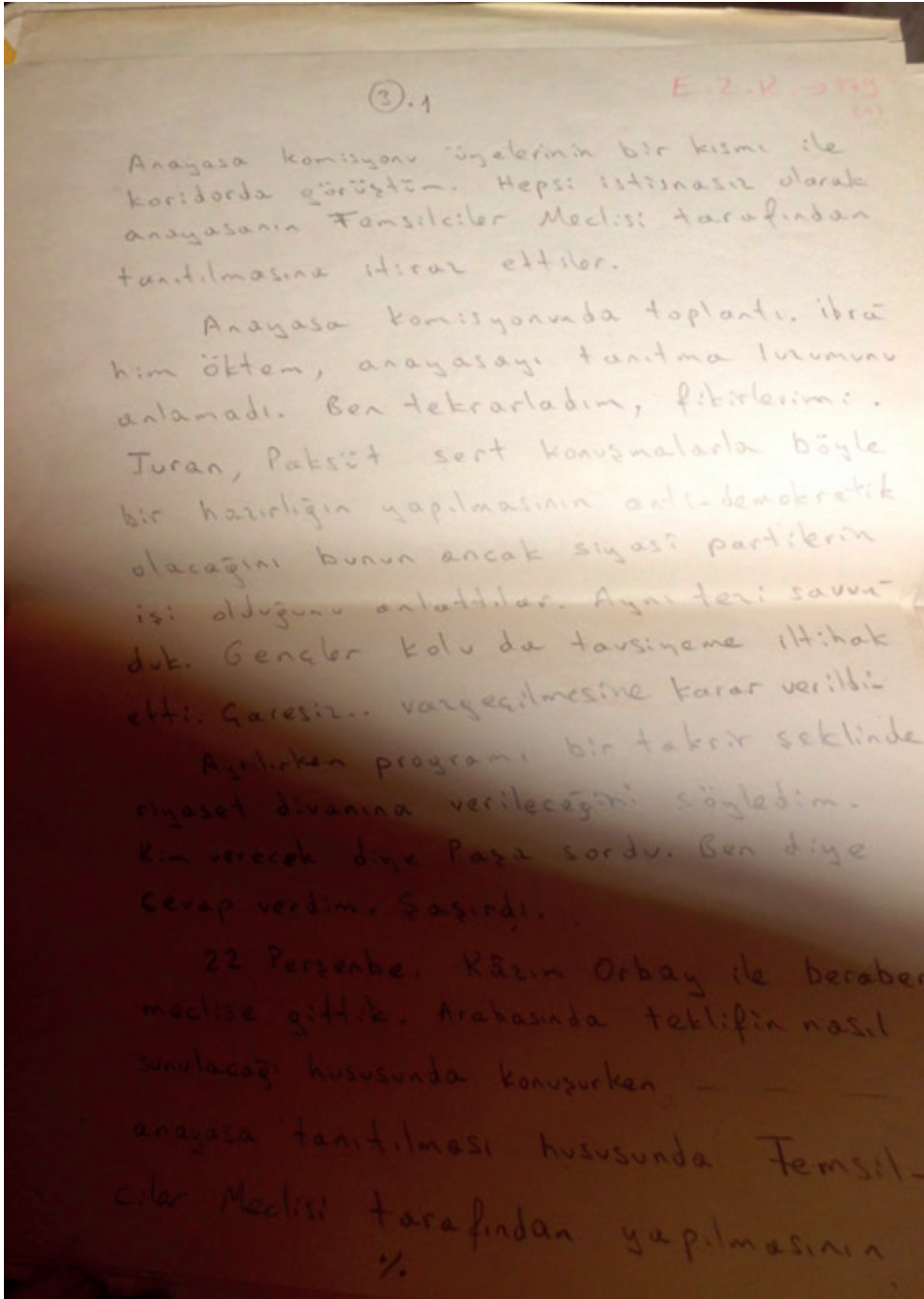

FOTO 18: "1961 Anayasasını hazırlarken tuttuğu özel el yazısı notları" (Enver Ziya Karal Özel Arşivi.)

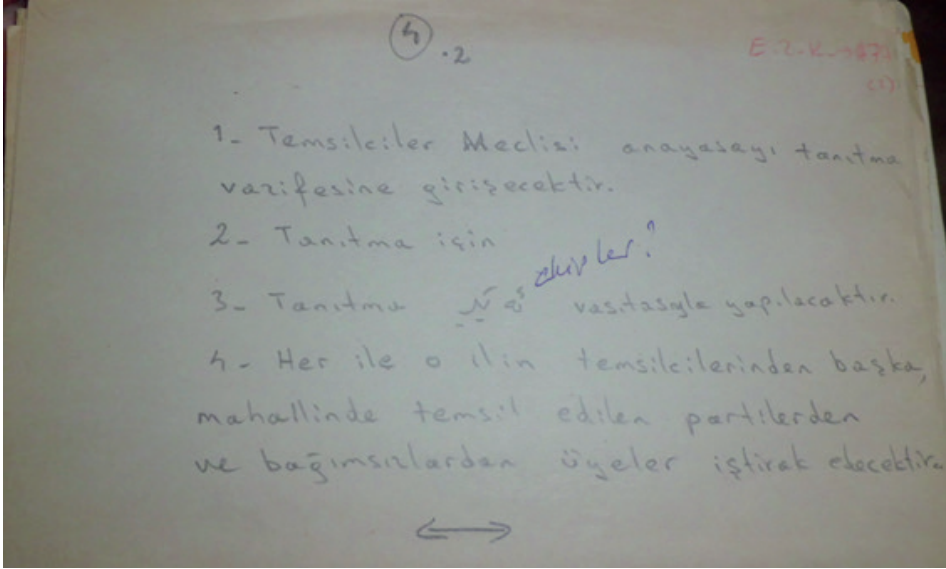

FOTO 19: "1961 Anayasasını hazırlarken tuttuğu özel el yazısı notları" (Enver Ziya Karal Özel Arşivi.)

FOTO 20: Kurucu Meclis'ten bir grup İnönü'nün davetinde Oturanlar: Enver Ziya Karal, İsmet İnönü, Orhan Acıpayamlı, Ayaktakiler: İbrahim Öktem, Bülent Ecevit, Mustafa Akdağ, Ali İhsan Göğüş. (Seçil Karal Akgün, Bir İhtilal, Bir Devrim, Bir Anayasa)

FOTO 21: Kurucu Meclis'ten bir grup
Soldan sağa: İbrahim Ökten, Mustafa Akdağ, Bülent Ecevit, Enver Ziya Karal, İsmet İnönü, Orhan Acıpayamlı, Akdağ, Ali İhsan Göğüş. (Seçil Karal Akgün, Bir İhtilal, Bir Devrim, Bir Anayasa)

FOTO 22: 1961 Anayasası'nın İmzalanarak Kurucu Meclis Başkanı Kazım Orbay'a Sunulması. Soldan Sağa:Muammer Aksoy, Enver Ziya Karal, Kazım Orbay, Emin Paksüt ((Seçil Karal Akgün, Bir İhtilal, Bir Devrim, Bir Anayasa)

FOTO 23: Enver Ziya Karal Papayı Ziyaretinde Elini Sıkarken, (Enver Ziya Karal Özel Arşivi.)

FOTO 24: Ankara Üniversitesi, (Enver Ziya Karal Özel Arşivi.)

FOTO 25: Enver Ziya Karal, (Enver Ziya Karal Özel Arşivi.)

FOTO 26: Enver Ziya Karal